

У випуску представлені дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби вирішення цих проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске представлены исследования актуальных проблем экономической теории, страхования, управления рисками, перестрахования, государственного управления, международной экономики, экономики предприятия, менеджмента, маркетинга, управления инвестициями, теории финансов, банковского дела, статистики, а также пути и средства решения этих проблем.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

**ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР
РЕДАКЦІЙНА
КОЛЕГІЯ**

В. Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України (Україна)
Г. О. Харламова, канд. екон. наук, доц. (відп. секр.) (Україна); С. Х. Аггелопулос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Алпас, д-р екон. наук, проф. (Туреччина); Х. Батзіос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Я. Башев, д-р екон. наук, проф. (Болгарія); М. Ван Рооджен, д-р наук, проф. (Великобританія); К. Віталє, д-р наук, проф. (Хорватія); В. Дитріх, д-р наук, проф. (Німеччина); Г. Друтейкіне, д-р наук, проф. (Литва); М. Зінельдін, д-р наук, проф. (Швеція); А. Савватеев, канд. наук, проф. (РФ); Р. С. Сербу, канд. наук, проф. (Румунія); Е. Стойка, канд. наук, доц. (Румунія); О. І. Жилінська, канд. екон. наук, доц. (Україна); Б. А. Засадний, канд. екон. наук, доц. (Україна); А. І. Ігнатюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); Н. В. Ковтун, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. І. Купалова, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. О. Лютий, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. І. Мазур, д-р екон. наук, проф. (Україна); С. В. Наumenкова, д-р екон. наук, проф. (Україна); Р. В. Пікус, канд. екон. наук, проф. (Україна); А. О. Старостіна, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. М. Філюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); О. І. Черняк, д-р екон. наук, проф. (Україна); В. Г. Швець, д-р екон. наук, проф. (Україна)

Адреса редколлегии

03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет
☎ (38044) 259 71 82; <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua>

Затверджено

Вченою радою економічного факультету
16.09.14 (протокол № 1)

Атестовано

Вищою атестаційною комісією України.
Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10

Зареєстровано

Державною реєстраційною службою України.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13

**Засновник
та видавець**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".
Свідоцтво внесено до Державного реєстру
ДК № 1103 від 31.10.02

Адреса видавця

01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

**Журнал входит
до наукометричних баз /
Abstracted and Indexed:**

RINC (E-Library)
Ulrich's Periodicals Directory
Google Scholar
RePEc
Соционет
Index Copernicus (ICV 2013 = 6.54)
CyberLeninka
OCLC WorldCat
Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
Registry of Open Access Repositories (ROAR)
The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR)
IDEAS
EconPapers
The Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko Kyiv National University
National Library of Ukraine Vernadsky

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2667

ECONOMICS

10(163)/2014

Established in 1958

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

У випуску представлені дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби вирішення цих проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске представлены исследования актуальных проблем экономической теории, страхования, управления рисками, перестрахования, государственного управления, международной экономики, экономики предприятия, менеджмента, маркетинга, управления инвестициями, теории финансов, банковского дела, статистики, а также пути и средства решения этих проблем.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

CHIEF EDITOR	Prof. Bazylevych Viktor (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Dr. Kharlamova Ganna (Executive Editor) (Ukraine); Prof. Aggelopoulos Stamatis Ch. (Greece); Prof. Alpas Hami (Turkey); Prof. Bachev Hrabrin (Bulgaria); Prof. Batzios Christos (Greece); Prof. Chernyak Oleksandr (Ukraine); Prof. Ditrih Walter (Germany); Prof. Druteikiene Greta (Lithuania); Prof. Filyuk Galyna (Ukraine); Prof. Ignatyuk Angela (Ukraine); Prof. Kovtun Natalia (Ukraine); Prof. Kupalova Galyna (Ukraine); Prof. Lyutyy Igor (Ukraine); Prof. Mazur Iryna (Ukraine); Prof. Naumenkova Svetlana (Ukraine); Prof. Pikus Ruslana (Ukraine); Prof. Savaateev Alexey (Russia); Dr. Serbu Razvan Sorin (Romania); Dr. Stoica Eduard (Romania); Prof. Shvets Viktor (Ukraine); Prof. Starostina Alla (Ukraine); Prof. Vitale Ksenia (Croatia); Prof. Van Rooijen Maurits (UK); Dr. Zasadnyy Bohdan (Ukraine); Prof. Zhilinskaya Oksana (Ukraine); Prof. Zineldin Mosad (Sweden)
Editorial address	90-A, Vasyl'kivska str., room. 701, 808; Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 03022, Kyiv, phone: +38 044 259-71-82; E-mail: visnuk.econom@gmail.com Web: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/index.php/en/
Approved by	The Academic Council of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Protocol # 1 of 16th September 2014)
Accreditation	The journal is in the List of specialized scientific publications, which are to publish the main results of dissertations in Economic Sciences (Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine №1-05/7 of 10.11.2010)
Registration	SRSU. Registration certificate KV No. 19866-9666PR dated 29.04.13
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	01601, Kyiv-601, Boulevard Shevchenko, 14, room. 43 ☎: +38 044 239-31-72, +38 044 239-32-22; fax: +38 044 239-31-28

ЗМІСТ

Булкот О. Особливості формування сучасного фінансового механізму транснаціональних корпорацій.....	6
Версаль Н. Проблемні банки в Україні: причини появи та особливості функціонування в 2008 – 2014 рр.	10
Засадний Б. Облікова політика компаній в умовах застосування МСФЗ	17
Кірей О. Впровадження МСФЗ в Україні як стимул розвитку бізнесу.....	22
Ковтун Н., Бабірад-Лазунін В. Методологічні засади та методика статистичного оцінювання умов зовнішньої торгівлі.....	26
Кучеренко К. Розвиток інформаційних технологій та їх запровадження у діяльність підприємств туристичної сфери.....	31
Лазебник Л., Думенко Н. Економічний зміст банківського проценту: історична ретроспектива.....	35
Міщенко В., Міщенко С. Стратегічні підходи до управління ризиками функціонування нежиттєздатних банків і обслуговування проблемних активів.....	40
Молдаван Л. Агроекологічні чинники продовольчої безпеки країни	46
Науменкова С. Обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку: досвід центральних банків	51
Пашук Л., Комендант О. Міжнародні системи мерчандайзингу в управлінні поведінкою споживачів	57
Піменова О. Інституційні засади сучасних соціо-еколого-економічних форм господарювання в аграрному секторі економіки України	63
Середа В. Трансформація суспільного виробництва в моделі сталого розвитку в умовах глобалізації світової економіки	67
Швець В. Облік і контроль як науки і навчальні дисципліни в обліково-аналітичній освіті	74
Шелудько В., Вірченко В. Сучасні тенденції розвитку світового ринку деривативів	81
Додаток 1	90
Додаток 2	99

СОДЕРЖАНИЕ

Булкот О. Особенности формирования современного финансового механизма транснациональных корпораций.....	6
Версаль Н. Проблемные банки в Украине: причины возникновения и особенности функционирования в 2008 – 2014 гг.	10
Засадный Б. Учетная политика компаний в условиях применения МСФО.....	17
Кирей О. Внедрение МСФО в Украине как стимул развития бизнеса	22
Ковтун Н., Бабирад-Лазунин В. Методологические основы и методика статистического оценивания условий внешней торговли	26
Кучеренко К. Развитие информационных технологий и их внедрение в деятельность предприятий туристической сферы	31
Лазебник Л., Думенко Н. Экономическое содержание банковского процента: историческая ретроспектива	35
Мищенко В., Мищенко С. Стратегические подходы к управлению рисками функционирования нежизнеспособных банков и обслуживания проблемных активов	40
Молдаван Л. Агроэкологические факторы продовольственной безопасности страны.....	46
Науменкова С. Обследование сбалансированности спроса и предложения на кредитном рынке: опыт центральных банков.....	51
Пащук Л., Комендант Е. Международные системы мерчандайзинга в управлении поведением потребителей	57
Пименова Е. Институциональные основы современных социо-эколого-экономических форм хозяйствования в аграрном секторе экономики Украины.....	63
Середа В. Трансформация общественного производства в модели устойчивого развития в условиях глобализации мировой экономики	67
Швец В. Учет и контроль как науки и учебные дисциплины в учетно – аналитическом образовании	74
Шелудько В., Вирченко В. Современные тенденции развития мирового рынка деривативов	81
Приложение 1	90
Приложение 2	99

CONTENTS

Bulkot O. Peculiarities of Composition the Modern Financial Mechanism of Transnational Companies.....	6
Versal N. Problem Banks in Ukraine: Causes and Functioning in 2008 – 2014	10
Zasadnyi B. Accounting Policies of Companies in the Framework of IFRS.....	17
Kirey O. Implementation of IFRS in Ukraine as an Incentive for Business Development	22
Kovtun N., Babirad-Lazunin V. Methodological Principles and Methods of Terms of Trade Statistical Evaluation	26
Kucherenko K. The Development of Information Technologies and Their Introduction in the Activity of Enterprises of the Tourism Sphere	31
Lazebnyk L., Dumenko N. Economic Nature of Bank Interest: Historical Retrospective.....	35
Mishchenko V., Mishchenko S. Strategical Approaches to the Risk Management of Non-viale Banks' Functioning and Distressed Assets Servising.....	40
Moldavan L. Agroecological Factors of Food Security.....	46
Naumenkova S. Survey of Demand and Supply Balance in Loan Markets: Central Bank's Experience.....	51
Paschuk L., Komendant O. International Systems of Merchandising to Manage the Customer Behavior.....	57
Pimenova E. Institutional Approaches of Modern socio-ecologo-economic Forms of Economy in Agrarian Sector of Economy of Ukraine	63
Sereda V. Social Production Transformation in a Sustainable Development Model in a Globalizing World Economy	67
Shvets V. Accounting and Control as Sciences and Academic Subjects in Accounting and Analytical Education.....	75
Shelydko V., Virchenko V. Modern Trends of Development of International Derivatives Market	81
Appendix 1	90
Appendix 2	99

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

Розглянуто ключові аспекти фінансового механізму діяльності транснаціональних корпорацій. Шляхом авторських узагальнень визначено п'ять основних елементів фінансів ТНК: фінансовий менеджмент, який розглядається у двох вимірах – операційний фінансовий менеджмент та стратегічне фінансове управління, механізм фінансування діяльності ТНК з погляду залучення довгострокових міжнародних фінансових ресурсів, фінансування філій ТНК, планування та прогнозування фінансової діяльності ТНК, а також теоретичні аспекти фінансових рішень. Досліджено взаємозв'язок та взаємовплив фінансів ТНК та глобального фінансового середовища.

Ключові слова: фінансовий механізм ТНК, фінанси ТНК, фінансовий менеджмент ТНК, глобальне фінансове середовище, довгострокове міжнародне фінансування ТНК.

Постановка проблеми. Діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) у сучасному світі є рушійною силою не тільки інтернаціоналізації господарської діяльності, а й транснаціоналізації економічних систем в цілому. ТНК по своїй суті – це унікальні утворення: їх річні обороти часто перевищують ВВП деяких країн, а інтернаціональний характер діяльності забезпечує їх проникнення в усі сфери життя окремих країн – від участі у створенні національного доходу, до впливу на соціальну сферу, а подекуди – й політичні рішення. Визначальною рисою функціонування ТНК є їх здатність вільно отримувати доступ до будь-яких ресурсів глобалізованого господарства. Особливий етап інтернаціоналізації їх діяльності починається тоді, коли ТНК впроваджують або розширюють вже існуючі механізми інвестиційної, інноваційної та фінансової експансії, та переносять значну частину своєї головної діяльності за межі своїх національних економік. Рух товарів і послуг, кваліфікованої робочої сили та управлінського персоналу, а отже й досвіду, фактично означає забезпечення ТНК безперервних відтворювальних процесів у глобальному масштабі. Реалізацію такого потенціалу ТНК забезпечує її потужна фінансова система, котра нині визнається одним із структурних елементів системи міжнародних фінансів. Саме такі процеси і зумовлюють актуальність дослідження теоретичних аспектів фінансового механізму функціонування сучасної системи ТНК.

Аналіз останніх досліджень. Питання діяльності та впливу ТНК на світову економіку в цілому та на національній економіці зокрема, так само як і джерела формування фінансових ресурсів, здатних забезпечити таку потужну діяльність досліджувались у наукових працях багатьох видатних вчених. Зокрема, проблеми діяльності ТНК піднімаються у роботах таких вітчизняних науковців як Білошапка В.А., Духницький В.Б., Макогон Ю.В., Козак Ю.Г., Руденко-Сударєва Л.В., Рогач І.О., Шевченко В.Ю., Якубовський С.О. та ін. Стосовно наукових доробок закордонних вчених, то численна кількість публікацій, присвячених різним аспектам функціонування ТНК, належить дослідникам ЮНКТАДу, зокрема, Д. Айтману, Дж. Даннінгу, С. Ландену, М. Мофету, А. Стоунхілу та ін. Проте, у дослідженнях названих авторів не знаходять теоретичного обґрунтування особливості функціонування фінансового механізму ТНК.

Мета статті полягає в узагальненні сучасних теоретичних та прикладних аспектів формування фінансового механізму ТНК та виявленні особливостей його функціонування в умовах глобалізованого господарства.

Виклад основного матеріалу. Фінанси ТНК пропонуємо визначати як систему грошових відносин, що виникають у процесі господарської діяльності ТНК і є необхідними для формування, нагромадження і ефек-

тивного використання її капіталу, доходів і грошових фондів. Основні функції, які виконують фінанси ТНК є класичними, проте ми пропонуємо їх розглядати у взаємозв'язку із фінансовими завданнями, які виникають у діяльності ТНК. Так, перша функція – формування капіталу, або фінансова функція, призначення якої полягає у формуванні капіталу корпорації через залучення його з фінансового ринку; практично, вона передбачає розроблення фінансової політики ТНК, а формування капіталу корпорації залежить від стану фінансового ринку, що безпосередньо обумовлює тісні зв'язки між фінансами корпорацій і фінансовим ринком. Друга функція – розподіл і використання капіталу (або інвестиційна) – полягає насамперед в інвестуванні капіталу відповідно до планів розвитку діяльності ТНК, тобто пов'язана із розробленням інвестиційної політики корпорації. І нарешті, третя функція – контрольна, призначення якої полягає у забезпеченні збалансованості між сформованим капіталом і його витрачанням, тобто інвестиціями корпорації. Ці основні фінансові потоки не збігаються в часі, крім того, суми, визначені в планах розвитку, можуть неодноразово змінюватися відповідно до поточних умов розвитку економіки. Фінансові фонди корпорації обмежені певною сумою коштів, тому рішення про їх використання залежать від можливостей формування капіталу, а отже і ефективності алокації фінансів ТНК.

Визначивши основні функції, які виконують фінанси ТНК, можемо стверджувати, що вони є особливою системою, не тільки тому, що забезпечують безперервне функціонування самої корпорації, а їх ефективне формування та алокація залежать від стану світового фінансового ринку, а й особливо тим, що фінансова система ТНК сама впливає на стан світових фінансів, а подеколи і окремих національних економік.

Тому, ми виділяємо п'ять базових елементів, котрі формують фінансовий механізм ТНК: вважаємо, що саме така класифікація яскраво демонструє описаний вище взаємовплив та взаємозв'язок фінансових відносин у межах світової економіки.

До першого елементу фінансового механізму ТНК пропонуємо віднести фінансовий менеджмент, виокремивши при цьому два його рівні: короткостроковий (або операційний фінансовий менеджмент) та довгостроковий (або стратегічний фінансовий менеджмент). Особливістю фінансового менеджменту ТНК є те, що управління фінансами здійснюється у межах усієї системи ТНК, тобто одночасно мають узгоджуватись фінансові потоки у межах діяльності філій, дочірніх компаній та інших структурних одиниць системи ТНК, які при цьому часто знаходяться не тільки у межах різних регіонів, а й розташовані на ринках країн з різними темпами розвитку, типами соціально-культурних середовищ.

Операційний фінансовий менеджмент ТНК передбачає управління фінансовими потоками корпорації у межах одного року (або одного операційного циклу). Ця складова є надзвичайною важливою, адже дозволяє ТНК у короткостроковому періоді (за рахунок короткострокового капіталу) накопичити та сформувати ліквідні фонди грошових коштів, котрі знаходяться у постійному розпорядженні ТНК, забезпечуючи її ефективне функціонування. А основою такого ефективного управління є застосування методів короткострокового фінансового менеджменту, які дозволяють акумулювати необхідні фонди короткострокових грошових коштів.

Операційний фінансовий менеджмент передбачає досягнення двох головних цілей: (1) оптимізацію грошового потоку та (2) інвестування надлишкової готівки (короткострокового капіталу) [1].

У цьому вимірі важливим є використання ефективних важелів впливу на регулювання грошового потоку. До таких методів, зокрема, можемо віднести:

1. Накопичення та прискорення вхідного грошового потоку та відстрочення вихідного.

2. Управління блокованими фондами – такий механізм є особливо актуальним у тих країнах, де уряди забороняють репатріацію прибутків до материнської компанії та вимагають їх інвестування у країні-базування.

3. Механізм Leads-and-Legs (затримання та прискорення платежів).

4. Бюджетування капіталу – процес трансформації власного капіталу та пасивів у високодохідні активи. Специфікою бюджетування у ТНК є те, що активи корпорації деноміновані у різних валютах, є більш диверсифікованими порівняно із активами національних компаній, і їм притаманні геополітичні та фінансові ризики. Сучасною тенденцією є централізована система бюджетування капіталу материнською компанією ТНК, що дозволяє враховувати відмінності в оподаткуванні, обмеження на репатріацію прибутку, волатильність валютних курсів [2].

5. Використання неттингу/клірингу, основною метою якого зниження рівня транзакційних витрат.

6. Використання механізму трансфертного ціноутворення, що дозволяє зменшити податкові відрахування.

7. Управління дебіторською заборгованістю: ТНК часто здійснюють продажі в кредит своїм постійним контрагентам на локальному ринку, також цей механізм є ефективним у інтра-фірмовій торгівлі між структурними підрозділами ТНК, коли основна увага зосереджена не на обсягах кредитуванні продаж чи відтермінуванні платежу, а на перевагах глобального розміщення ресурсних джерел ТНК.

8. Управління товарно-матеріальними запасами: для ТНК специфічні особливості цього інструменту полягають у тому, що вона повинна підтримувати однакові рівні запасів у філіях, розташованих у різних країнах, враховувати часовий лаг при здійсненні товарно-транзитних операцій, відмінності у митному оформленні, наявність підвищеного рівня політичного та валютного ризиків.

Стосовно інвестування надлишкового короткострокового капіталу, то тут чітко прослідковується взаємозв'язок між операційним фінансовим менеджментом та інструментарієм фінансового ринку. Так, функціонування євровалютного ринку забезпечує умови для ефективного інвестування короткострокового капіталу ТНК у інструменти грошового ринку. Специфіку такого інвестування визначають проблеми, з якими зустрічаються ТНК: по-перше, постає необхідність визначення інвестиційної стратегії – чи то використання централізованого інвестиційного управління, чи інвестування окремих

пулів структурних підрозділів/філій ТНК; по-друге, визначення ринку та країни, де плануються інвестиції; і, нарешті, питання доцільності диверсифікації інвестиційного портфелю ТНК у країновому вимірі, особливо зважаючи на волатильність валютних курсів [1].

Стратегічний фінансовий менеджмент охоплює довгострокові пріоритети фінансової діяльності ТНК, до яких слід віднести:

1. Розроблення та реалізацію фінансової політики та стратегії ТНК;

2. Розроблення та реалізацію реальних інвестиційних проектів та "портфелю" інвестицій;

3. Перспективне бюджетування;

4. Механізми залучення довгострокових фінансових ресурсів;

5. Максимізацію ринкової вартості усієї ТНК;

6. Формування оптимальної структури капіталу;

7. Податковий менеджмент;

8. Міжнародне позиціонування активів;

9. Аналіз глобального фінансового середовища;

10. Ризик-менеджмент.

Фінансове стратегічне управління спрямоване, насамперед, на підвищення доходності та ринкової вартості ТНК за рахунок використання механізмів довгострокового ефективного управління її активами і пасивами. Основною метою фінансового стратегічного управління є підвищення фінансового потенціалу ТНК, тобто здатності ефективно використовувати власні фінансові ресурси та залучати позичкові. У зв'язку із цим, розроблення та реалізація стратегічних пріоритетів у фінансовій системі ТНК повинні базуватись на прогнозуванні динаміки глобального фінансового ринку та використанні його інструментарію. При цьому головними пріоритетами у стратегічному фінансовому управлінні для ТНК є глобалізація її діяльності шляхом прямого іноземного інвестування, модернізація та диверсифікація виробництва [3].

Фінансова стратегія ТНК охоплює усі аспекти її діяльності, у тому числі й оптимізацію основних і оборотних коштів, розподіл прибутку, безготівкові розрахунки, податкову й цінову політику, політику у сфері цінних паперів та ін. Таким чином, фінансова стратегія ТНК – це узагальнююча функціональна модель дій, які є необхідними для досягнення поставлених цілей, шляхом координації та розподілу фінансових ресурсів інтегрованої структури. При цьому головним завданням є досягнення повної самооплатності й незалежності компанії у структурі ТНК. У процесі розробки сучасної фінансової стратегії особлива увага приділяється виробництву конкурентоздатної продукції, мобілізації внутрішніх ресурсів, максимальному зниженню собівартості продукції, формуванню й розподілу прибутку, ефективному використанню капіталу.

Зазначимо, що усі перераховані методи дозволять не тільки забезпечити ефективний безперебійний операційний менеджмент, а й слугують інструментами мінімізації різних видів ризиків, що виникають у поточній діяльності ТНК. При цьому, перераховані нами методи операційного фінансового менеджменту, нині імплементовано у єдину систему, яка отримала назву Total Cash Management. Система Total Cash Management дозволяє генерувати позитивний грошовий потік ТНК, а також забезпечує його ефективне використання для генерування наступних/майбутніх грошових потоків. Таким чином, застосування системи Total Cash Management створює платформу для узгодженого вирішення як поточних, так і довгострокових завдань у міжнародному фінансовому менеджменті ТНК [4,5].

Другий елемент фінансового механізму діяльності ТНК пов'язаний із структурою та особливостями фінансування діяльності ТНК, зокрема, із залученням фінансових ресурсів. ТНК є унікальною саме тим, що на відміну від національної компанії, вона має широкі можливості залучення фінансових ресурсів, що зумовлено географією її діяльності. Тому, для ТНК єдиною проблемою у цьому вимірі є вибір найбільш ефективних фінансових джерел та раціональне управління ними [1]. Так, ТНК може формувати фінансові фонди централізовано від материнської компанії, або залучати їх консолідовано від філійної мережі. Також у ТНК є вільний доступ до інструментів не тільки локальних фінансових ринків, а й глобального. Існує численна кількість класифікації джерел фінансових ресурсів ТНК, які поділяють на внутрішні (власні фінансові кошти ТНК) та зовнішні (по відношенню до структури ТНК), власні та залучені, короткострокові та довгострокові, локальні та міжнародні. Але, беручи до уваги те, що на прибутковість та фінансову стійкість ТНК у довгостроковому періоді будуть впливати саме довгострокові зовнішні (по відношенню до ТНК) міжнародні фонди фінансових ресурсів, ми детальніше зупинимось саме їх аналізі. Тут також варто зауважити, що короткострокове міжнародне фінансування пов'язане переважним чином із фінансуванням оборотного капіталу, але часто ці інструменти мають тенденцію до пролонгації, і таким чином перетворюються на довгострокові фінансові ресурси.

Довгострокові міжнародні джерела фінансових ресурсів пропонуємо класифікувати таким чином [6]:

1. Фінансування від кредиторів, переважним чином у формі кредитних ресурсів, залучених ТНК від банківських установ та емісії і продажу боргових цінних паперів, але не на відкритому фінансовому ринку, а у приватному порядку.

2. Фінансування від інвесторів у формі емісії/продажу цінних паперів – акцій, депозитарних розписок, похідних цінних паперів, та інших цінних паперів (наприклад, облігацій).

3. Євровалютне фінансування – це фінансування ТНК на ринку зарубіжної країни нерезидентом цієї країни у валюті третьої країни (наприклад, євроакції, єврооблігації, євровалютні кредити тощо).

4. Іноземне (зарубіжне) фінансування – це фінансування ТНК на ринку зарубіжної країни резидентами цієї країни, деноміноване у місцевій валюті цієї країни. Транснаціональна корпорація може отримати довгострокові ресурси на іноземних ринках такими шляхами:

- емісія облігацій, деномінованих у місцевій валюті;
- емісія акцій, деномінованих у місцевій валюті;
- отримання банківських кредитів у місцевій валюті.

5. Також до зовнішніх довгострокових міжнародних джерел фінансування варто окремо віднести фінансування із офіційних джерел, тобто від міжнародних організацій.

Переваги міжнародного фінансування діяльності ТНК обумовлені низкою факторів. По-перше, ТНК, як правило, мають високий кредитний рейтинг, а отже і доступ до більш дешевих ресурсів, що обумовлене наявністю у них значних обсягів активів, які можуть бути використані у якості забезпечення, та наявний інтенсивний рух грошового потоку. Цей фактор зменшує вартість залученого капіталу ТНК за рахунок зниження витрат на залучення фінансових ресурсів. По-друге, ТНК – це швидко зростаючі компанії, котрі використовують потужності та можливості ринків різних країн для забезпечення зростання обсягів продаж. Це значно підвищує їх інвестиційну привабливість, що також, зменшує витрати на залучення фінансових ресурсів. По-третє, ТНК

здійснює широко диверсифіковану діяльність, що забезпечує їй фінансову стійкість та розширює можливості залучення капіталу. По-четверте, ТНК тісно інтегровані до світової фінансової системи, а її фінанси є структурним елементом останньої. При цьому, ТНК є клієнтами провідних міжнародних банківських організацій, що забезпечує умови прозорості їх діяльності для кредитних установ і таким чином розширює можливості залучення ресурсів [3]. Разом з тим, для ТНК у цьому аспекті є і певні недоліки. Так, валютні ризики, трансакційні, політичні та економічні досить часто є визначальними факторами, які впливають на прийняття рішення про фінансування їх діяльності із того чи іншого джерела.

Третій елемент фінансового механізму ТНК пов'язаний із попереднім і охоплює проблеми фінансування філій ТНК. Більшість ТНК прагне забезпечити коштами закордонні підрозділи за одночасного скорочення загальних асигнувань компанії. Це призводить до високої частки позичених коштів у засобах дочірніх компаній.

Для окремих компаній збільшення частки залучення капіталу стало попередньою умовою інвестицій. Причини цього різні. Деякі філії, обмежені в можливостях залучення грошових коштів, вважають найкращим способом збільшення своєї частки в інвестиціях позичання дочірніми компаніями.

Фінансування транснаціональними корпораціями своїх зарубіжних підрозділів набуває багатьох форм, які можна класифікувати так [7]:

- 1) за інструментами фінансування: нерозподілений прибуток; позики банку; випуск нових акцій;
- 2) за джерелами: внутрішні і зовнішні;
- 3) за строками: короткострокові і довгострокові;
- 4) за валютою: національна й іноземна.

Вибір джерела фінансування є однією із головних проблем фінансів ТНК.

Так, для фінансування діяльності філій ТНК виділяють три основні групи джерел фінансових ресурсів:

1. Фонди створені самою іноземною філією – сюди відносять амортизаційні та інші неготівкові виплати, та нерозподілений прибуток.

2. Фонди з джерел корпоративної структури ТНК, які поділяються на фонди материнської компанії, фонди інших філій та запозичення філій з гарантією материнської компанії.

3. Фонди із зовнішніх по відношенню до корпоративної структури ТНК джерел: запозичення з джерел у країні-базування ТНК, запозичення з джерел у інших країнах, місцеві інвестиції у капітал (наприклад, за рахунок створення спільних підприємств) [8].

Наступний елемент фінансового механізму ТНК визначається системою фінансового планування та прогнозування.

Планування фінансової діяльності і стратегія розвитку ТНК з метою виходу на світові ринки багато в чому залежить від мети й орієнтації її найвищого керівництва, його організаторських можливостей та інтуїції. Багато компаній прагне до негайного прибутку, не приділяючи особливої уваги довгостроковим перспективам, визначенню власної стратегії розвитку. Але це можливо лише на дуже короткому етапі функціонування ТНК. Із загостренням іноземної конкуренції на національному ринку кожна ТНК зустрічається з необхідністю кращої орієнтації в роботі на світових ринках.

При плануванні фінансової діяльності особливо увагу потрібно приділити проблемі розміщення прибутків, оскільки ТНК орієнтована на отримання прибутків у світових масштабах, то вона застосовує переведення їх і затрат з рахунків одних центрів прибутків на рахунки інших з метою уникнення високих податків, валютного

ризик, не конвертованості валют/активів та інших несприятливих чинників. З метою уникнення втрат, ТНК використовують такі основні методи фінансового планування: (1) гнучкого бюджету, (2) відсотку від продажів, (3) аналізу беззбитковості, (4) управління витратами, (5) ситуаційні плани.

Зауважимо, що особливістю фінансового планування є визначення усіх показників на основі прогнозу продажів, а не виробничих потужностей, тому найважливішим документом, який визначає хід складання плану, є прогноз продажу. Він є основою фінансового планування та передбачає відслідковування руху продажів за останні 5-10 років, аналіз кон'юнктури основних ринків збуту, аналіз інформації про вартість невиконаних замовлень, аналіз тенденцій в русі нових замовлень на продукцію корпорації, розрахунок планових продаж за окремими товарними групами і в цілому по корпорації.

На основі прогнозів продаж складаються гіпотетичні (pro forma) прогнозні фінансові документи: прогноз продажу, pro forma баланс, pro forma звіт про прибуток, pro forma звіт про зміну фінансової позиції, pro forma звіт про зміну у власному капіталі корпорації, план зовніш-

нього фінансування, бюджет капітальних вкладень, бюджет грошових надходжень і витрат (касовий план) та ін. Документи pro forma необхідні не тільки для самої корпорації – їх можуть також вимагати комерційні банки чи інші кредитори з метою визначення кредитної політики стосовно корпорації [9].

І, нарешті, п'ятий елемент пов'язаний із теоретичним обґрунтуванням фінансових рішень ТНК. У процесі своєї фінансової діяльності, ТНК використовує широкий спектр економіко-математичних моделей та алгоритмів розрахунків, які застосовуються у фінансовому менеджменті. Проте, особливість діяльності ТНК передбачає врахування специфічних факторів, зокрема, країнових і валютних ризиків. Тому у моделі і алгоритми необхідно вводити спеціальні корегуючі коефіцієнти. Існує безліч підходів до визначення та аналізу структури фінансів ТНК, їх ефективності. У світлі нашого дослідження пропонуємо застосовувати загальновідомі моделі фінансового менеджменту на основі критерію їх впливу на формування активів та пасивів ТНК та впливу на ринкову оцінку вартості корпорації (див. рис.1).

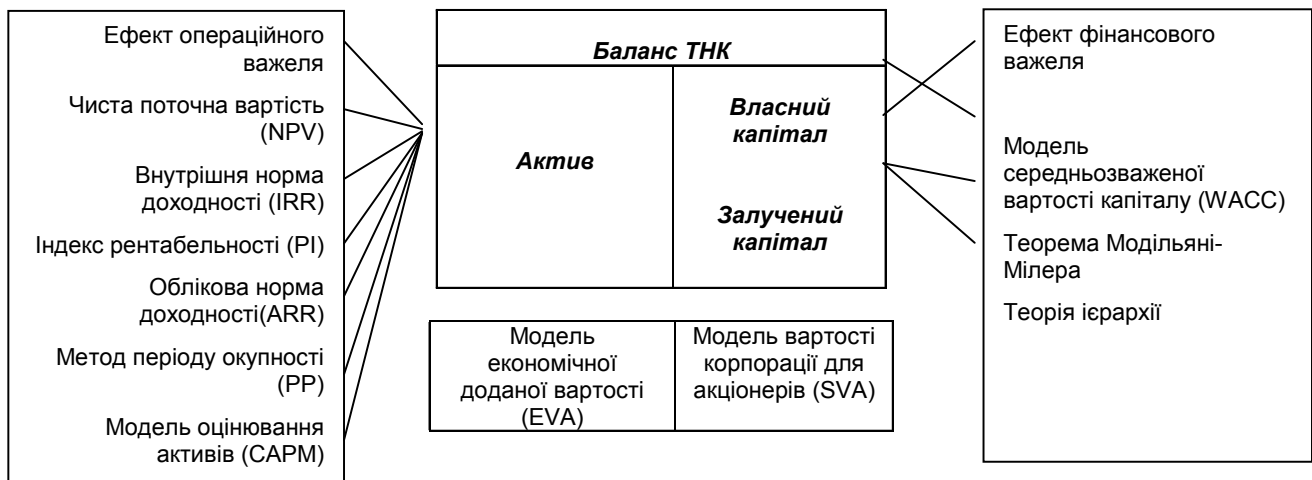

Рис.1. Теоретичні аспекти фінансової діяльності ТНК

Джерело: узагальнено автором

Висновок. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що формування методологічних основ концепції фінансового механізму ТНК передбачає виявлення її економічного значення як елемента загального корпоративного управління та планування, а також стрункої логічної структури усієї системи ТНК. Фінансова система ТНК є механізмом, котрий забезпечує реалізацію головних цілей ТНК не тільки у фінансовій, а й у загальноекономічній діяльності, які можна оцінити не лише за рахунок простої екстраполяції поточної динаміки економічних показників, а й за рахунок аналізу тенденцій та факторів глобального фінансового середовища, що викликають фундаментальні зміни у структурі його основних компонентів. Загальна корпоративна та фінансова системи є взаємопов'язаними елементами діяльності ТНК, тому завдання фінансового управління та загального корпоративного управління є взаємодоповнюючими. А результатом досягнення фінансових цілей має бути вирішення питань мінімізації вартості залучення капіталу, максимізація ринкової вартості ТНК, раціоналізація співвідношення між власними та залученими фінансовими фондами, забезпечення планованої рентабельності, мінімізації ризиків, розроблен-

ня та імплементація нормативних показників приросту власного капіталу, активів, обсягів продажів, прибутку.

Список використаних джерел

1. Tiwari, Sanjay, Multinational Financial Management. – Directorate of Distance Education, Guru Jambheshwar University of Science & Technology (NAAC 'A' Grade), Hisar. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ddegjust.ac.in/studymaterial/mba/ib-416.pdf>. (15.06.2014)
2. Внешнеэкономическая деятельность в глобальной экономике / [Бурлачков В.К. и др.]. – Изд. дом "АТИСО". – 639 с., 2009.
3. Мамедов А.О. Международный финансовый менеджмент в условиях формирования глобального финансового рынка: Автореф. дис. Доктора экономических наук : 08.00.10, 08.00.14 / А.О. Мамедов / Российская экономическая академия им. Г.В. Плеханова. – Москва, 2007.
4. Лысенко Н., Как управлять денежным потоком? Принципы использования концепции TCM в условиях ограниченных ресурсов Часть 1. – Финансовый директор №3, 2009.
5. Лысенко Н., Как управлять денежным потоком? Принципы использования концепции TCM в условиях ограниченных ресурсов Часть 2. – Финансовый директор №4-5, 2009.
6. Міжнародні фінанси : підручник / [О. І. Рогач, А. С. Філіпенко, Т. С. Шемет та ін.]; за ред. О. І. Рогача. – К.: Либідь, 2003. – 784 с.
7. Руденко Л. В. Транснаціональні корпорації: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2004. – 227 с.
8. Eitman D., Stonehill A., Moffet M., 2013. Multinational Business Finance, 13th ed., Pearson, USA.
9. Frederick Ds. Choi, International Finance and Accounting. Handbook. 3d Edition. – JOHN WILEY & SONS, INC, USA, 2003.

Надійшла до редколегії 26.06.14

О. Булкот, канд. экон. наук, ассист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ

Рассмотрены ключевые аспекты финансовой деятельности транснациональных корпораций. На основании авторских обобщений определены пять главных аспектов финансов ТНК: финансовый менеджмент, который рассматривается в двух измерениях – операционный финансовый менеджмент и стратегическое финансовое управление, механизм финансирования деятельности ТНК с позиции привлечения долгосрочных международных финансовых ресурсов, особенности финансирования филиалов ТНК, планирование и прогнозирование финансовой деятельности ТНК, а также теоретические аспекты финансовых решений. Исследовано взаимосвязь финансов ТНК и глобальной финансовой среды.

Ключевые слова: финансовый механизм ТНК, финансы ТНК, финансовый менеджмент ТНК, глобальная финансовая среда, долгосрочное международное финансирование ТНК.

O. Bulkot, PhD in Economics, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF COMPOSITION THE MODERN FINANCIAL MECHANISM OF TRANSNATIONAL COMPANIES

The key aspects of financial activity of TNC's Are disclosed. On the basis of author's conclusions the following five aspects of TNC's finance are described: financial management in the view of operational and strategic management, mechanism of TNC's activity financing through attraction long-term international financial resources, special features of affiliates financing, planning and forecasting of financial activity of TNCs, theoretical approaches to financial decisions. The correlation between TNC's finance and global financial environment is analyzed.

Keywords: financial mechanism of TNC, TNC's finance, financial management in TNC, global financial environment, long-term international financing of TNC.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 10-17

УДК: 336.7

JEL: G21

Н. Версаль, канд. экон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОБЛЕМНІ БАНКИ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В 2008 – 2014 РР.

Розкрито специфіку віднесення банків до категорії проблемних або неплатоспроможних згідно вимог банківського законодавства США, ЄС та України. З'ясовано, що спостерігається уніфікація ознак проблемності, а ключовими показниками, які свідчать про наявність проблем, є показники капіталізації та ліквідності. На основі аналізу введення тимчасових адміністрацій в банках України визначено причини виникнення проблем та прослідковано зміни в політиці регуляторів щодо відновлення або виведення банків з ринку.

Ключові слова: проблемні банки, неплатоспроможні банки, гарантування вкладів, капіталізація банків, тимчасова адміністрація.

Постановка проблеми. Починаючи з 2008 р. вітчизняна банківська система знаходиться в зоні турбулентності, спочатку обумовленій економічними, а згодом і політичними чинниками. Будь-яка кризова ситуація в цьому, такому чутливому до зовнішніх чинників, сегменті фінансового посередництва має наслідком виявлення проблем у всіх без виключення учасників, а згодом і виведення з ринку найбільш слабких і не пристосованих до нових викликів банківських установ. На перший погляд, ситуація видається цілком зрозумілою. Однак, насправді, виникає багато запитань: чому одні банки лишаються, а інші мають бути виведеними з ринку в той чи інший спосіб? Чи спроможний Фонд гарантування вкладів фізичних осіб в тій чи іншій ситуації витримати таке очищення банківської системи, особливо в умовах великої кількості банкрутств? Чи дійсно має діяти правило "too big – too fail"? І в цьому зв'язку виникає ще чимала кількість питань, які потребують відповіді та ґрунтовних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто одразу відзначити, що незважаючи на всю гостроту поставлених запитань, досліджень у цій сфері у вітчизняній науковій літературі ще недостатньо. Серед наукових праць варто звернути увагу на роботи фахівців Центру наукових досліджень Національного банку України Міщенко В.І., Крилової В.В., Ніконової М.В., Малюкова В.П., Кулікова С.Г. [4, 5]. В роботах цих науковців було наголошено: "...світова фінансова криза виявила, що в Україні практика роботи з нежиттєздатними (проблемними) банками є обмеженою та не відповідає сві-

товій, а також об'єктивно поставила питання щодо необхідності розширення механізмів роботи з нежиттєздатними банками" [5, с. 5]. Дійсно, після 1990-х рр. й до кризи 2008 – 2009 рр. кількість банків, які могли бути визнані проблемними, була незначною, і власне тому й не було нагальної потреби вирішувати питання як щодо їх оздоровлення, так і щодо виведення з ринку, а це найбільш актуальне питання для вкладників та кредиторів. Проведене науковцями дослідження дало відповіді на низку питань, пов'язаних з механізмом виведення проблемних банків з ринку, зокрема через створення "брідж-банку". У роботі Коваленко В.В., Єріс Л.М. увага зосереджена на розкритті основних аспектів управління проблемними банками та створенні підходів до формування санаційної системи [3].

Якщо ж аналізувати світовий досвід щодо наукових доробок з цієї проблематики, варто відзначити, що дослідження здійснюються принаймні за трьома основними напрямками: з'ясування причин, що призводять до проблем в банках (Капріо Д., Клінгбілль Д. [9]), визначення індикаторів раннього попередження настання неплатоспроможності банків (Холлінг М., Хайден Е. [11], Естрелла А., Парк С., Перістіані С. [10]), а також ефективність застосування заходів з відновлення платоспроможності або виведення банків з ринку (Маквайр К. [12], Роуз П. [13]).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Зважаючи на результати попередніх досліджень, бракує системного аналізу причин виникнення проблемних банків в Україні з огляду на ситуацію, що склалася не

тільки внаслідок глобальної фінансової кризи, а й з огляду на сучасні події, також не визначені ефективність механізмів виведення банків з ринку та вплив ліквідації банків на банківську систему в цілому.

Метою статті є з'ясування специфіки віднесення банків до категорії проблемних з урахуванням зарубіжного досвіду, а також визначення причин виникнення проблемних банків в Україні впродовж 2008 – 2014 рр. та механізмів роботи з ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім, варто зупинити увагу на з'ясуванні того, в яких випадках банк отримує статус проблемного. Звичайно, що віднесення банку до категорії проблемних має бути закріплене в нормативно-правових актах, передусім, на рівні законодавчого органу, а з подальшою деталізацією – на рівні регулятора. Наприклад, згідно Кодексу Сполучених Штатів Америки в розділі "Банки та банківництво" виокремлюють підрозділ "Федеральна корпорація страхування банківських вкладів", в якому без

деталізації визначено поняття депозитної установи під загрозою дефолту за такими ознаками [15]:

- не може задовольняти вимоги вкладників чи виконувати інші зобов'язання згідно нормальної господарської практики та не існує жодних розумних підстав очікувати, що депозитна установа буде в змозі задовольнити такі вимоги чи виконати такі зобов'язання без федеральної допомоги; або

- зазнала або може зазнати збитків, які виснажують весь або майже весь обсяг її капіталу та немає жодних розумних підстав очікувати, що капітал буде відновлено без федеральної допомоги.

Зважаючи на те, що згідно американської практики проблемними банками опікується Федеральна корпорація страхування банківських вкладів (FDIC), то вже на основі аналізу її документів можна віднайти ознаки проблемних банків. Оцінювання банків здійснюється за методикою CAMELS і банки вважаються проблемними з рейтингом 3, 4 чи 5 (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика банків з рейтингом 3, 4, 5 за методикою CAMELS

Складові CAMELS	Бали		
	3	4	5
Адекватність капіталу	Не зовсім задовільний рівень капіталу, який не відповідає повною мірою профілю ризику банку. Необхідно поліпшити показники, навіть якщо рівень капіталу перевищує мінімально необхідний.	Недостатній рівень капіталу. Зважаючи на ризики установи, її життєздатність може опинитися під загрозою. Може знадобитися потреба в додаткових коштах від акціонерів або в інших зовнішніх джерелах фінансової підтримки.	Критично дефіцитний рівень капіталу, коли життєздатність установи знаходиться під загрозою. Необхідне негайне залучення коштів від акціонерів або з інших зовнішніх джерел фінансової підтримки.
Якість активів	Якість активів або практика управління кредитами нижче задовільного рівня. Тенденції можуть бути стабільними чи показувати погіршення якості активів або збільшення схильності до ризику. Рівень та структура класифікованих активів, інших слабких сторін, ризики вимагають підвищеної уваги з боку наглядових органів. Існує необхідність в поліпшенні адміністрування кредитів та практики управління ризиками.	Мають місце прорахунки з якістю активів та практикою адміністрування кредитів. Рівні ризику та проблемних активів суттєві, без адекватного контролю, що може призвести до потенційних збитків, і якщо не звернути на це увагу матиме місце загроза життєздатності.	Критичні прорахунки з якістю активів та практикою адміністрування кредитів, які безпосередньо загрожують життєздатності установи.
Менеджмент	Ефективність менеджменту та ради директорів потребує поліпшення чи ризик-менеджмент знаходиться на рівні нижче задовільного, враховуючи характер роботи установи. Можливості менеджменту чи ради директорів можуть бути недостатніми зважаючи на тип, розмір або стан установи. Проблеми та значні ризики можуть бути неадекватно оціненими, вимірними, відслідкованими та контрольованими.	Недостатня ефективність менеджменту, ради директорів чи ризик-менеджменту, враховуючи характер діяльності установи. Рівень проблем та ризиків є надмірним. Проблеми та ризики неадекватно оцінюються, вимірюються, моніторяться та контролюються, а отже, вимагають негайних дій менеджменту для збереження стійкості установи. Може бути необхідна заміна або зміцнення керівництва або ради директорів.	Критична ефективність керівництва, ради директорів чи практик ризик-менеджменту. Менеджмент не продемонстрував здатність щодо виправлення проблем та імплементації належної практики управління ризиками. Проблеми та важливі ризики неадекватно визначені, виміряні, відслідковані або контрольовані, загрожують життєздатності установи. Необхідна заміна або зміцнення керівництва або ради директорів.
Доходи	Доходи мають бути поліпшені. Доходи не можуть повною мірою підтримати операції і забезпечити зростання капіталу та резервів відповідно до загального стану установи, росту та інших факторів, що впливають на якість, обсяг та динаміку доходів.	Доходи є недостатніми для підтримки операцій та відповідних рівнів капіталу та резервів. Установа характеризується нестійкими коливанням чистого прибутку чи ЧПМ, розвитком значних негативних тенденцій, номінальними чи нестійкими доходами, суттєвим зниженням доходів порівняно з попереднім роком.	Доходи є критично недостатніми. Фінансова установа має значні збитки, які є безпосередньою загрозою її життєдіяльності через зниження обсягів капіталу.
Ліквідність	Рівні ліквідності та практики управління фондами необхідно покращити. Установі бракує вільного доступу до коштів на розумних умовах або є свідчення значних недоліків в практиках управління фондами.	Рівні ліквідності та практики управління фондами є неадекватними. Установа не може мати або набути достатній обсяг коштів на розумних умовах для покриття потреб в ліквідності.	Рівні ліквідності та практики управління фондами є критично неадекватними, життєздатність установи під загрозою. Необхідна негайна зовнішня фінансова допомога для задоволення вимог та інших потреб в ліквідності.

Закінчення табл. 1

Складові CAMELS	Бали		
	3	4	5
Чутливість до ризику	Контроль чутливості до ринкового ризику потребує покращення або існує значна ймовірність, що прибутковість або капіталізація погіршаться. Практики ризик-менеджменту потребують покращення з врахуванням обсягів, складності та рівня ринкового ризику, на який погоджується установа. Рівень доходів та капіталу є неадекватним щодо підтримки рівня ринкового ризику, до якого установа толерантна.	Контроль чутливості до ринкового ризику є неприйнятним або існує висока ймовірність, що прибутковість або капіталізація погіршаться. Практики ризик-менеджменту є недостатніми з врахуванням обсягів, складності та рівня ринкового ризику, на який погоджується установа. Рівень доходів та капіталу є недостатнім щодо рівня толерантності до ринкового ризику.	Контроль чутливості до ринкового ризику є неприйнятним й існує безпосередня загроза щодо життєздатності установи. Практики ризик-менеджменту є абсолютно неадекватними з врахуванням обсягів, складності та рівня ринкового ризику, на який погоджується установа.

Джерело: на основі офіційних документів FDIC

Водночас, науковці зауважують, що ключовим індикатором є саме зниження нормативу адекватності капіталу до критичного рівня, адже це вже є свідченням того, що акціонери втратили контроль над ситуацією та не можуть розраховувати на будь-яке відшкодування, оскільки проблемні активи поглинули капітал банку і його вже не вистачає навіть для відшкодування вкладів. Згідно амери-

канської практики банки поділяються за капіталізацією на 5 груп (табл. 2 – існуюча практика, табл. 3 – нові правила, що запроваджуються з 01.01.2015 для всіх банків). Відповідно, якщо банк вже є недокапіталізованим, він є проблемним. В разі, якщо банк потрапляє в групу критично недокапіталізованих, він переходить під контроль FDIC і починається його реструктуризація.

Таблиця 2. Вимоги щодо капіталу банків до 01.01.2015

Вид банку за рівнем капіталізації	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до загальних активів (Leverage), %	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до активів, зважених за ступенем ризику (Tier 1 Risk-Based)	Норматив співвідношення загального капіталу до активів, зважених за ступенем ризику (Total Risk-Based)
Добре капіталізований	≥5% Не є об'єктом застосування заходів впливу з боку регулятора (письмові угоди, директиви з капіталу (<i>Capital Directive</i>) та директиви з вжиття негайних корегувальних заходів (<i>Prompt Corrective Action Directive</i>)) щодо підтримання визначеного рівня капіталу для будь-яких нормативів капіталу	≥6%	≥10%
Адекватно капіталізований	≥4%* та Та не відповідає дефініції добре капіталізованого банку. *чи показник левевериджу ≥3%, якщо банк за загальним рейтингом має рейтинг "1"*** та не знаходиться в стадії значного росту чи очікуваного значного росту.	≥4% та	≥8%
Недокапіталізований	<4%* *чи показник левевериджу <3% %, якщо банк за загальним рейтингом має рейтинг "1" та не знаходиться в стадії значного росту чи очікуваного значного росту.	<4%	<8%
Значно недокапіталізований	<3%	<3%	<6%
Критично недокапіталізований	Співвідношення реального капіталу до загальних активів <2%		

**–за методикою CAMELS

Джерело: на основі офіційних документів FDIC

Таблиця 3. Вимоги до капіталу банків згідно Директиви з вжиття негайних корегувальних заходів (*Prompt Corrective Action Directive – PCA*) з 01.01.2015

Категорії PCA	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до загальних активів (Tier 1 Leverage), %	Норматив співвідношення базового капіталу 1 рівня до активів, зважених за ступенем ризику (Common Equity Tier 1 RBC)*, %	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до активів, зважених за ступенем ризику (Tier 1 RBC), %	Норматив співвідношення загального капіталу до активів, зважених за ступенем ризику (Total RBC)**, %
Добре капіталізований	≥ 5	≥ 6,5	≥ 8	≥ 10
Адекватно капіталізований	≥ 4	≥ 4,5	≥ 6	≥ 8
Недокапіталізований	< 4	< 4,5	< 6	< 8
Значно недокапіталізований	< 3	< 3	< 4	< 6
Критично недокапіталізований	Співвідношення реального капіталу*** до загальних активів <2%.			

*– поняття базового капіталу 1 рівня та капіталу 1 рівня тільки в грубому наближенні можна порівняти з такими поняттями українського банківського законодавства як основний скоригований капітал та основний і додатковий капітали. Так, базовий капітал 1 рівня – це акціонерний капітал з нерозподіленим прибутком, що коригується на цілу низку статей (гудвіл, не-

матеріальні активи тощо). Відповідно капітал 1 рівня складається з базового капіталу 1 рівня та додаткового капіталу 1 рівня (фінансові інструменти, що відповідають певним характеристикам та ін.).

** – загальний капітал складається з капіталу 1 рівня та капіталу 2 рівня (інші фінансові інструменти, що відповідають певним характеристикам та ін.).

*** – реальний капітал – це капітал 1 рівня, розрахований за відповідною методикою, з урахуванням випущених привілейованих акцій.

Джерело: на основі офіційних документів FDIC

В Європейському Союзі визначення проблемних банків також еволюціонувало впродовж останніх років, що було пов'язано, як з необхідністю уніфікації банківського законодавства, так і з огляду на глобальну фінансову кризу. Так, згідно документів Базельського комітету можна виокремити поняття "слабкий банк", тобто "...банк, ліквідність чи платоспроможність якого погіршується або буде погіршена найближчим часом, якщо не буде серйозного поліпшення в його фінансових ресурсах, профілі ризику, бізнес-моделі, системах ризик-менеджменту та контролі, а також якості керівництва та управління. Таке визначення стосується тільки банків, які зіткнулися з потенційними або безпосередніми загрозами його ліквідності та платоспроможності, а не банків, які мають тимчасові проблеми, що не загрожують їх життєздатності... Проблеми слабого банку є більш фундаментальними. Вони включають в себе, але не обмежуються слабким керівництвом та менеджментом, неадекватним рівнем фінансових ресурсів (капітал та ліквідність), нежиттєздатною бізнес-моделлю або стратегією, низькою якістю активів, а також ненадежним контролем" [14, с. 6]. Також питання проблемності банків розглядаються в *Directive 2014/59/EU establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms (BRRD)*, в якій увага концентрується на механізмах відновлення проблемних банків або їх виведення з ринку. Також цією директивою визначені ознаки системно важливих установ, а саме загальний обсяг активів має перевищувати 30 млрд. євро або ж відношення сукупного обсягу активів до ВВП перевищує 20%, якщо обсяг його активів не нижче 5 млрд. євро.

В Україні поняття проблемності банків еволюціонувало разом з вдосконаленням наглядових функцій регуляторів, а також зі змінами в зовнішньому середовищі. Варто зауважити, що згідно українського законодавства до та під час кризи 2008 – 2009 рр. використовувалося тільки поняття неплатоспроможності банку, тобто неспроможності банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку. Відповідно, якщо банк вважався неплатоспроможним, НБУ призначав тимчасову адміністрацію на термін до одного року, а з 2011 р. йому було надане право продовжувати дію тимчасової адміністрації для системоутворюючих банків на термін до вісімнадцяти місяців. Однак, за результатами кризи кількість банків, які мали серйозні проблеми зі зниженням якості кредитних портфелів, з ліквідністю, і як наслідок, з платоспроможністю критично зросла. І для того, щоб відокремити, по-перше, менш проблемні банки, де ситуація була ще під певним контролем, від проблемних і ще в гіршому випадку від неплатоспроможних банків у 2012 р. були запроваджені як якісні, але, передусім, кількісні показники, які давали змогу ідентифікувати такі банки. На цьому початковому етапі критерії віднесення банків до категорії проблемних або

неплатоспроможних¹ були ще достатньо помірними. Так, щодо регулятивного капіталу було передбачено зменшення розміру його нормативів на 10% і більше протягом звітного місяця (сьогодні на 5% і з визначенням частоти такого явища). Вимоги щодо зниження нормативів ліквідності, або критичного рівня класифікованих активів тощо не були відображені як критерії віднесення банків до проблемних [2]. НБУ зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних за умови його відповідності хоча б одному з таких критеріїв (табл. 4).

Таким чином, можемо підсумувати, що, по-перше, віднесення банків до категорії проблемних чи неплатоспроможних хоча й залежить від практики, яка існує в тій чи іншій країні, і звичайно є певні відмінності, однак, на сьогодні спостерігається певна уніфікація ознак та вимог. Це спричинено процесами глобалізації та інтеграції, які вимагають рівних конкурентних умов функціонування фінансових посередників, і Базельський комітет Банку міжнародних розрахунків цілком ефективно виконує цю функцію. По-друге, ключовими показниками, які відображають справжню ситуацію в банку з точки зору проблемності, залишаються показники капіталізації, і передусім, показники адекватності капіталу (чи окремих його складових залежно від методики їх розрахунку) здійснюваним банком операцій. Проте, на друге місце поступово виходять показники ліквідності, принаймні у вимогах ЄС та України. По-третє, питання віднесення банків до категорії проблемних актуалізувалося після глобальної фінансової кризи, і власне, в США та в країнах ЄС вимоги до банків суттєво посилювалися, особливо в частині дотримання нормативів капіталу. Така ж тенденція простежується й в Україні й вітчизняне банківське законодавство можна вважати в цій сфері на сьогодні більш жорстким порівняно з законодавством країн ЄС та США (принаймні на законодавчому рівні визначення проблемних банків є доволі м'яким, в той час як в Україні вже в Законі "Про банки і банківську діяльність" чітко зазначаються критерії віднесення банків до групи проблемних чи неплатоспроможних, а також передбачено збільшення вимог до статутного капіталу банків майже в 4 рази: з 120 млн. грн. до 500 млн. грн.).

Варто зауважити, що хоча, дійсно, визначені критерії віднесення банків до категорій проблемних чи неплатоспроможних, насправді ця інформація є закритою та доступною лише для регуляторів, що пояснюється цілком очевидним фактором – можливим виникненням паніки вкладників та кредиторів банку. Саме з цієї причини для зовнішнього спостерігача проблемність банку стає очевидною, коли в ньому розпочинає працювати тимчасова адміністрація. Саме на цих банках ми й зупинимо надалі увагу за такими основними напрямками: причини виникнення проблемних банків та особливості врегулювання проблем в трьох важливих періодах для української банківської системи: 2008 – 2009 рр.; 2010 – 2013 рр.; 2014 р.

¹ Згідно банківського законодавства були розмежовані такі два поняття, як "проблемний банк" та "неплатоспроможний банк", а також відбулося розмежування повноважень регуляторів (НБУ та ФГВФО) у сфері застосування заходів впливу на такі банки.

Таблиця 4. Критерії віднесення банків до категорії проблемних та неплатоспроможних

Ознака	Проблемний банк	Неплатоспроможний банк
Вимоги щодо регулятивного капіталу	Банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5% і більше: - щоденного розміру регулятивного капіталу нижче встановленого НБУ мінімального розміру регулятивного капіталу – 5 і більше разів та/або - значення нормативу достатності регулятивного капіталу нижче встановленого НБУ значення цього нормативу – в 2 і більше разів.	Зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня.
Вимоги щодо здійснення розрахунків	Банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав 5 і більше робочих днів тому, та/або встановлено факти невідображення в бухгалтерії документів клієнтів банку, що не виконані у строк з вини банку.	Невиконання протягом 10 робочих днів поспіль 10% і більше своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами.
Вимоги щодо дотримання банківського законодавства	Системне порушення законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.	Неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами банківського законодавства після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 180 днів з дня визнання його проблемним. Одноразове грубе або систематичне порушення банком законодавства у сфері готівкового обігу, запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що створює загрозу інтересам вкладників і кредиторів.
Вимоги щодо ліквідності	Банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5% і більше значення хоча б одного з нормативів ліквідності нижче мінімальних нормативних значень, встановлених НБУ, що розраховуються: - за щоденними розрахунками – 5 і більше разів; - щодокади – 2 і більше разів; Обсяг негативно класифікованих активів банку (крім санаційного) становить 40% і більше загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв.	-
Вимоги щодо ризиків	Банк систематично не забезпечує ефективність функціонування та/або адекватність системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.	-

Джерело: складено на основі [8].

Можемо зауважити, що за час незалежності України відбулася певна еволюція причин виникнення проблем в банках. Так, якщо в 1990-х рр. основними причинами були економічні (галопаюча інфляція, падіння ВВП тощо), то досліджуваній період є досить цікавим, оскільки в 2008 – 2009 рр. це були економічні причини, які були зумовлені не власне проблемами з економікою України, а фактично були імпортовані з міжнародного ринку. В даному випадку можна говорити про негативний бік глобалізації, коли проблеми однієї чи декількох країн мігрують через різні канали (торгівля, фінансовий ринок, виробничі зв'язки тощо) до інших країн. І реакція банківської системи була в даному випадку миттєвою, оскільки одразу виникла низка проблем: впали обсяги експорту, підвищилася волатильність валютного курсу, відбулася девальвація національної валюти, знизилася темпи росту ВВП, знизилася стандарти життя, і в результаті, впала не тільки кредитоспроможність потенційних позичальників, але й платоспроможність вже наявних. Основними причинами виникнення проблемних кредитів в банках стали значна частка кредитів в іноземній валюті (в умовах девальвації гривні на 30% обслуговування кредитів стало надто дорогим і неочікуваним для позичальників, що не мали надходжень в іноземній валюті. Валютизація кредитів в середньому становила близько 50%) та складність ведення бізнесу або ж його згорання для корпоративних клієнтів та втрата роботи або переведення на меншу зарплату – для населення. В 2010 – 2013 рр. – періоді виходу банківського сектору з кризи – мали місце залишкові ефек-

ти від глобальної фінансової кризи та вже проблеми окремих банків і зловживання керівництва банків (АТ "ЕРДЕ БАНК"). Найбільш складним з точки зору причин виникнення проблемності в банках виявився 2014 р., коли було отримано синтез зовнішніх та внутрішніх причин. Серед зовнішніх причин найважливішою є паніка вкладників (тільки за квітень – березень банківська система втратила до 12,5% депозитів), яка стала наслідком нестабільної економічної та політичної ситуації, а також військових дій. Серед внутрішніх причин – недотримання банківського законодавства (зокрема в частині протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом), некомпетентність керівництва, суттєве погіршення якості кредитного портфеля, вузька спеціалізація (обслуговування окремих ФПГ) тощо.

В 2008 – 2009 рр. НБУ досить помірковано підходив до оцінювання такого явища як проблемні банки. Крім того, було й толерантним ставлення до таких банків, причому не тільки до таких, дійсно, великих, як ПАТ "КБ "Надра" (можна було б застосувати ідею "too big – to fail"), але й до банків III та IV груп, на які припадала лівова частка проблемних банків. Ця толерантність полягала в тому, що тимчасова адміністрація могла працювати в банку рік і більше, мораторій на задоволення вимог кредиторів та вкладників, який початково вводився на 3 місяці, надалі міг продовжуватися, причому неодноразово і т.д. Серед 23 банків, в яких була запроваджена тимчасова адміністрація в 2008 – 2009 рр., 4 банки були представниками I групи, 1 банк – II групи, 2 банки – III групи і 16 банків – IV групи, а в кінцевому

підсумку 18 банків збанкрутували, що складає 78%. Не припинили функціонування лише 3 банки I групи, з урахуванням того, що проблеми ЗАТ "АК Промислово-інвестиційний банк" були спричинені іншими, ніж криза, факторами, 1 банк III групи та 1 банк з IV групи. Банк II групи – ВАТ "РОДОВІД БАНК" – перетворений на санаційний банк. Саме банки IV групи виявилися найменш ефективними у подоланні кризових явищ [2]. Варто звернути увагу на той факт, що лише 22% банків вдалося врятувати через введення тимчасової адміністрації. І ще раз підкреслимо, строк дії тимчасової адміністрації неодноразово продовжувався, але це не дало дійсно суттєвого позитивного вирішення проблем. І реально на ринку залишилися ті банки, які або отримали державну підтримку у вигляді докапіталізації банків, або ж знайшлися інвестори, яким банки були цікаві і знову таки відбулася докапіталізація (Промінвестбанк, Надра). Ми зазначали, що така ситуація з ефективністю функціонування тимчасових адміністрацій могла бути виправданою лише з огляду на зменшення навантаження щодо відшкодування вкладів на ФГВФО². Однак, напевне, такі результати ефективності запровадження тимчасових адміністрацій призвели до перегляду політики їх функціонування на даний час. Звичайно, що не тільки цей фактор, але й зміна концепції НБУ щодо розвитку банківської системи в подальшому з огляду, в тому числі, на рекомендації МВФ. Виділення другого траншу МВФ супроводжувалося дозволом уряду на час дії програми stand-by витратити 2,8% ВВП (у т.ч. 0,8% ВВП до ФГВФО) на реструктуризацію банків (з поправками, що докапіталізація банків з іноземним капіталом має відбуватися за рахунок материнських компаній, а приватних українських банків – не менше, ніж на 50% за рахунок власників). Крім того, в наприкінці грудня 2014 р. на потреби ФГВФО та рекапіталізації банків мають бути випущені державні облігації на суму 23,5 млрд. грн., а також НБУ має надати кредит у обсязі більше 5 млрд. грн. Водночас, держава може рятувати лише системно значущі банки, тобто частка сукупних активів яких у загальних активах банківської системи складає не менше 2%, або ж в яких знаходиться не менше 2% депозитів всієї банківської системи. Станом на 01.07.2014 р. за першою ознакою це були 13 банків першої групи банків за активами. У разі виникнення проблем в інших банках МВФ рекомендує їх виводити з ринку. Також депозити акціонерів, членів наглядової ради та керівництва банків, що рекапіталізуються за участю держави або ж виводяться з ринку ФГВФО, МВФ компенсувати забороняє.

З огляду на все вище зазначене та на основні аналізу останніх даних ФГВФО щодо введення тимчасових адміністрацій та результатів їх діяльності (табл. 5), можна помітити, що кінець 2013 р. та практично весь 2014 р. тимчасова адміністрація працювала в банках не більше 3 місяців, і навіть подовження діяльності тимчасової адміністрації успіху не мало. Також скоротилися й

строки ліквідації банків³. Банки були виведені з ринку через ліквідацію, незважаючи на те, що в деяких випадках були намагання знайти кошти інвесторів⁴. Як результат, в 2014 р. були ліквідовані три банки II групи за активами (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – близько 13 млрд. грн.), 1 банк III групи за активами (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – близько 687 млн. грн.) та 6 банків IV групи за активами (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – більше 3 млрд. грн.). Якщо враховувати цей досвід, то 9 банків, в яких введена тимчасова адміністрація ймовірніше за все також будуть ліквідовані (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – близько 11 млрд. грн.), причому досить суттєво очищається III група банків за активами: майже в 23% банків цієї групи на сьогодні введена тимчасова адміністрація.

Висновки. Таким чином, з'ясовано, що останнім часом спостерігається конвергенція у підходах до визначення проблемних чи неплатоспроможних банків в країнах ЄС, США та України, а показники капіталізації та ліквідності банків є ключовими у визначенні проблем в банках. Водночас, законодавство України є, на наш погляд, більш жорстким, оскільки вже на законодавчому рівні чітко визначені критерії проблемних чи неплатоспроможних банків. В цьому контексті вважаємо за потрібне зауважити, що, по-перше, на законодавчому рівні не варто так деталізувати критерії (зміниться ситуація, а отже, необхідно буде вносити зміни до Закону України "Про банки і банківську діяльність"), по-друге, з огляду на євроінтеграційні намагання України варто більш зважено підходити до будь-яких різких змін в цій сфері. Щодо причин виникнення проблем в банках, то в 2008 – 2009 рр. це були економічні причини, які були зумовлені не власне українськими проблемами, а глобальною фінансовою кризою. Як наслідок, відбулася девальвація національної валюти, знизилася темп росту ВВП та знизилася стандарти життя, і в результаті, суттєво погіршала не тільки кредитоспроможність потенційних позичальників, але й платоспроможність вже наявних. В 2010 – 2013 рр. – періоді виходу банківського сектору з кризи – мали місце залишкові ефекти від глобальної фінансової кризи та вже проблеми окремих банків і зловживання керівництва банків. У 2014 р. має місце синтез зовнішніх та внутрішніх причин. Серед зовнішніх причин найважливішою є паніка вкладників, яка стала наслідком нестабільної економічної та політичної ситуації, а також військових дій. Серед внутрішніх причин – недотримання банківського законодавства, некомпетентність керівництва, суттєве погіршення

³ Ліквідація банку повинна бути завершена не пізніше 1 року з дня прийняття рішення про ліквідацію банку. Фонд має право прийняти рішення про продовження ліквідації банку на строк до 1 року, а системно важливих банків – на строк до 2 років з можливістю повторного продовження на строк до 1 року.

⁴ НБУ не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, повідомляє про це рішення ФГВФО, який здійснює процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у т.ч. шляхом: здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків; організації відчуження активів і зобов'язань неплатоспроможного банку; продаж неплатоспроможного банку; створення та продаж перехідного банку. Під час дії тимчасової адміністрації не здійснюється задоволення вимог вкладників та інших кредиторів банку (накладається мораторій на задоволення їх вимог), крім виплат коштів за: вкладками вкладників за договорами, строк яких закінчився; договорами банківського рахунку вкладників. Зазначені виплати здійснюються в межах суми відшкодування, що гарантується Фондом, в національній валюті України. Вклади в іноземній валюті перераховуються в національну валюту України за офіційним курсом гривні, встановленим НБУ до іноземних валют на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації.

² Наприклад, обсяг фінансових ресурсів ФГВФО у 2009 р. становив 4302,3 млн. грн., а лише депозити фізичних осіб на 01.03.2009 р. ТОВ "Укрпромбанк" складали 7267,24 млн. грн., тобто коштів ФГВФО не вистачило б навіть на повернення коштів вкладникам одного банку. Вже на момент ліквідації цього банку кошти фізичних осіб складали лише 155,94 млн. грн. І така ж ситуація спостерігається за всіма іншими банками, що стали банкрутами. Введення тимчасової адміністрації дозволило Фонду розподілити найбільш питомі виплати відшкодувань вкладників на два роки, а саме на 2009 рік, коли було виплачено 1,054 млрд. грн. відшкодувань, та на 2010 рік, коли було виплачено 2,293 млрд. грн. відшкодувань [1].

якості кредитного портфеля, вузька спеціалізація (обслуговування окремих ФПГ) тощо. Відбулися зміни й у практиці реагування регуляторів на проблеми в банках: від досить повільного відновлення та виведення з ринку в 2008 – 2012 рр. до майже миттєвого (порівняно з попереднім періодом) у 2013 – 2014 рр. Зважаючи на розроблену НБУ концепцію розвитку банківської системи та вимоги МВФ, як НБУ, так і ФГВФО на сьогодні діють надзвичайно жорстко щодо проблемних банків як IV та III груп банків за активами, так і II групи. Можна вважати, і лише з певними припущеннями, захищеними банки

I групи за активами, які з дозволу МВФ можуть бути рекапіталізовані за участю держави. Процеси, які відбуваються сьогодні в банківській системі України, без перебільшення є революційними, оскільки вже тривалий час актуальним є питання зменшення кількості банків. Основне питання – це навантаження на ФГВФО та запас його міцності. Кінцевим підсумком реформування банківської системи має стати підвищення ефективності діяльності банків, що залишаться на ринку, що уможливить зростання реальної конкуренції.

Таблиця 5. Дані стосовно введення тимчасової адміністрації в банках України у 2010 – 2014* рр.

№	Назва банку	Група банків	Дата введення тимчасової адміністрації	Дата завершення тимчасової адміністрації	Подовження строку дії тимчасової адміністрації	Результат**
1	ПАТ "КБ "Експобанк"	III	25.09.2014	25.12.2014		?
2	ПАТ "ГРІН БАНК"	IV	25.09.2014	25.12.2014		?
3	ПАТ "АКТАБАНК"	III	17.09.2014	17.12.2014		?
4	ПАТ "КБ "АКТИВ-БАНК"	III	03.09.2014	03.12.2014		?
5	ПАТ "ТЕРРА БАНК"	III	22.08.2014	22.11.2014		?
6	ПАТ "КБ "УФС"	IV	15.08.2014	15.11.2014		?
7	АТ "БАНК ЗОЛОТІ ВОРОТА"	IV	04.08.2014	04.11.2014		?
8	АТ "ЄВРОГАЗБАНК"	III	17.07.2014	17.10.2014		?
9	АТ "ФІНРОСТБАНК"	IV	16.07.2014	16.10.2014		?
10	ПАТ "СТАРОКІЇВСЬКИЙ БАНК"	IV	18.06.2014	18.09.2014		-
11	ПАТ "АКБ Банк"	IV	30.05.2014	29.08.2014		-
12	ПАТ "КБ "ПІВДЕНКОМБАНК"	II	26.05.2014	25.08.2014	22.09.2014	-
13	ПАТ "КБ "ПРОМЕКОНОМБАНК"	IV	22.05.2014	21.08.2014	22.09.2014	-
14	ПАТ КБ "ІНТЕРБАНК"	IV	24.04.2014	23.07.2014		-
15	ПАТ "БАНК ФОРУМ"	II	14.03.2014	13.06.2014		-
16	АТ БАНК "МЕРКУРІЙ"	IV	14.03.2014	13.06.2014		-
17	АТ "БРОКБІЗНЕСБАНК"	II	03.03.2014	02.06.2014		-
18	ПАТ "РЕАЛ БАНК"	III	03.03.2014	02.06.2014		-
19	ПАТ "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ДАНІЕЛЬ"	IV	17.01.2014	16.04.2014		-
20	АТ "БАНК "ТАВРИКА"	III	21.12.2012	20.03.2013		-
21	АТ "ЕРДЕ БАНК"	IV	30.10.2012	29.01.2013		-
22	ПАТ "АКБ "БАЗИС"	IV	23.04.2012	23.10.2012		-
23	ПАТ "Інноваційно-промисловий банк"	IV	02.06.2011	01.09.2011	01.11.2011	-
24	ПАТ "КБ "СОЦКОМ БАНК"	IV	21.10.2010	21.04.2011	21.10.2011	-
25	АКБ "Синтез"	IV	09.06.2010	08.12.2010		-
26	ПАТ "Земельний банк"	IV	12.05.2010	11.08.2010		-

* – на 25.09.2014 р.

**Результат: ліквідація (-); ? – невідомо на даний момент.

Джерело: складено згідно [1], [7].

Список використаних джерел

1. Банки з тимчасовою адміністрацією: що в них відбувається / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/20/all/2010/01/27/185198>.
2. Версаль Н.І. Проблемні банки в Україні: наслідки банківської кризи 2008-2009 рр. та ефективність відновлення їх функціонування [Електронний ресурс] / Н.І. Версаль, А.Г. Бондар // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1. – Режим доступу: C:/Users/Admin/Desktop/eui_2013_1_9.pdf. – Заголовок з екрана. – 21 с.
3. Коваленко В.В. Система управління проблемними банками / В.В. Коваленко, Л.М. Єріс // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Випуск 1 (44). – С. 302 – 307.
4. Крилова В. В. Санаційний банк як механізм роботи з нежиттєздатними банками / В.В. Крилова, М.В. Ніконова М.В. // Вісник НБУ. – 2010. – №9. – С. 26–28.
5. Міщенко В. І. Санаційний банк – "бідж-банк" як механізм роботи з нежиттєздатними банками: монографія / Міщенко В. І., Крилова В. В., Ніконова М. В., Малюков В. П., Куліков С. Г. ; Центр наукових досліджень Національного банку України. – К. : УБС НБУ, 2011. – 119 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Фонду страхування вкладів фізичних осіб / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.org.ua>.

8. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 №2121 – III(із змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov>.

9. Caprio Gerard Jr. Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking? / Gerard Caprio Jr. and Daniela Klingebiel // Annual World Bank Conference on Development Economics, The International Bank for Reconstruction and Development / THE WORLD BANK. – 1996. – 29 p.

10. Estrella A. Capital Ratios as Predictors of Bank Failure / Arturo Estrella Sangkyun Park, and Stavros Peristiani // FRBNY Economic Policy Review. – July 2000. – P. 33 – 52.

11. Halling M. Bank failure prediction: a two-step survival time approach / Michael Halling and Evelyn Hayden // IFC Bulletin. – 2008. – # 28. – P. 48 – 73.

12. McGuire L. Claire. Simple tools to assist in the resolution of troubled banks. World Bank, Washington, DC. – Електронний ресурс. Режим доступу. – <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12342>. – 135 p.

13. Rose S. Peter The rescue of troubled banks: consequences for corporate strategies to deal with financial and operating stress // Journal Of Financial And Strategic Decisions. – 1994. – Volume 7, Number 2. – 17 p.

14. Supervisory guidelines for identifying and dealing with weak banks. Consultative document. Issued for comment by 19 September 2014, BIS. June 2014. – 65 p. 15. U.S. Code. – Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://www.law.cornell.edu/uscode>.

Надійшла до редколегії 18.10.14

Н. Версаль, канд. экон. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПРОБЛЕМНЫЕ БАНКИ В УКРАИНЕ: ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ В 2008 – 2014 ГГ.

Раскрыта специфика идентификации проблемных или неплатежеспособных банков согласно требованиям банковского законодательства США, ЕС и Украины. Выяснено, что происходит унификация признаков проблемных банков, а ключевыми показателями, которые свидетельствуют о наличии затруднений, являются показатели капитализации и ликвидности. На основе анализа введённых временных административных в банках Украины определены причины возникновения проблем и прослежены изменения в политике регуляторов по восстановлению или вывода банков с рынка.

Ключевые слова: проблемные банки, неплатежеспособные банки, гарантирование вкладов, капитализация банков, временная администрация.

N. Versal, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PROBLEM BANKS IN UKRAINE: CAUSES AND FUNCTIONING IN 2008 – 2014

It's disclosed the features of identification troubled or insolvent banks according to the requirements of the banking legislation of the USA, the EU and Ukraine. Nowadays, we observe the convergence in the approaches to identification such types banks and notice the special role of key performance indicators (capitalization and liquidity), which indicate the presence of difficulties in banks. Based on analysis of the intervention of temporary administrations in Ukrainian banks are identified the causes of problems and tracked changes in the policy of regulators: from recovery to resolution of banks.

Keywords: troubled banks, insolvent banks, deposit insurance, bank capitalization, temporary administration.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 17-22

УДК 657.221

JEL M400

Б. Засадний, канд. экон. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА КОМПАНІЙ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ МСФЗ

У статті досліджено сутність облікової політики, як важливого елемента процесу організації бухгалтерського обліку, виділено основні розділи документа про облікову політику компанії, та визначено фактори, які впливають на формування облікової політики в умовах застосування МСФЗ.

Ключові слова: облікова політика, МСФЗ, фінансова звітність, бухгалтерський облік, система бухгалтерського обліку.

Постановка проблеми. Доречність та достовірність інформації у фінансовій звітності у значній мірі залежить від правильності вибору та послідовності застосування облікової політики. В Україні бухгалтерський облік є інструментом державного регулювання. Міністерство фінансів України затверджує Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (далі – НП(С)БО), визначаючи методологічні та методичні засади бухгалтерського обліку і звітності і тим самим опосередковано впливає на формування облікової політики підприємств.

Формування облікової політики в умовах застосування МСФЗ є відносно новим та недостатньо освоєним етапом організації бухгалтерського обліку з практичної точки зору для бухгалтерських служб компаній, які відповідно до законодавства зобов'язані або добровільно прийняли рішення складати фінансову звітність відповідно до МСФЗ. Очевидним є те, що такі компанії виходять за рамки законодавчо-нормативного регулювання України, хоч і залишаються її резидентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми гармонізації та стандартизації вітчизняної системи бухгалтерського обліку та звітності, розробки та впровадження облікової політики компанії відповідно до МСФЗ привертають увагу багатьох науковців і фахівців у даній галузі. Серед вчених, що здійснили вагомий внесок, слід відзначити В.Г. Швеця, М.В. Кужельного, С.Ф. Голова, М.С. Пушкар, Л.Г. Ловінської, Т.В. Барановської, І.С. Пряничникової. Наукові праці цих вчених присвячені вивченню досвіду різних країн щодо формування облікової політики відповідно до МСФЗ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових працях вітчизняних вчених значна увага прикута до сутності та значення облікової політики в системі бухгалтерського обліку підприємств.

Проте, залишається невирішеною проблема практичного застосування теоретично обґрунтованих підходів до формування та використання облікової політики, особливо в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності резидентами України.

Метою написання статті є обґрунтування основних етапів та розділів облікової політики, визначення факторів, які впливають на формування облікової політики резидентами України в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облікова політика як поняття з'явилася в сучасній науці і практиці вітчизняного бухгалтерського обліку з ухваленням Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" та затвердженням Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО). Це поняття також є ключовим у Міжнародних стандартах фінансової звітності (далі – МСФЗ) та Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (далі – МСБО), що обумовлено ідеєю стандартизації обліку і звітності. Зокрема, розкриття сутності облікової політики подається у пунктах 20-22 МСБО 1 "Подання фінансових звітів". У цих пунктах наголошується, що облікова політика – це певні принципи, основи, домовленості, правила та практика, прийняті підприємством для складання та подання фінансових звітів.

МСБО 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках, та помилки" визначає критерії до обрання та змінування облікових політик разом з обліковим підходом та розкриттям інформації про зміни в облікових політиках, зміни в облікових оцінках та виправлення помилок. У п.7 МСБО 8 вказується, якщо МСФЗ конкретно застосовується до операції, іншої події або умови, облікову політику чи облікові політики, застосовані до такої статті, слід визначити шляхом застосування МСФЗ. Тому

облікова політика повинна встановлюватися відповідно до вимог кожного МСФЗ і роз'яснень Постійного комітету з інтерпретації фінансової звітності та забезпечувати доречність і достовірність фінансової звітності.

Відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" облікова політика визначається, як сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності, а також надається прерогатива керівництву підприємства самостійно визначати облікову політику. У П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах" наводяться обставини, за яких облікова політика може змінюватися, а

також визначено порядок відображення впливу змін облікової політики.

В українському законодавстві, як і в законодавстві багатьох країн на пострадянському просторі, визначення облікової політики кореспондує з визначенням, що подається у МСФЗ (табл. 1).

Очевидним є те, що в умовах ринкової економіки змінюється місія бухгалтерського обліку, яка полягає у забезпеченні інформаційних потреб широкого кола користувачів. Бухгалтерський облік відіграє важливу роль в ефективному управлінні компанією, є окремою функцією управління, без якої застосування інших функцій управління, таких як контроль, аналіз та інші, є неможливим.

Таблиця 1. Трактування поняття "облікова політика" у законодавстві країн на пострадянському просторі

Країна	Назва закону	Трактування поняття "облікова політика"
Білорусь	Закон "Про бухгалтерський облік та звітність", прийнятий 18.10.1994р.	Облікова політика сукупність способів і методів ведення бухгалтерського обліку, що використовується організацією
Молдова	Закон "Про бухгалтерський облік", прийнятий 04.04.1995р. №426-XII	Облікова політика – методологія відображення господарських операцій
Казахстан	Закон "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність", прийнятий 26.12.1995р. №2732	Облікова політика представляє собою принципи, основи, умови, правила і практику, прийняті організацією для ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності відповідно до вимог законодавства Республіки Казахстан про бухгалтерський облік і фінансову звітність, стандартів бухгалтерського обліку і типового плану рахунків бухгалтерського обліку, виходячи з потреб організації і особливостей її діяльності.
Вірменія	Закон "Про бухгалтерський облік", прийнятий 19.05.1998р.	Політика бухгалтерського обліку організації – сукупність принципів, основ, способів, правил, форм і процедур, що використовуються з метою ведення бухгалтерського обліку і складання бухгалтерської звітності
Естонія	Закон "Про бухгалтерський облік"	Облікова політика заснована на міжнародних принципах обліку і звітності, вимоги якої відповідають Закону "Про бухгалтерський облік", постановам Уряду Республіки і Міністра фінансів і доповнені рекомендаціями Служби бухгалтерського обліку Естонської республіки

Джерело: складено автором.

Також слід відзначити, що бухгалтерський облік є інструментом державного регулювання. Саме через регламентацію методологічних та методичних засад бухгалтерського обліку та фінансової звітності всіх суб'єктів господарювання держава встановлює змістовні аспекти інформаційної інфраструктури національної економіки. В індустріально розвинутих країнах створення інформаційної інфраструктури ринкового середовища здійснюється за безпосередньою участю держави. Бухгалтерський облік, як інформаційна система господарської діяльності підприємств, організацій, установ та уряду в цілому, є складовою частиною такої інфраструктури.

Правове регулювання бухгалтерського обліку визначає ступінь регламентації державою національної системи обліку і звітності. Зокрема, у світі існує два підходи до правового регулювання бухгалтерського обліку.

Перший підхід передбачає існування в країні кодексу законів, що стосуються бухгалтерського обліку і звітності. За підприємством законодавчо закріплюються певні обов'язки стосовно ведення бухгалтерського обліку, процедури складання звітності і змісту обліку. При такому підході бухгалтерський облік є джерелом для складання декларації про прибуток і засобом контролю за сплатою податків та платежів до бюджету. Сутність такого підходу полягає у жорсткому державному регулюванні бухгалтерського обліку і звітності та у задоволенні інформаційних потреб держави щодо діяльності суб'єкта господарювання. До країн з таким варіантом регулювання бухгалтерського обліку і звітності належать Німеччина, Франція, Аргентина та ін.

Сутність другого підходу полягає у використанні законодавства загально-правової регламентації для регулювання бухгалтерського обліку і звітності. Цей підхід

передбачає наявність у законодавстві країни норм, які вказують на певні обмеження для суб'єктів господарювання стосовно ведення бухгалтерського обліку, але в рамках цих обмежень суб'єкти мають можливість обирати прийнятні для них способи і прийоми бухгалтерського обліку. Нормативна база розробляється професійними організаціями бухгалтерів і являє собою узагальнення кращого досвіду обліку в країні та за її межами. До країн, що використовують такий спосіб регулювання належать Великобританія, США, Канада та ін.

Нормативне регулювання бухгалтерського обліку в Україні являє собою чотирьохрівневу систему. Перший рівень – це закони та законодавчі акти, якими регулюється бухгалтерський облік і фінансова звітність. Другий рівень – П(С)БО, базові принципи та правила ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Третій рівень – методичні рекомендації та інструкції, які розкривають механізм використання на практиці методичних підходів бухгалтерського обліку. Четвертий рівень – управлінські (внутрішньогосподарські) документи, які визначають індивідуальні особливості бухгалтерського обліку і звітності підприємства, виходячи із специфіки господарської діяльності. Розкриття сутності та регламентація облікової політики суб'єкта господарювання фактично відбувається на четвертому рівні системи нормативного регулювання бухгалтерського обліку в Україні.

В науковій літературі приділяється значна увага дослідженню питання щодо облікової політики. Зокрема, обґрунтовується необхідність та історична обумовленість облікової політики, поглиблюються та розширюються підходи, які визначені в МСФЗ, П(С)БО та Законі України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні".

Критичний огляд наукової літератури свідчить про те, що поняття облікової політики українськими вченими тлумачиться більш широко, ніж в МСФЗ і П(С)БО, де вона розглядається лише на рівні суб'єкта господарювання. Значна увага в наукових працях приділяється основному регламенту облікової політики на підприємстві – наказу про облікову політику.

Так, М.С.Пушкар зазначає, що облікова політика в Україні складається з двох рівнів: перший – облікова політика державних органів щодо розвитку системи обліку; другий – облікова політика окремих підприємств щодо забезпечення надійної фінансової звітності [5, с.21]. Крім того, він визначає окремі елементи облікової політики: теорія, методологія, технологія, організація. При цьому теорія передбачає визначення теоретичних основ бухгалтерського обліку; методологія – принципи та правила отримання, обробки, фіксації, передачі інформації, оцінки, ведення рахунків тощо; технологія – використання таких елементів, як план рахунків, форми бухгалтерського обліку, алгоритм проходження документів та їх обробки, організація внутрішнього контролю, порядок складання реєстрів обліку та форм звітності, проведення інвентаризації майна та зобов'язань; організація бухгалтерського обліку – визначення структури бухгалтерії, розробку інструкцій, внутрішніх стандартів, способів ведення обліку тощо.

М.В.Кужельний та В.Г.Лінник формують фактори, які визначають особливості діяльності підприємства, а відтак впливають на формування облікової політики. Це, зокрема, форма власності та організаційно-правова структура підприємства; галузеві особливості, які визначають вид діяльності та зумовлюють технологічно-організаційні умови роботи; обсяг діяльності, кількість працівників, номенклатура продукції та ін.; наявність податкових пільг та умови їх одержання; умови постачання та збуту продукції; матеріальна база та рівень забезпечення кваліфікованими обліковими працівниками; система та умови зацікавленості, відповідальності тощо [6, с.318].

Цікаву інтерпретацію облікової політики пропонує Т.В.Барановська. Під обліковою політикою вона розуміє комплекс методичних прийомів, способів і процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, що обираються підприємством з числа законодавчо визначених або розробляються самостійно, виходячи з особливостей його діяльності з метою забезпечення захисту прав та інтересів власників [7, с.189]. У цьому визначенні важливим є те, що в ньому підкреслюється зв'язок між можливостями суб'єкта господарювання у виборі методів та процедур обліку та необхідністю дотримуватися нормативної бази бухгалтерського обліку.

Відзначимо, що розглянуті літературні джерела конкретизують та уточнюють підхід до поняття "облікова політика", яке має місце в МСФЗ та П(С)БО. У теоретичному плані, питання облікової політики є глибоко дослідженим та достатньо обґрунтованим. Проте із практичним застосуванням теоретично обґрунтованих підходів до формування та використання облікової політики виникають певні складнощі. Перш за все, це пов'язано з відсутністю окремого нормативного документу щодо визначення облікової політики.

Зокрема, Л.Г.Ловінська та І.Б.Стефанюк зазначають, що для запровадження облікової політики в практику було б доцільним розробити окремий нормативний документ П(С)БО "Облікова політика". Прикладом може слугувати досвід Росії, де з 1999 року діє Положення з бухгалтерського обліку "Облікова політика організації", в якому чітко сформульовано, як має визначатися облікова політика, порядок її розкриття та внесення змін.

Стандартизація підходу до визначення, затвердження і розкриття облікової політики на підприємствах і організаціях впорядковує ведення бухгалтерського обліку, не обмежуючи суб'єктів господарювання у виборі передбачених нормативною базою способів, методів та форм бухгалтерського обліку [7, с.64].

Розуміння облікової політики як інструменту державного регулювання передбачає, що її суб'єктом є держава в особі законодавчої та виконавчої влади, а об'єктом – національна система бухгалтерського обліку і звітності. При цьому сама облікова політика має дві складові: державну політику щодо розвитку національної системи бухгалтерського обліку та визначення обов'язкових для суб'єктів господарювання елементів їх власної облікової політики. Облікова політика як інструмент державного регулювання спрямована на систему бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання. З одного боку, вона забезпечує її розвиток, з іншого – створює умови для розроблення суб'єктом господарювання власної облікової політики [7, с.66].

Відповідно до МСФЗ облікова політика визначається на підприємстві, про що в пункті 20 МСБО 1 "Подання фінансової звітності" записано: "Керівництву слід обирати та застосовувати облікову політику підприємства так, щоб фінансові звіти відповідали всім вимогам кожного відповідного Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку і тлумаченню Постійного комітету з тлумачення [2]. В цьому документі суб'єктом облікової політики, тобто тим, хто її встановлює, визначено керівництво підприємства, а об'єктом є система бухгалтерського обліку підприємства.

Слід відзначити, що на сьогодні особливо гострою є проблема відсутності методичного забезпечення для вибору та обґрунтування облікової політики підприємства, оскільки в наукових дослідженнях останніх років в основному розкривається суть питання "Що таке облікова політика?", в той час як питання "Як формувати облікову політику?" залишається поза увагою науковців.

Особливого значення набуває методичне забезпечення формування та внесення змін до облікової політики для компаній, які застосовують МСФЗ для складання фінансової звітності. З 1 січня 2012 року деякі суб'єкти господарювання офіційно використовують МСФЗ для складання фінансової звітності. Зокрема, перелік суб'єктів господарювання, які зобов'язані складати фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність, застосовуючи МСФЗ, визначено ч.2 ст. 12-1 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні". До таких суб'єктів господарювання відносяться:

- публічні акціонерні товариства;
- банки;
- страховики;

• підприємства, які здійснюють господарську діяльність за видами, перелік яких встановлюється Кабінетом міністрів України.

Виходячи з цього, Кабінет міністрів України Постановою №1223 від 30.11.2011 р. вніс зміни до Порядку подання фінансової звітності №419 від 28.02.2000 р., якими встановлено, що починаючи з 1 січня 2012 року фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність складаються за П(С)БО або МСФЗ відповідно до законодавства. Також цими змінами Кабінет міністрів України визначив, вище перелічені суб'єкти господарювання складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність складаються за МСФЗ, а також підприємства, які здійснюють господарську діяльність за такими видами діяльності:

- надають фінансові послуги, крім страхування та пенсійного забезпечення (група 64 КВЕД ДК 009:2010),

а також недержавне пенсійне забезпечення (група 65.3 КВЕД ДК 009:2010) – починаючи з 1 січня 2013 року;

- здійснюють допоміжну діяльність у сферах фінансових послуг і страхування (група 66 КВЕД ДК 009:2010) – починаючи з 1 січня 2014 року.

Таким чином, ст.12-1 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" у першу чергу зобов'язує застосовувати МСФЗ при складанні фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності учасників фінансового ринку, тобто формувати інформацію за правилами, зрозумілими перш за все іноземним інвесторам та партнерам.

Усі інші суб'єкти господарювання, крім зазначених у ч.2 ст.12-1 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" і в Порядку подання фінансової звітності №419 від 28.02.2000р. можуть самостійно визначати доцільність використання МСФЗ з метою підготовки фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності. Це визначено у ч.3 ст.12-1 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні". Слід зазначити, що і до 1 січня 2012 року ч.5 ст.8 вище згаданого Закону було передбачено можливість підприємствам самостійно визначати доцільність застосування МСФЗ при складанні фінансової звітності (крім випадків, коли обов'язковість застосування МСФЗ встановлена законодавством). Доцільно є скористатися нормою ч.3 ст.12-1 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" щодо добровільного застосування МСФЗ при складанні фінансової звітності підприємствам, серед власників (засновників) яких значаться нерезиденти. В такому випадку таким підприємствам не доведеться одночасно складати фінансову звітність у двох форматах: для вітчизняних користувачів за П(С)БО, а для іноземних власників та потенційних інвесторів за МСФЗ.

Обов'язок самостійного формування облікової політики підприємством з метою складання фінансової звітності законодавчо закріплений п.5 ст. 8 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні", тобто, вимога формувати облікову політику підприємства не залежить від того, які стандарти обліку – П(С)БО чи МСФЗ, застосовуються для складання фінансової звітності.

Згідно з МСБО 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках і помилки", облікова політика – це конкретні принципи, домовленості, правила та процедури, прийняті управлінським персоналом підприємства при складанні та поданні фінансових звітів.

Значення облікової політики відповідно до МСФЗ є дуже важливим, а її складанню та внесенню змін приділяється значна увага. Розробка підприємством облікової політики відповідно до МСФЗ є відповідальністю бухгалтерів, а затвердження здійснюється управлінським персоналом.

Компаніям, які вели бухгалтерський облік та формували фінансову звітність за НП(С)БО, але прийняли рішення про застосування МСФЗ, слід враховувати пропозиції МСФЗ 1 "Перше застосування МСФЗ". Перш за все, такі зміни слід розпочати із підготовки наказу (положення) про нову облікову політику.

МСФЗ 1 рекомендує розкривати у примітках до фінансової звітності всі ключові моменти облікової політики. Тобто, слід розкривати принципи, яких дотримується компанія і методи, використані для втілення цих принципів.

Облікову політику слід розробити таким чином, щоб усі фінансова звітність компанії відповідали усім вимогам МСФЗ. Оскільки МСФЗ не регламентують стандартну структуру документа про облікову політику, пропонується дотримуватися структури, визначеної НП(С)БО

та Методичними рекомендаціями щодо облікової політики підприємства, затвердженими наказом Міністерства фінансів України №635 від 27.06.2013р.

Рекомендована структура документа про облікову політику, складеного відповідно до МСФЗ складається з трьох розділів і додатків:

1. Загальні положення;
2. Організація бухгалтерського обліку і фінансової звітності;
3. Методика бухгалтерського обліку і фінансової звітності;
4. Додатки.

У загальних положеннях вказується основна мета створення компанії відповідно до статутних документів, називаються основні види діяльності з детальним описом. Також у цьому розділі слід зазначити, коли, за яких обставин і яким чином можуть бути внесені зміни до облікової політики.

Відповідно до МСФЗ 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках і помилки" компанія зобов'язана послідовно застосовувати вибрану облікову політику. Зміни до облікової політики за національними стандартами можна вносити щорічно з початку звітного періоду (року).

Проте, облікова політика за МСФЗ може змінюватися тільки у випадку прийняття нового стандарту або внесення змін до чинних, а також з метою підвищення інформативності фінансової звітності.

Такі вимоги МСФЗ обґрунтовуються тим, що "постійна" облікова політика дозволяє порівнювати фінансову звітність за різні періоди. Тому, якщо компанія вирішить внести зміни до облікової політики, наприклад, щодо нарахування амортизації (вибрати інший метод нарахування амортизації) у 2015 році, їй доведеться перераховувати нараховану амортизацію за три попередні роки (2012, 2013 та 2014 рр.). Такий перерахунок називається ретроспективним і є загальним правилом щодо відображення змін в обліковій політиці відповідно до МСФЗ. Однак існують винятки із цього загального правила. Ретроспективний перерахунок при зміні облікової політики можна не робити:

- у випадку прийняття нового стандарту або внесення змін до діючого. При цьому слід користуватися спеціальними перехідними положеннями, які будуть відображені у новому стандарті;

- якщо прийнято рішення провести переоцінку активів за справедливою вартістю. Таку зміну відображають як переоцінку на певну дату;

- якщо немає можливості достовірно визначити, чи вплинула зміна облікової політики тільки на конкретний період, чи на всю звітність, складену відповідно до МСФЗ. В такому випадку доведеться застосовувати ретроспективний перерахунок з найбільш раннього періоду, а це може бути і поточний період.

У розділі "Організація бухгалтерського обліку і фінансової звітності" необхідно вказати:

- на який відділ покладено ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності та описати організаційну структуру цього відділу;

- етапи документообігу та технологію обробки обліком документації, а також визначається, якими документами регламентований рух первинних документів, описується порядок їх створення, перевірки, порядок і строки передачі до бухгалтерії для відображення операцій у бухгалтерському обліку та здачі в архів. Обов'язково слід вказати, які операції оформляються типовими формами первинної документації, а які самостійно розробленими. Самостійно створені документи повинні мати обов'язкові реквізити, визначені п.2 ст.9 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні";

- порядок і строки проведення інвентаризації активів та зобов'язань компанії;
 - робочий план рахунків, розроблений самостійно і обов'язковий до використання усіма підрозділами компанії при веденні бухгалтерського обліку. У МСФЗ немає готового плану рахунків, а тому порядок використання єдиного робочого плану рахунків, включаючи розподіл компетенцій з ведення рахунків та субрахунків між відділами та підрозділами компанії, повинен регламентуватися внутрішніми нормативними документами компанії.
- Розділ "Методика бухгалтерського обліку і фінансової звітності" повинен містити опис конкретних методів та способів відображення інформації у фінансовій звітності, виходячи із альтернативних варіантів, які зазначені у міжнародних стандартах.

Оскільки кожна окрема компанія має власну специфіку ведення господарської діяльності, важко дати будь які уніфіковані рекомендації щодо розкриття інформації та формування пунктів у методичному розділі облікової політики.

У п.54 МСБО 1 подано мінімальний перелік статей, інформація про які обов'язково має бути відображена у Звіті про фінансовий стан. У таблиці 1 подано перелік таких статей та відповідні МСФЗ, які розкривають методологічні підходи, методи та способи розкриття інформації про зазначені статті у фінансовій звітності. Це значно спростить процес формування облікової політики відповідно до МСФЗ.

Таблиця 1. Взаємозв'язок мінімального переліку статей Звіту про фінансовий стан та МСФЗ/МСБО

№п/п	Назва статті	МСФЗ/МСБО
1	Основні засоби	МСБО 16 "Основні засоби"
2	Інвестиційна нерухомість	МСБО 40 "Інвестиційна нерухомість"
3	Нематеріальні активи	МСБО 38 "Нематеріальні активи"
4	Фінансові активи	МСБО 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка"
5	Інвестиції за методом участі в капіталі	МСБО 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства"
6	Біологічні активи	МСБО 41 "Сільське господарство"
7	Запаси	МСБО 2 "Запаси"
8	Грошові кошти та їх еквіваленти	МСБО 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка"
9	Активи, що утримуються для продажу	МСФЗ 5 "Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність"
10	Забезпечення	МСБО 37 "Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи"
11	Фінансові зобов'язання	МСБО 23 "Витрати на позики"
12	Відстрочені податкові активи та зобов'язання	МСБО 12 "Податки на прибуток"
13	Зобов'язання включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу	МСФЗ 5 "Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність"
14	Неконтрольовані частки, представлені у власному капіталі	МСБО 24 "Розкриття інформації про зв'язані сторони"
15	Випущений капітал і резерви	МСБО 1 "Подання фінансової звітності"

В обліковій політиці повинні бути вказані принципи, методи та способи, які вибираються серед альтернатив, що містяться у відповідних МСФЗ. Для забезпечення системності, послідовності і повноти викладення альтернатив в обліковій політиці, слід робити вибір послідовно: спочатку визначити способи й альтернативи передбачені МСФЗ 1, тоді МСФЗ 2 і так далі.

У випадку, коли структура компанії складається із значної кількості підрозділів та філій, з яких надходять інформаційні потоки для складання фінансової звітності, слід створити уніфікований документ "Регламент складання фінансової звітності". Це значно полегшить роботу бухгалтерської служби компанії.

Якщо формувати облікову політику для групи (холдингу) компаній, слід враховувати одну істотну особливість: облікова політика повинна бути єдиною для всіх компаній групи (холдингу). Це є передумовою для ефективного керівництва холдингу, оскільки процес формування облікової політики відповідно до МСФЗ стосується бізнес-процесів усіх компаній холдингу.

З цієї метою слід виділити основні бізнес-процеси та зробити їх опис, що дозволить побачити всю сукупність операцій, краще зрозуміти організаційну структуру, чіткіше розділити обов'язки та відповідальність між співробітниками та підрозділами компанії.

Наступним етапом повинен бути аналіз зафіксованих бізнес-процесів, виявлення між ними зв'язку й оцінка їх раціональності та ефективності. Такі дії сприятимуть більш якісному формуванню облікової політики для кожного окремого бізнес-процесу та у випадку змін дозволять своєчасно вносити коригування до облікової політики.

Висновки. Облікова політика як сукупність принципів, підходів, способів, форм і процедур, що використовуються з метою ведення бухгалтерського обліку і складання

звітності є важливим етапом організації бухгалтерського обліку на підприємствах. Від правильності визначення та використання облікової політики залежить достовірність, своєчасність та повнота інформації про діяльність компанії, що подається у фінансовій звітності.

Поняття облікова політики трактується науковцями більш широко, ніж це визначено у МСФЗ та П(С)БО, в яких вона розглядається лише на рівні компанії. Формування і виконання облікової політики на підприємстві слід розглядати як важливий елемент організації бухгалтерського обліку, суб'єктом якого виступає керівництво компанії, а об'єктом система бухгалтерського обліку і звітності, яка покликана забезпечувати користувачів інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень.

Компанії, які прийняли рішення складати фінансову звітність відповідно до МСФЗ виходять за рамки законодавчо-нормативного регулювання країни, хоч і залишаються її резидентами. В таких умовах розробка та внесення змін до облікової політики залишається за бухгалтерською службою, а затвердження здійснюється керівництвом компанії. У МСФЗ не регламентується структура документа, яким затверджується облікова політика. Для компаній-резидентів, які застосовують МСФЗ для складання фінансової звітності, пропонуємо дотримуватися такої структури документа про облікову структуру: 1) Загальні положення; 2) Організація бухгалтерського обліку і звітності; 3) Методика бухгалтерського обліку і звітності; 4) Додатки. Запропонована структура документа про облікову політику дозволяє врахувати усі ключові моменти облікової політики та за необхідності може бути розширена.

Серед основних факторів, які впливають на формування та застосування облікової політики слід відзначити наступні: – організаційна структура компанії (наявність

підрозділів, відділів, філій тощо); – сукупність бізнес-процесів та їх взаємозв'язок в процесі господарської діяльності компанії; – частота зміни норм діючих МСФЗ та затвердження нових міжнародних стандартів; – кваліфікація та досвід персоналу бухгалтерської служби компанії.

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні / Закон України №996 від 16.07.1999 // Міністерство фінансів України. – 10.09.2014. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua>.
2. МСБО 1 "Подання фінансової звітності" / Міністерство фінансів України. – 10.09.2014. – Режим доступу : <http://msfz.minfin.gov.ua>.
3. МСБО 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках, та помилки" / Міністерство фінансів України. – 10.09.2014. – Режим доступу : <http://msfz.minfin.gov.ua>.

Б. Засадный, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА КОМПАНИЙ В УСЛОВИЯХ ПРИМИНЕНИЯ МСФО

В статье исследована сущность учетной политики, как важного элемента процесса организации бухгалтерского учета, выделены основные разделы документа об учетной политике компаний, и определены факторы, влияющие на формирование учетной политики в условиях применения МСФО.

Ключевые слова: учетная политика, МСФО, финансовая отчетность, бухгалтерский учет, система бухгалтерского учета.

B. Zasadnyi, PhD in Economics, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ACCOUNTING POLICIES OF COMPANIES IN THE FRAMEWORK OF IFRS

The article investigates the nature of the accounting policies as a set of principles, approaches, methods, forms and procedures used for the purpose of accounting and reporting. Accounting policies are an important step in the organization of accounting, where the subject is the management of a company and the object is the system of accounting and reporting, and are designed to provide users with information needed to make effective managerial decisions. For resident companies applying IFRS for financial reporting, we suggest the structure for a document on accounting policies, which allows to take into account all the key points of accounting policy and, if necessary, can be expanded. In addition, we define the main factors that influence the development of accounting policies in the framework of IFRS.

Keywords: accounting policies, IFRS, financial reporting; accounting; accounting system.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 22-25

УДК 657.1

JEL M 410

О. Кірей, канд. экон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВПРОВАДЖЕННЯ МСФЗ В УКРАЇНІ ЯК СТИМУЛ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Стаття присвячена узагальненню вітчизняного досвіду застосування міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), зокрема, впливу нової практики обліку на привабливість вітчизняного бізнесу на внутрішньому та міжнародному ринках капіталів, стан інформаційного та методичного забезпечення мікро- та макроекономічного управління. Визначено основні перешкоди реалізації принципів МСФЗ у вітчизняному бізнес-середовищі.

Ключові слова: фінансова звітність; МСФЗ; національна система бухгалтерського обліку; користувачі інформації; інвестори.

Постановка проблеми. Вихід українських підприємств на міжнародні ринки капіталу безпосередньо залежить від прозорості та достовірності фінансової звітності. Тому ідея використання міжнародних стандартів для нашої країни не нова: лідери ринку, а також компанії, які працюють із зовнішніми інвесторами, виходять на іноземні біржі або просто цінують свою ділову репутацію, вже досить давно складають звітність відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), під якими розуміється набір прийнятих Радою з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB) документів (стандартів і коментарів), що визначають стандарти, які регламентують правила складання фінансової звітності, необхідної зовнішнім користувачам для прийняття ними економічних рішень відносно підприємства [1].

Передумови для реформування системи обліку в Україні було закладено ще в 1992 році відповідним Указом Президента України "Про перехід України до загальноприйнятої у міжнародній практиці системи обліку та статистики" [2], в якому йшлося про організацію заходів щодо впровадження в Україні єдиної системи обліку та статистики, яка відповідає загальноприйнятій

4. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства / Наказ Міністерства фінансів №635 від 27.06.2013 // Міністерство фінансів України. – 10.09.2014. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua>.

5. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.06.04 / Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2000. – 31 с.

6. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. – К.: КНЕУ, 2001. – 334 с.

7. Організація бухгалтерського обліку та фінансового контролю в сучасних умовах господарювання в Україні / Л.Г. Ловінська, І.Б. Стефанюк. – К.: НДФІ, 2006. – 240 с.

Надійшла до редколегії 24.09.14

міжнародній практиці, а також у 1998 році постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку в Україні відповідно до міжнародних стандартів"[3], в якій визначено безпосереднє завдання реформи – приведення національної системи бухгалтерського обліку у відповідність до вимог ринкової економіки та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Відтоді в Україні прийнято ряд нормативних документів, якими регламентується порядок застосування МСФЗ та надано різні роз'яснення щодо їх використання для компаній, аудиторів, контролюючих і координуючих органів [4].

Впровадження МСФЗ потребує тривалого часу і значних зусиль. Новим кроком на шляху до реалізації поставлених завдань щодо реформування бухгалтерського обліку є ухвалення розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2007 р. № 911-р Стратегії застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, метою якої є удосконалення системи бухгалтерського обліку в Україні з урахуванням вимог міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу [5].

Таким чином, проблема запровадження та поширення МСФЗ в обліковій практиці суб'єктів господарювання в Україні не втрачає своєї актуальності протягом останніх двадцяти років. Процес засвоєння альтернативної методології обліку ускладнюється наявністю специфічних чинників (притаманних виключно бізнес-середовищу країн з перехідною економікою), які діють як на системному рівні, так і на рівні окремих виконавців. Існування широкого кола проблем методологічного, методичного та технічного характеру зумовлює актуальність проведення наукових досліджень до сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку та адаптації вітчизняної системи бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та, зокрема, МСФЗ присвячували свої праці багато вітчизняних дослідників. Серед них необхідно відмітити внесок таких науковців, як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, М.В. Кужельний, В.Ф. Палій, А.В. Рабошук, П.Т. Саблук, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, М.Г. Чумаченко, Б.Ф. Усач, В.Г. Швець, та багатьох інших, чий дослідження спрямовувалися на осмислення світового досвіду впровадження МСФЗ та його адаптацію до особливостей вітчизняного бізнес-середовища, розробку підходів до гармонізації вітчизняної та міжнародної системи фінансової звітності.

Невирішені частини загальної проблеми. Віддаючи належне внеску попередників, відзначимо, що сьогодні вітчизняна школа обліку володіє достатнім теоретико-методологічним апаратом для забезпечення функціонування МСФЗ в Україні. Проте додаткових досліджень потребують напрямки подолання перешкод в організації бухгалтерського обліку за МСФЗ на мікрорівні, існування яких зумовлене кадровим, ресурсним, технологічним факторами, а також станом середовища, в якому функціонує суб'єкт господарювання.

Метою статті є узагальнення вітчизняного досвіду впровадження МСФЗ та оцінка його впливу як стимулу розвитку бізнесу.

Виклад основних результатів дослідження. Передумови впровадження МСФЗ в облікову практику вітчизняних компаній можна розглядати з двох точок зору. До першої групи належать очікування, пов'язані суто з покращенням якості інформації, яка надається для зовнішніх і внутрішніх користувачів фінансової звітності. В процесі становлення національної системи обліку (основні етапи якого було визначено вище) між П(С)БО та МСФЗ було досягнуто значної схожості у формах подання звітності. Проте збереглася основна відмінність між ними, яка полягає в ступені деталізації інформації про фінансово-господарські операції. Попри те, що наказом Міністерства фінансів України "Про примітки до річної фінансової звітності" здійснено спробу подолання цієї відмінності [6], МСФЗ надають можливість детальніше та раціональніше організувати запис про причини, сутність і мету фінансово-господарських операцій. Наприклад, у національній системі бухгалтерського обліку не визначено методології подання даних (або не встановлено вимог) про здійснення операцій за сегментами фінансово-господарської діяльності, про стан невикористаних позикових коштів, вартість часток майна суб'єкта господарювання, що перебуває у спільній власності, тощо.

МСФЗ спрямовані на відтворення об'єктивної інформації про поточне фінансово-господарське становище підприємства. Основною метою МСФЗ є відображення достовірних даних про реальну ринкову вартість активів і зобов'язань компанії. Таким чином, звертаючись до фінансових звітів, сформованих за вимогами МСФЗ, внутрішній користувач отримує більше корисної інформації, придатної для прийняття управлінських рішень. У свою чергу зовнішній користувач (зокрема, інвестор чи кредитор) зможе сформувати достовірніше уявлення про стан підприємства і його перспективи на ринку або оцінити напрямки та ефективність використання наданих коштів.

Особливого значення остання передумова набуває в контексті поглиблення міжнародних економічних зв'язків і додаткових можливостей для ведення інвестиційної діяльності, поява яких зумовлена підвищенням мобільності капіталу: зовнішні користувачі фінансової інформації із зарубіжних країн потребують вичерпних і зрозумілих для них способів подання даних. У цьому контексті використання МСФЗ у практиці вітчизняного бізнесу – це єдиний можливий шлях для подання фінансової звітності з дотриманням традиційних для міжнародного бізнесу підходів до вимірювання, оцінки та супроводу фінансово-господарських операцій.

До другої групи належать очікування безпосередніх ефектів, які можуть виникнути внаслідок підвищення рівня інформаційної прозорості суб'єктів господарювання та стимулювати розвиток бізнесу через: а) зацікавленість внутрішніх і зовнішніх інвесторів в участі в капіталі вітчизняних компаній; б) активізацію діяльності підприємств на ринку цінних паперів (акцій, облігацій тощо); в) підвищення інвестиційної привабливості окремих підприємств і галузей.

Позитивні ефекти від використання МСФЗ вітчизняним бізнесом для внутрішніх і зовнішніх користувачів інформації полягають у появі додаткових можливостей для підвищення ефективності ведення бізнесу, зокрема:

- зростання ринкової капіталізації;
- вихід на міжнародні ринки капіталу, диверсифікація джерел капіталу та, як наслідок, зниження вартості залученого капіталу;
- ефективніше використання інсайдерської інформації для прийняття управлінських рішень;
- забезпечення порівнянності звітності з іншими організаціями, незалежно від того, резидентом якої країни вони є і на якій території здійснюють господарську діяльність;
- підвищення престижності, забезпечення більшої довіри потенційних партнерів;
- досягнення якісного рівня прозорості інформації, який забезпечується шляхом дотримання правил її складання, а також численними поясненнями до звітності [5; 7, с. 255–261].

Складання фінансової звітності за міжнародними стандартами може бути корисним і для тих суб'єктів господарської діяльності, які не планують брати участі у вітчизняному та міжнародному ринках фінансових ресурсів. Основні очікування пов'язуються з позитивними наслідками забезпечення суб'єктів прийняття управлінських рішень деталізованою інформацією, що відповідним чином позначається на якості управлінських рішень у фінансовій, виробничій та організаційно-адміністративній сферах діяльності підприємства. Належна оцінка ефективних рішень позитивно впливає на управлінську культуру підприємства, оскільки підвищується рівень довіри персоналу до свого керівництва та впевненості в добробуті компанії.

Також, як зазначають окремі дослідники, найбільш сприятливий ефект матиме застосування МСФЗ у компаніях, де власник не має представників у керівництві компанії та змушений задовольнятися інформацією, одержаною з фінансової звітності [8].

У цілому використання МСФЗ у системі бухгалтерського обліку підприємства може призвести як до позитивних, так і негативних ефектів для фінансового становища підприємства. Як зазначалося вище, позитивний вплив на компанію мають інформаційна цінність і прозорість фінансової звітності, що надає можливість для поліпшення аналітичного опрацювання ключових показників результативності. Проте необхідно відзначити, що використання міжнародних стандартів (IFRS) при складанні фінансової звітності не є прямим фактором підвищення інвестиційної привабливості підприємства: МСФЗ дозволяють детально описати та подати результати роботи підприємства в найзручнішій і найрозумілішій формі.

Джерелом усіх негативних ефектів, вплив яких пов'язується з переходом до формування звітності за міжнародними стандартами IFRS, є переважно процес їх впровадження, який вимагає від керівництва компанії залучення додаткових трудових і фінансових ресурсів. Тому однією з основних перешкод широкому впрова-

дженню МСФЗ є відсутність мотивації власників бізнесу та топ-менеджменту на додаткові вкладення, результату від яких (у багатьох випадках) не варто очікувати в коротко- та середньостроковій перспективі.

Таким чином, вузько специфічні проблеми бухгалтерського обліку та фінансової звітності насправді є важливими умовами проведення економічних реформ [7, с. 261]. Охарактеризуємо основні методологічні та організаційно-ресурсні перешкоди поширенню практики побудови облікової політики підприємства на засадах МСФЗ (табл. 1).

Однією з методологічних перешкод є конкуренція положень МСФЗ і норм вітчизняного податкового та фінансового законодавства. Похідні труднощі, насамперед, пов'язані з порівнянням відмінних форм звітності. Вирішення цієї проблеми полягає у впровадженні стандартизованих вимог щодо застосування методології МСФЗ, а також вилучення з текстів нормативно-методичних матеріалів норм, які з ними конкурують.

Таблиця 1. Основні перешкоди впровадженню МСФЗ в облікову політику вітчизняних підприємств

Група проблем	Проблема
Методологічного характеру	Конкуренція норм податкового та фінансового законодавства з положеннями МСФЗ
	Відсутність досвіду в штатних фахівців, необхідного для ефективно втілення бажаної моделі облікової політики (адаптація, заміна, одночасне існування П(С)БО та МСФЗ)
	Відсутність бажання (мотивації) у штатних фахівців та керівників деталізувати фінансово-господарські операції на якісному рівні МСФЗ
Організаційного характеру	Додаткові витрати на удосконалення (заміну) програмних засобів для ведення бухгалтерського обліку (адаптації аналітично-інформаційної системи підприємства до опрацювання та класифікації даних за принципами МСФЗ)
	Додаткові витрати на залучення сторонніх фахівців (консультантів) для переходу на МСФЗ
	Потреба в організації контролю власника за впровадженням та застосуванням МСФЗ
	Додаткові витрати на навчання персоналу

Джерело: побудовано на основі [9, с. 48; 10; 11; 12, с. 15]

Відсутною для розвитку практики використання МСФЗ є проблема відсутності відповідної кваліфікації, зокрема, компетенції бухгалтерської оцінки подій та операцій: фахівці, які проходили підготовку в період планової та перехідної економіки, не мають такого досвіду. У зв'язку з тим, що знання МСФЗ не є обов'язковими в нашій країні для отримання вищої професійної освіти за спеціальністю бухгалтерський облік, підприємства можуть відчувати нестачу в кадрах відповідної кваліфікації. Проте, як зазначають окремі дослідники, в Україні зроблено перші кроки в напрямку вирішення цієї проблеми: діють курси підвищення кваліфікації щодо застосування МСФЗ та сертифікаційні програми, в тому числі міжнародні [11]. Однак потенціал цих заходів обмежується недалекою мотивацією керівників підприємств, більшість з яких зорієнтована на отримання короточасної вигоди.

Ефективність контролю за впровадженням МСФЗ і достовірність фінансових звітів мінімізується специфічними ризиками ринку аудиторських та консалтингових послуг в Україні. Основним фактором достовірності звітності є неупередженість фахівця. А у випадку коли задля отримання замовлення аудитор може "взяти до уваги" окремі побажання замовника відносно змісту даних, відображених у фінансовій звітності, очікування користувачів звітності щодо її достовірності значно зменшуються. Описана проблема є типовою для країн з перехідною економікою і її вирішення, насамперед, потребує вирішення проблеми корупції, а також встановлення контролю (державного та на рівні професійного співтовариства) за діяльністю окремих аудиторів.

Окрім перепонов організаційного та методичного характеру, впровадженню практики обліку за МСФЗ пере-

шкоджає відсутність аудиторії користувачів такої інформації – реальних або потенційних інвесторів, які прагнуть диверсифікувати свої активи за рахунок інвестицій у діяльність або цінні папери (акції чи облигації позики) суб'єктів господарювання. Формуванню широкої аудиторії зовнішніх користувачів перешкоджають: а) відсутність розвиненої фінансової культури в економічно активного населення; б) зниження рівня соціально-економічного життя, що призводить до зменшення частки заощаджень; в) стагнаційні процеси та кризи вітчизняної економіки. Охарактеризуємо вплив останнього фактору на мотивацію потенційних інвесторів детальніше.

По-перше, високий ступінь морального та фізичного зносу обладнання унеможливорює виробництво конкурентоспроможної продукції, а тому демотивує дрібних і великих вкладників інвестувати в цінні папери підприємств. Згідно з даними Державної служби статистики за 2012 рік загальний ступінь зносу основних засобів становить 76,7%, зокрема, у промисловості (добувній та переробній) – 57,3%, діяльності транспорту та зв'язку – 96,0%, будівництві – 55,1%, сільському господарстві – 34,6%. При цьому демонструє зниження динаміка капітальних інвестицій за 2012-2013 рр.: з 263,7 млрд. грн. до 247,9 млрд. грн. Обсяг залучених кредитів знизився з 42,5 млрд грн до 36,7 млрд грн, коштів іноземних інвесторів – з 7,2 млрд грн (дані за 2011 рр.) до 4 млрд. грн. Необхідно відмітити, що лише динаміка інвестицій у капітал власних коштів бізнесу демонструє стабільність: з 156,1 млрд. грн. до 157,1 млрд. грн.

По-друге, зниження рівня прибутковості господарської діяльності підвищує ризик платоспроможності існуючих і потенційних емітентів. За період 2011–2013 рр. фінансовий результат великих і середніх підприємств

стрімко знижується: з 169,1 млрд. грн до 134,3 млрд. грн. та 130,3 млрд. грн., а частка підприємств, які отримали прибуток, залишається стабільною – в межах 59% та 60,2% від загальної кількості суб'єктів господарювання. При цьому кількість активних підприємств зростає: з 622538 у 2012 році до 669993 у 2013 році. Розрахований на основі цих даних усереднений показник фінансового результату підприємств, які отримали прибуток, знижується з 358,36 тис грн/рік до 324,47 тис грн/рік, відповідно [13,14].

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, частка операцій з цінними паперами, які вільно обертаються на фондовому ринку, не перевищує 10,42% від їх загального обороту. Зокрема, питома вага операцій, здійснених організаторами торгів за окремими цінними паперами в 2012 році, становила: акцій – 3,64%, державних облігацій – 14,69%, облігацій підприємств – 21,10%, облігацій місцевих позик – 85,43% [15, с. 2].

Попри зростання обсягу операцій на ринку цінних паперів, все ж він залишається малодоступним для дрібного інвестора, оскільки лише 10,4% від усіх операцій проводяться в біржовому сегменті. Нормальний розвиток ринку цінних паперів ускладнюється дефіцитом фінансових активів, які вільно "обертаються" на ринку, що перешкоджає встановленню реальної вартості та прибутковості цінних паперів вітчизняних емітентів. В Україні досі відсутнє відповідне середовище для диверсифікації джерел фінансування за рахунок реалізації акціонерної та ринкової вартості підприємств.

Висновки. Отже, потенціал використання МСФЗ в обліковій політиці вітчизняних підприємств як стимулу розвитку бізнесу може бути реалізований лише у разі проведення інституційних реформ, які допоможуть подолати формальне ставлення більшості власників і керівників підприємств до МСФЗ. На нашу думку, такі заходи мають спрямовуватися, в першу чергу, на підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного бізнесу, зокрема, на подолання корупції та забезпечення відкритості і прозорості ринку цінних паперів, а також на удосконалення нормативного та методичного забезпечення з організації системи обліку на МСФЗ.

Список використаних джерел

1. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс] // Національний банк України : [сайт] / Глосарій банківської термінології. – 2013. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123447 (13.03.2014). – Назва з екрана.
2. Указ Президента України "Про перехід України до загальноприйнятої у міжнародній практиці системи обліку та статистики" від 23.05.1992 № 303 // Збірник указів Президента України. – 1992. – № 2.
3. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку в Україні відповідно до міжнародних стандартів" від 18.10.1998 № 1706 // Урядовий кур'єр. – 1998. – № 213-214.
4. Впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності: краща світова практика, українські реалії та досвід країн СНД [Електронний ресурс] // Незалежна асоціація українських банків : [сайт] / Банківська система інших країн. – 2013. – Режим доступу: <http://www.nabu.com.ua/Analytics/MSFO.pdf> (13.03.2014). – Назва з екрана.
5. МСФЗ [Електронний ресурс] // Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку : [сайт] / Моніторинг учасників фондового ринку. – 2013. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/monitoring/ifrs> (13.03.2014). – Назва з екрана.
6. Наказ Міністерства фінансів України "Про Примітки до річної фінансової звітності" від 29.11.2000 № 302 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 50. – С. 123.
7. Засадний Б. А. Міжнародний досвід застосування МСФЗ: переваги та недоліки для України / Б. А. Засадний // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – № 28. – С. 255–261.
8. Трубакова Л. Переход на международные стандарты финансовой отчетности [Електронний ресурс] / Л. Трубакова // Институт проблем предпринимательства. – Режим доступу: <http://www.ipnou.ru/print/006001/> (13.03.2014). – Назва з екрана.
9. Жолнер І. В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами : навч. посіб. / І. В. Жолнер. – К. : НУХТ, 2012. – 335 с.
10. Прокопенко В. Імміграція в МСФЗ: нова хвиля / В. Прокопенко // Все про бухгалтерський облік. – 2011. – № 56. – С. 17–19.
11. МСФЗ. Впровадження МСФЗ: краща світова практика, українські реалії та досвід країн СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nabu.com.ua/Analytics/MSFO.pdf>.
12. Мисько Н. С. Проблеми запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні / Н. С. Мисько // Управління розвитком. – 2013. – № 13. – С. 13–16.
13. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики. – 2014. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (13.03.2014).
14. Україна у цифрах 2012 рік : статистичний збірник за ред. О. Г. Осаулєнка. – К. : Державна служба статистики, 2013. – 249 с.
15. Загальний огляд фондового ринку України [Електронний ресурс] // Національний банк України : [сайт] / Економічні матеріали. – 2014. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2384602> (13.03.2014). – 27 с.

Надійшла до редколегії 24.09.14

О. Кирей, канд. экон. наук, ассист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ВНЕДРЕНИЕ МСФО В УКРАИНЕ КАК СТИМУЛ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА

Статья посвящена обобщению отечественного опыта применения международных стандартов финансовой отчетности (МСФО), в частности, влияния новой практики учета на привлекательность отечественного бизнеса на внутреннем и международном рынках капиталов, состояния информационного и методического обеспечения микро- и макроэкономического управления. Определены основные препятствия реализации принципов МСФО в отечественной бизнес-среде.

Ключевые слова: финансовая отчетность; МСФО; национальная система бухгалтерского учета; пользователи информации; инвесторы.

O. Kirey, PhD in Economics, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF IFRS IN UKRAINE AS AN INCENTIVE FOR BUSINESS DEVELOPMENT

The article is concerned with generalization of domestic experience to apply the International Financial Reporting Standards (IFRS), particularly, influence of new accounting practice on national business attractiveness in the domestic and international capital markets, condition of information and methodological support of micro- and macroeconomic management. The main hindrances to implement IFRS principles in domestic business environment are determined.

Keywords: financial reporting; IFRS; national accounting system; business entity; information users; investors.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 26-31
УДК: 311.311
JELC43, F13

Н. Ковтун, д-р екон. наук, проф.,
В. Бабірад-Лазунін, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИКА СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ УМОВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

В статті розроблено методологічні засади та методичне забезпечення статистичного оцінювання умов зовнішньої торгівлі за УКТЗЕД на рівні 4-х знаків. Здійснено практичну реалізацію запропонованої три-етапної індексної моделі та оцінено умови зовнішньої торгівлі України за період 2011-2012 рр. за товарними позиціями-представниками.

Ключові слова: статистика зовнішньої торгівлі; експорт, імпорт, товарна група-представник; індекс умов зовнішньої торгівлі; індекси Ласпейреса, Пааше, Фішера.

Постановка проблеми. На сьогодні основою інформаційного забезпечення аналізу зовнішньої торгівлі слугують дані державної статистики зовнішньої торгівлі, які базуються на результатах суцільного спостереження. Інформація, отримана в ході суцільного спостереження, має забезпечувати порівняльний аналіз цін експорту та імпорту в розрізі товарних розділів, груп та позицій. Саме цінові співставлення дають можливість оцінити умови експорту, імпорту та зовнішньої торгівлі в цілому. За роки незалежності України такого роду дослідження не проводилися взагалі, що і стало основною причиною відсутності ефективної зовнішньоторговельної політики, яка виходить не з потреб країни та економіки, а виключно з суб'єктивних інтересів зацікавлених осіб, що лобіюють власні інтереси в питаннях державного регулювання зовнішньої торгівлі. Пропоноване дослідження спрямовано на розроблення інформаційно-аналітичного підґрунтя, що здатне забезпечити реалізацію ефективної зовнішньоторговельної політики держави, спрямованої на подолання зовнішньоторговельного дисбалансу і хаосу в тарифному і нетарифному регулюванні товарних потоків. Тому **метою цієї статті** є розроблення методологічних засад та методики статистичного оцінювання умов зовнішньої торгівлі товарами та практика її реалізації для України за період 2011-2012 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблемам зовнішньої торгівлі України приділяється багато уваги, проте статистиці зовнішньої торгівлі та її методичному забезпеченню в аналізі умов зовнішньої торгівлі ні. Окремі питання, пов'язані з формуванням методології статистики ЗЕД, вивчалися і аналізувалися в роботах Н.О. Парфенцевої, це, зокрема, проблема гармонізації міжнародних статистичних класифікацій з національними. Низка проблем з формування методичного і практичного інструментарію статистики зовнішньоекономічної діяльності було висвітлено у працях В.С. Михайлова ще у 2000 році. Так, ним було розроблено методологічні засади й методичні підходи щодо побудови і розрахунків індексів цін і фізичного обсягу товарів зовнішньої торгівлі. У 2002 році Науково-дослідним інститутом статистики спільно з Держкомстатом України були розроблені окремі методики розрахунку індексів цін, фізичного обсягу та умов торгівлі. Проте, теоретичні й практичні питання побудови інтегрального індексу для визначення умов зовнішньої торгівлі товарами дотепер не отримали належного відображення в науковій і методичній літературі вітчизняних вчених та спеціалістів. Таким чином, тема методичного забезпечення аналізу умов зовнішньої торгівлі товарами України є недостатньо висвітленою у вітчизняній науці та має потребу у подальшому та всебічному дослідженні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Методологія. Формула оцінювання умов торгівлі була розроблена дуже давно і використовувалася в практиці статистичних оцінок зовнішньої торгівлі ще за часів існування СРСР. Однак, в основному, вона застосовувалася виключно для оцінювання умов торгівлі за окремими порівнюваними товарами і не охоплювала оцінки за товарними групами і розділами не кажучи вже про розрахунки зведених інтегральних оцінок умов зовнішньої торгівлі в цілому. В цьому контексті при розробленні інтегрального індексу умов зовнішньої торгівлі та його суб-індексів виникають певні проблеми методологічного характеру, які стосуються як технічної сторони – зведення у суб-індекси і далі у інтегральний індекс, так і методологічної сторони – процедури зважування агрегованих товарних позицій, товарних груп і товарних розділів. Детально методологічний підхід щодо визначення товарів-представників зовнішньої торгівлі був розглянутий у [1]. Зараз зауважимо тільки одне: в основі вибору товарів-представників було покладено спостереження основного масиву відповідно до якого до основного масиву товарів-представників потрапили товарні позиції, товарні групи і розділи питома вага яких сягає більше за дві третини обсягів експорту або імпорту відповідних товарних позицій, груп і розділів. Схема відбору була основана на поступовій декомпозиції спочатку розділів, потім груп і врешті решт товарних позицій.

Як відомо оцінювання умов зовнішньої торгівлі може бути реалізовано за формулою умов торгівлі [2] відповідно до якої порівнюється динаміка індексів середніх цін експорту та імпорту змінного складу, що вимагає для розрахунку порівнянності фізичного обсягу товарів як за експортом, так і за імпортом. У цьому випадку формула розрахунку індексу умов торгівлі набуває такого вигляду

$$I_{\text{УТ}} = \frac{I_{\text{Е}}}{I_{\text{І}}} = \frac{\frac{\sum p_1^{\text{Е}} q_1^{\text{Е}}}{\sum q_1^{\text{Е}}} \div \frac{\sum p_0^{\text{Е}} q_0^{\text{Е}}}{\sum q_0^{\text{Е}}}}{\frac{\sum p_1^{\text{І}} q_1^{\text{І}}}{\sum q_1^{\text{І}}} \div \frac{\sum p_0^{\text{І}} q_0^{\text{І}}}{\sum q_0^{\text{І}}}} \quad (1),$$

де $p_0^{\text{Е(І)}}$, $p_1^{\text{Е(І)}}$ – це ціни на товари по експорту (Е) та імпорту (І) відповідно у базисному та поточному періодах; $q_0^{\text{Е(І)}}$, $q_1^{\text{Е(І)}}$ – це фізичні обсяги товарів по експорту (Е) та імпорту (І) в базовому та поточному періодах відповідно.

Як бачимо, застосування формули у власно такому вигляді робить неможливим оцінити умови зовнішньої торгівлі навіть на рівні товарних груп не кажучи вже про всю зовнішню торгівлю.

За для оцінювання умов торгівлі на певному рівні товарної класифікації слід розробити методологічний підхід, який давав можливість по-перше, об'єднати непорівнянні товарні групи, а по-друге, врахувати вартісну стру-

ктуру експорту та імпорту у минулому і поточному періодах одночасно. Особливості методології, яка покладена в основу системи індексів, дає можливість оцінити втрати чи додаткові надходження від зовнішньої торгівлі, що пов'язані зі змінами в умовах торгівлі. Так, у разі, якщо індекс перевищує одиницю, то це свідчить про покращення умов зовнішньої торгівлі, що врешті решт позитивно відбивається на зростанні показника реального валового внутрішнього доходу (показник визначений концепцією СНР 2008, як показник реальних доходів економіки [3]). У випадку, якщо індекс умов торгівлі коливається від нуля до одиниці, це свідчить про погіршення умов зовнішньої торгівлі й зниженні обсягів реальних доходів економіки за рахунок додаткових валютних витрат, пов'язаних з випередження зростання індексів цін імпорту перед експортом. Таким чином, якщо ціни на експортні товари країни зростатимуть швидше за імпортовані, то кожна одиниця імпорту коштуватиме країні дешевше ніж у разі, якщо ціни мали однакову динаміку.

За результатами теоретико-методологічних узагальнень пропонується для оцінювання умов зовнішньої торгівлі застосовувати індексну модель, яка базується на ієрархічних процедурах зведення індексів середніх цін експорту та імпорту на перших двох етапах у суб-індекси умов торгівлі, а на третьому етапі в інтегральний індекс умов торгівлі використовуючи зважування за методологією Фішера.

Розглянемо детально етапи формування індексів, суб-індексів та інтегрального індексу умов зовнішньої торгівлі. Як було зазначено вище, формування інтегрального індексу умов зовнішньої торгівлі покладено трирівневу індексну модель.

На першому етапі для розрахунку індексу умов торгівлі для товарних груп-представників, на основі вже обраних товарних позицій-представників розраховуємо зведені індекси середніх цін окремо для експорту та імпорту за формулою:

$$I_{\bar{p}_j}^{E(I)} = \frac{\sum_{i=1}^n p_{it} q_{it}}{\sum_{i=1}^n q_{it}} \div \frac{\sum_{i=1}^n p_{i(t-1)} q_{i(t-1)}}{\sum_{i=1}^n q_{i(t-1)}} \quad (2),$$

де $I_{\bar{p}_j}^{E(I)}$ – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) для кожної j -тої товарної групи-представника; $p_{i(t-1)}, p_{it}$ – це ціна i -тої товарної позиції-представниці в базовому ($t-1$) та поточному (t) періодах; $q_{i(t-1)}, q_{it}$ – це фізичний обсяг i -тої товарної позиції-представниці в базовому ($t-1$) та поточному (t) періодах; n – кількість товарних позицій-представників експорту (імпорту).

Отримані результати зведених індексів середніх цін для обраних товарних груп-представників по експорту та імпорту підставляємо у формулу індексу умов торгівлі для відповідних товарних груп-представників:

$$I_j^{YT} = \frac{I_{\bar{p}_j}^E}{I_{\bar{p}_j}^I} \quad (3),$$

де I_j^{YT} – це індекс умов торгівлі для j -тої товарної групи-представника; $I_{\bar{p}_j}^E$ – це зведений індекс середніх цін експорту для j -тої товарної групи-представника; $I_{\bar{p}_j}^I$ – це зведений індекс середніх цін імпорту для j -тої товарної групи-представника.

На II етапі за допомогою процедури зведення обчислюються суб-індекси першого порядку середніх цін експорту та імпорту для товарних розділів-

представників. Ці індексні показники на продукцію експортних поставок та імпортичних надходжень розраховуються за формулами Ласпейраса та Пааше. Вибір формул залежить від того, які періоди необхідно порівнювати. Індекс середніх цін за формулою Ласпейраса (L) визначається наступним чином:

$$I_{\bar{p}_k}^L = \frac{\sum_{j=1}^m I_{\bar{p}_j}^{E(I)} \cdot p_{j(t-1)} q_{j(t-1)}}{\sum_{j=1}^m p_{j(t-1)} q_{j(t-1)}} \quad (4),$$

де $I_{\bar{p}_k}^L$ – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) товарного розділу-представника k за формулою Ласпейраса (L) у відповідному періоді; $I_{\bar{p}_j}^{E(I)}$ – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) обраної товарної групи-представника j ; $p_{j(t-1)}^I$ – це ціна експорту (імпорту) товарів групи-представника j в періоді $t-1$; $q_{j(t-1)}^I$ – це фізичний обсяг експорту (імпорту) товарів групи-представника j в періоді $t-1$; m – кількість товарних груп-представників експорту (імпорту).

Методологія розрахунку зведеного індексу середніх цін для товарного розділу-представника за принципом Пааше, передбачає врахування поточної структури. Відповідно до якого групові індекси середніх цін по експорту і по імпорту зважуються за поточною структурою відповідно вартісного обсягу експорту та вартісного обсягу імпорту. Тоді формула індексу середніх цін Пааше (P) набуває наступного виду:

$$I_{\bar{p}_k}^P = \frac{\sum_{j=1}^m p_{jt} q_{jt}}{\sum_{j=1}^m \frac{p_{jt} q_{jt}}{I_{\bar{p}_j}^P}} \quad (5),$$

де $I_{\bar{p}_k}^P$ – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) товарного розділу-представника k за формулою Пааше у відповідному періоді; $I_{\bar{p}_j}^P$ – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) обраної товарної групи-представника j за відповідний період; p_{jt} – це ціна експорту (імпорту) товарів групи-представника j в періоді t ; q_{jt} – це фізичний обсяг експорту (імпорту) товарів групи-представника j в періоді t ; m – кількість товарних груп-представників експорту (імпорту).

Відповідно до принципу врахування поточної і базисної структури, який було запропоновано Фішером, використовується середня геометрична з індексів середніх цін експорту (імпорту) за Ласпейрасом і Пааше:

$$I_{\bar{p}_k}^{E(I)} = \sqrt{I_{\bar{p}_k}^L \cdot I_{\bar{p}_k}^P} \quad (6),$$

де $I_{\bar{p}_k}^{E(I)}$ – це індекс середніх цін експорту (імпорту) товарного розділу-представника k за формулою Фішера у відповідному періоді; $I_{\bar{p}_k}^L$ – це індекс середніх цін експорту (імпорту) товарного розділу-представника k за формулою Ласпейраса у відповідному періоді; $I_{\bar{p}_k}^P$ – це індекс середніх цін експорту (імпорту) товарного розділу-представника k за формулою Пааше у відповідному періоді.

На даному етапі, після розрахунку індексу середніх цін експорту та імпорту товарної групи-представника j за формулою Фішера у відповідному періоді визначає-

мо індекс умов торгівлі по товарним розділам за наступною формулою:

$$I_k^{YT} = \frac{I_k^{F(E)}}{I_k^{F(I)}} \quad (7),$$

де I_k^{YT} – це індекс умов торгівлі для обраних товарних розділів-представників k у відповідний період; $I_k^{F(E)}$ – це зведений індекс середніх цін експорту товарних розділів-представників k за формулою Фішера у відповідному періоді; $I_k^{F(I)}$ – це зведений індекс середніх цін імпорту товарних розділів-представників k за формулою Фішера у відповідному періоді.

На III етапі – на основі суб-індексів першого порядку обчислюються суб-індекси другого порядку середніх цін експорту та імпорту на основі яких визначається індекс умов торгівлі, таким чином повторюється процедура аналогічна до II етапу. Тобто, за допомогою процедури зведення обчислюються суб-індекси другого порядку середніх цін експорту та імпорту. Ці індексні показники розраховуються за формулами Ласпейраса, Пааше та Фішера:

$$I_p^L = \frac{\sum_{k=1}^I I_{p_k}^{E(I)} \cdot p_{k(t-1)} q_{k(t-1)}}{\sum_{k=1}^I p_{k(t-1)} q_{k(t-1)}} \quad (8),$$

де I_p^L – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) за формулою Ласпейраса; $I_{p_k}^{E(I)}$ – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) обраного товарного розділу-представника k за відповідний період; $p_{k(t-1)}$ – це ціна експорту (імпорту) товарів розділів-представників k в періоді $t-1$; $q_{k(t-1)}$ – це фізичний обсяг експорту (імпорту) товарів розділів-представників k в періоді $t-1$; I – кількість товарних розділів-представників експорту (імпорту).

При розрахунку зведеного індексу середніх цін Пааше використана наступна формула:

$$I_p^P = \frac{\sum_{k=1}^I p_{kt} q_{kt}}{\sum_{k=1}^I \frac{p_{kt} q_{kt}}{I_p^k}} \quad (9),$$

де I_p^P – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) за формулою Пааше; I_p^k – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) обраного товарного розділу-представника k за відповідний період; p_{kt} – це ціна експорту (імпорту) товарів розділів-представників k в періоді t ; q_{kt} – це фізичний обсяг експорту (імпорту) товарів розділів-представників k в періоді t ; I – кількість товарних розділів-представників експорту (імпорту).

Формула розрахунку індексу середніх цін за Фішером буде виглядати наступним чином:

$$I_p^F = \sqrt{I_p^L \cdot I_p^P} \quad (10),$$

де I_p^F – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) а формулою Фішера у відповідному періоді; I_p^L – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) за формулою Ласпейраса у відповідному періоді; I_p^P – це зведений індекс середніх цін експорту (імпорту) за формулою Пааше у відповідному періоді.

Тоді інтегральний індекс умов торгівлі набуває наступного вигляду:

$$I^{YT} = \frac{I^{F(E)}}{I^{F(I)}} \quad (11),$$

де I^{YT} – це інтегральний індекс умов торгівлі для обраних товарних розділів-представників k у відповідний період; $I^{F(E)}$ – це зведений індекс середніх цін експорту товарних розділів-представників за формулою Фішера у відповідному періоді; $I^{F(I)}$ – це зведений індекс

середніх цін імпорту товарних розділів-представників за формулою Фішера у відповідному періоді.

2. Результати аналізу пілотного оцінювання умов зовнішньої торгівлі товарів-представників за період 2011-2012 рр.

На основі формули розрахунку індексу умов торгівлі (3) отримуємо інформацію стосовно покращення чи погіршення торгівлі по кожній окремій групі товарів-представниць. Отримані дані, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Індекси середніх цін експорту, імпорту та умов торгівлі для обраних товарних груп-представників

Найменування товарних груп-представників	Індекс середніх цін експорту	Індекс середніх цін імпорту	Індекс умов торгівлі
Їстівні плоди та горіхи	0,79	1,63	0,48
Зернові культури	1,00	1,15	0,87
Насіння і плоди олійних рослин	1,00	1,18	0,85
Руди, шлак і зола	0,80	0,89	0,91
Палива мінеральні, нафта та продукти її переробки	0,69	1,14	0,61
Продукти неорганічної хімії	1,04	0,93	1,12
Органічні хімічні сполуки	0,79	1,02	0,77
Фармацевтична продукція	1,20	1,12	1,07
Добрива	1,00	1,01	0,99
Ефірні олії	0,97	0,97	1,00
Чорні метали	0,90	0,89	1,01
Вироби з чорних металів	1,00	1,03	0,97
Реактори ядерні, котли, машини	1,06	1,01	1,05
Електричні машини	0,95	0,98	0,97
Залізничні локомотиви	1,02	1,66	0,61
Засоби наземного транспорту, крім залізничного	0,97	0,96	1,00

За результатами проведених розрахунків можна констатувати, що умови торгівлі товарів-представників розділу продуктів рослинного походження погіршилися. Так індекс умов торгівлі їстівних плодів та горіхів зменшився на 52%, це викликано різнонаправленістю індексів середніх цін по експорту та імпорту. Так, індекс середніх цін по експорту зменшився на 21% при зростанні імпорту на 63%. Аналогічна ситуація спостерігається з розділом мінеральні продукти, лівову частку в структурі якої займає група товарів, до якої входять палива мінеральні, нафта та продукти її переробки. Так індекс умов торгівлі зменшився на 39% за рахунок зниження цін на експорт продукцію на 31% при збільшенні імпорту на 14%. Те ж саме стосується ще одного представника даного розділу товарів –

це група органічних хімічних сполук, умови торгівлі якої погіршилися на 23%, при зниженні експортних цін на 21% та зростанні імпорту на 2%. Цікаву ситуацію продемонструвала група товарів, до якої входять залізничні локомотиви. Так умови торгівлі даної групи погіршилися. Індекс умов торгівлі зменшився на 39%. Проте, на відміну від вищезазначених груп-товарів, у даній групі спостерігається зростання цін на експорт. Зростання цін склало 2%, незважаючи на це ціни на імпортовані товари даної групи стрімко зросли (+66%), що і стало причиною погіршення умов торгівлі даної групи товарів.

На основі інформації, наведеної у попередній таблиці, проводимо типологічне групування товарних груп-представників стосовно змін умов торгівлі (табл.2).

Таблиця 2. Типологізація товарних груп-представників відповідно до зміни індексу умов торгівлі України

Умови торгівлі	Найменування товарних груп-представників	Частка в ЗТО, %	
		експорту	імпорту
Покращилися	Продукти неорганічної хімії; Фармацевтична продукція; Чорні метали; Реактори ядерні, котли, машини	30,63	15,48
Не змінилися	Ефірні олії; Засоби наземного транспорту, крім залізничного	1,12	8,04
Погіршилися	Їстівні плоди та горіхи; Зернові культури; Насіння і плоди олійних рослин; Руди, шлак і зола; Палива мінеральні, нафта та продукти її переробки; Органічні хімічні сполуки; Добрива; Вироби з чорних металів; Електричні машини; Залізничні локомотиви	41,08	45,77

Джерело: розробка авторів за даними Державної служби статистики України

Таким чином, за результатами групування виділено три основні типи груп товарів-представників, які засвідчують, що за період 2011-2012 рр. умови торгівлі по таким товарним групам-представникам як продукти неорганічної хімії; фармацевтична продукція; чорні метали та реактори ядерні, котли, машини – покращилися. Що стосується товарів таких груп-представників як їстівні плоди та горіхи; зернові культури; насіння і плоди олійних рослин; руди, шлак і зола; палива мінеральні, нафта та продукти її переробки; органічні хімічні сполу-

ки; добрива; вироби з чорних металів; електричні машини та залізничні локомотиви то ситуація протилежна до вищезазначеної. Решта груп товарів-представників, а це ефірні олії та засоби наземного транспорту, крім залізничного, відносяться до групи, відповідно у яких умови торгівлі не змінилися.

За допомогою наведених вище формул (4, 5) були проведені розрахунки та отримані наступні результати, що представлені в таблиці 3.

Таблиця 3. Індеси середніх цін по експорту та імпорту за формулами Ласпейраса та Пааше для обраних товарних розділів-представників

Індеси середніх цін за формулою	Найменування товарних розділів-представників	По експорту	По імпорту
Ласпейрас	Продукти рослинного походження	0,9936	1,4326
	Мінеральні продукти	0,7402	1,1333
	Продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості	0,9931	1,0655
	Недорогоцінні метали та вироби з них	0,9135	0,9286
	Машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	1,0079	0,9945
	Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1,0098	1,0267
Пааше	Продукти рослинного походження	0,9964	1,4187
	Мінеральні продукти	0,7476	1,1327
	Продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості	0,9986	1,0660
	Недорогоцінні метали та вироби з них	0,9139	0,9336
	Машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	1,0077	0,9946
	Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1,0106	1,0339

Джерело: розрахунки авторів за даними Державної служби статистики України

Таким чином, можна зробити висновок, що за обраними товарними розділами-представниками у досліджуваному періоді експорту ціни зменшилися за формулою розрахунку Ласпейраса по таким товарним розділам-представникам як: продукти рослинного походження; мінеральні продукти; продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості; недорогоцінні метали та вироби з них. Відповідно, по товарам, які входять до розділів товарів машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання та засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби зросли. Що стосується імпорту то ціни на такі розділи товарів як: продукти рослинного походження; мінеральні продукти; продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей про-

мисловості, а також засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби зросли, а на недорогоцінні метали та вироби з них та машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання зменшилися.

Розрахунки проведені за формулою Ласпейраса та Пааше свідчать, що ціни на експортні товари по таким розділам як: продукти рослинного походження; мінеральні продукти; продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості; недорогоцінні метали та вироби з них зменшилися. На засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби, а також машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – зросли. Зниження імпорту цін продемонстрували товарні розділи таких товарів як недорогоцінні метали та

вироби з них; машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, а всі інші досліджувані товарні розділи – зростання.

Отримані результати за вищезазначеними формулами різняться, тому у міжнародній практиці, як офіційний результат використовують індекс середніх цін Фішера (6):

Таблиця 4. Індекси середніх цін по експорту, імпорту та умов торгівлі за формулою Фішера для обраних товарних розділів-представників

Найменування товарних розділів-представників, до яких входять обрані товарні групи-представники	Індекси середніх цін		
	По експорту	По імпорту	Умов торгівлі
Продукти рослинного походження	0,9950	1,4256	0,6979
Мінеральні продукти	0,7439	1,1330	0,6566
Продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості	0,9958	1,0658	0,9344
Недорогоцінні метали та вироби з них	0,9137	0,9311	0,9813
Машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	1,0078	0,9946	1,0133
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1,0102	1,0303	0,9805

Джерело: розрахунки авторів за даними Державної служби статистики України

В результаті проведених розрахунків отримали зменшення експортних цін на продукти рослинного походження на 0,5%, мінеральні продукти – 25,61%, продукцію хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості – 0,42%, недорогоцінні метали та вироби з них – 8,63%. Зросли ціни на Машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання на 0,78%, а також на засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби на 1,02%. Також зросли імпорти ціни на продукти рослинного походження на 42,56%, мінеральні продукти – 13,30%, продукцію хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості – 6,58% та засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби на 3,03%. На недо-

рогоцінні метали та вироби з них, а також на машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання зменшилися на 6,89% та 1,54% відповідно.

Таким чином, отримуємо результати, які демонструють що значення індексу умов торгівлі на всі товарні розділи-представники менше одиниці, окрім машин обладнання та механізми; електротехнічне.

Відповідно до розробленої методики, наступним кроком обраховуємо індекси середніх цін по експорту та імпорту за формулами Ласпейраса, Пааше та Фішера (8, 9, 10) Провівши розрахунки – отримали результати, інформація про які представлена у таблиці 5.

Таблиця 5. Індекси середніх цін по експорту та імпорту за формулами Ласпейраса, Пааше та Фішера

Індекс середніх цін	Ласпейраса	Пааше	Фішера
Експорт	0,9051	0,9149	0,9100
Імпорт	1,0832	1,0793	1,0812

Джерело: розрахунки авторів за даними Державної служби статистики України

На основі отриманих результатів робимо висновок, що експортні ціни знизилися на 9%, а імпорти зросли на 8,12%. Тоді інтегральний індекс умов торгівлі обраховується наступним чином:

$$I_{UT} = \frac{0,91}{1,0793} = 0,8416$$

Отримали значення 0,8416, що є нижчим за одиницю. Таким чином, можна зробити висновок, що у 2012 р. умови торгівлі для обраних товарів-представників України погіршилися на 15,84%, оскільки мала місце різноспрямована динаміка індексів цін експорту та імпорту.

Висновки.

1. Розроблено методологічні засади статистичного оцінювання умов зовнішньої торгівлі, що дало можливість здійснити порівняльний аналіз різних товарних груп на основі врахування вартісної структури експорту та імпорту у минулому і поточному періодах одночасно. Запропоновані методологічні засади стали теоретичним підґрунтям для розроблення системи індексів умов торгівлі.

2. Побудовано систему індексів умов торгівлі, яка базується на ієрархічних процедурах зведення індексів середніх цін експорту та імпорту у суб-індекси умов торгівлі, використовуючи зважування за методологією Фішера. Це дало можливість розробити інтегральний індекс умов торгівлі, який враховує базову і поточну структури експорту та імпорту.

3. На основі запропонованої ієрархічної системи індексів умов торгівлі здійснено пілотне оцінювання умов зовнішньої торгівлі товарів-представників за період 2011-2012 рр. Отримані результати засвідчують, що у досліджуваному періоді умови зовнішньої торгівлі Укра-

їни товарами у 2012 році істотно погіршилися, а саме: темпи зростання імпортих цін випереджували темпи зростання експортних – на 15,84%, що свідчить про значні валютні втрати економіки України від зовнішньої торгівлі товарами.

4. Розроблена система індексів умов торгівлі дає можливість оцінити ефективність зовнішньої торгівлі товарами України та визначити її вплив на макроекономічні показники. Так, здійснивши поправку ВВП на втрати від погіршення умов торгівлі можна розрахувати показник реального валового внутрішнього доходу (РВВД). Даний показник визначений концепцією СНР 2008, як показник реальних доходів економіки.

5. За результатами розрахунків часткових індексів умов торгівлі товарами можна розробляти дієві заходи державного регулювання зовнішньої торгівлі, спрямовані на покращення умов торгівлі з метою підвищення її ефективності шляхом впливу на зміну товарної структури експорту та імпорту України.

Список використаних джерел

1. Елисеєва І.І. Международная статистика / Костеева Т.В., Хоменко Л.М. – Минск: Выш. шк., 1995. – с. 223.
2. Михайлов В.С. Деякі методологічні питання побудови індексів зовнішньої торгівлі в Україні / В.Михайлов // Статистика України, 2004. – № 2. – С.21-23.
3. System of national accounts 2008, New York, 2009.
4. Моторин Р. Україна на ринках недорогоцінних металів (Статистичне дослідження) [Текст] / Р.М. Моторин, Т.М. Моторина // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – №6 (41). – С.93-104.
5. Шлюсарчик Б. Міжнародна конкурентна позиція країни: досвід Польщі: [монографія] / Б. Шлюсарчик. – Д.: ДУЕП, 2004. – 324 с.

Надійшла до редколегії 06.10.14

Н. Ковтун, д-р екон. наук, проф.,
В. Бабирад-Лазунин, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И МЕТОДИКА СТАТИСТИЧЕСКОГО ОЦЕНИВАНИЯ УСЛОВИЙ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ

В статье разработаны методологические основы и методическое обеспечение статистического оценивания условий внешней торговли за УКТВЭД, на уровне 4-х знаков. Осуществлена практическая реализация предложенной три-этапной индексной модели и оценены условия внешней торговли Украины за период 2011-2012 гг по товарным позициям-представителями.

Ключевые слова: статистика внешней торговли; экспорт, импорт, товарная группа-представитель; индекс условий внешней торговли; индексы Ласпейреса, Пааше, Фишера.

N. Kovtun, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
V. Babirad-Lazunin, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

METHODOLOGICAL PRINCIPLES AND METHODS OF TERMS OF TRADE STATISTICAL EVALUATION

The paper studies the methodological principles and guidance of the statistical evaluation of terms of trade for the United Nations classification model – Harmonized Commodity Description and Coding System (HS). The practical implementation of the proposed three-stage model of index analysis and estimation of terms of trade for Ukraine's commodity-members for the period of 2011-2012 are realized.

Keywords: statistics of international trade; export, import, trade group-representative; index of terms of trade; indices of Laspeyres, Paasche, Fisher.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 31-35

УДК 338.242

JEL L 83

К. Кучеренко, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

Розглянуто потенційні можливості інформаційних технологій в управлінні реалізації туристичного продукту, визначення переваг використання інтернет-ресурсів як для туристичних фірм, так і для їх клієнтів. Проведено аналіз розвитку та запровадження інформаційних технологій у діяльність підприємств туристичної сфери.

Ключові слова: інформаційні технології; туристична сфера; туристичне підприємство; туристичний продукт.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Актуальність подальшого розвитку інформаційних технологій в туризмі замовлена в основному тим, яким чином, в якому напрямку або напрямках буде рухатись управлінська складова даного процесу. Адже сьогодні все більш нагальним стає попит на нові принципи організаційної побудови в контексті стратегічних переваг турфірми в конкурентній боротьбі з використанням інформаційних технологій [7, с. 23]. Актуальність використання інформаційних технологій також підвищується у зв'язку з необхідністю стимулювання економічного та виробничого зростання в країні: макроструктурних пріоритетів розподілу ресурсів, стратегічних підходів до визначення конкурентоспроможності, ринкових сигналів та передумов чинників конкурентоспроможності країни, що робить туризм досить привабливим для впровадження нових інноваційних рішень [1, с. 136].

Дослідження щодо використання новітніх інформаційних технологій у діяльності підприємств туристичної сфери і туризмі в цілому здійснювали: С. Арімов, В. Балута, П. Бурцев, А. Галиновський, О. Губанова, В. Гуляєв, А. Демаш, М. Єфремова, І. Зорін, І. Калашников, В. Квартальнов, Д. Купінський, Ю. Миронов, М. Морозов, Н. Морозова, Т. Новгородцев, Н. Плотнікова, М. Окорочков, М. Робсон, М. Скопень, О. Тоффлер, Ф. Уллах, М. Хайдеггер, А. Шлевков, С. Чупров та інші.

Наприклад, у монографії С. Мельниченко висвітлено теоретико-методологічні основи та практичний інструментарій застосування інформаційних технологій у туристичному бізнесі. Також, визначено роль і місце інформаційних технологій у менеджменті і маркетингу туристичних підприємств. Надані практичні рекомендації щодо модифікації організаційних структур управління туристичними підприємствами та системи менеджменту в цілому, під впливом інформаційних технологій

[7, с. 5]. М. Желені розглядає аспект розвитку технологій у туризмі, акцентуючи увагу на тому, що зростання ролі інформації у туризмі супроводжувалося появою різноманітних технологій. Метою сучасних туристичних фірм є зберігання та захист мереж підтримки технологій, забезпечення їх стабільності [4, с. 206]. А. Квартальнов у своїх дослідженнях [зазначає, що сучасні інформаційні технології та ефективні комунікації забезпечують стрімкий розвиток ринку міжнародного туризму, а також великого значення в туризмі набуває використання глобальних комп'ютерних мереж. Завдяки інформаційним технологіям зростає ефективність маркетингу в туризмі, споживач має можливості швидко отримувати необхідну якісну інформацію про туристичні послуги. За визначенням В. Квартальнова, нові інформаційні технології та ефективні комунікації забезпечують стрімкий розвиток ринку міжнародного туризму. Велике значення у туризмі приймають глобальні комп'ютерні мережі. Завдяки інформаційним технологіям зростає ефективність маркетингу у туризмі, споживач зможе швидко отримувати необхідну якісну інформацію о туристичному продукті не виходячи з дому [9, с. 275]. У праці М. Скопеня акцентована увага на процесі автоматизації фірми за допомогою офісних програм, комп'ютерної техніки, яка застосовується у роботі туристичної фірми, створені ефективних сайтів та серверів туристичної фірми в Інтернеті, а також на стані та перспективі використання Інтернету в туристичному бізнесі [9, с. 87].

Невирішені частини загальної проблеми. Разом з тим, недостатньо вивченими залишаються можливості використання сучасних інформаційних технологій українськими підприємствами індустрії туризму. Так, дискусійним залишається питання щодо повної та досконалої реалізації всіх управлінських функцій за допомогою впровадження інформаційних технологій при незначному впливі людського фактору. Але, разом з тим, ба-

гатьма вченими підкреслюються очевидні переваги використання інформаційних технологій в туризмі, особливо в сегменті надання транспортних послуг, послуг розміщення та харчування.

Метою статті є розкриття особливостей застосування сучасних інформаційних технологій у діяльності підприємств туристичної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм в Україні є однією з найперспективніших індустрій. Україна має об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: вигідне географічне положення, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційних потенціалів. Уповільнюючим фактором для бурного та якісного розвитку туризму у нашій державі є низька інформаційна грамотність та слабкі комунікації, що стримує розвиток туризму в Україні і не дає змогу отримати прибуток.

Позитивний вплив інформаційних технологій на динаміку вітчизняного та міжнародного туристичного потоку привів до трансформування туристичної галузі з такої, яка орієнтована на обслуговування організованих туристів, – на багатогалузеву сферу діяльності, що спрямована на задоволення різноманітних потреб мільйонів індивідуальних туристів.

До чинників розвитку інформаційних технологій можна віднести: необмежений обсяг інформації, що дозволяє представити докладну інформацію туристичної фірми про її проекти, фото та інші наочні матеріали; широта охоплення аудиторії; цілодобовий доступ; можливість оперативного поновлення, що особливо важливо з огляду на динамічність змін у вимогах попиту та економічні можливості пропозиції його задовольнити; інтерактивний режим; повна статистика звернень після встановлення лічильника відвідувань сайту можна визначити кількість звернень до джерела інформації, визначити показники відповідності пропозиції запитам потенційного попиту, обсяги реального попиту тощо.

Ефективність застосування інформаційних технологій у туризмі на глобальному рівні оцінюють, визначаючи кількість користувачів Інтернету в світі; світові обсяги інтернет-продажів туристичних послуг; кількість бронювань глобальними розподільними системами. За даними Всесвітньої туристичної організації, у світі лідером серед кількості користувачів Інтернету є США (200 млн. ос.), Китай (111 млн. ос.), Японія (85,29 млн. осіб). У Західній Європі користувачів Інтернету близько 205,5 млн. ос. Незважаючи на те, що в Україні, за даними дослідження II-TOI, кількість користувачів збільшилась на 46,2 % за останні два роки (з 1,3 до 1,9 млн. ос.), їх частка становить лише 0,2 % від загальної кількості користувачів Інтернету в світі. Останнім часом найшвидшими темпами зростають обсяги інтернет-продажів туристичних послуг у США – на 19-20 % щорічно, у країнах Західної Європи – на 37-49 %, лідерами серед останніх є Франція і Великобританія. В Україні частка інтернет-продажів у загальному обсязі туристичних послуг становила 7 %, тоді як у США – 54 %, а у країнах Західної Європи – 51 % [5].

Отже, туристичний бізнес неможливо уявити без використання інформаційних технологій, і зокрема Інтернету, який має багато переваг та можливостей для розвитку бізнесу, а саме: можливість оперативного розміщення та пошуку в Інтернеті інформації про "гарячі" тури, місця в готелях, квитки та можливість їх бронювання; колосальна, цілодобова, ефективна і порівняно дешева реклама; велика економія коштів завдяки використанню електронної пошти у співпраці з іноземними партнерами, туроператорами, готелями, транспортними компаніями тощо; можливість своєчасно отримувати

інформацію про нові тури, знижки, політичний та економічний стан у різних країнах, новини законодавства щодо туризму в цих країнах тощо.

Застосування сучасних інформаційних технологій підвищує безпеку та якість туристичних послуг. Нині в туризмі використовують глобальні розподільчі системи (Global Distribution System), які забезпечують швидке і зручне бронювання квитків на транспорт, резервування місць у готелі, прокат автомобілів, обмін валют, замовлення квитків на спортивні та культурні заходи тощо. Найбільшими глобальними розподільчими системами на міжнародному ринку туристичних послуг є AMADEUS, Worldspan, Galileo, Sabre [14, с. 12].

Загальносвітовою тенденцією розвитку туристичного ринку провайдерських послуг є надання готелям пакету послуг, пов'язаних з просуванням на різних ринках з акцентом на глобальні системи бронювання (Global Distribution System – GDS). До глобальних відносять чотири основні системи бронювання: Amadeus, Galileo, Sabre та Worldspan. Разом ці системи нараховують приблизно 500000 терміналів, встановлених у готелях по всьому світу, що займає більше 90% ринку, не випадково їх називають "золотою четвіркою". 10% займають регіональні системи резервування та системи, які знаходяться у стадії злиття з однією з вищеперерахованих. Кожна GDS, хоча й є глобальною, має свій арсенал розповсюдження. Для Amadeus та Galileo – це передусім Європа, для Sabre та Worldspan – Америка. Цікаво, що система Galileo використовується у 116 країнах світу, біль ніж 45 тисячами агентств. По результатам 2008 р. Galileo має найбільш міцні позиції у Великобританії, Італії, Греції, Швейцарії, Португалії. В цілому, частка цієї системи на ринку Європи – 29,8% (друге місце). Таких результатів Galileo досягло за три роки праці на світовому ринку. Система Galileo дозволяє забезпечувати туриста та турагента інформацією про туристичні продукти і послуги, автоматизувати процес бронювання авіаквитків, прямий обмін повідомленнями та замовлення додаткових послуг. На сьогодні цією системою активно користується 89 агентств в Росії та Азербайджані, але не користуються в Україні [12, с. 236].

Не менш відома у світі система бронювання Sabre, яка надає туристу інформацію про надання послуг перекладачів, оренди автомобілів, бронювання місць у готелях, організацію екскурсій, прогноз погоди, курси валют, забезпечує демонстрацію географічних карт, відео- та фото з місць відпочинку та багато ін. Використання даної системи у туристичних фірмах України дозволило б впровадити систему з доступом до широкого спектра туристичних послуг, здійснювати продаж туристичних продуктів, дистрибуцію і розробку технологічних рішень для туристичної сфери України.

Комп'ютерна система бронювання Worldspan здійснює резервування місць на авіатранспорті, в театрах та інших закладах культури, номерів у готелях, екскурсій, компаніях по найму в оренду автомобілів, надає додаткову інформацію, пов'язану з туризмом. На початку XXI ст. Worldspan активно просуває туристичні Інтернет-технології у сфері електронної комерції. Програма Dates&Destinations дозволяє створити Інтернет Booking Engine – систему бронювання через Worldspan на сайті туристичного агентства в Інтернет. Впровадження цієї системи у діяльність кримських туристичних компаній дозволило б клієнтам самостійно обирати авіарейс, готель і здійснювати їх бронювання. З вищеперерахованих систем бронювання на туристичних фірмах України користуються лише системою Amadeus. Останнім часом система Amadeus активно виходить на український ринок туристичних послуг і є однією з комп'ютерних систем бронювання, які динамічно розвиваються в Україні.

Інформаційні технології в туризмі – це система методів і способів передачі і обробки інформації на основі використання технічних засобів, що можуть застосовуватись при управлінні підприємствами сфери туризму, а саме: обслуговуванні клієнтів, співпраці з постачальниками, посередниками, органами державної влади, налагодженні з ними партнерських відносин тощо.

Вплив інформаційних технологій на туризм здійснюється на різних стадіях створення та просування туристичного продукту (рис. 1).

Найбільший вплив сучасні комп'ютерні технології роблять на реалізацію туристського продукту (розповсюдження і продажі). Перш за все це стосується можливості формування нових маркетингових каналів просування і збуту туристського продукту.

За рівнем представлення у мережі туристичні ресурси класифікують таким чином: сайти загального призначення з туристичними розділами; спеціалізовані туристичні портали та сайти; глобальні системи бронювання; сайти фірм-туроператорів; сайти туристичних агентств; сайти готелів; особисті сторінки подорожуючих.

У сучасних умовах туристичні фірми можуть використовувати Інтернет такими способами: створити веб-сторінку, на якій розмістити інформацію про фірму і її послуги; розмістити на сайтах рекламу; приймати

участь в групах з обміну новинами; спілкуватися за допомогою електронної пошти, ICQ, IP-телефонії; створити віртуальний тур.

Позитивний вплив інформаційних технологій на динаміку вітчизняного та міжнародного туристичного потоку зумовлює трансформацію сфери туризму з такої, яка орієнтована на обслуговування організованих туристів, – на багатогалузеву сферу діяльності, що спрямована на задоволення різноманітних потреб індивідуальних туристів. Незважаючи на достатню поширеність інформаційних технологій, рівень їх використання вітчизняними підприємствами є досить обмеженим, що зумовлено: низьким рівнем розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури; відсутністю баз даних туристичного профілю в окремих регіонах країни; обмеженістю інформації та реклами туристичного продукту на міжрегіональному, національному та міжнародному ринках; недосконалістю механізму інформаційного обміну суб'єктів господарювання у сфері туризму і зовнішнього середовища за допомогою мереж; низьким рівнем розвитку віртуальних туристичних підприємств; відсутністю державної електронної системи забезпечення суб'єктів туристичної діяльності оперативною інформацією про попит, пропозицію, ціни, тарифи [11, с. 148-153].

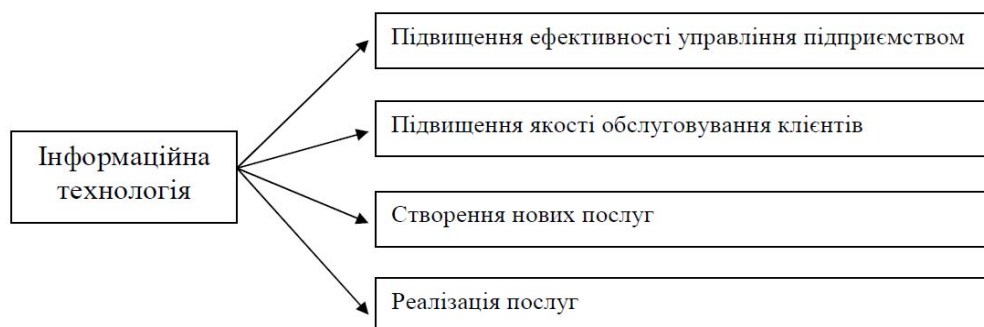

Рис. 1. Основні напрями застосування інформаційних технологій у туризмі [7]

Майже у всіх країнах Європи використовують комп'ютерні інформаційні системи як загального користування, так і спеціалізовані (проблемно-орієнтовані). Серед таких інформаційних систем загального використання відзначимо: глобальні мережеві системи бронювання – СИРЕНА, АМАДЕУС, ГАБРИЕЛЬ, GALILEO, WORDSPAN тощо; національні правові системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема і міжнародної туристичної тощо [10].

Останнім часом із динамічним розвитком комп'ютерної техніки, можливістю вільного доступу до мереж, появою і використанням різноманітних новітніх інформаційних технологій у різних галузях економіки набули поширення комп'ютерні системи бронювання. Відповідно до ст. 1 Угоди між урядом України та урядом Королівства Нідерландів про повітряне сполучення, термін "комп'ютерна система бронювання" (КСБ) означає автоматизовану систему, яка містить інформацію про розклад польотів, пасажиромісткість повітряного транспорту, тарифи та супутні послуги, і за допомогою якої можна забронювати та/або придбати квитки, та яка є доступною для туристичних агентів [13].

Найбільш розповсюдженими в діяльності вітчизняних туристичних підприємств є спеціалізовані програмні продукти: "Мастер-тур", "САМО-Тур", "САМО-турагент", "Turwin", "Парус-Турагентство", саме вони спрямовані в першу чергу на вирішення завдань управління та мають такі переваги: зниження витрат

за рахунок оптимізації бізнес-процесів туристичних підприємств; гарантоване виконання замовлень у необхідному обсязі та в зазначені строки; забезпечення якості туристичного продукту через якість виробничих і управлінських технологій [6, с. 129-138].

Наведені системи автоматизації надають змогу організувати управлінські процеси й умови операційної діяльності на підприємстві шляхом об'єднання існуючих операцій та окремих пакетів прикладних програм у єдиний інтегрований процес.

На практиці туристичні підприємства можуть здійснювати і поступову автоматизацію окремих функціональних груп процесів. Специфіка виробничих процесів туристичних підприємств полягає у проектуванні маршрутів і турів.

Прикладні програмні продукти, що використовуються суб'єктами туристичної діяльності, поділяють на стандартні та спеціальні, вони забезпечують [8]: накопичення даних в єдиній інформаційній системі; оперативну обробку і передачу цих даних; стандартні технологічні прийоми для виконання тих чи інших операцій; суттєве зменшення часу на прийняття рішень.

Більшість туристичних підприємств у своїй діяльності використовує як стандартне (як правило пакети фірми Microsoft: Word, Excel, PowerPoint, Outlook), так і спеціальне (розробляється для автоматизації рішення конкретних вузькоспеціалізованих завдань туристичного бізнесу) програмне забезпечення. Не всі українські

суб'єкти туристичної діяльності використовують спеціальне програмне забезпечення, але у всіх працює стандартне. Застосування ж спеціального програмного забезпечення може здійснюватись за допомогою: окремих програм або модулів – "Tour Anketa", "Tour Pilot" та ін.; типових програмних комплексів – "TurWin MultiPro", "Само-Тур", "Само-турагент", "Мастер-Тур" та ін.

У діяльності туристичних підприємств застосовується система автоматизації маркетингової роботи з діловими партнерами "Traval Partner – 2000", яка вирішує такі завдання: створення і ведення єдиної бази даних партнерів шляхом реєстрації загальних відомостей і контактних даних, опис їх діяльності і взаємовідносин із туристичною фірмою; реєстрація різноманітних акцій (рекламних кампаній); відбір партнерів для розсилання повідомлень, організація та реєстрація багаторазової розсилки повідомлень різними способами; аналіз результатів рекламно-маркетингової роботи шляхом формування різних звітів довідок за різними партнерами, повідомленнями, рекламними кампаніями.

Останнім часом суб'єкти туристичної діяльності активно застосовують систему "Парус-Менеджмент і Маркетинг" як інструмент, що дозволяє реалізовувати клієнт-орієнтовану стратегію, автоматизуючи роботу відділів продажів (менеджерів за напрямками), маркетингу, сервісу, реклами, а також інших відділів, які взаємодіють з клієнтами [5, с. 131-143].

Для просування туристичного продукту найбільш доцільним є використання сучасних інформаційних технологій для реклами (через Інтернет, веб-сайти, портали), комунікацій (електронна пошта, інтернет-телефонія, інтернет-пейджинг) і системи бронювання місць [2, с. 44-49].

На ринку інформаційних технологій реалізуються програмні продукти, які автоматизують основні групи операцій туристичних підприємств. Серед них програма "Туристичний офіс", розроблена фірмою "Туристичні технології" в 1995 р. для автоматизації діяльності туристичних агентств і туроператорів. Програмний продукт містить три основні модулі: туристичний; фінансовий; управління документооборотом і зовнішніми зв'язками. Туристичний модуль реалізує такі функції, як: ведення довідника; внесення в довідники цін, отриманих від партнерів; підготовка індивідуальних і групових турів; продаж турів; контроль за обсягами продажу; оформлення договорів, ваучерів, анкет для посольства, формування різноманітних списків за певними шаблонами [5, с. 131-143].

Серед основних спеціалізованих програмних продуктів автоматизації роботи суб'єктів туристичного ринку можна також виділити CRM-системи.

CRM-система – система управління взаємодією з покупцем (Customer Relationship Management). Це програмний продукт, призначений для накопичення і обробки інформації про клієнта з метою обслуговування з урахуванням його переваг і підвищення ймовірності придбання їм пропонованих послуг [12, с. 375]. Це своєрідна стратегія компанії, орієнтована на отримання додаткового прибутку, шляхом максимального задоволення споживачів за рахунок завоювання їх лояльності і прихильності.

Перевагами використання CRM-технологій є наступні: підвищення спроможності компаній утримувати своїх клієнтів і формувати у них лояльність по відношенню до послуг фірми; підвищення рентабельності роботи з клієнтами, що зумовлено збільшенням кількості замовлень і зниженням витрат на залучення нових клієнтів; зниження собівартості послуг, що реалізуються.

Висновки з даного дослідження. Отже, туристична сфера є інформаційно-насиченою, оскільки характеризу-

ється різноманітністю ділових зв'язків із партнерами (відповідно до КВЕД з туризмом пов'язано понад 60 видів економічної діяльності), динамічністю бізнес-процесів, індивідуалізацією туристичних послуг, технологічним удосконаленням та високою конкуренцією. У зв'язку з цим, розвиток туристичного бізнесу стає неможливим без впровадження сучасних інформаційних технологій, які забезпечують: інтеграцію і зв'язок; покращання якості послуг; передачу великого обсягу інформації; збільшення швидкості обслуговування та ефективності діяльності; можливість враховувати потреби кожного індивідуального клієнта; ефективний зворотній зв'язок. У практичній діяльності туристичних підприємств застосовуються різноманітні види інформаційних технологій, а саме: глобальні розподільчі системи; системи бронювання та резервування; електронні інформаційні системи; інформаційні системи менеджменту; мобільні системи зв'язку; послуги глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

Проведений аналіз сучасних інформаційних технологій, практики їх використання в діяльності підприємств туристичної сфери доводить їх практичну цінність і доцільність. Ефективність управління та підвищення конкурентоспроможності підприємств туристичної сфери безпосередньо залежить від активного впровадження і використання різноманітних сучасних засобів автоматизації (спеціалізованих програмних продуктів, туристичних Інтернет-порталів, CRM-систем тощо). На базі проведеного дослідження можна визначити наступні основні напрямки підвищення ефективності функціонування підприємств сфери туризму в умовах сервісної економіки за умов активного використання інформаційних технологій: підвищення оперативності розміщення та пошуку інформації, активізації просування та збуту туристичних послуг, підвищення рентабельності роботи з клієнтами, рівня якості їх обслуговування.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Т. М. Точки зростання виробництва: поняття, критерії та методика визначення / Т. М. Бондаренко // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 1. – С. 136-144.
2. Домашенко С. В. Сучасні інформаційні технології у розвитку ринку туристичних послуг закарпатського регіону / С. В. Домашенко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2 (71). – С. 44-49.
3. Информационные технологии в бизнесе. Энциклопедия / Под ред. М. Желены. – Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск: Питер, 2002. – 1120 с.
4. Квартальнов В. А. Туризм : учебник / В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 320 с.
5. Мельниченко С. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності / С. Мельниченко // Вісник КНТЕУ. – 2010. – №2. – С. 131-143.
6. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теоретичні та практичні аспекти / С. В. Мельниченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №2(6). – С. 129-138.
7. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика / С. В. Мельниченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 493 с.
8. Плотникова Н. И. Комплексная автоматизация туристического бизнеса. Ч. 1 / Н. И. Плотникова. – М. : Советский спорт, 2000. – 318 с.
9. Скопєнь М. М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі / М. М. Скопєнь. – К. : Кондор, 2005. – 301 с.
10. Стан та перспективи розвитку туризму в Україні за 2003 рік. – К. : Державна туристична адміністрація України, Науковий центр розвитку туризму, 2004. – 182 с.
11. Татаринцева А. С. Управління підприємствами туристичної сфери з використанням сучасних інформаційних технологій / А. С. Татаринцева // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №1(9). – С. 148-153.
12. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 537 с.
13. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Нідерландів про повітряне сполучення [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства транспорту та зв'язку України. – Режим доступу : www.mtu.gov.ua/mintrans/control
14. Якушкина М. Galileo под новым трендом / М. Якушкина // Тур-бизнес. – 2007. – № 2. – С. 12.

К. Кучеренко, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИХ ВНЕДРЕНИЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ

Рассмотрены потенциальные возможности информационных технологий в управлении реализацией туристического продукта, определены преимущества использования интернет-ресурсов как для туристических фирм, так и для их клиентов. Проведен анализ развития и внедрения информационных технологий в деятельность предприятий туристической сферы.

Ключевые слова: информационные технологии; туристическая сфера; туристическое предприятие; туристический продукт.

K. Kucherenko, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND THEIR INTRODUCTION IN THE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF THE TOURISM SPHERE

The article aims at the analysis of the development and implementation of information technologies in the activity of enterprises of the tourism sector. Considered the potential of information technology in managing the implementation of a tourist product, the advantages of using Internet resources as for travel agencies and their clients. The analysis of development and introduction of information technologies in the activity of enterprises of the tourism sector. In the practical activity of the tourist companies use a variety of types of information technologies, namely: global distribution system; system of booking and reservation; electronic information systems; information systems management; mobile communication systems; services of the global computer network Internet.

Keywords: information technology; tourism; tourism enterprise; tourist product.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 35-40

УДК 336.011

JEL B00

Л. Лазебник, д-р екон. наук, доц., Н. Думенко, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ БАНКІВСЬКОГО ПРОЦЕНТУ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

В статті здійснено ретроспективний аналіз основних поглядів на природу проценту. Наведено різні обґрунтування походження проценту, його ролі в розвитку кредитних відносин. Виокремлено його характеристики, які необхідно враховувати в сучасних дослідженнях банківського проценту.

Ключові слова: кредитні відносини, процент, банківський процент.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою досліджень фінансових ринків є категорія "процент". У економічній літературі науковці, починаючи з давніх часів, вивчали це питання. Для розуміння характеру сучасних економічних процесів у сфері грошового обігу та механізму їх впливу на зміну умов економічної рівноваги ґрунтовний аналіз становлення категорії проценту від зародження кредитних відносин і до тепер представляється актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, що займалися вивченням цієї проблематики, слід відзначити А. Сміта, В. Базилевича, Е. Бем-Баверка, М. Блауга, Н. Версаль, Дж.М. Кейнса, К. Маркса, В. Міщенко, С. Мочерного, М. Хадсона, С. Хомера, В. Шелудько.

Метою статті є проведення детального ретроспективного аналізу основних поглядів на банківський процент, виявлення проблем з його визначенням, які виникали на різних етапах розвитку кредитних відносин.

Виклад основного матеріалу. Багато дослідників вважають, що кредитні відносини почали формуватись ще за часів первинно-общинного ладу. На той момент кредит мав лише одну ознаку – поверненість. У світовій історії є згадки про те, що виникнення кредиту передувало карбуванню грошей більш ніж на дві тисячі років. Перше відоме карбування монет датується I тисячоліттям до н.е., а старі шумерські документи, близько 3000 р. до н.е., містять інформацію про систематичне використання кредиту на основі запозичення зерна (за обсягом) і металу (за вагою) [1].

Під час зміни суспільно-економічної формації на рабовласницьку виникають платність та строковість як нові ознаки кредитних відносин, у зв'язку з чим останні набувають лихварського характеру. Подальше розширення суспільства, бурхливий розвиток торгівлі зумо-

вили поширення комерційного кредитування, появу перших кредитних документів та процентів [2].

Аналіз економічної історії [1,3,4,5] свідчить про те, що перші спогади про існування проценту зустрічаються в основних стародавніх цивілізаціях – Вавилонській, Грецькій та Римській.

Оскільки лихварський кредит був надзвичайно прибутковим, його почали надавати купці та храмовники. У Нововавилонському царстві для оформлення товарно-грошових зв'язків з'явилися "ділові будинки", які виконували функції перших банків. З огляду на це виникає банківський кредит (до ознак якого додаються цільовий характер, забезпеченість) та поняття банківського проценту.

Варто зазначити, що перші процентні ставки були на досить високому рівні, що сприяло економічним кризам, а відтак потребувало регулювання. Орієнтовно у 1800 році до н.е. закони Хаммурапі стали суворо регламентувати норму процента в грошовій (20%) та натуральній ($33\frac{1}{3}\%$) формах, а також передбачали відстрочку виплати боргу у випадку неврожаю на 1 рік без сплати додаткових процентів [3].

1200 років потому, близько 600 р. до н.е., у Греції законами Солона почалися правові обмеження розміру процента. Вони були зумовлені економічною кризою в Афінах, однією з причин якої була надмірна заборгованість і широке розповсюдження рабства за борги. На відміну від Кодексу Хаммурапі, закони Солона відмінили будь-які обмеження на процентну ставку. Вони скоротили або відмінили багато боргів, допускали іпотеку, але забороняли рабство за борги.

Римляни також почали свою юридичну історію з законів, що регулюють кредитні відносини. Це, як і в Греції, було спричинено кризою через надмірну заборгованість. Закони Дванадцяти Таблиць, які датуються бли-

зко 450 р. до н.е., нагадували Кодекс Хаммурапі більше, ніж закони Солон. Відсоток за кредитами був обмежений не більше ніж на $8\frac{1}{3}\%$ річних. Особисте рабство за борги було дозволено, але добробут раба був захищеним [1].

У III тисячолітті до н.е. в Стародавньому Єгипті була висока норма проценту 50-100% і жорсткі умови надання позик, що в свою чергу підтверджувало нерозвиненість сфери обігу [3].

На початкових етапах наукових досліджень кредиту категорія проценту розглядалася виключно як сплата за позику. Тривалий час була незрозумілою природа проценту. Це зумовило вороже ставлення до нього з точки зору етичних і релігійних норм.

Вперше у релігійній літературі засуджується та критикується лихварство як причина розорення та боргового рабства у Старому Заповіті, а саме у Торі. В епоху раннього середньовіччя, у 325 р. на Першому Нікейському соборі, у християнстві заборонили процентні угоди. Проте з активним розвитком торгівлі, церква, як

один з основних кредиторів, почала ставитись до плати за кредит менш категорично, допускаючи певні виключення. Перед протестантами у XVI столітті вже не стояло питання легалізації проценту, предметом обговорення були межі допустимої процентної ставки, щоб вона не перетворювалась в надмірну. Православна церква чітко сформувала заборону проценту у XVII столітті. Католицька ж церква і дотепер продовжує займати двояку позицію [6].

Іслам завжди суворо засуджував позичковий процент, використовуючи в фінансовій системі альтернативні джерела отримання вигоди від надання коштів позичальникам. Засудження та заборони на надання позик під проценти, зумовлені нерозумінням його походження та надзвичайно високими ставками, зустрічаються в багатьох законах і працях вчених давніх часів.

В економічній літературі існує багато розбіжностей та невизначеностей у трактуванні суті банківського проценту. Основні положення наведено в таблиці 1. Далі розглянемо їх більш детально.

Таблиця 1. Ретроспективний огляд основних поглядів вчених на поняття "процент"

Вчені	Наукові погляди
Арістотель	Процент є протиприродним
Ф. Аквінський	Стягнення проценту веде до порушення рівноваги
Меркантилісти	Процент є інструментом регулювання пропозиції грошей
В. Петті, А. Тюрго	Процент пояснюється через поняття ренти. Він є грошовою рентою, дохід похідний від земельної ренти
А. Сміт, Д. Рікардо	Процент є компенсацією, яку позичальник сплачує кредитору за прибуток, отриманий від використання позичених коштів.
Н. Сеніор, Ж.Б. Сей	Процент – один з видів винагороди підприємця, плата за капітал
Ф. Бастія	Процент є винагородою за надання послуги. Прибуток – це процент на капітал, а земельна рента – різновид такого процента
Дж.С. Мілль	Процент – це прибуток на капітал. Норму позичкового процента визначав співвідношення попиту та пропозиції позичкових фондів.
У. Джевонс	Процент можна вираховувати як відношення приросту продукції до приросту вільного капіталу
П.Ж. Прудон	Процент – єдина форма втілення неоплаченої праці робітників
А.Маршалл	Процент – результат міжгалузевого переливу ресурсів. Процент на капітал є винагородою за втрати, з якими пов'язане очікування майбутнього задоволення від матеріальних ресурсів.
Е. Бем-Баверк	Природа процента полягає у відмові від поточного доходу на користь майбутнього. Рівноважна норма процента визначається граничною продуктивністю
К. Віксель і Г. Кассіль	Процент – це ціна грошового капіталу
К. Маркс	Процент – одна з форм доданої вартості. Процентом є частина прибутку, яку капіталіст сплачує власнику капіталу за право тимчасового користування його грошовими коштами.
Дж. М. Кейнс	Процент є монетарним феноменом, що формується стихійно як результат співвідношення попиту та пропозиції на гроші.
І. Фішер	Ставка процента розглядається як реальний феномен, що визначається продуктивністю та заощадливістю. Норми прибутку від фізичних та фінансових активів прагнуть до зближення, формуючи в результаті єдину ринкову ставку процента. Виділяє номінальну ставку (визначається як ціновий параметр ринку капіталу) та реальну ставку (з урахуванням коригування зміни купівельної спроможності грошової одиниці)
Дж. Хікс	Норма процента – своєрідна ціна, що визначена в строкових угодах. Процент є як монетарним, так і реальним феноменом, оскільки він є результатом відносин, сформованих як на товарних, так і на фінансових ринках
М. Блауг	Процент є ціною грошових послуг

Джерело: складено авторами на основі [3, 5, 7]

Так, Арістотель був відомим противником лихварства, його позиція висвітлена у праці "Політика": "... з цілковитою підставою до лихварства ставляться з ненавистю, бо воно робить гроші предметом власності, усуваючи таким чином їхнє призначення, задля чого їх було впроваджено. Адже мета грошових знаків – проводити обмін. Отримання ж відсотків призводить до збільшення грошей, тому й назва цього збільшення – приплід; достоту як діти схожі на своїх батьків, так і відсотки є грошові знаки, що походять від грошей. І тому таке наживання статку є в основному протиприродним" [8].

У добу середньовіччя на ідеї Аристотеля спирався Ф. Аквінський. У своїх економічних поглядах він порівнював стягнення відсотка з продажем того, чого не існує в природі, що в кінцевому підсумку веде до пору-

шення рівноваги. Філософ, з однієї сторони, засуджував стягнення проценту за кредит, але з іншої – виправдовував його у разі "відшкодування збитків за несплату грошей у строк, страховки за ризик несплати; винагороди кредитору за відстрочку в оплаті боргу; компенсації втрати можливого доходу сумісного поділу прибутку від фінансування дохідних операцій; "безкорисливого подарунка" на основі відносин взаємної доброзичливості" [3].

У Київській Русі в звіді законів "Руська правда" передбачалось регулювання процедури надання позик і розміру позичкового процента. В. Мономах обмежив довільне стягнення позички, встановивши, що позикодавець має право отримувати проценти лише три рази, після чого він втрачав сам капітал [3].

У світовій економічній думці існувало безліч підходів щодо пояснення сутності процента та джерел його виникнення. Ранніми меркантилістами ставилась вимога зниження позичкового процента, а пізніми – його державного регулювання з метою здешевлення кредиту. Представник пізнього меркантилізму Дж. Ло виходив з того, що зростання пропозиції грошей шляхом зниження процентної ставки сприятиме розширенню виробництва і зростанню доходів, що в свою чергу, стимулюватиме споживчий попит. Водночас, на відміну від класичних меркантилістів, Дж. Ло вважав, що гроші мають бути не металевими, а кредитними і створюватись банками для потреб народного господарства [3].

Засновник класичної політичної економії В. Петті вперше намагається з'ясувати сутність та природу економічних явищ, використовуючи задля цього не тільки метод наукової абстракції, а й економіко-статистичні методи пізнання. Англійський дослідник визначав позичковий процент як грошову ренту – дохід, похідний від земельної ренти. Він стверджував, що рівень процента не повинен перевищувати розміру ренти з тієї кількості землі, яку можна купити на певну позику. Пов'язуючи величину позичкового процента з розміром земельної ренти, В. Петті вказував на існування оберненої залежності між процентною ставкою та величиною грошової маси. Він називав процент грошовою рентою, доходом, похідним від земельної ренти. Крім того, він прирівнював процент до орендної плати як загальної форми капіталістичного доходу [3,7].

Продовжував пояснювати економічну сутність проценту через поняття ренти фізіократ А. Тюрго, обґрунтовуючи правомірність існування процента, виходячи з втрат, яких зазнає певний час кредитор, надаючи позику. Вчений порівнював "тимчасову ренту" (процент) і "вічну ренту" (земельну), виводячи першу із другої.

Своє бачення природи проценту основоположник англійської класичної політичної економії А. Сміт показав у "Дослідженні про природу і причини багатства народів". Він розумів природу первинних доходів суспільства наступним чином: "Будь-хто хто отримує свій дохід із джерела, яке належить особисто йому, має отримувати його або від своєї праці, або від свого капіталу, або від своєї землі. Дохід, одержуваний від праці, зветься заробітною платою. Дохід, одержуваний з капіталу особою, яка управляє або використовує його вкладає його в діло, зветься прибутком. Дохід, одержуваний з капіталу особою, яка не використовує його особисто, але позичає іншій, зветься процентом, або грошовим зростанням. Це компенсація яку позичальник сплачує кредитору за прибуток який він має можливість отримати використовуючи ці кошти. Частина цього прибутку, природно, належить позичальнику, який бере на себе ризики і питання використання коштів; і частина кредитору, який надає йому можливість заробити цей прибуток. Процент це завжди похідний дохід, який, якщо він не оплачується з прибутку, який формується з використання грошей, повинен бути оплачений з якогось іншого джерела доходу, за винятком ситуації коли позичальник укладає контракт з метою сплати відсотків за іншим боргом. ... Дохід, що цілком одержується з землі, називається рентою і належить землевласникові" [9]. Водночас А. Сміт та Д. Рікардо розглядали процент як частину неоплаченої праці найманих працівників та як "природну" форму доходу.

У руслі класичної традиції розвинув теорію проценту Н. Сеніор. Він розмежував капітал-власність та капітал-функцію, що дало підставу вченому виокремити два види винагороди капіталіста: підприємницький дохід як плату за працю, підприємницькі здібності та процент як

плату за капітал (своєрідну пожертву капіталіста, який утримується від негайного споживання грошей).

Французький дослідник Ж.Б. Сей відокремлював власників капіталу від підприємців, зазначаючи, що прибуток підприємця складається, як правило, з двох частин: промислового прибутку, або процента на капітал, акумульованого з допомогою часу, виробництва та ощадливості; підприємницького доходу, або прибутку від використання капіталу, як винагороди за "промислові здібності, талант, дух порядку та управління".

Представник класичної політекономії Ф. Бастія вважав, що процент є винагородою за надання послуги. Він зводив прибуток до процента на капітал, а земельну ренту – до різновиду такого процента. Вчений виходив з того, що "всі передачі послуг, які здійснюються у просторі і часі, засновані на тому принципі, що дати відстрочку – значить надати послугу, тобто засновані на законності процента". Законність, на його думку, полягає в наступному: "той, хто погоджується надати капітал на певний строк, надає послугу, відтак процент законний в силу принципу: послуга за послугою".

Новими ідеями доповнює учення класиків щодо сутності процента Дж.С. Мілль. Він зазначав, що "загальна сума прибутку на капітал ... повинна бути достатньою для задоволення трьох цілей. Цей прибуток повинен становити достатній еквівалент за утримання, відшкодування за ризик і винагороду за працю і мистецтво, необхідні для здійснення контролю над виробництвом" [3]. При цьому "еквівалент за утримання" Дж.С. Мілль вимірював поточною ставкою процента під найбільш вигідне забезпечення з урахуванням переваг у часі та корисності продуктів праці. Норму позичкового процента визначав співвідношенням попиту та пропозиції позичкових фондів.

Дж.С. Мілль стверджував, що у кінцевому підсумку позичковий процент детермінується реальними силами, врівнюючись із нормою прибутку на капітал. Пов'язуючи величину процентної ставки з дією "закону Юма", який керує переміщенням золота із країни в країну, Дж.С. Мілль одним з перших звернув увагу на необхідність захисту центральним банком своїх резервів під час впливу грошей за кордон. Підвищення облікової ставки, на думку вченого, є важливим засобом зростання норми позичкового процента та залучення іноземного капіталу у країну, в результаті чого відбудеться врівнювання національного валютного курсу. Здійснений аналіз дав підстави вченому дійти висновку, що валютний курс встановлюється на користь країни, яка проводить державну політику сприяння зростанню банківського процента [3].

Представник історичної школи німецький економіст А. Шпітгоф стверджував, що норма процента вказує на вартість позичкового капіталу і служить приблизним орієнтиром на ринку капіталів. Він також виділяв поняття "чистий процент" і "премію за ризик", проте не дав їхнього наукового обґрунтування.

Важливу роль дослідженню процента приділяли представники маржиналізму. Так, У. Джевонс пов'язував його з часовим лагом: оскільки з моменту початку виробництва до отримання результатів минає певний час, а зі збільшенням виробничого періоду зростає і випуск продукції, то процент можна вираховувати як відношення приросту продукції до приросту вільного капіталу. Такий підхід означав приблизне уявлення про граничну продуктивність. Ця концепція отримала подальший розвиток у працях Е. Бем-Баверка, представника класичної теорії процента [7].

Француз П.Ж. Прудон розглядав процент як єдину форму втілення неоплаченої праці робітників. Вчений

розвивав ідею безпроцентного кредитування робітників та дрібних власників через Народний банк. Він був переконаний, що зниження процента сприятиме утвердженню справедливості, оскільки унеможливить отримання нетрудових доходів держателями капіталів і звезде власність до володіння, ліквідувавши тим самим експлуатацію трудящих.

Фундатор неокласичної теорії А. Маршалл у своїх працях стверджував, що прибуток складається із двох самостійних видів винагороди факторів виробництва: підприємницького доходу та процента. Процент на капітал є "винагородою за втрати, з якими пов'язане очікування майбутнього задоволення від матеріальних ресурсів". На відміну від Н. Сеніора, А. Маршалл стверджував, що "процент можна вважати винагородою за очікування, а не за утримання", оскільки "нагромадження багатства зазвичай є результатом відстрочки задоволення або результатом його очікування".

Обґрунтовуючи економічні підстави існування процента, вчений писав: "якщо правильно, що відкладення задоволення на майбутнє означає в цілому жертву з боку того, хто відкладає, так само як додаткове зусилля означає жертву з боку того, хто працює, і якщо правильно, що така відстрочка задоволення дає змогу людині застосовувати методи виробництва, початкові витрати на які будуть великими, але в результаті застосування яких сукупне задоволення зростає так само напевно, як і при збільшенні кількості праці, тоді не може відповідати істині, що вартість речі залежить лише від кількості витраченої на її виробництво праці". Відтак А. Маршалл заперечував трудову теорію вартості, звертаючи увагу на те, що вона заснована на припущенні, що "послуги капіталу є "дармовим" благом, яке надається без усяких пожертв і тому не потребує винагороди як стимулу для подальшого його функціонування".

Узалежнюючи величину процента від суб'єктивних оцінок власників капіталу, вчений був переконаний, що поки людська натура зберігає свої одвічні властивості, кожне скорочення процентної ставки здатне спонукати багатьох людей зберігати менше, а не більше. Ця ідея знайшла подальший розвиток у теорії державного регулювання економіки Дж. М. Кейнса [3].

Австрійський економіст Е. Бем-Баверк виділив фундаментальну, на його погляд, різницю між первинними факторами виробництва та капіталом. До перших він відносив землю та працю, натомість капітал вважав результатом, вторинним фактором, оскільки його пропозиція на ринку залежить від кількості землі та праці, що витрачені в минулому на його виготовлення. Основними причинами існування проценту вважав очікування, що у майбутньому ситуація для задоволення потреб буде кращою, ніж на даний момент; суб'єктивну недооцінку майбутніх потреб; переваги опосередкованого методу виробництва матеріальних благ над прямими. З метою отримання процента капіталіст свідомо відкладає споживання на майбутнє і ці відкладені блага використовуються в опосередкованому методі виробництва, який є справжнім джерелом процента. Саме ця третя причина отримала найбільшу підтримку в працях західних вчених.

Для Е. Бем-Баверка процент є передумовою наукового розуміння всього капіталістичного способу виробництва. У поясненні джерел його виникнення центральну роль відігравало поняття часу.

Водночас широкого розповсюдження набули монетарні концепції позичкового процента, в яких він вважається лише ціною грошового капіталу, що вперше зустрічається у працях шведських економістів К. Вікселя і Г. Кассіля.

К. Віксель у своїй роботі "Процент і ціни" виділяв "природний" (або капітальний) і банківський (або грошовий) проценти. Природний процент за своєю величиною дорівнює нормі промислового прибутку, але без застосування банківського кредиту. Банківський процент встановлюється самим банком. Різниця між двома видами процента, на думку Вікселя, визначає величину попиту на позичковий капітал. Так, якщо банківський процент нижчий "природного", то відбувається стимулювання процесу капіталовкладень, оскільки підприємці отримують додатковий прибуток. К. Віксель зауважує, що умовою розширеного відтворення й економічного зростання країни є зниження банківського процента. Сутність процента він розглядав у нерозривному зв'язку з поняттям капіталу. Найбільш гнучким виміром капіталу він вважав час, а процент перетворюється внаслідок цього у граничну продуктивність очікування. К. Віксель також розрізняв грошову і реальну ставки процента [7].

У межах неокласичного напрямку окремі економісти (А. Маршалл, М. Кларк) досліджували процент як результат міжгалузевого переливу ресурсів.

Значний вклад в експлуатаційну теорію процента зробив Карл Маркс. В своїй праці "Капітал" він визначав процент як грошову форму оданої вартості. Для Маркса процент – це особлива частина капіталу, яку функціонуючий капіталіст має сплатити власнику капіталу, а не покласти до своєї кишені.

В процесі позики гроші в руках позичальника перетворюються на капітал і рухаються наступним чином $G - T - G'$, де $G' = G + \Delta G$ і саме ΔG є процентом. А потім вони повертаються до позикодавця як G' . Отже, маємо схему руху: $G - G - T - G' - G'$. У цьому випадку для капіталу, який приносить процент, перше переміщення не є моментом ані метаморфози товару, ані відтворення капіталу, це момент переуступки. Метаморфозою є переміщення G лише при вторинному використанні в руках функціонуючого капіталіста, який веде з цими грошима торгівлю або перетворює їх на виробничий капітал. Відповідно, капітал у формі G' повертається двічі: спершу до позичальника, а згодом – до позикодавця. Останній отримує авансований капітал з частиною прибутку $G + \Delta G$, але ΔG не дорівнює всьому прибутку, а є тільки його частиною – процентом.

Специфічність позичкового капіталу полягає в тому, що власник грошей відчуждує їх в обіг, перетворює на товар – капітал для себе та для інших. Капітал передається як вартість, яка наділена споживчою вартістю та створює додану вартість, прибуток, як вартість, яка зберігається в русі і після свого функціонування повертається до власника. Саме в цій схемі руху виникає процент капіталіста. Якщо ціна виражає вартість товару, то процент – збільшення вартості грошового капіталу і тому виступає як ціна, яка сплачується за нього кредитором. На думку Маркса, не існує "природної" норми процента, є норма, що встановлюється вільною конкуренцією [10].

Монетарна концепція позичкового проценту була втілена у працях Дж. М. Кейнса. Особливістю кейнсіанської методології є врахування психологічної мотивації економічної діяльності. Досліджуючи інвестиційний попит, він особливу увагу надавав граничній ефективності капіталу та нормі процента як факторам його динаміки.

Норма процента – це ціна відмови від ліквідності, тобто відмови від збереження нагромаджених коштів у грошовій формі. Схильність до ліквідності вчений визначав трьома психологічними мотивами: транзакційним, застережним і спекулятивним.

Він критикував класичну теорію процента, стверджуючи, що ставка проценту – це грошовий феномен,

який є наслідком взаємодії попиту та пропозиції на гроші, а не взаємозв'язку заощаджень та інвестицій. У той час, коли пропозиція грошей визначається грошовою масою, попит є відображенням потреб учасників ринку в ліквідності.

На відміну від класиків Кейнс вважав, що норма процента не може бути компенсацією за заощадження. Адже коли людина акумулює свої заощадження у вигляді готівки, вона не отримує ніякого процента, хоча зберігає так само, як будь-хто інший. Процентна ставка за Кейнсом, – це своєрідна плата за необхідність розставатися з готівкою. Основою процента є, на його думку, перевага у ліквідності, тобто прагнення людей мати багатство у найбільш ліквідній, тобто у грошовій формі. Зменшення кількості грошей в обігу та нестійка кон'юнктура на грошовому ринку збільшує перевагу ліквідності, а для її подолання необхідне підвищення норми процента. І навпаки, чим стабільніший грошовий ринок, тим нижча перевага ліквідності, а тому нижча процентна ставка.

Неокейнсіанська течія економічної думки також розглядала процент як результат співвідношення попиту і пропозиції на гроші, а процент – як найбільш ліквідний інструмент зміни співвідношення попиту і пропозиції на гроші. Попит на гроші прямо пропорційно залежить від рівня доходів і обернено пропорційно – від норми процента. Всі інші активи (облігації, векселі та ін.) мають меншу ліквідність, а чим менша їхня ліквідність (порівняно з грошми), тим більший процент вони мають приносити.

Значний внесок до теорії процента зробив І. Фішер, представник неокласичного напрямку, який намагався усунути суперечність між суб'єктивною школою у розумінні процента (тобто пояснення процента з погляду переваги поточних благ) і об'єктивною (продуктивною) школою, яка пояснювала процент продуктивністю капіталу. Фішер вперше застосував процедуру дисконтування для визначення поточної вартості майбутніх доходів, а також виявив новий фактор впливу на процент – особливості економічних процесів, тобто підняв питання ризику. Також він вперше розмежував номінальну та реальну процентні ставки.

Процент на капітал, на думку Фішера, визначається шляхом порівняння його корисності та витрат. Корисність виявляється у тому, що використання капіталу у виробництві приносить дохід, а витрати – у необхідності очікування перед привласненням доходу. На ринку позичкового капіталу інтереси споживачів і виробників перетинаються, а процентна ставка виконує роль ціни, що урівноважує попит і пропозицію на позичковий капітал, стимули до витрат і стимули до інвестування. Внаслідок цього формується система загальної рівноваги, в якій синтезуються два протилежних погляди на проблему процента. Останній, на думку І. Фішера, є платою за виграв у часі, своєрідною оплатою часу [7].

Аналізував питання природи проценту і Дж.Р. Хікс у своїй праці "Вартість і капітал". Досліджуючи цінні папери, він стверджував, що процентний дохід є необхідною компенсацією, тому що збереження цінних паперів пов'язане з трансакційними витратами, а у випадку довгострокових цінних паперів – з ризиком ліквідності та можливих втрат внаслідок коливань норми процента. Критикуючи теорію Бем-Баверка в частині впливу процентної ставки на середній період виробництва, Хікс опосередковано ввів поняття дюрації, що грає значну роль в оцінці ризику.

Сучасна економічна теорія визначає процент як ціну грошових послуг [5]. Схожий підхід до виявлення сутності процента надає Н.І. Версаль: "це економічна категорія, яка являє собою ціну позичкового капіталу" [2].

В.М. Шелудько наводить наступне визначення: "процент являє собою ціну позичкового капіталу, є доходом інвестора від вкладення коштів на визначені цілі та визначений період часу в майбутньому" [11].

Якщо звернутись до Банківської енциклопедії [12] та праць В.І. Міщенка, процент – "дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора у вигляді плати за використання залучених на визначений строк коштів або майна. До проценту включають: платіж за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит; платіж за використання коштів, залучених у депозит; платіж за придбання товарів у розстрочку".

Висновки. Складність та багатогранність категорії "процент" зумовлює широкий спектр поглядів на неї серед економістів різних часів. Потреба в трактуванні банківського проценту виникла з поширенням кредитних відносин суспільства. На початкових етапах розвитку ринкових форм господарювання недостатня розвиненість кредиту не давала підстав виокремити процент від підприємницького доходу, побачити їхні суттєві відмінності. Відправною точкою перших досліджень економічної природи позичкового проценту стала земельна рента як його першоджерело. Згодом науковці розділили фактори виробництва на первинні (до яких відноситься земля) і вторинні – капітал. Відповідно природа проценту на капітал, як на "вироблений" фактор не може пояснюватись через земельну ренту, як його пояснювали попередні дослідники. Продовження аналізу цієї тематики дало нове уявлення про джерело проценту, його стягнення почало виправдовуватись з позиції компенсації, яку позичальник сплачує за прибуток від використання кредитних коштів. Процент вважався відшкодуванням кредитору за відмову від витрачання коштів на власні потреби. Широкого розповсюдження у подальших наукових пошуках набуває твердження, що процент є ціною капіталу. Відповідно до останніх досліджень процент отожднюється з ціною позичкового капіталу.

Узагальнення основних положень різних теорій дозволило виокремити умови, що впливають на сучасний банківський процент, зокрема, попит і пропозиція на позичковий капітал, рівень облікової ставки центрального банку, рівень очікуваного прибутку, ціна сформованих ресурсів або ціна відмови від ліквідності та інші. Ці позиції є важливими при подальшому вивченні банківського проценту та економічних процесів, пов'язаних з ним.

Список використаних джерел

1. Homer S., R. Sylla. A history of interest rates. – Wiley (2005) Fourth edition, 710 p.
2. Версаль Н.І. Теорія кредиту [навч. посіб.] / Н.І. Версаль, Т.В. Дорошенко – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 483 с.
3. Історія економічних учень: підручник / [В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, П.М. Леоненко, Т.Г. Гайдай, О.П. Нестеренко, А.О. Маслов, Л.В. Вернигора]; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
4. Hudson M. How Interest Rates Were Set, 2500 BC – 1000 AD [Електронний ресурс] // M. Hudson. – Режим доступу: <http://michael-hudson.com/2000/03/how-interest-rates-were-set-2500-bc-1000-ad/> 12.09.2014.
5. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – 4-е изд. – М.: Дело, 1994. – 720 с.
6. Беккин Р. Ссудный процент в контексте религиозно-этических хозяйственных систем прошлого и современности // Вопросы экономики. – 2007. – № 2. – С.141-157.
7. Мочерний С.В. Політична економія: навч. посіб. / С.В. Мочерний. – К.: Знання-Прес, 2002. – 687 с.
8. Арістотель. Політика / Пер. з давньогрек. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
9. Cannan E., ed. 5th edition. Adam Smith. Book I, [Електронний ресурс] //Chapter V Of the Real and Nominal Price of Commodities, or of their Price in Labour, and their Price in Money. – Режим доступу: <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN2.html#20.09.2014>.
10. Маркс К. Капітал, Книга 3, Ч.1-2. [Електронний ресурс] // Деление прибыли на процент и предпринимательский доход. Капитал, приносящий проценты. 1078 с. Режим доступу: <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital3/index.html> 16.09.2014.

11. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Підручник. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 535 с.

12. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національ-

ного банку України : Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).

Надійшла до редколегії 18.10.14

Л. Лазебник, д-р екон. наук, доц., Н. Думенко, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ БАНКОВСКОГО ПРОЦЕНТА: ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА

В статье осуществлен ретроспективный анализ основных взглядов на природу процента. Приведены различные обоснования происхождения процента, его роли в развитии кредитных отношений. Выделены его характеристики, которые необходимо учитывать в современных исследованиях банковского процента.

Ключевые слова: кредитные отношения, процент, банковский процент.

L. Lazebnyk, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, N. Dumenko, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ECONOMIC NATURE OF BANK INTEREST: HISTORICAL RETROSPECTIVE

This paper provides retrospective analysis of the main views on the nature percent of interest. Different justification interest origin, its role in the development of credit relations are summarized. Generalization of the main provisions of the various theories allowed distinguishing conditions that affect the current bank interest, including supply and demand for loan capital, the inflation rate, the discount rate of the central bank, the level of expected profit, the price of existing resources or the refusal of the price of liquidity etc. These positions are important in the further study of the bank interest and economic processes associated with it.

Keywords: credit relations, interest, bank interest.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 40-46

УДК 336.71.078.3

JEL: G20; G28; G33; G34

В. Міщенко, д-р екон. наук, проф.

Національний банк України, Київ,

С. Міщенко, д-р екон. наук, доц.

Університет банківської справи НБУ, Київ

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕЖИТТЄЗДАТНИХ БАНКІВ І ОБСЛУГОВУВАННЯ ПРОБЛЕМНИХ АКТИВІВ

Досліджено умови виникнення нежиттєздатних банків, охарактеризовано сучасні підходи до управління проблемними банками та проблемними активами, визначено стратегічні напрями виведення проблемних банків з ринку, обґрунтовано механізми управління ризиками, що виникають у результаті шоків ситуацій, пов'язаних з системними дисбалансами в банківській системі України та ризиками функціонування нежиттєздатних банків і обслуговування проблемних активів.

Ключові слова: нежиттєздатний банк, проблемні активи, bridge-bank, перехідний банк, страхування депозитів, bad-bank, компанія з управління активами.

Постановка проблеми. Характерною особливістю посткризового розвитку банківських систем багатьох країн світу є збільшення кількості нежиттєздатних банків і підвищення частки проблемних активів. Такий процес в умовах нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовища характерний і для України, що свідчить про зниження стійкості банківської системи. Так, у зв'язку з накопиченням у банківській системі негативних тенденцій станом на 01.10.2014 р. 19 банків перебували в стані ліквідації (із них 10 банків було ліквідовано у квітні-вересні 2014 р.), в 10-ти банках функціонувала тимчасова адміністрація, а в 2-х банках у 2013 р. розпочато реорганізацію шляхом приєднання до інших банків.

Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів банківської системи України станом на 01.09.2014 р. склала 11,2%, що на 3,5 п. п. більше, ніж на початку року. Унаслідок збільшення кількості проблемних банків і частки проблемних активів рентабельність капіталу в банківській системі України станом на 01.09.2014 р. становила -4,44%, а рентабельність активів – -0,62%, тобто діяльність банків була збитковою.

Головні причини нежиттєздатності банків і збільшення частки проблемних активів полягають у низькому рівні корпоративного управління та управління ризиками, а також у недосконалості механізмів регулювання та нагляду за діяльністю банків. Цьому також сприяла відсутність або недоскопальність методів визначення "проблемності" банку та спеціальних механізмів закриття нежиттє-

здатних банків і роботи з проблемними активами. Крім того, ситуацію ускладнили військові дії, спад виробництва, різке знецінення національної валюти та підвищення валютного курсу, а також зниження доходів населення.

У зв'язку з цим існує нагальна необхідність вивчення світового досвіду управління нежиттєздатними банками та проблемними активами з метою розроблення та запровадження у вітчизняній практиці дієвих механізмів виведення таких банків і активів з ринку, що дозволить підвищити рівень стійкості вітчизняної банківської системи, посилити довіру до банків, мінімізувати витрати та забезпечити належне виконання державою своїх зобов'язань щодо захисту прав вкладників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання управління ризиками, що виникають у результаті появи нежиттєздатних банків, і механізми управління проблемними активами банківської системи активно досліджують О.В. Дзюблюк, І.Б. Івасів, В.В. Крилова, В.В. Коваленко, Т.Т. Ковальчук, О.М. Колодізов, І.О. Лютий, С.В. Науменкова, М.В. Ніконова, В.В. Новіков, А.В. Олійник, Т.С. Смовженко, Н.М. Шелудько та інші відомі науковці.

Високо оцінюючи проведені дослідження, слід зазначити, що ціла низка питань управління нежиттєздатними банками та проблемними активами ще залишаються не вирішеними. Це стосується, зокрема, формування механізмів виведення проблемних банків з ринку за участю приватного сектору, вдосконалення інститу-

ційної структури банківського сектору та банківського регулювання і нагляду, діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) тощо.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних підходів до управління проблемними банками і проблемними активами та в обґрунтуванні нових механізмів управління ризиками, що виникають у результаті шоків ситуацій, пов'язаних з системними дисбалансами в банківській системі України.

Викладення основного матеріалу дослідження.

У світовій практиці під нежиттєздатним банком розуміють банк, що перебуває під загрозою закриття внаслідок виникнення проблем з ліквідністю та платоспроможністю. Базельський комітет з питань банківського нагляду визначає проблемний банк як банк з низьким рівнем ліквідності чи платоспроможності, який повинен у найкоротші терміни суттєво поліпшити стан своїх фінансів і підвищити якість активів, провести корекцію стратегічного напрямку діяльності, підвищити якість управління ризиками, контролю та рівень менеджменту [12].

Головною ознакою, що свідчить про виникнення у банку проблем, є його неспроможність задовольнити вимоги вкладників і виконати свої зобов'язання через суттєве зниження ліквідності, погіршення якості активів і зменшення капіталу в зв'язку з:

- відсутністю чіткої стратегії діяльності на ринку в конкретних економічних умовах;
- порушенням вимог регулятора, недосконалістю корпоративного управління, ризикованою кредитною політикою, непрозорою структурою власності чи шахрайством;
- різкою зміною ринкової ситуації, економічною та політичною нестабільністю тощо [1, с. 90].

Поява нежиттєздатних банків наражає банківську систему на системні ризики, спричиняє "набіги" на банки та знижує рівень довіри з боку населення та суб'єктів ринку до банківської системи. Тому в усіх країнах проблемні банки перебувають під пильною увагою органів банківського нагляду. Для цього до нежиттєздатних банків застосовують спеціальні механізми визначення неспроможності, мета яких полягає в тому, щоб закрити банк швидко та з мінімальними витратами. При цьому, на думку С. Інгвеса, ключове завдання органів регулювання полягає у стимулюванні акціонерів і незастрахованих кредиторів самостійно нести відповідальність за свої інвестиційні рішення [2].

Разом із використанням загальних підходів до визначення неспроможності (проблемності) банку національні регулятори запроваджують власні критерії оцінки. Відповідно до "Змін до Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства", затверджених Постановою Правління Національного банку України від 03.06.2014 р. № 332, в Україні встановлено додаткові критерії віднесення банку до проблемних:

- невиконання вимог щодо розкриття відомостей про власників суттєвої участі в банку;
- вступ в законну силу звинувачувального вироку щодо дій у фінансовій сфері контролерів і керівників банку;
- невиконання банком без обґрунтованих причин розпоряджень і вимог Національного банку України про усунення порушень банківського законодавства та нормативно-правових актів, ненадання уповноваженим особам інформації, документів та їх копій;
- наявність конфлікту інтересів, про що свідчить інформація про будь-які відносини, що суперечать інтересам банку, а також наявність загрози інтересам вкладників і кредиторів унаслідок суперечностей між орга-

нами управління та акціонерами банку, що негативно впливають на ефективність управління;

- невиконання розпорядження Національного банку України про відсторонення посадової особи банку або заборону власнику суттєвої участі голосувати своїми акціями;

- винесення проти банку судового рішення, виконання якого може негативно вплинути на репутацію банку чи призвести до втрати більше 1% активів.

Основні методичні підходи до роботи з проблемними банками, визначені Базельським комітетом з питань банківського нагляду, полягають у наступному:

- банкрутство банку розглядається як наслідок прийняття надмірного ризику;
- найкращими рішеннями визнаються такі, які можна реалізувати шляхом використання коштів приватного сектору, а не державних коштів;
- державні кошти можуть використовуватися лише у виняткових випадках, наприклад, у разі виникнення системного ризику;
- форму та обсяги державного втручання не слід визначати заздалегідь;
- заходи щодо врегулювання ситуації в проблемному банку слід вживати в найкоротші терміни з метою зменшення витрат системи гарантування депозитів;
- необхідно докласти максимальних зусиль для збереження банку як господарюючого суб'єкта або зберегти його клієнтську базу;
- до всіх акціонерів повинно бути рівне та справедливе ставлення на основі заздалегідь розроблених чітких правил розподілу збитків між акціонерами;
- з метою врегулювання наслідків неплатоспроможності банку для клієнтів, кредиторів та інвесторів необхідно забезпечити високий рівень прозорості та підзвітності процесів реструктуризації чи ліквідації проблемного банку [4, с.178-179].

Ключовим завданням органів регулювання в процесі вирішення проблем нежиттєспроможного банку є своєчасна оцінка, попередження та забезпечення ефективного управління ним. При цьому слід виходити з того, що відповідальність за вирішення проблем лягає як на власників (акціонерів) і керівництво банку, так і на органи регулювання та нагляду, які зобов'язані розробити основні принципи та визначити особливості роботи з проблемними банками. Для цього орган регулювання і нагляду повинен своєчасно виявити перші ознаки "проблемності" банку, вжити адекватні заходи щодо його фінансового оздоровлення, а в разі необхідності – розробити та реалізувати систему заходів щодо реорганізації чи ліквідації банку [1, 3].

Головними завданнями органів регулювання та нагляду в таких ситуаціях є попередження системного ризику та забезпечення стабільності функціонування банківської системи, мінімізація витрат держави, збереження вартості активів проблемного банку, зниження ризику збитків для вкладників і кредиторів, а також своєчасне виконання зобов'язань держави щодо захисту прав вкладників [12]. На початковому етапі органи нагляду повинні докласти зусиль для збереження банку шляхом застосування оздоровчих і коригуючих заходів, а в разі неможливості реабілітації чи збереження банку – прийняти рішення про його закриття або ліквідацію.

Рішення про санацію нежиттєздатного банку, замість відкликання ліцензії та ліквідації, може прийматися лише у двох випадках: 1) якщо банк є системно значущим і його ліквідація може призвести до значних проблем у всій фінансовій системі, або 2) якщо обсяг витрат на виплату відшкодувань вкладникам із Фонду гарантування вкладів перевищує суму витрат на санацію.

У світовій практиці з метою закриття та виведення з ринку нежиттєздатних банків використовують такі механізми:

- злиття та поглинання (Merger and Acquisitions, M&A);
- операції з придбання (прийняття) активів і зобов'язань проблемного банку (Purchase and Assumption Transaction, P&A);
- створення "брідж-банку" (санаційний, перехідний, тимчасовий банк).

Використання механізму M&A відбувається шляхом відкликання ліцензії та припинення існування банку як юридичної особи. В разі застосування механізмів P&A та "брідж-банк" закриття банку здійснюється шляхом припинення банківських операцій.

Розроблені Базельським комітетом з питань банківського нагляду основні принципи закриття банків полягають у наступному:

- органи регулювання та нагляду повинні розробити чіткі критерії для визначення моменту, коли необхідне втручання в діяльність проблемного банку та вжиття невідкладних заходів;
- при вирішенні проблем нежиттєздатних банків у першу чергу слід використовувати методи, що пов'язані з фінансуванням витрат за рахунок приватного сектору і не потребують додаткових витрат держави;
- проблемні банки повинні оперативно пройти процедуру фінансового оздоровлення або підлягають закриттю, а їх активи необхідно в найкоротші терміни повернути на ринок з метою мінімізації втрат всієї банківської системи;
- в разі закриття банку шляхом злиття, поглинання, придбання активів і прийняття зобов'язань пошук приймаючого банку має здійснюватися на конкурентній основі;
- закриття банку не повинно порушувати рух коштів між позичальниками та кредиторами [12].

Серед механізмів закриття проблемних банків найбільш поширеними є операції M&A та P&A. В Україні до останнього часу для закриття нежиттєздатних банків частіше за все використовувались механізми їх ліквідації шляхом злиття та поглинання.

За результатами досліджень Міжнародної асоціації страховиків депозитів (IADI), за кількістю випадків застосування перше місце посідають операції M&A та P&A, а використання механізму "брідж-банків" лідирує за кількістю переданих активів.

У світовій практиці поняття "брідж-банк" (перехідний банк) використовують для характеристики створеної на певний час фінансово-кредитної установи (зазвичай, банку), що здійснює тимчасове утримання застрахованих депозитів і діючих ("працюючих") активів до моменту їх продажу інвесторам. У "Керівництві для органів банківського нагляду по роботі зі слабкими банками" під "брідж-банком" (bridge-bank) розуміють механізм закриття нежиттєздатного (проблемного) банку, який дозволяє банку продовжувати виконувати свої операції доти, доки не буде прийнято остаточне рішення про його закриття [12].

Головна мета створення та функціонування "брідж-банку" полягає у забезпеченні безперервного здійснення банківських операцій та обслуговування клієнтів, пом'якшенні наслідків закриття проблемного банку, збереженні його активів, а також у захисті інтересів вкладників і зниженні фінансового навантаження на систему страхування вкладів.

Характерною особливістю використання механізму "брідж-банку" є те, що його створення та призначення керівних органів у більшості країн світу перебуває в компетенції системи страхування (гарантування) вкладів. У розроблених Банком міжнародних розрахунків і Міжнародною асоціацією страховиків депозитів "Основних принципах ефективних систем страхування депозитів" зазначається, що "... страховик депозитів чи інший правомочний учасник системи підтримання фінансової стабільності повинен мати повноваження застосовувати гнучкий механізм, що забезпечує виконання банком своїх основних функцій (наприклад, надання вкладникам постійного доступу до їх коштів і продовження клірингової та розрахункової діяльності) шляхом придбання певним фінансовим інститутом активів або прийняття на себе зобов'язань збанкрутілого банку" [8, с. 9].

"Брідж-банк" створюється як новий державний банк. Статусу перехідного він набуває лише після одержання ліцензії на здійснення банківських операцій. Відповідно до механізму функціонування "брідж-банку" із проблемного банку йому передаються застраховані (гарантовані) депозити та "працюючі" активи. Активи та зобов'язання проблемного банку, що не підлягають передачі "брідж-банку", залишаються у розпорядженні ліквідаційної комісії (тимчасової адміністрації) та в подальшому продаються (передаються) компаніям з управління активами (КУА) або підлягають ліквідації згідно з чинним законодавством (рис. 1).

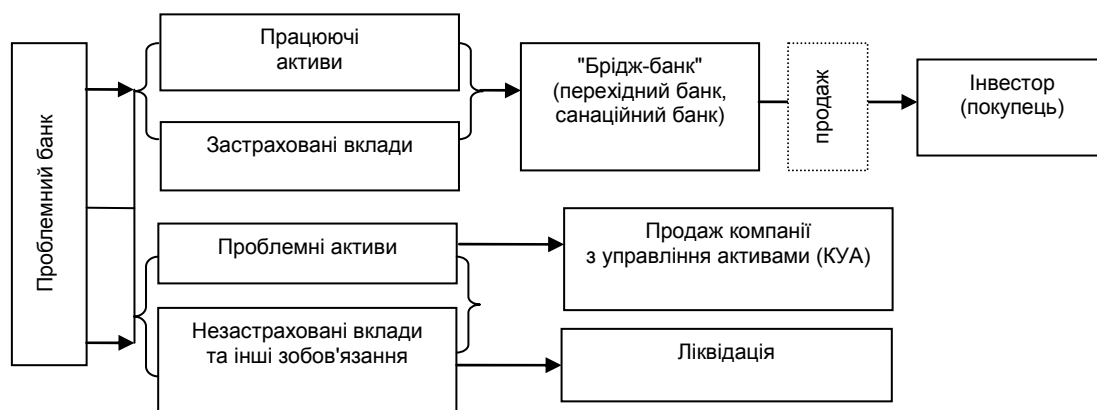

Рис. 1. Порядок здійснення операції "брідж-банк"

Джерело: [3]

У вітчизняному законодавстві основним терміном, що характеризує "брідж-банк", є поняття "перехідний банк", який визначають як державний банк, створений

на певний строк з метою виведення нежиттєздатного банку з ринку шляхом передачі частини його активів і зобов'язань "перехідному банку" з наступним продажем

акцій новоствореного банку інвестору [6]. Тому поняття "санаційний банк", що використовувалося у ранніх редакціях Закону України "Про банки і банківську діяльність", втратило свою чинність.

Метою створення "перехідного банку" є виведення нежиттєздатного банку з ринку шляхом передачі частини його активів і зобов'язань перехідному банку з наступним продажем інвестору.

Відповідно до Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" рішення про створення "перехідного банку" приймає ФГВФО, який є його фактичним засновником. Для цього ФГВФО вводить до нежиттєздатного банку тимчасову адміністрацію, організує відчуження його активів і зобов'язань і передає їх до "перехідного банку".

"Перехідний банк" створюється у формі публічного акціонерного товариства, а тому його статутний капітал має відповідати мінімальним вимогам до статутного капіталу акціонерного товариства. При цьому слід зазначити, що розмір статутного капіталу "перехідного банку" не впливає на обсяг активів і зобов'язань, які йому передаються із нежиттєздатного банку.

Номінальним власником і управителем акцій "перехідного банку" є ФГВФО, який зобов'язаний забезпечити контроль за його діяльністю, належне корпоративне управління, звітність і контроль, а також безперерйну операційну діяльність і виконання всіх діючих зобов'язань з моменту створення до моменту продажу інвестору.

Створення, реєстрація випуску акцій, державна реєстрація юридичної особи та видача банківської ліцензії "перехідному банку" здійснюються за спрощеною процедурою, визначеною спільним рішенням ФГВФО, Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку [10].

Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку реєструє випуск акцій "перехідного банку" упродовж одного дня. Після реєстрації державної юридичної особи Національний банк України видає "перехідному банку" банківську ліцензію та генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій. У процесі створення "перехідного банку" ФГВФО звільняється від сплати податків, зборів, державного мита, платежів за послуги державних органів тощо.

Відповідно до плану врегулювання проблем нежиттєздатного банку "перехідному банку" можуть бути передані всі або певна частина активів і зобов'язань неплатоспроможного банку. Зобов'язання закладами фізичних осіб нежиттєздатного банку передаються "перехідному банку" в повному обсязі. При передачі зобов'язань ФГВФО повинен забезпечити однакове ставлення до всіх кредиторів неплатоспроможного банку. Однак гарантовані зобов'язання банку закладами фізичних осіб мають найвищий пріоритет і передаються у повному обсязі. При цьому вклади, передані "перехідному банку", гарантуються на тих же умовах, що існували до дня їх передачі.

"Перехідний банк" у порядку правонаступництва набуває всіх прав за переданими йому активами, включаючи й права за договором забезпечення, а також придбає всі зобов'язання боржників за вимогами кредиторів (вкладників) щодо переданих зобов'язань без внесення змін у відповідні угоди.

На "перехідний банк" не поширюються вимоги Національного банку України щодо дотримання обов'язко-

вих економічних нормативів, лімітів валютної позиції, нормативів обов'язкового резервування коштів на кореспондентському рахунку в Національному банку України, а також щодо формування резервів на покриття можливих збитків від активних операцій. Крім того, на час свого існування "перехідний банк" також звільняється від сплати внесків у ФГВФО.

Після завершення процедури створення "перехідного банку", видачі йому банківської ліцензії та передачі активів і зобов'язань ФГВФО підписує з інвестором договір купівлі-продажу всіх акцій "перехідного банку". Цей договір є підставою для реєстрації права власності інвестора на акції "перехідного банку" та здійснення необхідних облікових операцій у депозитарній системі.

Продаж "перехідного банку" інвестору здійснюється за конкурсом або аукціоном на основі реалізації принципу "виведення банку з ринку найменш витратним способом". Початкова ціна продажу банку визначається за методикою, затвердженою ФГВФО. Переможцем конкурсу (аукціону) стає інвестор, який запропонував кращу ціну та взяв на себе зобов'язання привести діяльність "перехідного банку" до вимог банківського законодавства України або приєднати "перехідний банк" до функціонуючого платоспроможного банку.

Кошти від продажу "перехідного банку" надходять на рахунки ФГВФО. В окремих випадках за рішенням виконавчої Дирекції ФГВФО має право надавати приймаючому банку фінансову підтримку у формі компенсації за прийняті зобов'язання. Однак на практиці така процедура ще не застосовувалась.

Банк втрачає статус "перехідного" після виконання інвестором всіх умов договору купівлі-продажу акцій "перехідного банку". Національний банк України впродовж шести місяців з дня втрати банком статусу "перехідного" здійснює за ним банківський нагляд з урахуванням особливостей, визначених нормативно-правовими актами.

Якщо упродовж 3-х місяців з дня створення "перехідний банк" не був проданий інвестору, ФГВФО вносить пропозицію Національному банку України про ліквідацію такого банку.

Таким чином, можна вважати, що регламентовані українським законодавством принципи діяльності "перехідного банку" в цілому відповідають загальноприйнятим у світовій практиці підходам до реалізації ринкових засад врегулювання проблем нежиттєздатних банків на основі створення та функціонування механізму "бідж-банку".

Паралельно з механізмом "bridge-bank" у світовій практиці антикризового банківського управління активів використовують механізм "bad-bank", які часто ототожнюються. Поняття "bad-bank" ("поганий банк", "госпітальний банк", "банк-колектор", компанія з управління активами) характеризує фінансову установу, що створена виключно для придбання та управління "поганими" (проблемними, "токсичними") активами. Мета створення та функціонування "bad-bank" полягає в управлінні активами, що підлягають ліквідації, а також у "очищенні" балансів банків від недіючих активів. Крім того, якщо "бідж-банк" має юридичний статус банку, то "bad-bank" – це компанія з управління активами, яка має статус комерційної організації. Порівняльна характеристика цих понять, завдань і умов їх функціонування представлена в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика "брідж-банку" (перехідний, санаційний банк) і "bad-bank" (компанія з управління активами, госпітальний, "поганий" банк)

Характеристика	"Брідж-банк" (bridge-bank)	"Bad-bank"
Мета створення	Запобігання системної кризи та зниження навантаження на систему гарантування депозитів.	Розв'язання проблем, пов'язаних з наявністю на балансах банків "поганих" (проблемних, "токсичних", недіючих) активів.
Мета діяльності	Збереження нежиттєздатного банку.	"Очищення" балансів банків.
Статус	Банк	Компанія з управління активами.
Механізм функціонування	1. Розподіл а активів і зобов'язань проблемного банку. 2. Продаж (передача) працюючих активів і застрахованих зобов'язань "брідж-банку". 3. Пошук інвестора та продаж йому "брідж-банку". 4. "Погані" активи та незастраховані зобов'язання, що залишаються в проблемному банку, списуються.	1. Розподіл активів на "працюючі" та "проблемні". 2. Продаж (переведення) "поганих" активів у "bad-bank" 3. Здійснює управління "поганими" активами.
Об'єкт	Проблемні або нежиттєздатні банки.	Банки, на балансах яких є "погані активи".
Власність	Державна.	Приватна, державна або змішана.
Період функціонування	Короткостроковий (2–3 роки з пролонгацією ще на один рік).	Середньостроковий або довгостроковий.
Досвід використання у світовій практиці	США (1987 р.), Японія (2002 р.), Корея, Тайвань (2005 р.).	США (1988), Швеція (1992 р.), Фінляндія (1993 р.), Німеччина (2009 р.).
Визначення поняття	Банк, який тимчасово утримує застраховані (гарантовані) депозити та "працюючі" активи, передані йому від нежиттєздатного банку, що підлягає ліквідації або продажу інвестору.	Фінансова установа, створена з метою придбання та управління проблемними активами.

Джерело: [3]

Якщо створення "bridge-bank" пов'язане з необхідністю розв'язання проблем нежиттєздатних (проблемних, збанкрутілих) банків, то "bad-bank" створюється з метою "очищення" балансів банків від "поганих" ("токсичних") активів. Крім того, "брідж-банк" створюється винятково на основі державної форми власності, а "bad-bank" може бути як державною, так і приватною установою. Найбільш поширеною формою "bad-bank" є компанія з управління активами (КУА).

Станом на 01.10.2014 р. в Україні функціонувало 10 комерційних установ, яким було передано в управління непродані активи та незадоволені вимоги кредиторів ліквідованих банків. І хоча з юридичної точки зору ці установи не є компаніями з управління активами, виконувани ними функції частково співпадають з функціями КУА.

У проєкті Концепції реформування банківської системи України до 2020 року передбачено можливість створення Національним банком України, ФГВФО і Міністерством фінансів України системного "банку поганих активів" у формі національної компанії з управління активами, до функцій якої буде віднесено придбання проблемних іпотечних кредитів у іноземній валюті. Як передбачається, джерелами фінансування такої КУА можуть бути держава, приватні інвестори та міжнародні фінансові інститути. В середньостроковій перспективі це дозволить зменшити обсяги проблемної заборгованості на балансах банків до 5–8%.

Одним із важливих аспектів реалізації стратегічних підходів до управління ризиками нежиттєздатних банків є використання коштів ФГВФО. Згідно з "Основними принципами ефективних систем страхування депозитів" страховик депозитів повинен забезпечити першочергове виконання всіх зобов'язань перед застрахованими вкладниками [8]. Тому ФГВФО повинен мати в своєму розпорядженні достатню кількість джерел коштів, щоб не лише виконати свої зобов'язання перед вкладниками, а й у разі необхідності надати фінансову підтримку інвестору, який придбає "перехідний банк". До останнього часу основними джерелами коштів ФГВФО були надходження внесків від банків-учасників ФГВФО і короткострокові кредити Національного банку України.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок надання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кредиту або внеску держави на безповоротній основі" від 09.07.2014 р. №251, крім кредиту, ФГВФО тепер може одержувати безповоротні та безпроцентні внески держави.

Внески держави залучаються до ФГВФО у разі: 1) неплатоспроможності ФГВФО; 2) наявності заборгованості за кредитами Національного банку України та держави; 3) виведення з ринку неплатоспроможного банку, зобов'язання якого складають понад 2% зобов'язань банківської системи, за умови, що держава не бере участі у виведенні такого банку з ринку шляхом його капіталізації.

Розмір внеску держави визначається як сума відшкодувань ФГВФО за боргами неплатоспроможних банків. Крім внеску, ФГВФО може одержати від держави кредит у вигляді грошових коштів чи облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) за ставкою в розмірі облікової ставки Національного банку України під забезпечення майбутніми надходженнями до ФГВФО або ОВДП, що належать йому, або в обмін на фінансові векселі ФГВФО.

Підставою для одержання кредиту є звернення ФГВФО до Міністерства фінансів України в разі: 1) якщо обсяг його коштів з початку року зменшився більше ніж на 70% або 2) якщо цей обсяг складає менше 2,5% суми гарантованих відшкодувань з урахуванням надходжень коштів у поточному кварталі.

Відповідно до встановленої процедури Міністерство фінансів України укладає з ФГВФО кредитний договір і перераховує йому кошти (або видає ОВДП) упродовж 14 днів після надходження відповідної заявки [11].

З метою зміцнення ліквідності ФГВФО та поліпшення умов отримання кредитів від Національного банку України постановою Правління Національного банку України від 18.09.2014 р. №587:

- встановлено, що в забезпечення кредиту приймаються ОВДП в розмірі 100% від їх балансової вартості;
- розширено перелік можливого забезпечення кредитів ФГВФО майновими правами за майбутніми надходженнями на поточний рахунок ФГВФО в Національному банку України, в тому числі від спеціального

збору, в розмірі 80% від суми забезпечення з урахуванням процентів за користування кредитом;

- збільшено строки надання кредитів з одного до трьох років.

Слід також відзначити, що кредит у сумі 500 млн. дол. США, який надійшов від Світового банку, був спрямований на поповнення коштів ФГВФО.

У проєкті Концепції реформування банківської системи України до 2020 року з метою вдосконалення роботи з проблемними банками та проблемними активами передбачено:

- підвищення нормативу мінімального регулятивного капіталу та вимог до мінімального статутного капіталу для новостворюваних банків;

- виділення групи системно важливих банків, для яких буде встановлено більш жорсткі вимоги щодо нормативів капіталу та ліквідності, а також запроваджено спеціальні механізми одержання допомоги від Національного банку України в разі виникнення кризових ситуацій;

- розроблення законодавчих ініціатив щодо спрощення порядку консолідації банківського капіталу;

- регулярне проведення стрес-тестування банків (один раз на два роки) на предмет достатності та якості їх капіталу;

- зниження порогового значення розкриття інформації про власників банків, які прямо чи опосередковано володіють частками в банках, з 10% до 2% статутного капіталу.

Висновки за результатами дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що регламентовані українським законодавством принципи діяльності "перехідного банку" в цілому відповідають загальноприйнятій у світовій практиці підходам до реалізації ринкових засад врегулювання проблем нежиттєздатних банків.

Ефективна реалізація органами регулювання та нагляду таких підходів дозволяє посилити спроможність банківської системи протистояти кризовим явищам і сприяти забезпеченню фінансової стабільності, мінімізації витрат вкладників та інвесторів, а також підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних банків.

Однак проблема нежиттєздатних банків і "недіючих" активів у перспективі залишається актуальною, а тому для її ефективного розв'язання необхідне подальше:

- вдосконалення методик своєчасного визначення нежиттєздатності банків і механізмів їх ефективного виведення з ринку з мінімальними витратами для системи гарантування вкладів населення;

- вдосконалення нормативно-правового забезпечення створення та функціонування "перехідного банку";

- підвищення рівня капіталізації банків шляхом посилення відповідальності акціонерів і власників банків;

- розроблення механізмів і законодавче оформлення діяльності на вітчизняному банківському ринку компаній з управління активами;

- створення більш ефективної системи захисту вкладників шляхом посилення ролі та вдосконалення механізмів фінансової підтримки ФГВФО;

- розроблення системи спеціальних заходів для попередження нежиттєздатності банків і зниження впливу негативних наслідків кризових явищ на фінансову систему в цілому;

- запровадження нових механізмів управління системою значущими банками;

- недопущення "перекладання" збитків акціонерів і кредиторів на державу та обмеження можливості націоналізації банків;

- вдосконалення корпоративного управління в банках.

Список використаних джерел

1. Банковский надзор: европейский опыт и российская практика // под ред. М. Олсена. – М.: Представительство Европейской Комиссии в России, Центральный банк Российской Федерации, 2005. – 372 с. – Режим доступу: <http://www.cbr.ru/today/ms/pk/bankingsupervisioneurussia2005ru.pdf> (дата використання джерела: 25.09.2014).
2. Ингвес С. Необходимость укрепления механизмов урегулирования несостоятельности банков – перспективы с позиции центральных банков / С. Ингвес // Выступление 19.05.2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.asv.org.ru/documents_analytik/analytiks/international/104531/ (дата використання джерела: 28.09.2014).
3. Мищенко В.І. Санацийний банк – "брідж-банк" як механізм роботи з нежиттєздатними банками: монографія // В.І. Мищенко, В.В. Крилова, М.В. Ніконова, В.П. Малюков, С.Г. Куліков. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2011. – 119 с.
4. Науменкова С.В. Методологические подходы к управлению проблемными банками / С.В. Науменкова, В.И. Мищенко // Финансовые проблемы и пути их решения: теория и практика. – СПб.: Изд-во СПб. Политехн. ун-та, 2014. – С.177-186.
5. Новіков В. Практика роботи з проблемними активами банків: світовий досвід і реалії України / В. Новіков, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 4. – С.15-21.
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб // Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI.
7. Олійник А.В. Проблемні банки та методи їх врегулювання в механізмі протидії банкрутству / А.В. Олійник // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. Т. 18. Вип. 2/3. – С.159-163.
8. основополагающие принципы для эффективных систем страхования депозитов. Банк международных расчетов. Международная ассоциация страховщиков депозитов. Июнь 2009 г. – 29 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.iadi.org/docs/Russian_IADI_BCBS_Core_Principles.pdf (дата використання джерела: 29.09.2014).
9. Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку // Рішення виконавчої Дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 р. №2.
10. Положення про порядок створення, реєстрації випуску акцій, видачі банківської ліцензії та генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій перехідному банку // Рішення виконавчої Дирекції ФГВФО від 20.08.2013 р. №26, Постанова Правління Національного банку України від 20.08.2013 р. №327, Рішення Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 20.08.2013 р. №1523.
11. Про порядок надання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кредиту або внеску держави на безповоротній основі // Постанова Кабінету Міністрів України від 09.07.2014 р. №251.
12. Руководство для органов банковского надзора по работе со слабыми банками. Базельский комитет по банковскому надзору. Отчет Группы по работе со слабыми банками. Базель, март 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.budgetf.ru/Publications/Magazines/VestnikCBR/2002/vestnikcbr09082002/vestnikcbr09082002010.htm> (дата використання джерела: 26.09.2014).

Надійшла до редколегії 30.09.14

В. Мищенко, д-р экон. наук, проф.

Национальный банк Украины, Киев, Украина,

С. Мищенко, д-р экон. наук, доц.

Университет банковского дела Национального банка Украины, Киев, Украина

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ РИСКАМИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НЕЖИЗНЕСПОСОБНЫХ БАНКОВ И ОБСЛУЖИВАНИЯ ПРОБЛЕМНЫХ АКТИВОВ

Исследованы условия возникновения нежизнеспособных банков, охарактеризованы современные подходы к управлению проблемными банками и проблемными активами, определены стратегические направления вывода проблемных банков с рынка, обоснованы механизмы управления рисками, возникающими в результате шоковых ситуаций, связанных с системными дисбалансами в банковской системе Украины и рисками функционирования нежизнеспособных банков и обслуживания проблемных активов.

Ключевые слова: нежизнеспособный банк, проблемные активы, bridge-bank, переходный банк, страхование депозитов, bad-bank, компания по управлению активами.

V. Mishchenko, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Director of the Center of Scientific Research of the National Bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
S. Mishchenko, Doctor of Sciences (Economics), Associated Professor
University of Banking of the National Bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine

STRATEGICAL APPROACHES TO THE RISK MANAGEMENT OF NON-VIALE BANKS' FUNCTIONING AND DISTRESSED ASSETS SERVICING

It was researched conditions of non-viable banks appearance, was characterized modern approaches to non-viable banks and distressed assets management, was determined the strategical approaches to withdrawal non-viable banks from the market, was grounded risk-management mechanism in stress conditions as a result of systemic disbalances in banking system of Ukraine and risks of non-viable banks functioning and distressed assets management.

Keywords: non-viable bank, distressed assets, bridge-bank, deposit insurance, bad-bank, company asset management.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 46-51

УДК 330.1

JEL Q 000

Л. Молдаван, д-р екон. наук, проф.,
заслужений економіст України, головний науковий співробітник
відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ

АГРОЕКОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Проаналізовано досвід розвитку форм господарювання розвинутих країн. Запропоновано шляхи розвитку вітчизняного сільськогосподарства.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, продовольча безпека, екологія сільськогосподарських угідь, ощадливе землеробство, еколого-соціо-економічна модель.

До другої половини повоєнного періоду минулого століття серед вчених і політиків домінувала думка, що науково-технічний прогрес у сільському господарстві, його індустріалізація, хімізація, меліорація, з одного боку, та вільний розвиток міжнародної торгівлі продовольством, з іншого, вирішуватимуть глобальну продовольчу проблему, забезпечуючи водночас продовольчу безпеку на національному рівні кожної країни.

Однак з 70-х років почали проявлятися негативні наслідки індустріальних технологій, орієнтованих виключно на економічне зростання. Застосування нав'язаних промисловими компаніями важких машин, токсичних хімічних засобів захисту рослин, антибіотиків, гормонів обумовили техногенне руйнування структури ґрунту і середовища життєдіяльності мікроорганізмів, зниження вмісту гумусу, хімічне забруднення угідь, водних ресурсів, повітря, накопичення шкідливих речовин у сільськогосподарських продуктах. Ці й інші явища змусили економістів розширити економічну теорію сільського господарства. З визнанням, що галузь є водночас процесом виробництва сільськогосподарської продукції і процесом відтворення плодючості ґрунту агробіоценозів (сукупності мікроорганізмів у ґрунтового середовищі, що являють собою природну основу організації сільськогосподарського виробництва), прийшло визнання, що продуктом сільськогосподарської діяльності виступають не тільки продовольчі товари і сировина для промисловості, а й екологічні результати, що вимірюються рівнем впливу (позитивного чи негативного) сільського господарства на навколишнє середовище і здоров'я людини.

Здійснення такої політики сприяло збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції, однак не тільки не вирішило продовольчу проблему для бідного населення і не зменшило кількість голодуючих, а й породило низку загрозливих для країн і людства в цілому проблем. Інтенсивне використання сільськогосподарських земель, мінеральних добрив і пестицидів, застосування потужної техніки і монокультурне виробництво, зорієнтоване на експорт, особливо негативно вплинули на стан ґрунтів і навколишнє середовище, призвели до зниження родючості земель та саванізації значної їхньої частини в країнах, охоплених так званою "зеленою

революцією". Більше 40% оброблюваних земель розширених шляхом знищення значних площ лісів та осушення болотистих земель, згодом охопили процеси опустелювання.

Усвідомлення масштабів руйнівних наслідків економічної моделі, зорієнтованої на зростання виробництва і максимізацію прибутків без врахування екологічної ціни цього зростання, спонукало до необхідності спільних дій міжнародного співтовариства для їхнього упередження.

Альтернативна еколого-соціо-економічна модель як модель сталого розвитку, що відповідає потребам нинішнього покоління і не шкодить можливостям наступних поколінь задовольняти їхні потреби, офіційного й інституційного статусу вперше набула в документах Конференції ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, що відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. У Порядку денному на XXI століття Конференції багатифункціональність галузі визнана інструментом аналізу і методикою розроблення аграрних політик, зорієнтованих на довгостроковий еколого-економічний розвиток сільського господарства в інтересах кожної людини і людства у цілому. Для реалізації зазначених політик у практичній діяльності прийнятим документом визначені фінансові (державна підтримка виробництва і доходів, створення фондів й інш.), інтелектуальні (наука, технології, освіта), інституційні (структурні формування з контролю за впровадженням) та юридичні (законодавчо-нормативні й інші акти) засоби, комбінацію яких вибирає кожна країна відповідно до своїх умов.

Документи Конференції стали орієнтиром для аграрних політик країн-членів ООН. У 1985 р. Європейська комісія в опублікованій Зеленій книзі про перспективи Спільної аграрної політики акцентує увагу на тому, що модель розвитку сільського господарства, орієнтована на збільшення доходів за рахунок нарощування обсягів виробництва уже несумісна з сучасними реальностями і що субсидування сільського господарства виправдано в контексті соціальної політики і екологічних чинників.

У Регламенті Ради Європи № 797/85 вперше інституалізується термін "агроекологічні заходи". Стаття 19 Регламенту передбачає надання державами-членами ЄС підтримки фермерам, які беруть на себе зобов'яз-

зання здійснювати сільськогосподарську практику у відповідності з вимогами навколишнього природного середовища з одночасним забезпеченням доходності господарства. Між державою і фермером на добровільних засадах укладається контракт на термін не менше 5 років, яким передбачається компенсація частини додаткових витрат, пов'язаних із здійсненням фермером агроекологічних заходів [1, с. 10]. У такій формі зазначена стаття 19 стала першим кроком до інтеграції екологічних аспектів у Спільну аграрну політику ЄС.

У 1991 р. Європейська комісія доповнює Регламент Директивою про нітрати, якою зобов'язує держави-члени ЄС забезпечувати захист водних джерел від забруднення нітратами, що виникає в результаті сільськогосподарської діяльності. У разі концентрації нітратів більше встановленої норми (>50 мг/л) вводяться штрафні санкції. Директива зобов'язує уряди країн-членів ЄС прийняти кодекси належної сільськогосподарської практики, адаптовані до місцевих умов, які містили б норми агро-екологічних заходів та відповідальності за їх порушення.

Реформа Спільної аграрної політики 1992 р., трансформуючи форми підтримки економічної функції сільського господарства посилює її екологічний аспект.

Закон Франції про орієнтацію сільського господарства № 99–574 від 9 липня 1999 р. прямо визнає багатофункціональність сільського господарства, зафіксувавши у статті 1, що "сільськогосподарська політика враховує такі функції сільського господарства, як економічні, екологічні і соціальні, а також приймає участь в облаштуванні території" [2]. Законом унормовано введення фермерського земельного контракту (СТЕ), який укладається між владою і фермерськими господарствами у відповідності до встановлених правил сільськогосподарської діяльності [3].

Статтею 5 Закону легалізується створення Фонду фінансування СТЕ, операції якого вписуються в бюджет Міністерства сільського господарства Франції. Щодо екологічних заходів Фонд компенсує витрати або втрати, що несе фермер у процесі їх здійснення.

До заходів, які оплачуються, відносяться, зокрема:

- збереження навколишнього середовища;
- збереження біорізноманіття;
- належне утримання худоби і птиці;
- перехід на біологічне сільське господарство;
- заліснення виведених з обробітку деградованих сільськогосподарських угідь;
- збереження та покращення лісів, що належать фермерським господарствам;
- реконструкція польових лісозахисних насаджень.

Винагорода (компенсація) встановлюється для господарств узагалі в сумі, що становить 30%, розміщених у несприятливих умовах – 40% від суми витрат (втрат), для молодих фермерів – відповідно 45 і 55%. Господарства, які переходять на біологічне сільське господарство, можуть одержати винагороду у перші 2 роки по 30%, наступні 2 роки – по 15%, п'ятий рік – 10% від суми витрат. Середня сума на всі заходи на 5 років не може перевищувати від 20900 до 25000 € на господарство.

Загальні агроекологічні правила, що стосуються підтримки родючості ґрунту, захисту навколишнього середовища та здоров'я людей і тварин, унормовані в системі законодавчих актів ЄС. Основні з них – Директиви ЄС № 676/91, № 1782/2003, № 73/2009, № 1122/2009, Європейської Комісії № 796/2004, № 1698/2005, Регламент "National implementation member state legislation". Зазначені документи містять 156 статей-регламентів щодо правил ведення сільськогосподарської діяльності,

які групуються за трьома блоками: до першого відносяться вимоги щодо створення "добрих сільськогосподарських умов" та умов оточуючого середовища; другий включає вимоги, що забезпечують виробництво якісної та безпечної сільськогосподарської продукції; вимоги третього блоку пов'язані із збереженням водних і лісових ресурсів. У сукупності правила формують систему "взаємної згоди" ("Crosse Compliance"), сутність якої полягає в узгодженні діяльності фермерських господарств із встановленими у відповідності з суспільними інтересами конкретними вимогами щодо збереження сільськогосподарських земель і навколишнього середовища у доброму аграрному стані, забезпечення здоров'я і благополуччя тварин, виробництво екологічно безпечної продукції.

Збереження сільськогосподарських земель, наприклад, передбачає:

а) заходи із захисту угідь від водної і вітрової ерозії (заборона оранки з оборотом пласта під просапні культури з шириною міжрядь 45 см і більше; мінімальний обробіток ґрунту поперек схилів; терасування схилів та заборона ліквідації терас; "зелені полоси" шириною в 2,5 м на відстані одна від одної не менше 100 м; лісонасадження "перпендикулярно основному напрямку вітрів");

б) збереження органічної речовини в ґрунті як чинника захисту її структури (проведення через кожні 6 років аналізу стану гумусного складу ґрунту; збереження балансу гумусу (співвідношення між надходженням і виносом органічних речовин) на рівні, що не перевищує мінус 75 кг гумусу на 1 га в рік; забезпечення у сівозміні не менше 3-х культур різних біологічних родин, кожна з яких має займати не більше 15% орних земель; заборона спалювання, натомість приорування, стерні);

в) захист поверхні ґрунту ("земель (посів сидератів); мульчування поверхні рослинними рештками);

г) збереження постійних пасовищ (постійні пасовища не повинні оратися упродовж 5 років за необхідності оранки, що перевищує 5% пасовища, фермер має одержати дозвіл державного органу; за порушення норми фермер зобов'язаний упродовж 24 місяців відновити площу пасовища)

Цілий комплекс вимог містять регламенти, що стосуються збереження біорізноманіття, агроландшафтів і історико-природних пам'яток, застосування добрив, хімічних засобів захисту рослин, гормональних й інших добавок у відгодівлі тварин; захисту боліт, перелісків, водних ресурсів тощо.

Регламентами ЄС визначено критерії оцінювання наслідків порушень встановлених правил до яких відносяться:

- *частота* порушення: санкції наступають і збільшуються за повторного невиконання попереджень щодо порушення встановлених правил;

- *обсяги* порушення (кількість, вага): площа угідь, охоплена порушенням; обсяги неправильно проведеної технологічної операції;

- *серйозність* (важкість) порушення: втрати, понесені внаслідок порушення встановленого правила;

- *період дії* наслідків допущеного порушення: термін відновлення вмісту втраченого гумусу; період очищення від шкідливого забруднення.

Розміри санкцій в залежності від оцінки за наведеними критеріями коливаються від 1% до 100% загальних сум належних платежів. Встановленні ЄС критерії і санкції за порушення можуть доповнюватися в країнах-членах залежно від місцевих умов. Контроль за дотри-

манням правил системи "Crosse Compliance" здійснюють професійні контрольні органи (сільськогосподарські, екологічні, ветеринарні й інші інспекції). Виявлені порушення передаються Платіжному агенту для правоприміння санкцій. Загальноєвропейські і національні правила і санкції у сукупності формують у кожній країні, яка ходить до ЄС, єдину правову базу для узгодження організації сільськогосподарської діяльності з інтересами суспільства щодо його довгострокової продовольчої безпеки.

Перехід США до аграрної політики, спрямованої на підтримку виконання сільським господарством не лише економічних, а й соціально-екологічних функцій, стало відповіддю на виклики, зумовлені руйнівними ерозійними процесами із зниженням родючості ґрунту і розоренням малих і середніх ферм, які у 70-ті роки проявилися практично в усіх штатах внаслідок надінтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції.

Заходам, що стосувалися вирішення проблеми раціонального використання й охорони сільськогосподарських земель та водних ресурсів як важливих чинників продовольчої безпеки країни відводилося вперше відводилося місце в Сільськогосподарському Законі США 1985 р. "Про продовольчу безпеку". Закон зобов'язав усіх землевласників і землекористувачів вивести з обробітку на 10 років деградовані землі та здійснювати на них ґрунтозахисні заходи. На чверті земель, що підлягали консервації, допускались посіви, 80% решти угідь підлягало залуженню, 20% – польовому залісненню. На кінець дії закону ґрунтозахисними заходами було охоплено 13 млн га. Участь держави в цій роботі визначалася компенсацією 50% її вартості за дотримання планів ґрунтозахисних заходів, які затверджувалися Міністерством сільського господарства США. У разі невиконання заходів фермери позбавлялися державних субсидій адекватно нанесеним збиткам. Така ж відповідальність

поширювалася на фермерські господарства, які проводили осушення боліт, якщо контрольні служби встановлювали, що ця робота негативно вплине на гідрологічний режим території чи нанесе шкоду її біорізноманіттю.

На регулювання посівних площ, захист угідь від ерозії, виведення з обробітку тих земель, де ерозійні процеси вийшли за межі норми, а також попередження забруднення водних ресурсів у 1980–1995 рр. було спрямовано 105 млрд дол. бюджетних коштів. На охорону сільськогосподарських ресурсів спрямовано 7 державних програм, законсервовано і передано Державному резервному земельному Фонду в управління 12 млн га орних земель.

Наступні закони до останнього 2012 р. зберегли курс на комплексну підтримку економічних, соціальних і екологічних функцій аграрного сектора, модернізуючи лише заходи і механізми щодо її здійснення. Так, наприклад, замість заходів з інтервенційної діяльності

Інституалізація багатофункціональності сільського господарства шляхом законодавчого включення її в аграрні політики виступає інструментом зменшення використання антропогенної енергії, впровадження сівозмінного землеробства та переважно біологічних у поєднанні з механічними методів боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами й інших заходів, спрямованих на усунення руйнівних наслідків "зеленої революції". Даний інструмент реалізується через систему принципів і методів поширеного у світовій практиці ощадливого сільськогосподарського виробництва, біодинамічного землеробства, ЕМ-технологій, біоінтенсивного землеробства та органічного сільського господарства. Нові інноваційні технології несуть в собі ознаки, які за відповідних зусиль світового співтовариства можуть стати характерними для другої хвилі (ери) "зеленої революції" (табл.1).

Таблиця 1. Характерні ознаки сільського господарства періодів першої і другої "зеленої революції"

Ознак	Перша ера	Друга ера
1. Вкладення антропогенної енергії	Дуже високі	Оптимальні
2. Загальна біологічна біорізноманітність	Низька	Висока
3. Різноманітність культурних рослин	Низька	Висока
4. Сівозміни	Монокультурне землеробство	Сівозмінне ведення господарства
5. Методи боротьби з хворобами, шкідниками і бур'янами	В основному хімічні	Переважно біологічні у поєднанні з механічними
6. Частка орних земель в агросистемі	Висока	Оптимальна. Лісоаграрні екосистеми
7. Основний напрям селекції рослин	Підвищення продуктивного потенціалу	Підвищення адаптивного потенціалу
8. Різноманітність тварин	Низька або відсутня	Помірна

Джерело: складено автором

Вітчизняне сільське господарство сьогодні розвивається на характерних для першої "зеленої революції" засадах. Йому притаманні традиційні плужні способи обробітку ґрунту, що руйнують його структуру, відсутність багаторічних і однорічних покривних культур, не повернення в ґрунт органіки, винесеної з урожаєм, недостатність польових лісонасаджень і лісових масивів. Ерозією уражено більше 40% сільськогосподарських угідь України. Загальна площа еродованих земель в Україні за рік збільшується на 80–100 тис. га. У результаті ерозії щороку змивається біля 500 млн т продуктивного верхнього ґрунтового шару, втрачається 24 млн т гумусу, 1 млн т азотомісних речовин, 0,7 млн т фос-

фату і 1,0 млн т калію. За розрахунками, річний збиток сільськогосподарських угідь від ерозії ґрунтів перевищує в середньому 80 млрд грн..

Майже 80% угідь, які піддаються вітровій ерозії, знаходяться у Донецькій, Запорізькій, Луганській, Херсонській областях. У результаті господарської діяльності в Херсонській області з'явилася пустеля площею в 150 тис га. Ерозійні процеси у цих областях, як і в інших, посилюються монокультурним виробництвом, що негативно впливає на нагромадження гумусу та структуру ґрунту. Зернові, соняшник і ріпак ("поглиначі" гумусу) займають у посівних площах від 72% у Херсонській до 88,1% у Дніпропетровській областях (табл. 2).

Таблиця 2. Облaсті з найбільш еродованими угіддями, 2012 р.

Облaсті	Площа угідь, тис. га	Піддано ерозії*		Зернові і олійні		Частка олійних у посівній площі, %
		площа, тис. га	% у посівній площі	площа, тис. га	% у посівній площі	
Україна	41596,4	17003	40,8	22367	80,5	20,7
Дніпропетровська	2514,6	1018	43,8	1675,8	88,1	29,0
Донецька	2044,7	1356	66,3	1208,9	85,0	32,0
Запорізька	2246,6	1319	58,7	1398,5	88,0	37,5
Кіровоградська	2040,4	1029	50,4	1341,1	81,2	30,6
Луганська	1910,2	1602	83,9	889,7	87,9	35,9
Миколаївська	2009,2	984	49,0	1301,5	86,7	32,3
Одеська	2593,3	1242	48,0	1501,6	84,2	23,6
Херсонська	1970,6	631	32,0	952,8	72,0	28,2

*Дані Держземагенства України

Джерело: Сільське господарство України за 2012 р. – Стат. зб. – К. : 2013. – С. 226–227.

Багаторічні і однорічні бобові культури, будучи "творцями гумусу", у сівозмінній системі цих областей займають всього 1–3%, органічні добрива практично не вносяться.

Відмова від сівозмінного господарства та високий рівень еродованості земель не зважаючи на викорис-

тання агрохолдингами й іншими підприємствами високопродуктивного насіння та зростання внесення мінеральних добрив, не підвищують урожайність – вона залишається нижчою порівняно з 1990 р., коли збереженню родючості ґрунтів і дотриманню сівозмін приділялося більше уваги.

Таблиця 3. Урожайність основних культур в областях з найбільш еродованими угіддями, ц/га

Облaсті	Зернові						Соняшник				
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	1990	2000	2005	2010	2012
Дніпропетровська	39,1	22,5	20,3	28,5	25,3	15,6	15,9	13,1	12,9	10,4	9,1
Донецька	37,8	23,6	18,5	24,7	24,8	21,9	19,3	17,8	14,3	13,8	16,3
Запорізька	38,3	21,5	15,5	23,5	22,7	15,9	14,9	12,8	14,1	13,3	12,6
Кіровоградська	39,1	25,2	19,9	29,0	28,9	29,6	17	12,8	14,3	17,1	18,9
Луганська	30,9	16,9	11,8	25,4	19,6	25,4	15,5	10,4	11,5	10,5	15,4
Миколаївська	35,4	22,9	14,7	20,8	25,1	16,3	15,3	10,7	12,0	14,8	14,8
Одеська	29,8	21,1	18,0	23,4	25,5	11,7	14	11,7	11,6	14,4	12,2

Джерело: Сільське господарство України, 2012 р. Стат. зб. – К. : Держстат України. – 2013.

Продовження зазначених процесів у майбутньому збільшуватиме втрату продуктивності угідь і посилюватиме загрозу продовольчій безпеці країни.

Практика західноєвропейських й інших країн засвідчує: впровадження систем організації виробництва, що забезпечують виконання галуззю комплексу взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих еколого-соціо-економічних функцій, не здійснюється само по собі. Потрібна системна робота законодавчих і виконавчих органів над імплементацією інституціональних засад екологоорієнтованої моделі організації сільськогосподарського виробництва у законодавчо-нормативну базу, про що йшлося вище. В Україні ми маємо лише окремі фрагменти цієї роботи, незавершеність яких по суті "обнулює" їх ефективність.

Так, Земельний кодекс України зобов'язує власників і користувачів земельних ділянок застосовувати природоохоронні технології виробництва підвищувати родючість землі, захищати її від ерозії, забруднення та інших процесів руйнування. На землях сільськогосподарського призначення відповідно ст. 37 Закону України "Про охорону земель" може бути обмежена діяльність щодо вирощування певних сільськогосподарських культур, застосування окремих технологій їхнього вирощування або проведення окремих агротехнічних операцій, необґрунтовано інтенсивного використання земель. Верховна Рада України 04.06.2009 р. прийняла Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів" №1443–УІ, яким обрано метод запровадження еколого-економічних сівозмін як засіб регулювання сільськогосподарської діяльності, що не призводитиме до погіршення якості ґрунтів.

До Земельного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів України "Про землеустрій", "Про охорону земель" внесено зміни, які-

ми встановлено, що земельні ділянки сільгосппризначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва слід використовувати відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, і які передбачають проведення заходів із охорони земель та відповідальність за їхню відсутність чи відхилення від виконання. Порядок розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь затверджено постановою Кабінету Міністрів від 02.11.2011 р. №1134.

Другий приклад. Ст. 254 Кримінального кодексу України легалізує кримінальну відповідальність за безгосподарне використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їхньої родючості, виведення земель із сільськогосподарського обігу, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту. Водночас критерії оцінювання нанесеної шкоди, інституції здійснення оцінки та міри відповідальності за порушення статті не визначені і вона не працює. Зазначене притаманне практично всім актам, що стосуються правильного (екологічно орієнтованого) ведення сільськогосподарської діяльності.

Ситуація, що розвивається в аграрному секторі, вимагає узаконення Кодексу сталого агрогосподарювання, яким, зокрема, необхідно: а) передбачити (за аналогією європейської системи "Crosse Compliance" та національних кодексів належних практик країн ЄС, про що йшлося вище) вимоги щодо ведення сівозмінного землеробства, збереження родючості сільськогосподарських земель, екологічного ведення тваринництва, захисту навколишнього середовища і біорізноманіття, виробництва екологічно безпечної продукції, інших правил сільськогосподарської діяльності; б) встановити критерії

і показники оцінювання нанесеної шкоди і втрат; в) визначити правила тимчасової консервації найбільш деградованих земель із здійсненням на них ґрунтозахисних заходів та виведенням частини їх з обробітку для заліснення; г) визначити контролюючі інституції та унормувати їх повноваження.

Серед чинників, які перешкоджають процесу і потребують цілеспрямованої роботи над їхнім усуненням, виділяються також:

- необхідність підвищення рівня екологічної свідомості виробників сільськогосподарської продукції, недостатній рівень їх інформованості і професійності щодо переходу до альтернативних систем ведення сільськогосподарської діяльності, подолання домінування стереотипів щодо способів обробітку ґрунту та догляду за культурами;

- підтримка спроможності сільськогосподарських виробників до самостійної популяризації переваг екологічного виробництва, а також організації сертифікації продукції на відповідність національних стандартів міжнародним вимогам;

- сприяння залученню первинного капіталу для заміни традиційних індустріальних систем на альтернативні, пов'язані із заміною значної частини техніки, обладнання, сортів і видів рослин та порід худоби;

- усунення тиску на виробників сільськогосподарської продукції з боку трансконтинентальних агротехнічних, агрохімічних та агрофармацевтичних корпорацій, які домінують на світових ринках і, по суті, визначають системи ведення сільського господарства у своїх інтересах;

- приведення стратегії аграрної політики, законодавчої бази та програм державної підтримки сільського господарства у відповідність з вимогами концепції багатofункціональності галузі.

Україні необхідна нова модель сільського господарства, яка базувалася б не на динамічному зростанні ринкового експортоорієнтованого виробництва, а на збалансованому розвитку багатofункціональної галузі, який, забезпечуючи потреби країни у продовольстві і у валютних надходженнях, упереджував би виснаження природних ресурсів.

Агроекономічною наукою сформульовані основні принципи організації екологічно орієнтованого ("збалансованого") сільськогосподарського виробництва. Основні з них:

- максимальне зменшення негативного впливу технологічних заходів на навколишнє середовище;
- раціональне використання природного потенціалу;
- застосування ґрунтозахисних машин і технологій;
- сприяння ґрунтово-біологічним механізмам збереження і підвищення родючості ґрунту шляхом використання органічних добрив як головного джерела живлення рослин;

- підвищення стійкості рослин проти шкідників і хвороб шляхом підтримки видового різноманіття агробіоценозів, раціонального співвідношення рослинницьких і тваринницьких галузей, оптимізації сівозмін;

- застосування біологічних і біотехнічних засобів боротьби з шкідниками і хворобами;

- культивування рослин, їх сортів і гібридів, найбільш пристосованих до місцевих умов і стійких проти несприятливих факторів оточуючого середовища;

- максимальне забезпечення ферм кормами власного виробництва без біологічно активних речовин, антибіотиків, гормонів, стимуляторів росту тварин тощо;

- уникнення концентрації худоби, загрозливої для навколишнього середовища;

- використання у ветеринарній медицині природних засобів;

- створення і збереження культурних ландшафтів, підтримка природного біорізноманіття.

Збереження сільськогосподарських угідь є не лише національним, а й планетарним завданням. За останні 200 років земель у користуванні людства зменшилося у 5 разів. Щорічно у світі деградує в середньому 12 млн га угідь. Якщо не призупинити зазначені тенденції, до середини XXI століття продовольства може вистачити лише для 2 млрд людей [4, с.2]. Про можливості екологічного і продовольчого колапсу попереджують експерти ФАО ООН, Римського клубу й інших міжнародних інституцій. Уникнути цих загроз без усвідомлення значимості правильного використання природних елементів у виробництві сільськогосподарської продукції неможливо.

Ідеологією нової стратегії повинно стати розуміння того, що природний капітал не може бути повністю замінений продуктивним капіталом через його багатofункціональний характер. Антропогенні чинники впливу на природну родючість ґрунту не повинні перевищувати його здатність до саморозвитку (самовідновлення). Природні елементи є незамінними за своєю суттю, отже вони мають охоронятися через свою власну цінність, а не через їхню здатність задовольняти потреби людей.

Це потребує, за означенням ФАО ООН, революції у свідомості фермерів, їх консультантів, вчених і тих, хто впливає на сільськогосподарську політику, щодо способів прийняття рішень і дій по управлінню ґрунтами і вирощуванням культур та тварин в контексті з вимогами сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Journal officiel des Communautés européennes. – Brussel, 1985.
2. Code rural. loi d'orientation agricole n° 99-574, 1999.
3. Contrat territorial d'exploitation (CTE). – Dictionnaire Permanent Entreprise Agricola. – Fenillets 130. – mars 2002.
4. Isabel Conturier. "La multifonctionnalité et la notion de produit agricole". – Revue de droit rural. – n° 317, novembre. – 2011.
5. Тараріко Ю.О. Системи біоенергетичного аграрного виробництва. – Наукове видання. – К.: Вид-во "ТОВ ДІА". – 2009.

Надійшла до редколегії 06.05.14

Л. Молдаван, д-р екон. наук, проф., главный научный сотрудник
Отдела форм и методов хозяйствования в агропродовольственном комплексе
ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", Киев, Украина

АГРОЕКОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Проанализирован опыт развития форм хозяйствования развитых стран. Предложены пути развития отечественного сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, продовольственная безопасность, экология сельскохозяйственных угодий, экономное земледелие, эколого-социально-экономическая модель.

L. Moldavan, Doctor of Science (Economics), Professor,
Chief Scientific Officer of Department of Forms and Methods
of Management in the Agro-food Sector, SI "Institute of Economics and Forecasting of NAN of Ukraine", Kyiv

AGROECOLOGICAL FACTORS OF FOOD SECURITY

An experience of development of forms of economy in developed countries is analysed. Ways of development of domestic agriculture are proposed. The paper proved that Ukraine needs a new model of agriculture that was based not on the dynamic growth market of export production, and the balanced development of multipurpose field, which meets the needs of the country in food and foreign exchange earnings, warned to the

depletion of natural resources. The extent of devastating effects of industrial model of agriculture development, which is oriented on economic growth without social and environmental price of its growth is revealed. Retrospective analysis of entry in international practice like formal institutional status of an alternative model in which an economic function of a branch (production and income) is balanced with ecological (conservation potential land) and social (food security) is realized. Basic principles of ecologically oriented agriculture as a factor in long-term food security are formulated.

Keywords: agricultural production, food safety, environmental farmland, saving agriculture, ecological and socio-economic model.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 51-57

УДК 336.77

JEL: B41; C46; E51; E58

С. Науменкова, д-р екон. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОБСТЕЖЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА КРЕДИТНОМУ РИНКУ: ДОСВІД ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

У статті розкрито підходи центральних банків до обстеження умов банківського кредитування для оцінки впливу нецінових факторів на збалансованість кредитного ринку. Обґрунтовано висновок про необхідність моніторингу кредитного ринку України та обстеження доступності кредитів для певних категорій позичальників (бізнесу та населення) на основі імплементації зарубіжного досвіду.

Ключові слова: кредитний ринок, центральний банк, обстеження банківського кредитування, дифузний індекс, посилення умов кредитування.

Постановка проблеми. Збалансованість попиту та пропозиції на кредитному ринку має важливе значення для ефективного функціонування економіки та забезпечення фінансової стабільності. Як правило, економічні дослідження впливу кредитного каналу трансмісійного механізму на економічні процеси мають відчутно виражений макроекономічний контекст, пов'язаний переважно зі зміною процентних ставок, а саме – з ціновими умовами банківського кредитування. Вплив факторів мікрорівня не досліджувалися повною мірою. Це, по-перше, пов'язано з індивідуальним характером кредитних угод, що впливає на доступність інформації про нецінові умови надання кредиту, а саме, – про розміри та строки кредиту, вимоги щодо забезпечення виконання зобов'язань за кредитною угодою, платежі та комісії, вимоги до оцінки кредитоспроможності позичальників та ін. По-друге, має місце неоднорідність кредитних стандартів, тобто внутрішніх нормативів та критеріїв, якими керуються банківські установи при формуванні власної кредитної політики. Зміна умов банківського кредитування впливає на доступність кредитних ресурсів для певних категорій позичальників, що, в свою чергу, призводить до змін у попиті і позначається на вартості позикових коштів. З огляду на це, особливої актуальності набуває поглиблення досліджень збалансованості кредитного ринку на основі моніторингу умов банківського кредитування та вивчення індивідуальних переваг клієнтів. Крім того, існуючі розбіжності у методичних підходах центральних банків щодо формалізації результатів обстежень для визначення змін у попиті на кредитному ринку з урахуванням нецінових факторів впливу та доступності кредитів для різних категорій позичальників, а також відсутність аналогічної моніторингової практики на кредитному ринку України обумовило спрямованість дослідження та визначило зміст статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запровадження центральними банками нових методів та інструментів оцінювання попиту на кредитному ринку знайшло відображення в офіційних документах центральних банків провідних країн світу. Так, обстеження ситуації щодо умов банківського кредитування проводять ЄЦБ [1, 2], ФРС [3, 4], а також центральні банки більш як 20 країн світу. Питання впливу умов банківського кредитування на показники кредитного ринку та

макроекономічні показники знайшли відображення в роботах зарубіжних вчених К. Лоуна і Д. Моргана [5], Т. Куннінгхема [6], Г. Бондт і А.Маддалоні [7]. Питання збалансованості кредитного ринку та впливу кредитної експансії на економічне зростання досліджували Лоун К. та Морган Д.[5]. Прикладні аспекти аналізу та інтерпретації обстежень умов банківського кредитування знайшли відображення в роботах російських авторів А. Єгорова, А. Кармазіної, О. Чекарьової [8], С. Моїсєєва [9], В. Маєвського [10], О. Радевої [11], білоруських дослідників А. Назарова та Д. Булови [12]. Серед вітчизняних вчених ця проблема є мало досліджуваною та знайшла відображення в статтях С. Міщенко [13], Н. Слав'янської [14].

Мета статті – розкриття змісту основних етапів обстежень умов банківського кредитування, здійснюваного центральними банками різних країн світу на основі використання ключових індикаторів, а також обґрунтування напрямків моніторингу збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку для можливої імплементації Національним банком України для умов вітчизняної практики.

Результати. Дослідження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному з урахуванням впливу цінових і нецінових факторів обумовлює пошук і запровадження у банківську практику нових підходів.

Для цього центральні банки багатьох країн в кінці 1990-х – на початку 2000-х років почали проводити обстеження з питань доступності банківських кредитів для позичальників. Обстеженню підлягають умови щодо надання кредитів за категоріями позичальників та видами, а також внутрішні та зовнішні фактори впливу на зміну кредитних стандартів. Так, індивідуальні клієнти формують попит на кредити залежно від індивідуальних переваг, а банківські установи впливають на пропозицію на кредитному ринку з урахуванням власної кредитної політики банку, стану кредитного портфеля та інших, у т.ч. макроекономічних факторів.

Вперше вибіркве обстеження умов банківського кредитування було організоване ФРС та здійснене в США в 1964 р. З того часу ФРС здійснює щоквартальне опитування старших кредитних фахівців стосовно умов кредитування (*Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices – SLOOS*). Результати обстежень умов банківського кредитування опубліковуються

щоквартально перед засіданням Комітету ФРС з грошово-кредитної політики [3, 4].

Упродовж останніх років обстеження умов з питань банківського кредитування набувають все більшого поширення. Сьогодні його проводять центральні банки більш як 20 країн і ЄЦБ (з 2002 р.). Серед країн СНД такі обстеження здійснюються у Вірменії (2008), Білорусії (2011), Казахстані (2007), Росії (2009). Реалізацію пілотного проекту щодо обстеження умов банківського кредитування в 2011 р. планувалося розпочати в Україні. За інформацією, що публікується центральними банками, цілі, задачі та методологія обстежень у більшості країн співпадають, разом з тим мають місце певні відмінності у характеристиках обстежень (табл. 1).

Як свідчить зарубіжна практика, найбільш важливі етапами обстеження умов банківського кредитування є такі:

1. формування вибіркової сукупності банків для опитування;
2. формулювання переліку запитань для основних категорій позичальників;
3. розрахунок індексів змін умов банківського кредитування;
4. визначення підходів для оцінювання впливу змін умов банківського кредитування на обсяги кредитування та макроекономічне зростання.

Розглянемо більш детально зміст основних етапів та особливості підходів центральних банків до проведення обстежень та вивчення попиту на кредитному ринку.

I етап. Формування вибіркової сукупності банків для опитування

В США кількість банків-респондентів, які беруть участь в обстеженні, змінюється. Спочатку до опитування на основі SLOOS було залучено 120 банків США. Але з часом їх кількість суттєво скоротилася. Так, у 2009 р. функцію респондентів виконували 52 місцевих банки та 21 філія іноземних банків. У липні 2014 р. до опитування умов кредитування було залучено 75 американських банки та 23 відділення та представництва іноземних банків у США. [3]. Участь банків в опитуванні є добровільною, але при визначенні переліку банків-респондентів, що беруть участь в опитуванні, перевага надається банкам, які репрезентативно представляють основні регіони країни, не є афілійованими один із одним; є філіями банків країн, обсяги операцій США з якими максимальні.

Так, у США до категорії банків, залучених ФРС до SLOOS, у липні 2014 р. увійшли банки з розміром активів понад 20 млрд. дол. США станом на 31.03.2014 р. Частка активів цих банків у загальному обсязі активів діючих у США банків дорівнювала майже 70%.

Крім того, додатково проводяться регіональні обстеження, у яких задіяна значна кількість банків. Наприклад, у 2011 р. у програмі обстеження Федерального резервного банку Канзасу брали участь близько 240 банків. Як свідчить практика, у більшості країн банкам-респондентам, що беруть участь у обстеженні, належить від 60% до 85% кредитного ринку.

ЄЦБ при обстеженні умов кредитування у квітні 2014 р. до складу групи банків-респондентів залучив 137 банківських установ з усіх країн Єврозони [3, С.1].

У Російській Федерації, починаючи з II кварталу 2009 р., здійснювалося обстеження умов банківського кредитування, до якого було залучено 50 банків, а у I кварталі 2013 року в обстеженні брали участь вже 62 найбільших банків, кредитний портфель яких перевищував 80% російського кредитного ринку [17].

II етап. Формулювання переліку запитань для основних категорій позичальників.

На цьому етапі розробляється деталізований перелік запитань для виявлення змін в умовах банківського кредитування для окремих категорій позичальників залежно від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Як правило, до основних категорій позичальників належать корпоративні клієнти, підприємства малого та середнього бізнесу, населення.

У США обстеження умов банківського кредитування здійснюється за найбільшою кількістю запитань. Так, анкета ФРС для обстеження умов кредитування містить 32 запитання [3, 4].

Перша група запитань призначена для обстеження умов бізнес-кредитування (запитання з 1-го по 14-те), за напрямками: комерційне та промислове кредитування; кредитування для придбання комерційної нерухомості. Обстеження умов бізнес-кредитування у США здійснюється окремо для великих та середніх фірм (зі щорічним обсягом продажу понад 50 млн. дол. США) та малих фірм, щорічний обсяг продажу яких не перевищує 50 млн. дол. США.

Друга група запитань розроблена для обстеження умов кредитування домогосподарств (запитання з 15-го по 32-е) та стосується кредитування житлової нерухомості, іпотечного кредитування, програм іпотечного рефінансування, споживчого кредитування.

Спрямованість запитань є достатньо важливою з огляду на конкретизацію, насамперед, нецінових параметрів банківського кредитування. Вона стосується розкриття внутрішніх умов, які пов'язані з кредитною політикою банку, а також враховує вплив зовнішніх для банку факторів, таких, як зміна кон'юнктури кредитного ринку, операції центрального банку, ситуація у фінансовому секторі та ін.

Так, наприклад, у США обстеження умов кредитування нефінансових корпорацій (великих та середніх фірм, а також малих фірм) здійснюється за такими 8 (а. – h.) основними позиціями [3]:

- a. Максимальний розмір кредитної лінії.
- b. Максимальний термін кредиту або кредитної лінії.
- c. Вартість кредитної лінії.
- d. Зміни процентних спредів (розширення – посилення вимог; звуження – послаблення вимог).
- e. Додаткові надбавки для більш ризикових позик.
- f. Зобов'язання за умовами кредитного договору;
- g. Вимоги до забезпечення;
- h. Умови щодо застосування опціонів на відсоткову маржу.

Таблиця 1. Основні характеристики обстежень умов банківського кредитування, проведених центральними банками окремих країн світу у 2009 –2014 рр.

Показники	ФРС	ЄЦБ	Банк Англії	Банк Японії	Банк Канади	Національний банк Угорщини	Національний Банк Казахстану	Банк Польщі	Банк Росії
Мета обстеження	Дослідження змін пропозиції та попиту на банківські кредити протягом останніх трьох місяців; виявлення зв'язку між зміною умов кредитування та динамікою ВВП.	Поглиблення розуміння ролі банківського кредитування в бізнес-циклах і процесі монетарної трансмісії з метою прийняття рішень з монетарної політики в Єврозоні.	Вирішення завдань монетарної політики, забезпечення фінансової стійкості, оцінка впливу зміни кредитних умов на поведінку домашніх господарств, бізнесу та загальну економічну перспективу.	Виявлення тенденцій кредитування та визначення його ролі в процесі монетарної трансмісії.	Виявлення тенденцій банківського кредитування, визначення його ролі в бізнес-циклах, процесі монетарної трансмісії та прийнятті рішень з монетарної політики.	Вивчення динаміки кредитування та оцінка впливу неринкових факторів зміни умов кредитування з метою врахування в грошово-кредитній політиці.	Виявлення тенденцій в зміні попиту та пропозиції на кредитному ринку, управління ризиками банківського сектора, проведення стресс-тестів та оцінка фінансової стійкості.	Виявлення тенденцій розвитку кредитного ринку, аналіз кредитної політики банків і оцінка доступності кредитів.	Оцінювання ситуації на кредитному ринку для прогнозування зміни умов кредитування та обчислення показника чистого попиту на кредити.
Періодичність	Щоквартально	Щоквартально	Щоквартально	Щоквартально	Щоквартально	Щоквартально	Щоквартально	Щоквартально	Щоквартально
Початок проведення	1964 р.	IV квартал 2002 р.	II квартал 2007 р.	II квартал 2000 р.	1999 р.	I квартал 2003 р.	липень 2007 р.	IV квартал 2003 р.	II квартал 2009 р.
Обстежувані сегменти кредитного ринку	Бізнес-кредитування (комерційне та промислове; для придбання нерухомості); кредитування домогосподарств (кредитування житлової нерухомості, іпотечне кредитування, іпотечне рефінансування, споживче кредитування)	Кредитування корпорацій та домогосподарств, включаючи іпотечне кредитування.	Кредитування населення (з забезпеченням і без забезпечення) та корпоративне кредитування.	Всі види кредитів, включаючи кредити, муніципальним органам.	Кредитування великих і середніх корпорацій та малого бізнесу.	Кредитування корпорацій, домашніх господарств і місцевих органів влади.	Кредитування корпоративного сектора та фізичних осіб. Нефінансові організації (34), об'єкти крупного (33), середнього (31) та малого (30) підприємництва.	Корпоративне та роздрібне кредитування.	Крупні корпоративні клієнти, малі та середні підприємства, населення (іпотечне та споживче кредитування).
Кількість банків, що беруть участь у обстеженні	75 американських та 23 відділення та представництва іноземних банків у США (2014 р.)	137 банків (2014 р.) з усіх країн Єврозони (в 2009 р. – 112 банків).	Кількість банків не є постійною. У 2009 р. – 1015 банків з ринковою часткою 75-85%).	50 банків, що охоплюють 75% кредитного ринку (список банків переглядається кожні 3 роки).	11 банків, що охоплюють понад 60% кредитного ринку.	Корпоративне кредитування – 7 банків; житлове – 9; споживче – 13; муніципальні кредити – 6 і 6 лізингових компаній.	38 банків.	24 банки, що володіють, 75,9% портфеля банківського сектора.	68 найбільших банків (2012 р.), що охоплюють понад 85% кредитного ринку. Регіональні обстеження з 2010 р. охоплюють 21 регіон.

Джерело: складено за даними [12, 18]

Окрема група запитань розроблена для виявлення причин зміни попиту на кредити та кредитні лінії з боку основних категорій позичальників. Респондент повинен визначитися, наскільки важливим є вплив відповідного фактору на прийняття рішень щодо зміни зазначених у питанні умов кредитування.

Відповіді щодо змін умов кредитування, надаються, як правило, за 5 стандартними позиціями, та є такими:

- суттєво посилюються (*Tightened considerably*);

- помірно посилюються (*Tightened somewhat*);
- майже не змінилися (*Remained basically unchanged*);
- помірно пом'якшилися (*Eased somewhat*);
- суттєво пом'якшилися (*Eased considerably*).

Як приклад, у табл. 2 наведено результати обстеження ФРС умов банківського кредитування нефінансових корпорацій США у липні 2014 р. за означеними стандартними позиціями

Таблиця 2. Результати обстеження ФРС змін умов банківського кредитування нефінансових корпорацій США у II кварталі 2014 р.

Відповіді банків-респондентів щодо змін умов кредитування (за стандартними позиціями)	Усі банки-респонденти		Великі банки		Інші банки	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
<i>Для великих і середніх фірм:</i>						
Суттєво посилюються	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Помірно посилюються	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Майже не змінилися	67	89,3	35	87,5	32	91,4
Помірно пом'якшилися	8	10,7	5	12,5	3	8,6
Суттєво пом'якшилися	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Усього	75	100,0	40	100,0	35	100,0
<i>Для малих фірм</i>						
Суттєво посилюються	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Помірно посилюються	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Майже не змінилися	66	91,7	34	91,9	32	91,4
Помірно пом'якшилися	6	8,3	3	8,1	3	8,6
Суттєво пом'якшилися	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Усього	72	100,0	37	100,0	35	100,0

Джерело: складено автором за даними [3]

Для Єврозони обстеження умов кредитування здійснюється за такими категоріями: кредити та кредитні лінії для підприємств; іпотечні кредити, споживчі кредити та інші види кредитування домогосподарств [1]. Достатньо показовим є те, що в умовах посилення фінансової нестабільності до переліку запитань жовтневого 2012 р. анкетування ЄЦБ додав два додаткових запитання щодо впливу фінансових хвилювань на доступ до роздрібного фінансування та впливу кризи суверенного боргу на фінансові умови та стандарти кредитування [2].

В Російській Федерації в процесі обстеження оцінюються зміни умов банківського кредитування для трьох категорій позичальників: великих корпоративних клієнтів, підприємств малого та середнього бізнесу та населення. Зміни кредитної політики відносно останньої групи клієнтів оцінюються окремо для споживчого та іпотечного кредитування [16, 17].

Слід зазначити, що перелік питань, запропонованих Банком Росії, складається лише з трьох, а саме:

1. Як протягом останніх трьох місяців у Вашому банку в цілому змінилися умови надання кредитів позичальникам (крім кредитних організацій)? (для трьох основних категорій позичальників: великі корпоративні позичальники, малий та середній бізнес, населення).
2. Якою мірою змінилися умови надання кредитів позичальникам (крім кредитних організацій) протягом

останніх трьох місяців? (для трьох основних категорій позичальників: великі корпоративні позичальники, малий та середній бізнес, населення).

До переліку основних умов віднесено такі:

- максимальний розмір кредиту;
- максимальний термін кредиту;
- рівень відсоткової ставки за кредитами та надбавки за більш ризиковими позиками;
- рівень додаткових зборів і комісій за надання та обслуговування кредиту;
- вимоги до кредитоспроможності позичальника;
- вимоги до розміру забезпечення за кредитом;
- спектр категорій позичальників та напрямів фінансування.

3. Які фактори і якою мірою вплинули на рішення про зміни Вашим банком умов кредитування позичальників (крім кредитних організацій)?

Слід звернути увагу на перелік тих факторів, які, за визначенням центральних банків, впливають на зміни умов банківського кредитування для основних категорій позичальників.

Так, наприклад, обстеження російського кредитного ринку здійснювалося з огляду на можливий вплив 7 основних факторів, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні (рис.1).

Рис. 1. Основні фактори, які впливають на зміни умов банківського кредитування для основних категорій позичальників

Джерело: побудовано за даними [15 – 17]

III етап. Розрахунок індексів змін умов банківського кредитування

За результатами обстежень формуються зведені індекси умов банківського кредитування.

Індекс "net percentage" (NP) дорівнює різниці між часткою банків, які повідомили про посилення умов кредитування, та часткою банків, які повідомили про пом'якшення умов кредитування:

$NP = (\% \text{ банків, що повідомили про посилення умов кредитування}) - (\% \text{ банків, що повідомили про пом'якшення умов кредитування})$.

Враховуючи, що оцінювання змін умов кредитування визначається за 5 стандартними позиціями, то індекс "net percentage" розраховується за формулою [8, С.17]:

$$I = [(N_{I2} + N_{I1} - N_{S1} - N_{S2}) / (N_{I2} + N_{I1} + N_n + N_{S1} + N_{S2})] \times 100\%, \quad (1)$$

де: I – індекс посилення умов банківського кредитування; N_{I2} – кількість банків, які визначили умови кредитування як такі, що "суттєво посилилися"; N_{I1} – кількість банків, які визначили умови кредитування як такі, що "несуттєво посилилися"; N_n – кількість банків, які визначили умови кредитування як такі, що "майже не змінилися"; N_{S1} – кількість банків, які визначили умови кредитування як такі, що "несуттєво пом'якшилися"; N_{S2} – кількість банків, які визначили умови кредитування як такі, що "суттєво пом'якшилися".

Слід зазначити, що ЄЦБ, Банк Англії, Банк Росії для оцінювання умов кредитування також застосовують дифузні індекси ("diffusion index"), які розраховуються за формулою:

$$I = [(N_{I2} + 0,5 \times N_{I1} - 0,5 \times N_{S1} - N_{S2}) / (N_{I2} + N_{I1} + N_n + N_{S1} + N_{S2})] \times 100\%, \quad (2)$$

Використання цих індексів дозволяють більш коректно відображати градації змін умов банківського кредитування, але цей підхід є більш вибагливим до вихідної інформації [8, С.18]

Індекс Bank Lending Tightness (BLT) розраховується як середнє арифметичне індексів "net percentage" зміни умов банківського кредитування для основних категорій позичальників, перелік яких для різних країн є таким:

США: великі та середні фірми; малі фірми; іпотечні позики та позики на придбання комерційної нерухомості.

Країни Єврозони: великі нефінансові компанії; малі та середні нефінансові компанії; іпотечні позики; споживчі кредити.

Російська Федерація: крупні корпоративні клієнти, підприємства малого та середнього бізнесу, населення.

Слід звернути увагу, що при обчисленні індексу BLT позитивне його значення свідчить про посилення умов кредитування, а від'ємне – про пом'якшення. Показники попиту на кредити за результатами обстеження також розраховуються за окремими позиціями. Так, Банк Росії здійснює моніторинг показників попиту на кредити для окремих регіонів за такими позиціями: попит на нові кредити; попит на пролонгацію кредитів; очікування змін попиту позичальників на кредити. На основі отриманих результатів формується прогноз зміни умов кредитування та обчислюється показник чистого попиту на кредити. У табл. 3 наведено значення індексу BLT щодо зміни умов кредитування та попиту на кредити з боку позичальників країн Єврозони за результатами останніх кварталних обстежень ЄЦБ, проведених у 2014 р. [1].

Так, в країнах Єврозони у II кварталі 2014 р. спостерігалось зростання попиту на основні види кредитів, а умови кредитування навіть дещо пом'якшилися. Виявлено зростання попиту на споживчі кредити в Італії, Іспанії та в цілому в країнах Єврозони. Активність на ринку кредитування підприємств Єврозони в цілому свідчить про запровадження більш ліберальних умов кредитування в умовах зростання попиту на кредити, що свідчить про певні позитивні тенденції у подоланні рецесії, хоча в окремих країнах (Франція, Італія) не спостерігалось активізації попиту на комерційні кредити для бізнесу. Отже, центральні банки на основі регулярного проведення таких обстежень отримують важливу інформацію стосовно: впливу цінових та нецінових параметрів на збалансованість ситуації на кредитному ринку, адекватності кредитної політики банків відповідним очікуванням з боку клієнтів. Отримані розрахунки використовуються при розробці індикативних заходів, управлінні ризиками та проведенні стрес-тестування банківського сектора.

Таблиця 3. Значення індексу BLT щодо змін умов кредитування та попиту на кредити з боку нефінансових корпорацій в країнах Єврозони у 2014 р., %

Країни	Кредитування підприємств						Іпотечне кредитування						Споживче кредитування					
	Зміна умов кредитування			Зміна попиту на кредити			Зміна умов кредитування			Зміна попиту на кредити			Зміна умов кредитування			Зміна попиту на кредити		
	I кв.	II кв.	IC	I кв.	II кв.	IC	I кв.	II кв.	IC	I кв.	II кв.	IC	I кв.	II кв.	IC	I кв.	II кв.	IC
Єврозона	1	-3	14	2	4	-8	-5	-4	10	13	19	-4	-2	-2	7	4	17	-5
Німеччина	0	0	6	0	3	1	7	0	2	24	10	6	3	-7	0	13	8	7
Іспанія	0	0	13	20	20	-7	0	0	22	0	11	-15	-10	0	12	20	50	-18
Франція	0	-2	10	4	-2	-19	0	0	5	-1	-17	5	2	0	-1	13	6	-6
Італія	13	-13	24	0	0	0	-50	-25	7	38	63	3	0	0	12	-25	13	8
Нідерланди	-14	0	20	-29	-29	-17	17	0	23	17	33	28	-20	0	16	-20	0	-21

* IC – Історична середня

Джерело: складено автором за даними [1]

IV етап. Визначення підходів для оцінювання впливу змін умов банківського кредитування на обсяги кредитування та макроекономічне зростання

На наш погляд, це завдання є надзвичайно важливим для оцінювання впливу кредитного каналу трансмісійного механізму на економічні процеси, але в межах окремої статті неможливо детально зупинитися на всіх аспектах цієї теми. За висновками фахівців, існує стійкий зв'язок між динамікою індексів, що характеризують зміну умов банківського кредитування та динамікою ВВП. Так, в США в періоди посилення умов банківського кредиту-

вання (УБК) спостерігалось уповільнення темпів ВВП, або рецесія; за умов пом'якшення УБК – прискорення економічного зростання [7]. Разом з тим, остаточної думки з цього приводу не існує, а дискусії продовжуються.

Основними підходами, на основі застосування яких здійснюється дослідження впливу змін умов банківського кредитування на збалансованість на кредитному ринку та макроекономічні показники, є підходи Лоун-Моргана [5], Т. Куннінгхема [6], Г. Бондт і А. Маддалоні [7]. Зауважимо, що модифікація підходу Бондт-Маддалоні для російських умов знайшла відображення

у публікаціях О. Радевої [11]. Питання аналізу і моніторингу умов банківського кредитування знайшли відображення у роботах російських авторів А.Єгорова, А. Кармазіної, О.Чекмарьової [8]. Для моделювання впливу процесів кредитної експансії на економічне зростання застосовується підхід Лоун-Моргана, авторами якого є фахівці ФРБ Нью-Йорка Кара Лоун та Дональд Морган.

В процесі дослідження та опрацювання існуючих у практиці центральних банків підходів нами побудовано схему моніторингу ситуації на кредитному ринку, яку в узагальненому вигляді представлено на рис. 2.

Результати обстежень центральні банки використовують у процесі аналізу впливу кредитного каналу на макроекономічне зростання, а також при дослідженні ефективності кредитного каналу монетарної трансмісії. Крім того, отримана інформація, на нашу думку, є корисною при прийнятті центральними банками рішень щодо оцінювання фінансової інклюзивності в частині доступу до фінансів, вжиття відповідних заходів з метою стимулювання економічної активності (кредитна експансія або кредитна рестрикція) (рис. 2). Одержані результати широко використовуються на практиці в процесі реалізації грошово-кредитної політики та оцінки фінансової стабільності.

Висновки. Запровадження центральними банками макропруденційного регулювання обумовлює застосування нових підходів до дослідження впливу ситуації у фінансовому секторі на фінансову стійкість та економічне зростання в цілому. З огляду на це, обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку потребує використання якісно нових інструментів та методів моніторингу, які враховують як фактори макrorівня (цінові), так і мікрорівня (нецінові). Для умов

України це питання є актуальним, враховуючи недостатній рівень транспарентності інформації щодо ситуації на кредитному ринку порівняно, наприклад, з окремими сегментами фондового ринку, а також обмежене коло інструментів та методів формалізації даних стосовно попиту на кредитні ресурси. Ось чому вважаємо за доцільне внести пропозицію щодо регулярних обстежень умов банківського кредитування та запровадити цю практику для областей з найбільшим обсягом кредитування населення та внесенням до виборки домінуючих банків у відповідних сегментах кредитування.

Проведення обстежень умов банківського кредитування дозволяє виокремити вплив на зміну відсоткових ставок таких факторів, як посилення вимог до фінансового стану позичальників (корпоративних клієнтів та населення); збільшення кола позичальників; обмеження максимальних термінів за кредитами; зміна вимог за додатковими кредитними комісіями для окремих категорій позичальників; посилення конкуренції та збільшення максимальних обсягів надання кредитів одному контрагенту або групі контрагентів, що призводить зростання ризиків концентрації та ін. Крім того, доцільним є відкоригувати для умов українського кредитного ринку методологію проведення обстежень, у т.ч. щодо уніфікації збору інформації та використання індексів. Отримана інформація є базою для визначення впливу нецінових факторів на доступність банківських кредитів для окремих категорій позичальників в Україні, зміну вартості позикових коштів для окремих галузей і регіонів країни, а також здійснення більш ґрунтовних досліджень щодо впливу кредитного каналу трансмісійного механізму на економічне зростання.

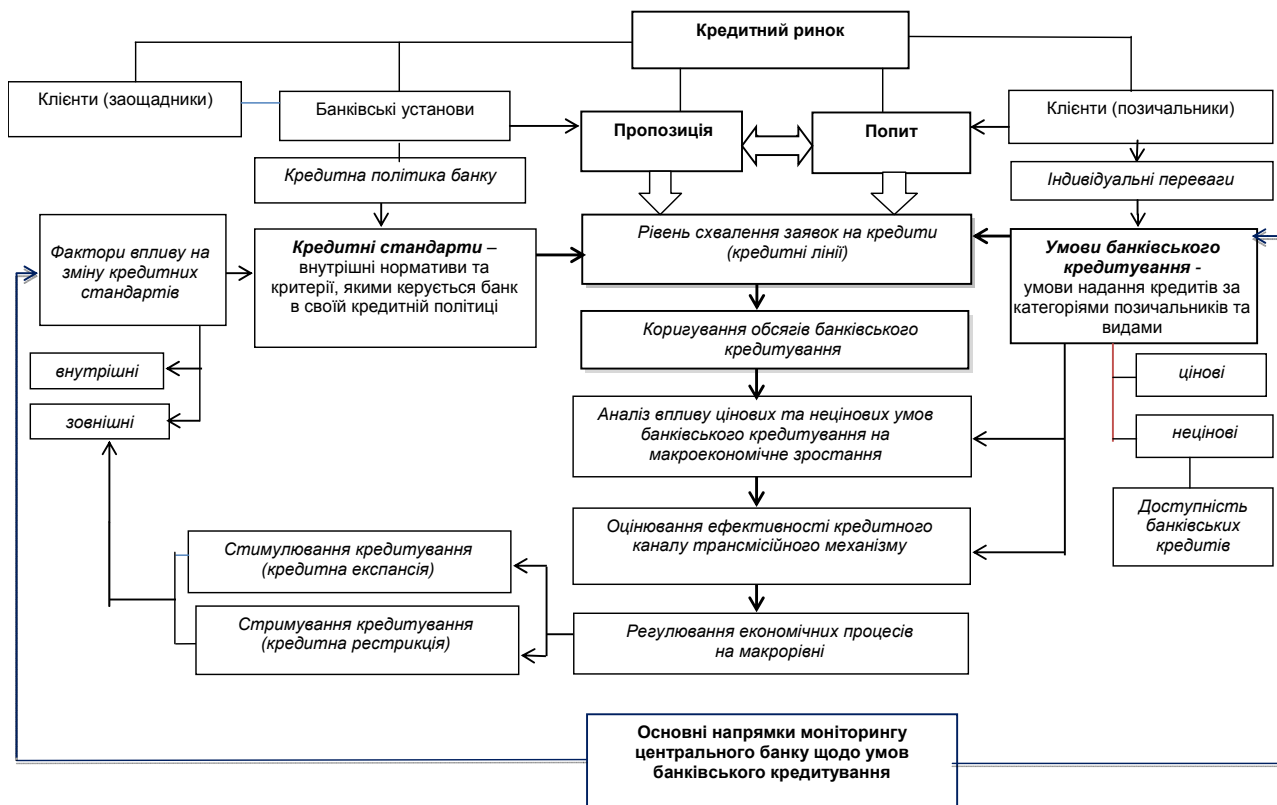

Рис.2. Основні напрямки моніторингу збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку

Джерело: побудовано автором

Список використаних джерел

1. The Euro Area Bank Lending Survey. 3rd Quarter of 2014 [Електронний ресурс] // European Central Bank: [сайт]. – Режим доступу: http://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/blssurvey_201407.pdf?da48b686a17b77a3521c30083610656f. (дата використання джерела: 25.09.2014).
2. The Euro Area Bank Lending Survey. 3rd quarter of 2012 [Електронний ресурс] // European Central Bank: [сайт]. – Режим доступу: http://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/blssurvey_201210.pdf. (дата використання джерела: 20.09.2014).
3. The July 2014 Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices. [Електронний ресурс] // Federal Reserve: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/sloansurvey/201408/fullreport.pdf>. (дата використання джерела: 21.09.2014).
4. The October 2012 Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices [Електронний ресурс] // Federal Reserve: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/SnLoanSurvey/201210/default.htm>. (дата використання джерела: 20.09.2014).
5. Lown C. The Credit Cycle and the Business Cycle: New Findings Using the Loan Officer Opinion Survey / C. Lown, D. Morgan: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.newyorkfed.org/research/economists/morgan_credit_cycle.pdf. (дата використання джерела: 25.09.2014).
6. Cunningham T. The Predictive Power of the Senior Loan Officer Survey: Do Lending Officers Know Anything Special? [Електронний ресурс] // Federal Reserve: [сайт]. – Режим доступу: https://www.frbatlanta.org/research/pubs/wp/working_paper_2006-24.aspx (дата використання джерела: 15.09.2014).
7. Bondt D. The euro area bank lending survey matters: empirical evidence for credit and output growth / D. Bondt, A. Maddaloni [Електронний ресурс] // European Central Bank: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1160.pdf> (дата використання джерела: 25.09.2014).
8. Егоров А.В. Анализ и мониторинг условий банковского кредитования / А.В. Егоров, А.С. Кармазина, Е.Н. Чекмарева // Деньги и кредит. – 2010. – №10. – С.16–22.
9. Моисеев С.Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика: учеб. пособие / С.Р. Моисеев. – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2011. – 784 с.
10. Маевский В. О некоторых особенностях функционирования денежного акселератора / В. Маевский, К. Зорин // Вопросы экономики. – 2011. – №9. – С.27–41.
11. Радева О.В. Основные подходы к применению индикаторов условий банковского кредитования в макроэкономическом моделировании / О.В. Радева // Деньги и кредит. – 2012. – №10. – С.54 – 58.
12. Назаров А. Обследование изменений условий банковского кредитования [Електронний ресурс]. / А. Назаров, Д. Булова // Банківські веснік. – 2012. – №4. – Режим доступу: <http://www.nbbr.by/bv/articles/9033.pdf> (дата використання джерела: 20.09.2014).
13. Мищенко С.В. Стимулирование кредитования как фактор экономического роста / С.В. Мищенко // Вестник Финансового университета. – 2013. – №1(73). – С.35–45.
14. Слав'янська Н.Г. Світовий досвід моніторингу умов банківського кредитування / Н.Г. Слав'янська // Фінансовий простір. – 2011. – №3. – С.72–76.
15. Обзор Центра макроэкономических исследований Сбербанка России. 12–18 сентября 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sbrf.ru/common/img/uploaded/analytics/2011/> (дата використання джерела: 15.09.2014).
16. Изменения условий банковского кредитования во I квартале 2013 года [Електронний ресурс] // Банк России: [сайт]. – Режим доступу: http://www.cbr.ru/dkp/print.aspx?file=iubk/iubk_13-1.htm&pid=dkp&sid=itm_5742. (дата використання джерела: 15.09.2014).
17. Изменения условий банковского кредитования во II квартале 2012 года [Електронний ресурс] // Банк России: [сайт]. – Режим доступу: http://www.cbr.ru/dkp/print.aspx?file=iubk/iubk_12-2.htm&pid=dkp&sid=itm_5742 (дата використання джерела: 15.09.2014).
18. Науменкова С. Розвиток кредитування у посткризових умовах / С. Науменкова, С. Мищенко // Банківська справа. – 2013. – №1. – С.3-19.

Надійшла до редколегії

С. Науменкова, д-р экон. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОБСЛЕДОВАНИЕ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА КРЕДИТНОМ РЫНКЕ: ОПЫТ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ

В статье раскрыты подходы центральных банков к обследованию условий кредитования для оценки влияния неценовых факторов на сбалансированность кредитного рынка. Обоснован вывод о необходимости мониторинга кредитного рынка Украины и обследования доступности кредитов для определенных категорий заемщиков (бизнеса и населения) на основе имплементации зарубежного опыта.

Ключевые слова: кредитный рынок, центральный банк, опросы кредитных специалистов, диффузный индекс, ужесточение условий кредитования.

S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SURVEY OF DEMAND AND SUPPLY BALANCE IN LOAN MARKETS: CENTRAL BANK'S EXPERIENCE

This article examines the existing Bank Lending Survey (BLS) approaches to the assessment of the non-price lending conditions' impact on the credit market balance. BLS responses provided domestic central banks an early and reliable signal about the deterioration of financing conditions and the financial access. The monitoring pattern stipulate by using the core indicators: net percentage, diffusion index, Bank Lending Tightness (BLT). The priority tasks for National Bank of Ukraine for Bank Lending Survey were put forward by author. Senior Loan Officer Opinion Survey (SLOOS) on Bank Lending Practices address changes in the supply of, and demand for, bank loans to businesses and households over the past months.

Keywords: credit market; central bank; bank lending survey (BLS); diffusion index; bank lending tightness (BLT).

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 57-63

339.138:332.15

JEL M310

Л. Пашук, канд. экон. наук, асист.,
О. Комендант, канд. экон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ МЕРЧАНДАЙЗИНГУ В УПРАВЛІННІ ПОВЕДІНКОЮ СПОЖИВАЧІВ

Визначено основні проблеми та перспективи використання міжнародного досвіду побудов систем мерчандайзингу як елементу комплексу маркетингу в управлінні поведінкою споживачів, виділено групи базових областей побудов систем мерчандайзингу, виявлено основні форми торгівлі і використання видів мерчандайзингу.

Ключові слова: міжнародні системи мерчандайзингу, комплекс маркетингу, поведінка споживача, міжнародний ринок, просування продажів.

Постановка проблеми. В умовах насичення суспільства матеріальними благами, загострення ринкової конкуренції, формування системи споживчих цінностей нового типу та клієнтоорієнтованості сучасного бізнес-середовища, проблема збуту товарів стає все більш

актуальною для всіх суб'єктів господарювання. Дослідження, проведені фахівцями Американського інституту реклами на місці продажу показали, що 70% рішень про покупку того або іншого продукту приймається покупцями безпосередньо в торговельному закладі. За ре-

© Пашук Л., Комендант О., 2014

зультатами досліджень компанії "Light promotion": 30% покупок українських споживачів є запланованими заздалегідь, 6% – це покупки заплановані взагалі, 4% – альтернативні, а 60% – імпульсивні, тобто рішення про їх здійснення приймається безпосередньо в торговельному залі [11]. Саме тому заходи мерчандайзингу є настільки ж важливими, як і розробка бренду чи проведення рекламних акцій, оскільки вони здійснюються в точці продажу, де у продавця є останній шанс показати товар покупцю, вплинути на його вибір та вмотивувати купити більше одиниць товару. Усе це визначає важливість та актуальність використання міжнародного мерчандайзингу в управлінні поведінкою споживачів як одного з ключових чинників, що сприяє підвищенню результативності збутової політики підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій невірішені раніше частини загальної проблеми. Видатними науковцями в області маркетингу, які в своїх роботах підіймали питання комплексу маркетингу і побудов систем ефективного мерчандайзингу, зокрема, є: Г. Армстронг, А. Веллхофф, Ф. Котлер, В. Кеннет, Ж.-Е. Массон. На терені України питанням мерчандайзингу присвячені роботи таких науковців як: Л. Балабанова, А. Балабаниць, Ю. Митрохіна, Є. Ромат, В. Снегірєва, К. Канаян, Р. Канаян, М. Котляренко, А. Старостіна, Б. Іванченко та ін. Питання організації збуту та мерчандайзингової діяльності – це відносно новий напрям наукових досліджень практичного характеру, який багато в чому потребує апробацій і перевірки на практиці українського ринку.

Невирішені частини проблеми. На сьогоднішній день більшість іноземних праць із зазначеної тематики може бути використана у високорозвинених країнах та країнах, що розвиваються. Проблема побудови ефективної системи мерчандайзингу в Україні недостатньо вивчена, хоча за оцінками експертів ринок України є одним з найпривабливіших для світових гравців цієї індустрії. Крім того, в умовах політичної нестабільності економіки України, потрібно враховувати об'єктивно внутрішні фактори, які можуть вплинути на вибір методів управління поведінкою споживача.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення міжнародного досвіду щодо побудови систем мерчандайзингу для управління поведінкою споживача на ринку.

Мета дослідження. Пошук теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо використання інструментарію мерчандайзингу та аспектів підвищення результативності збутової політики глобальних компаній на українському ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід торгівлі до застосування прогресивних методів продажу товарів, насамперед – самообслуговування, який відбувся у XX ст., пов'язується з підвищенням ролі покупця в здійсненні торгово-технологічного процесу в магазині, здобуттям ним права і можливостей самостійного огляду і вибору всіх представлених у торговому залі товарів. Взагалі, значення мерчандайзингу усвідомили відносно давно. Перші прообрази універсальних магазинів з'явилися в Європі ще на початку XIX століття. З тих пір багато чого змінилося, але прообраз сучасної маркетингової діяльності мав місце у позаминулому сторіччі. В кінці XX століття були винайдені і отримали подальший розвиток у XXI нові методи торгівлі і маркетингу, види упаковки і викладення, а техніка самого продажу переросла в психологічну сутичку з поколінням покупців. З'явилися нові види торгівлі, ко-

жен з яких все повніше і тонше використовував інструменти мерчандайзингу. В умовах загострення конкуренції на ринку окремі виробники товарів у США з середини 60-х років почали використовувати технологію мерчандайзингу як один із ефективних інструментів боротьби за покупця, за самостійний вибір товарів певної марки покупцем в умовах відсутності продавця. Мерчандайзинг у ті часи виступав як спосіб виграти простір на полицях магазинів самообслуговування і за рахунок збільшення візуальної презентації товарів вплинути на рішення покупця щодо придбання певних товарів ("товар сам повинен продавати себе!"), адже мерчандайзинг намагається замінити пасивне представлення товару активним, використовуючи всі засоби, котрі можуть посилити привабливість продукту: оформлення, упакування, викладку, розміщення на вітрині та ін.

На початку XXI століття згідно з даними IAAS (США), в місцях продажів до 70% рішень про покупки приймається в самому магазині, а не перед його відвідуванням. А якщо розглядати касову зону, то цей відсоток покупок там становить 90%. [1] Отже, сьогодні мерчандайзинг передбачає підготовку товарів до продажу в роздрібній торгівлі. У відомому світовому журналі "The Economist" від 11 травня 1940 значилося: "Характерна риса успіху торгових мереж – поєднання ефективного мерчандайзингу з контролем продукції з боку продавців" [13]. На початку XXI століття мерчандайзинг найбільш швидко розвивається в сфері просування продажів так званих "sales promotion".

В літературі існує багато визначень терміну "мерчандайзинг", хоча єдино правильного і загальновизнаного варіанту ще не існує. Розглянемо деякі з них. Наприклад, Французький інститут мерчандайзингу визначає, що: "Мерчандайзинг – сукупність досліджень та прикладних методів, які застосовуються спільно або відокремлено ритейлорами та виробниками з метою підвищення рентабельності торговельної точки і збільшення збуту шляхом постійної адаптації асортименту до вимог ринку та адекватного представлення товарів" [2].

Автори Веллхофф А., Массон Ж.-Е. у своїх працях наводять наступне визначення: "Мерчандайзинг – сукупність методів і технік, об'єднаних з метою активізувати роль товару в процесі продажу за допомогою оптимізації його представлення та оточення і тим самим підвищити його рентабельність" [8].

У той же час у Британській енциклопедії наведено наступне визначення, запропоноване Ф. Котлером: "Мерчандайзинг – комплекс заходів, спрямованих на привернення уваги покупців, напр. – проведення "public relations", розміщення товарів у торговому залі, оформлення торгових прилавків, розповсюдження рекламних проспектів, плакатів тощо" [4].

Мерчандайзинг – це комплекс заходів, метою якого є підвищення попиту на продукцію, мистецтво представити товар у торговому залі. Ці заходи дозволяють сформувати у споживачів позитивний імпульс, спрямований не тільки на купівлю, а також на створення іміджевого образу торгової марки в свідомості покупця [6].

Мерчандайзинг включає в себе оцінку та вибір товарів і продукції за рахунок протягування упаковки та її дизайну; достовірність маркування та інформації (опис) про товар; вибір та оцінку форми, способу та стилю торгівлі товаром; спілкування зі споживачами, методи привернення потенційних споживачів.

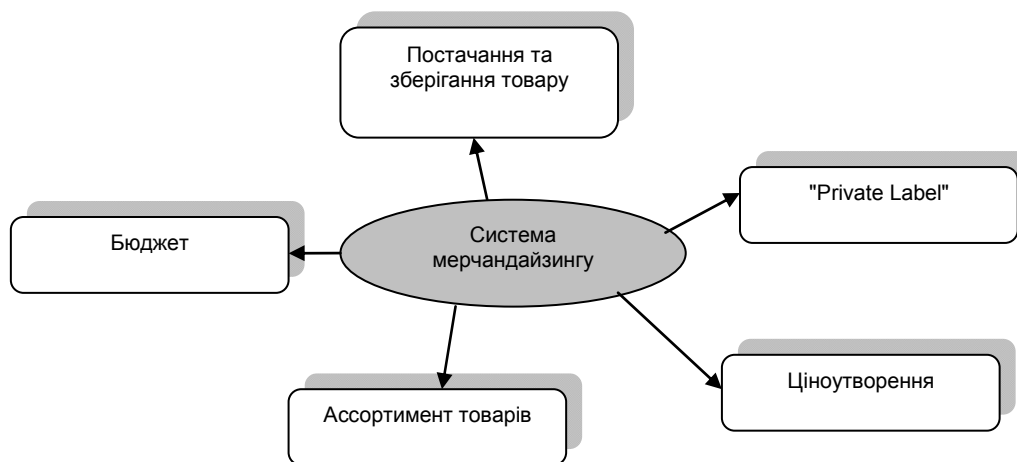

Рис. 1. Базові області побудови системи мерчандайзингу групи компаній "Inditex".

Джерело: розроблено авторами

Також існує таке поняття як "візуальний мерчандайзинг" – комплекс заходів що здійснюється в торговому залі з метою збільшення обсягу продажу та просування товару, марки, бренду шляхом спеціального їх розміщення, оформлення простору всього магазину, вітрин та стелажів для представлення споживачу як найбільше інформації про товар. Одним словом, мерчандайзинг – мистецтво збуту, продажу, реалізації товару [9].

Всі компанії, що працюють на споживчому ринку, використовують систему візуального мерчандайзингу в тій чи іншій мірі. Розглянемо побудову системи мерчандайзингу одного з ключових гравців глобального ринку "High Street Fashion" (ринку вуличної високої моди) групи компаній "Inditex". Флагманом групи компаній є бренд Zara, заснований Амансіо Ортега, який на даний момент є власником групи компаній "Inditex". Взагалі до групи компаній "Inditex" входять такі бренди як Zara, Pull&Bear, Massimo Dutti, Bershka, Stradivarius, Oysho, Zara Home and Uterqüe. Історія компанії почалась із відкриття першого магазину Zara в 1975 році в Іспанії. У 1988 році бренд вийшов на ринок Португалії, а в наступному 1989 році, оператор відкрив магазини в США та Франції. У 2000 році магазини Zara вже працювали в декількох десятках країн на всіх континентах.

За результатами діяльності в 2013 році група компаній працює вже в 88 країнах світу, мережа їх магазинів сягає 6,460 одиниць та налічує 128 тис. співробітників на 5 континентах [18]. Zara – це стильні і недорогі лінії жіночого, чоловічого та дитячого одягу, взуття, косметики та аксесуарів. В Україні група компаній відкрила за роки своєї присутності 52 магазини, в тому числі Zara – 9,

Pull&Bear – 11, Massimo Dutti – 4, Bershka – 11, Stradivarius -11, Oysho -6. Бренди Zara Home and Uterqüe ще не представлені на українському ринку. Бренд Zara можна назвати одним з найбільш успішних за всю історію існування "High Street Fashion". При цьому варто відзначити, що розвиток марки проходить абсолютно без реклами – замість цього компанія інвестує у відкриття нових магазинів і заохочує покупців купувати свій товар ефективними системами побудови мерчандайзингу.

На рис. 1 зображено базові області побудови системи мерчандайзингу в Україні групи компаній "Inditex", які включають область асортименту товарів, ціноутворення, бюджету, постачання та зберігання товарів, а також приватну марку в роздрібній торгівлі. Остання область є особливо важливою у системі побудови систем мерчандайзингу. Розглянувши систему мерчандайзингу групи компаній "Inditex" бачимо, що приватна марка – це один з ключових ознак успіху компанії на світовому ринку. Як ми вже зазначали вище, група компаній володіє дев'ятьма брендами (Zara, Pull&Bear, Massimo Dutti, Bershka, Stradivarius, Oysho, Zara Home and Uterqüe), які здійснюють свої операції абсолютно відокремлено один від одної. Друга складова системи мерчандайзингу – ціна і стратегія ціноутворення, тобто узагальнююча модель дій щодо встановлення і зміни цін, набір правил для прийняття цінових рішень, які забезпечують реалізацію цінової політики. Група компаній "Inditex" використовує всі відомі стратегії цінового рівня. Традиційними стратегіями групи компаній "Inditex" як на глобальному ринку так і на ринку України є стратегія високих/низьких цін, стратегія заокруглених цін, стратегія "зняття вершків", тощо.

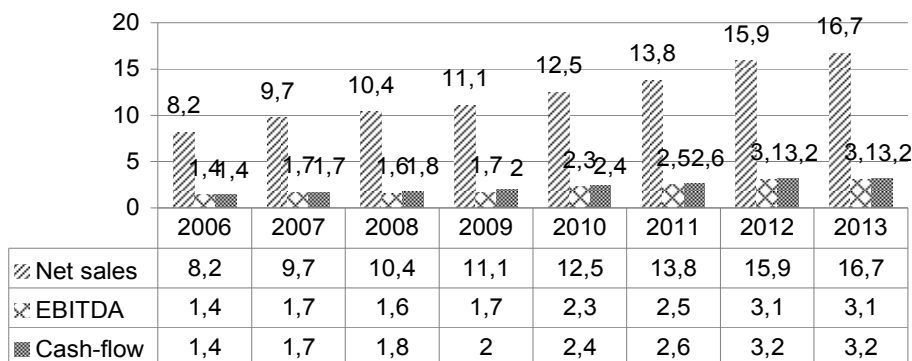

Рис. 2. Основні фінансові показники групи компаній "Inditex", 2006-2013 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [18]

Третьою складовою побудови системи мерчандайзингу є наявний асортимент товарів. На місці продажу споживчий імпульс формується безпосередньо під впливом таких факторів: доступності товару, його розташування, наявності достатньої інформації, ціни. Мерчандайзингові інструменти дають змогу донести до споживача максимальну кількість інформації, ознайомити його з новими асортиментними позиціями або з властивими їм якостями. При цьому не виникає потреби в додаткових витратах на навчання та мотивацію персоналу торговельної точки. В загальній маркетинговій концепції товару найважливіше місце займають такі інструменти мерчандайзингу як стандарти розміщення в торговельному просторі, використання P.O.S. – матеріалів, розробка нових форм фірмового обладнання. Група компаній "Inditex" активно використовує правило в своїй діяльності "те, що ефективно працює – те, що працює в своєму місці в потрібний час та має оптимальний розмір".

Четвертою складовою є формування оптимального бюджету та фінансового плану. В відкритій вторинній

інформації, що публікується публічними компаніями на ринку, не має бути бюджету. Тому говорити про ефективність ведення фінансового планування групи компаній ми можемо лише опосередковано з результатів планування, а саме річних звітів. Так, обсяги чистих продажів групи компаній зросли з 9,4 млрд. євро у 2006 році до 16,7 млрд. євро у 2013 році з загальним відсотком зростання – 11 %. Чисті прибутки групи компаній зросли "Inditex" з 1 млрд. євро до 2,4 млрд. євро, зі зростанням на 13 % [18]. Інші фінансові показники такі як виручка від основної діяльності, операційна виручка, прибутки, до і після сплати податків говорять про стійке фінансове положення компаній за останні 6 років, що особливо важливо в період глобальної фінансової кризи, коли більшість компаній понесли збитки. Як видно на графіку група компаній має стійкий тренд до зростання по всім основним показникам. Тому можемо говорити, що фінансове планування, в тому числі і мерчандайзингової діяльності, здійснюється дійсно ефективно.

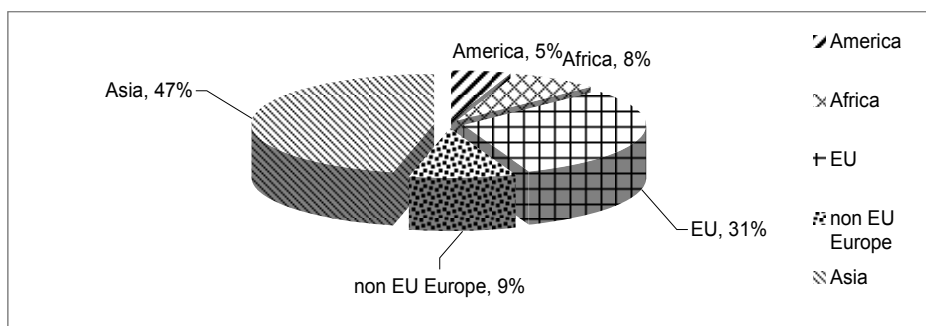

Рис. 3. Структура світових постачальників групи компаній "Inditex"

Джерело: розроблено авторами за даними [18]

П'ятою складовою побудови системи мерчандайзингу є ефективна система зберігання та збуту. Для забезпечення ефективної реалізації вироблених товарів підприємства здійснюють комплекс заходів, які забезпечують фізичне переміщення та розподіл товарної маси у ринковому просторі, доведення товарів до споживачів і організацію їх ефективного споживання або використання. Все це має місце у розробці маркетингової збутової стратегії групи компаній "Inditex". Як ми зазначали, група компаній "Inditex" здійснює свою діяльність у 88 країнах світу з мережею магазинів у 6,460 одиниць. Як значиться в річному звіті групи компаній 55 % всього виробництва компанії знаходиться в Іспанії, Португалії та Марокко, решта 45 % припадає на решту світу. Кількість постачальників цієї групи компаній вражає – она становить 1592 партнерів. Основним регіоном постачання сировини є Азія – 738 постачальників (47 %), на Європейський союз припадає 497 постачальників (31 %) далі слідують Країни Європи, не члени ЄС – 151 постачальників (9 %) Африка – 124 постачальники (8 %) та Америка – 82 постачальники (5 %) [18]. (див. рис. 3.)

Беручи до уваги позитивний досвід концерну "Inditex", спробуємо узагальнити основні підходи до формування комплексу мерчандайзингової діяльності, які є єдиними для магазинів в усіх країнах, де оперує концерн. Насамперед, для забезпечення ефективної реалізації товарів і отримання бажаного розміру прибутку необхідно забезпечувати постійну наявність товару в асортименті та представляти його у викладці магазину, найбільш привабливо показувати цей товар і ефективно керувати доходами від торгівлі цим товаром. Мерчандайзинг є новим напрямком в стратегії роздрібно торгівлі. Але тим не менш, вже можливо визначити ос-

новні напрями мерчандайзингової діяльності за чотирма "основними осями мерчандайзингу":

- асортимент товарів (як складова частина торговельної стратегії магазину, що пов'язується із вивченням попиту населення зони діяльності підприємства роздрібно торгівлі, визначенням зони концентрування потенційних покупців для даного магазину, формуванням товарного профілю магазину і його формату, проведенням переговорів з постачальниками товарів і організацією постачання товарів);
- представлення товарів (базується на забезпеченні наявності у магазині товарів визначеного асортименту і подальшому його розміщенні в торговельному залі, викладанні на торгово-технологічному обладнанні, застосуванні найбільш ефективних прийомів і способів демонстрації цих товарів з врахуванням їх специфіки, оптимізації кількості одиниць товарів у викладці);
- анімація (активізація і стимулювання продажу товарів у магазині на основі рекламно-інформаційної роботи, проведення презентацій, дегустацій та ін.);
- управління продажем товарів (як комплекс заходів з аналізу рентабельності торгівлі окремими товарами чи товарними групами, визначення ефективності використання торгової площі, управління запасами, оптимізації рівня торговельних надбавок та ін.).

Організаторами системи мерчандайзингу у вітчизняній та зарубіжній практиці традиційно є виробники (на основі власного штату мерчандайзерів), дистриб'ютори (через своїх торгових агентів) або спеціалізовані агентства. Мерчандайзинг як складний процес організації та управління продажами здійснюється на планових засадах. План мерчандайзингу включає низку базових складових, які відображені на рис. 4.

Рис. 4. Основні "осі мерчандайзингу"

Джерело: розроблено на основі [16]

Основними елементами комплексу мерчандайзингу можуть стати наступні заходи:

- забезпечення в каналах товаропросування запасів товарів на рівні, достатньому для безперервного пропонування оптимального асортименту в кожному пункті продажу;
- великі торговельні підприємства інколи включають до переліку питань мерчандайзингу питання відносин з дистриб'юторами і постачальниками;
- санації асортименту і зменшення обсягів запасів товарів-баластів (низькорентабельні або нерентабельні групи та різновиди товарів);
- виділення максимального простору торговельно-технологічного обладнання магазинів для найбільш прибуткових марок і видів товарів, розміщення їх на пріоритетних місцях відносно напрямку руху потоків покупців;
- встановлення додаткових пунктів продажу в торговельному залі;
- забезпечення найбільш ефективною презентації товарів завдяки використанню цінників, вказівників, рекламних матеріалів у торговельному залі.

В Україні продаж товарів населенню в основному здійснюють підприємства роздрібної торгівлі (магазини, павільйони, кіоски та ін.). Роздрібною торгівлею також займаються промислові й оптові підприємства через мережу власних фірмових магазинів та інші пункти продажу товарів, роздрібні ринки, підприємства громадського харчування, та інші суб'єкти господарювання різних форм власності. Обсяги продажів через торговельні мережі має тенденцію до зростання. Зокрема, сьогодні у Великобританії "going shopping" (відвідування магазину) стоїть на другому місці за популярністю після перегляду телевізійних програм серед способів проведення вільного часу населення. Така ж тенденція характерна і для інших країн Європи та Америки. У США, наприклад, торгові центри все більш зливаються з центрами відпочинку. В Англії існує ряд фірм, які перевозять англійців на континент за покупками на цілий день до найбільшого в Європі торгового центру Gateshead's Metro Centre [13].

По суті це означає, що процес покупки перестає просто задовольняти потреби людей в товарі і починає задовольняти потребу в самому процесі. Очевидно, нинішня Україна ще далека від широкого розповсю-

дження цього явища. Але ніщо не заважає вже зараз почати перетворювати процес покупки в задоволення. Йдеться не лише про просування торгових марок, а самого процесу покупок. Потреба в активному просуванні торгових марок в точках продажу зумовлює необхідність створення нових ідейних концепцій системи маркетингових комунікацій та їх реалізації з використанням новітніх технологій, з максимальною мобільністю, швидкістю та якістю. Переважна більшість міжнародних компаній вдало використовують інтегровані маркетингові комунікації для вирішення таких задач.

Інтегровані маркетингові комунікації (ІМК) на місці продажу – це комплексний синтетичний засіб маркетингових комунікацій, що сприяє стимулюванню роздрібної торгівлі через привертання уваги споживачів до певних торгових марок чи груп товарів в місцях продажу без активної участі спеціального персоналу. Особливістю впровадження інтегрованих маркетингових комунікацій на місці продажу є обмеженість їх застосування рамками підприємства роздрібної торгівлі. ІМК можна розглядати як комунікаційну складову мерчандайзингу. Прийоми і основні інструменти ІМК на місці продажу зазвичай представлені POS-матеріалами (від англ. "point of sales" – місце продажу) – засобами оформлення місця продажу товарів (зовнішні POS-матеріали, напідложна графіка, поліграфічна рекламна продукція, підставки (диспансери або холдери) різних типів, конструкції презентаційного характеру). Цілями застосування ІМК на місці продажу є: забезпечення брендових товарів достатньою та зручною для ефективної реалізації площею, демонстрація найбільш вигідних та привабливих якостей товару, інтенсифікація процесу продажу, презентація товарів-новинок, забезпечення сумісності внутрішньо магазинних технологій з особливостями поведінки покупців. Бренди формують у свідомості людини характерні образи, стійкі асоціації зовнішнього і внутрішнього ґатунку, співвіднесені з особистим досвідом. Бренди мають певний потенціал ринкового просування і охоплення ринку, здатність поширювати свій імідж на різноманітну продукцію. Таким чином, формування довгострокової купівельної переваги певного товару перед конкурентами є основним завданням брендингу задля управління поведінкою споживачів.

У сучасному розумінні поведінка споживачів – це всі ті економічні, соціальні і психологічні аспекти, які мають місце в процесі підготовки і здійснення купівлі, а також використання придбаного продукту, включаючи передавання набутого досвіду іншим; це дії, які здійснюють окремі особи купуючи і використовуючи продукцію чи послуги, це розумові і соціальні процеси, які передують зазначеним діям або настають за ними. Споживчий ринок складається з індивідів і членів їх сімей, які купують товари та послуги з метою задоволення власних потреб. Наприклад, споживчий ринок США – це понад 255 млн. людей, які купують товари та послуги на суму понад \$ 2 трлн. (\$ 9000 на кожного, будь це дорослий чи дитина). Щороку в цей ринок вливається ще кілька мільйонів людей, що приносять з собою понад \$ 100 млрд., що робить ринок США одним з найпривабливіших споживчих ринків у світі [14]. Споживачі відрізняються один від одного віком, смаками, рівнем освіти та доходів. І вони купують величезну кількість найрізноманітніших товарів і послуг.

За даними організації "Euromonitor International" (США) в 2013 році можна виділити п'ять основних трендів, що формують поведінку споживачів: споживчі витрати почали зростати вперше за посткризові роки, зростає частка імпульсних покупок у загальній структурі споживачів, продовжується вплив боргової кризи на вподобання студентської молоді утримуватись від довгострокових кредитів на нерухомість та автомобілі, "смартфонізація" споживацького ринку та зростання покупок "здорового способу життя" [1].

В умовах насичення споживацького ринку товарами та загострення конкуренції на всіх рівнях перед кожним торговельним підприємством неминує постає проблема активізації попиту населення на товари. В цих умовах підприємства ведуть активний пошук засобів стимулювання попиту населення з метою збільшення обсягів реалізації товарів і розширення своєї ринкової ніші. Існує значна кількість методів активізації продажу товарів, які можна поділити на дві групи: магазинні (стимулювання продажу) і позамагазинні, які звернені до найбільш широких мас населення.

На відміну від позамагазинних методів продажу товарів, які дещо пасивні в частині дії на покупця (бо залежать від того, заїде покупець у магазин чи ні), магазинні методи активізації продажу товарів, звернені безпосередньо на відвідувача магазину, якому потрібна ця категорія товару. Через стимулювання продажу вони повинні створити потік споживачів і реалізацію товарів безпосередньо в магазинах. У цьому полягає відмінність стимулювання продажу товарів у магазинах від позамагазинних методів активізації продажу товарів, які звернені безпосередньо до кожного потенційного покупця з метою спонукання його до купівлі товару поза магазином. Важливе значення при організації активних методів продажу товарів має також і психологічний вплив на покупця з метою нав'язування йому товару. Незважаючи на те, що всі методи активізації попиту населення різняться між собою, до них ставляться певні загальні вимоги. Вони мають залучати увагу покупців і містити інформацію, яка б допомогла їм знайти потрі-

бний товар; передбачати певну вигоду покупцям у разі придбання товару; містити чітку пропозицію щодо негайного придбання товару.

Висновки та перспективи подальших розробок.

Провівши дослідження використання міжнародного досвіду побудов систем мерчандайзингу на прикладі групи компаній "Inditex" в управлінні поведінкою споживачів ми визначили, що загалом побудова систем мерчандайзингу базується на шести базових областях: загальний бюджет, який включає в тому числі й інвентар, категорії продуктів та загальний асортимент продукції, наявність чи відсутність "private label", побудова системи безперервного постачання товару, стратегія ціноутворення, зберігання запасів, а також інтегрованих маркетингових комунікацій. Від якості побудови наведених областей побудови та від психології покупця залежить ефективність системи мерчандайзингу як на локальному так і на глобальному рівні. В умовах політичної нестабільності, загострення конкуренції в усіх сферах діяльності суспільства виникає необхідність подальших досліджень та розробки практичних рекомендацій щодо можливостей підвищення ефективності ведення підприємницької діяльності, в тому числі за рахунок управління вподобань споживачів.

Список використаних джерел

1. Consumer Lifestyles in the US. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.euromonitor.com/consumer-lifestyles-in-the-us/report> дата використання: 15 вересня 2014 р.
2. IFM (Institut Français du Merchandising) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ifm.asso.fr/site> дата використання 8 серпня 2014 р.
3. Principles of Marketing: Third European Edition / [Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J and Wong, V], Prentice Hall, Harlow, 2001.
4. Kotler P., "Marketing and Merchandising," Encyclopedia Britannica, 1995, 508 p.
5. Colborne R., Visual Merchandising: The Business of Merchandise Presentation (Sv-Fashion Merchandising) / Robert Colborne, 1996. – 335 p.
6. Visual Merchandising / Swati B., Anuraag S. – Tata McGraw-Hill Education, 2010 – 264 p.
7. Анопій В.В. Організація торгівлі. – Підручник 3-тє вид. / [Анопій В.В., Міщук І.П.]; за редакцією Анопій В. В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
8. Веллхофф А. Мерчандайзинг: ефективні інструменти та управління товарними категоріями / А. Веллхофф, Ж.-Е. Масон. – М.: Вид. дім Гребенникова, 2004. – 267 с.
9. Галун Д.А. Визуальный мерчандайзинг на раз-два-три-четыре-пять / Д.А. Галун – "Питер", 2013 – 58 с.
10. Ильин Е.П. Мерчендайзинг. – СПб.: Питер, 2008. – 180 с.
11. Импульсивные покупки: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bmgukraine.com/impulsivnyie-pokupki.html> дата використання: 1 вересня 2014 р.
12. Картер Г.И. Особенности реализации товаров в торговом зале. – К.: Студцентр, 2007. – с. 180.
13. Макашов Д. Мерчендайзинг. Искусство сбыта товара. Режим доступу <http://www.marketing.spb.ru> дата використання: 25 серпня 2014 р.
14. Маркетинг. Гостеприимство и туризм /Котлер Ф., Боуэн Дж., Майкенз Дж., Учебник для вузов/Пер. с англ. под ред. Р.Б. Ноздревой. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 787 с.
15. Старостіна А.О. Маркетингові дослідження національних і міжнародних ринків: Підручник. – К.: ТОВ "Лазарит-Поліграф", 2012 – 480 с.
16. Черепнин Т. Мерчандайзинг и Мерчандайзинг//Современная торговля. 2004. май. Режим доступу: <http://www.prodaji.ru> дата використання: 30 липня 2014 р.
17. Forbes. Top-10 FMCG-ритейлерів України. Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/business/1365109-top-10-fmcg-ritejleriv-ukrayini>. дата використання: 24 липня 2014 р.
18. INDITEX FINANCIAL DATA. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.inditex.com/en/sustainability/suppliers/suppliers_world. дата використання: 15 вересня 2014 р.

Надійшла до редколегії 26.10.14

Л. Пашук, канд. экон. наук, ассист.,
Е. Комендант, канд. экон. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СИСТЕМЫ МЕРЧАНДАЙЗИНГА В УПРАВЛЕНИИ ПОВЕДЕНИЕМ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Определены основные проблемы и перспективы использования международного опыта построения систем мерчандайзинга как элемента комплекса маркетинга в управлении поведением потребителей, выделены группы базовых областей построения систем мерчандайзинга, выявлены основные формы торговли и использования видов мерчандайзинга.

Ключевые слова: системы мерчандайзинга, комплекс маркетинга, поведение потребителя, международный рынок, продвижение продаж.

L. Paschuk, PhD in Economics, Assistant,
O. Komendant, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL SYSTEMS OF MERCHANDISING TO MANAGE THE CUSTOMER BEHAVIOR

The major problems and perspectives of international experience utilization as element of marketing mix to manage the customer behavior, major forms of trade were defined and approaches to merchandising tools application.

Keywords: systems of merchandizing, marketing mix, customer behavior, international market, sales promotion.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 63-67

УДК: 332.01

JEL Q 000

О. Піменова, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СУЧАСНИХ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розкрито основні проблеми аграрного сектору економіки України в сучасних умовах. Визначено основні напрями розвитку сільськогосподарства України. Обґрунтовано необхідність соціо-еколого-економічного розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, інституціоналізм, інституціоналізація, форми господарювання, соціо-еколого-економічний розвиток, фермерство, селянське господарство кооператив.

Проблема формування соціо-еколого-економічної моделі розвитку аграрного сектору економіки України сьогодні набуває актуальності та потребує у своєму вирішенні науково обґрунтованих організаційних заходів та механізмів втілення.

Проблеми господарювання в аграрному секторі, забезпечення ефективного процесу узгодження економічних інтересів суб'єктів аграрних відносин привертали увагу дослідників на різних етапах еволюції економічної думки і знайшли відображення у працях Ксенофонта, Колумелли, М. Катона, М. Т. Варрона, Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, В. Ойкена, А. Я. Антоновича, С. М. Булгакова, І. В. Вернадського, М. Х. Бунге, М. І. Зібера, М. Д. Кондратьєва, М. В. Левицького, М. І. Туган-Барановського, Є. Є. Слуцького, О. В. Чаянова та інших.

Теоретичні та практичні аспекти господарювання в умовах глобалізації, зокрема відносини власності та їх інституційне забезпечення висвітлені у працях таких учених, як: В. Г. Андрійчук, В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, М. А. Булат, П. І. Гайдучий, Т. В. Гайдай, В. М. Геєць, Н. І. Гражевська, В. В. Зіновчук, І. В. Коновалов, Г. І. Купалова, Ю. М. Лопатинський, Й. М. Малік, І. Й. Малий, В. О. Мандибура, В. Я. Месель-Веселяк, Л. В. Молдаван, В. Г. Нелеп, Н. А. Новічкова, І. Ф. Радіонова, П. Т. Саблук, С. О. Савицька, Б. А. Черняков, П. В. Щепієнко, О. Г. Шпилюк, В. П. Якобчук та інших.

Теоретико-методологічні аспекти філософії господарства висвітлені у працях В. Д. Базилевича, З. С. Варналя, В. В. Ільїна, І. І. Мазур, А. О. Маслова, І. В. Назарова, Ю. М. Осипова та інших.

Дослідженню сутності та основних тенденцій інституціоналізації форм господарювання в системі аграрних відносин присвячені праці відомих західних дослідників Алена де Жанврі, Д. Бахмана, Г. Брайтшуха, К. Даймера, В. Друна, Г. Екерта, А. Ковальського, В. Кокнаре, І. Маттнеса, Ю. Хайнріха, В. Хейера та інших.

Метою роботи є теоретико-методологічний аналіз інституційного забезпечення форм господарювання в системі аграрних відносин та розробка методичних підходів і практичних рекомендацій щодо вибору раціональної й ефективної економічно життєвої, екологічно безпечної і соціально прийнятної, збалансованої форми господарювання в умовах сталого розвитку.

Інституціоналізм як напрям економічної думки пов'язаний з обґрунтуванням та розвитком нових реформаторських концепцій суспільного контролю над економікою і захистом від негативних наслідків монополізації.

Особливістю цього напрямку є застосування категорій та методології соціальних наук у поясненні економічних процесів та явищ. Саме для концепцій інституціоналізму характерне поєднання різних суспільних наук, оскільки аналізується поведінка людини в суспільному середовищі. На думку А. А. Чухна "поєднання виробничих відносин та інститутів збагачує і конкретизує наші уявлення про суспільну будову, розширює можливості для подолання спрощених підходів до трактування складних соціально-економічних проблем, дає змогу розкрити глибину і багатогранність зв'язків і залежностей, що у свою чергу, відкриває можливості виявити механізми реалізації системи виробничих відносин, функціонування і розвитку економіки і суспільства" [9, с. 6].

Для сучасного аграрного сектору економіки України характерні такі проблеми, як: розвиток ефективних форм господарювання як фактора відтворення українських сіл, забезпечення населення країни якісними і доступними продуктами харчування, збільшення потенціалу вітчизняної продукції на експорт на міжнародних ринках. Тому в роботі досліджується інституціонально-соціальний напрямок економічної думки, який передусім розглядає суспільні відносини та вплив цих відносин на економічні процеси, зокрема в аграрному секторі економіки України.

Сучасний інституціоналізм, на думку Ю. М. Лопатинського, вивчає й описує механізми регулювання, впорядкування суспільного життя, діяльності та поведінки людей з урахуванням сукупності прийнятих соціальних норм, звичаїв, зразків поведінки (інститутів); досліджує форми організацій та інституційну структуру виробництва, контрактні угоди та ін. Предметом дослідження сучасного інституціоналізму є інституційне середовище, форми власності, форми господарювання [10, с. 24].

Господарювання в системі аграрних відносин невіддільно пов'язане із навколишнім природним середовищем. Результати господарської діяльності залежать від природно-кліматичних умов, природних ресурсів, якості ґрунтів, а також від сезонного характеру праці, обороту капіталу, розвитку кон'юнктури аграрного ринку. Тому соціо-еколого-економічний розвиток аграрного сектору

ґрунтується на гармонійному поєднанні трьох головних функцій сільського господарства: економічної, соціальної та екологічної. Розвиток сільського господарства вимагає від усіх існуючих інститутів сприяти ефективному господарюванню. В сучасних умовах в Україні домінують такі форми господарювання, які першочергово орієнтуються на досягнення максимально економічного ефекту від своєї діяльності навіть за рахунок соціальних та економічних показників, що породжує великі соціальні та екологічні проблеми в аграрному секторі. До таких форм господарювання належать великі сільськогосподарські підприємства, які володіють тисячами га сільськогосподарських угідь, де вирощують високорентабельні сільськогосподарські культури. В Латинській Америці вони представлені латифундіями, в Україні, в Росії та інших постсоціалістичних країнах – агрохолдингами. В Україні частка агробізнесу у виробництві валової сільськогосподарської продукції складає більше 35% і його рентабельність, в залежності від виду діяльності – 50-55%. Назва "агробізнес" передбачає бізнес в аграрному секторі. Бізнес у економічному словнику за редакцією А.М. Азриліяна, визначається як економічна діяльність, яка дає прибуток або будь-який вид діяльності, який дає дохід або власні вигоди [11, с. 59]. Учасники агробізнесу – переважно іноземні інвестори, які інвестують у визначений вид бізнесу з метою отримання прибутків. Для цього вони орендують великі площі сільськогосподарських земель і вирощують на них високорентабельні сировинні культури (рапс, соняшник, кукурудза тощо) із застосуванням пестицидів, гербіцидів та інших засобів захисту рослин для отримання високих урожаїв. Переважно вирощуються олійні та зернові культури. Серед найбільших мінусів такої діяльності є нехтування сівоzmінами, а вищезазначені культури швидко виснажують ґрунти. Фермерство та підприємство на селі не розвивається, оскільки землі вже зайняті під агробізнес. Селяни є власниками заробітної плати, а не доходів від реалізації продукції, оскільки працюють в агрохолдингах, а не займаються підприємницькою діяльністю.

Коли бізнес перестає бути привабливим, капітал переходить в іншу галузь, а виснажені землі залишаються

селянам. Тому саме розвиток соціо-еколого-економічних форм господарювання у вигляді фермерства, селянських господарств та сільськогосподарської кооперації сприятиме не тільки вирощуванню органічної та екологічно чистої продукції та збереженню національних ґрунтів, а й підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції та розвитку малого підприємництва в сільському господарстві.

На відміну від агробізнесу, господарювання передбачає бережливе ставлення до природи та навколишнього середовища, вирощування здорової та якісної продукції, яка буде давати прибутки господарю.

Об'єктом господарювання в системі аграрних відносин є господарство (підприємство), яке поєднує трудову діяльність людини, її творче ставлення до природи.

Суб'єктами господарювання в системі аграрних відносин виступають: господар, а також члени господарюючої родини і можуть бути наймані працівники.

Застосування зазначених теоретичних підходів та критичний аналіз сутності різних форм господарювання дали змогу запропонувати таке визначення "провідного елементу господарювання в системі аграрних відносин" за сучасних умов як: сукупність соціо-еколого-економічних взаємин між суб'єктами аграрного сектору економіки у виробництві, розподілі, обміні та споживанні сільськогосподарської продукції, де господар (власник) безпосередньо бере участь у виробничому процесі, виконує управлінську, організаційну та виконавчу функції, будучи зацікавленим у динамічному розвитку, що дає можливість забезпечувати споживачів органічною та екологічно чистою сільськогосподарською продукцією [4, с. 59-60].

На нашу думку, в Україні саме особисте селянське та фермерське господарство виступають раціональною формою господарювання, які забезпечують збалансоване поєднання економічної, соціальної та екологічної складових та сприяють сталому (від нім. Nachhaltigkeit – самовідновлювальний) розвитку галузі.

Одним із напрямів сталого розвитку в сільському господарстві, на нашу думку, є виробництво органічної сільськогосподарської продукції (табл. 1). Саме таке виробництво дозволяє в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні функції.

Таблиця 1. Органічне землеробство, як напрям сільського господарства в контексті сталого розвитку

№	Засади органічного землеробства
1	Не використовує синтетичних хімікатів: добрив, пестицидів, антибіотиків тощо.
2	Здійснює мінімальну обробку ґрунту.
3	Не застосовує генетично модифікованих організмів.
4	Охоплює такі сфери як: рослинництво, овочівництво, садівництво, тваринництво тощо.
5	Спрямоване на збереження довкілля, природного середовища й отримання продукції з використанням речовин й методів природного походження.

Джерело: Складено автором самостійно

Результати проведеного теоретичного та статистичного аналізу форм господарювання в США та країнах Європи [4, 6, 8], лідерів світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, підтверджують, що ефективне соціо-еколого-економічне господарювання засноване саме на діяльності фермерських господарств – так званого "життєздатного розміру", які виробляють сільсько-

господарську продукцію на підприємницьких засадах, з одного боку, а з іншого – забезпечують реалізацію комплексу економічних, соціальних та екологічних функцій (табл. 2). **Такими формами господарювання виступають в США та країнах Європи фермерські господарства, в Україні, Росії та інших постсоціалістичних країнах – селянські та фермерські господарства.**

Таблиця 2. Соціо-еколого-економічні форми господарювання розвинених країн

Функції	Діяльність фермерських господарств (досвід США та Європи)
Економічна	Виробляють сільськогосподарську продукцію на підприємницьких засадах
Соціальна	Збереження генофонду у сільській місцевості
Екологічна	Підтримка агро-пасовищно-лісових ландшафтів та збереження флори і фауни, їх біорізноманіття.

Джерело: Складено автором самостійно

Але в агресивному ринковому середовищі селянам та фермерам через обмеженість у фінансових ресурсах важко конкурувати з великим агробізнесом (агрохолдингами), тому вони об'єднуються у сільськогосподарські кооперативи. Сільськогосподарська, зокрема обслуговуюча, кооперація є ефективною багатфункціональною структурою, яка забезпечує

конкурентоспроможність селян та фермерів, сприяє підвищенню ефективності їх діяльності шляхом обслуговування своїх членів у сфері переробки, постачання, збуту, маркетингу, консалтингу і навіть виробництва основних видів продукції сільського господарства, з однієї сторони, а з іншої – надає сільському населенню товари та послуги повсякденного вжитку (рис. 1).

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ

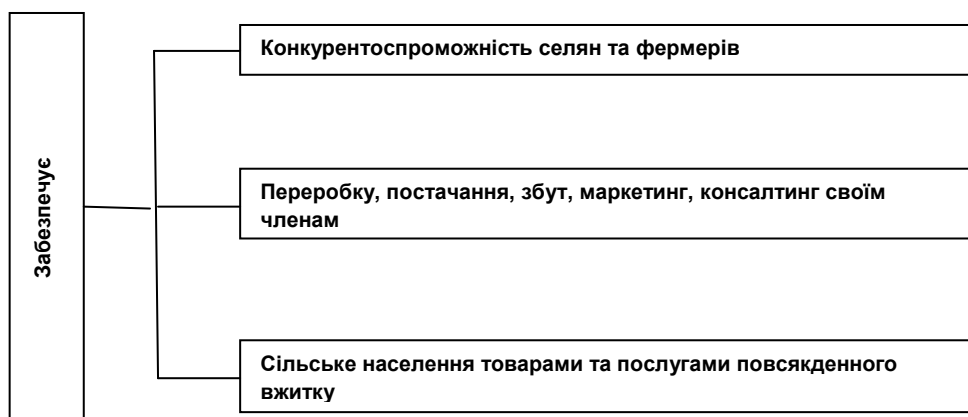

Рис.1. Переваги сільськогосподарської обслуговуючої кооперації

Джерело: Складено автором самостійно

Аналіз розвитку сільськогосподарської кооперації в Німеччині (рис. 2.) дозволяє стверджувати, що сільськогосподарський кооператив може бути **ефективною формою господарювання в аграрному секторі економіки в умовах глобалізації, оскільки, з одного боку, надаючи необхідні послуги господарствам-**

членам сприяє їх конкурентоспроможності та ефективного господарюванню, а з іншого – забезпечує зайнятість сільського населення, самозайнятість фермерів при збереженні їх господарської самостійності у співпраці з кооперативом [6, с. 58-60].

НІМЕЦЬКИЙ СОЮЗ РАЙФФАЙЗЕН

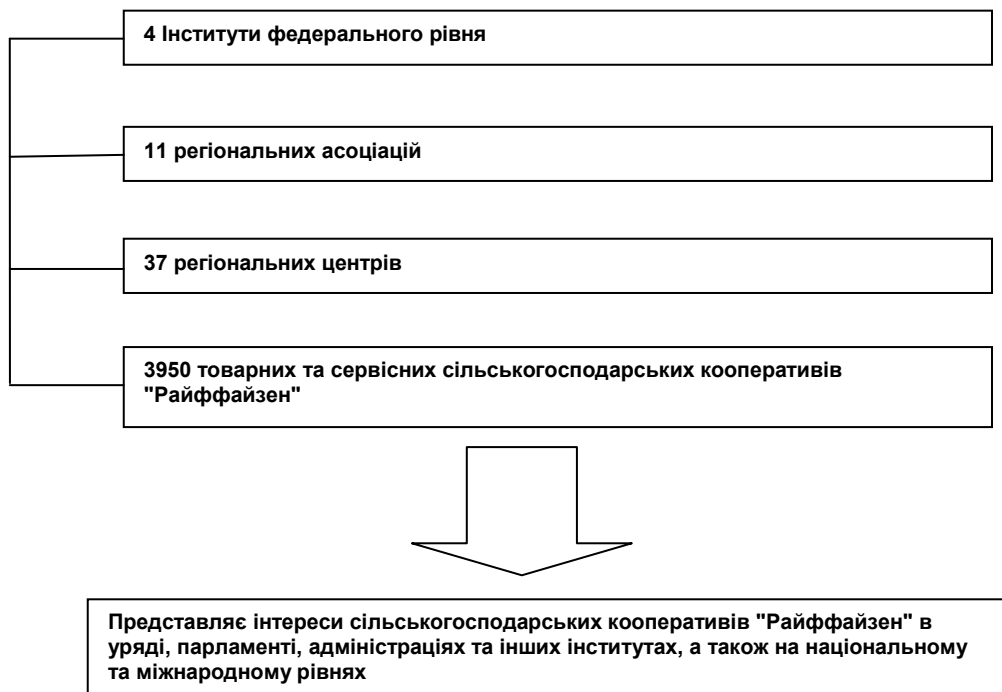

Рис.2. Структура Німецької сільськогосподарської кооперації

Джерело: Складено автором самостійно

На нашу думку, сільськогосподарський кооператив виступає соціо-еколого-економічною формою господа-

рювання в сучасних умовах, оскільки сприяє об'єднанню таких соціо-екологічних форм господарювання як

селянські та фермерські господарства, а також забезпечує їх економічну ефективність у сфері обслуговування та виробництва.

Отже, у сільському господарстві ефективне господарювання може бути визначене як діяльність, яка збалансовано поєднує економічну, соціальну та екологічну складові, оскільки надмірна експлуатація природних ресурсів задля власної вигоди призводить до їх вичерпування, що з часом знижує і економічні показники дія-

льності підприємств. Тому нами було розроблено економіко-математичну модель "Оцінка рівня ефективності форм господарювання в аграрному секторі" [4, с. 151 – 165], яка **забезпечує поєднання економічної, соціальної та екологічної складових і дає можливість визначити рівень ефективності форм господарювання з огляду сталого розвитку**, що суттєво збагачує науково-практичний підхід до вибору форми господарювання (рис. 3).

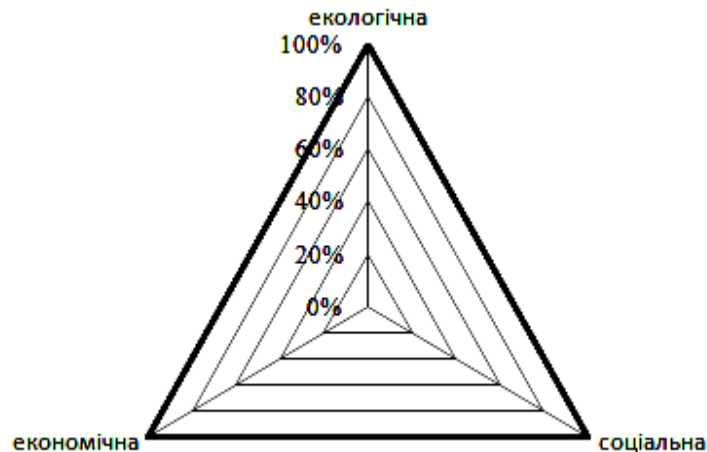

Рис. 3 Модель "Оцінка рівня ефективності форм господарювання в аграрному секторі"
(Трикутник збалансованості економічної, соціальної та екологічної складових сільськогосподарської діяльності)

Джерело: Складено автором самостійно

Ця модель охоплює три елементи:

1) оцінку рівня ефективності форм господарювання за бальною шкалою;

2) визначення інтегральних показників;

3) збалансування показників економічної, соціальної та екологічної складових сільського господарства (рис. 4).

МОДЕЛЬ "ОЦІНКА РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ"

1 Елемент	Оцінка рівня ефективності форм господарювання за бальною шкалою
2 Елемент	Визначення інтегральних показників
3 Елемент	Збалансування показників економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку

Рис.4. Основні елементи економіко-математичної моделі
"Оцінка рівня ефективності форм господарювання в аграрному секторі"

Джерело: Складено автором самостійно

Таким чином, інституційне забезпечення передбачає перш за все створення в сільському господарстві умов для розвитку раціональних форм господарювання. На нашу думку, законодавство має перш за все жорстко контролювати концентрацію великих масивів сільськогосподарських угідь та не допускає таких форм господарювання у сільському господарстві, які не забезпечують збалансованого дотримання економічної, соціальної та екологічної складових. У цьому зв'язку аграрна політика країни має орієнтуватись на підтримку фермерського типу господарювання та сільськогосподарської кооперації, який виконує економічні, соціальні

та екологічні функції, що й забезпечує сталий розвиток сільського господарства.

Список використаних джерел

1. Булгаков С. Розмисли. Творча спадщина в контексті XXI століття / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 903 с. – (Славетні постаті)
2. Гєєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Гєєць; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.: табл., рис.
3. Молдаван Л.В. Соціально-економічна сутність сільськогосподарських підприємств. – В монографії "Іноваційні трансформації аграрного сектора економіки" / [О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван, Б. Й. Пасхавер та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – С. 235-250.

4. Піменова О. В. Інституційне забезпечення форм господарювання в системі аграрних відносин: дис. канд. економ. наук: 08.00.01 / Піменова Олена Володимирівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 253 с.
5. Піменова О. В. Модель оцінки рівня ефективності форм господарювання в аграрному секторі / О. В. Піменова // Економіка та прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 77–88.
6. Піменова О. В. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як чинник конкурентного господарювання малих і середніх господарств в Україні / О. В. Піменова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка. – №148. – 2013. – С. 58–60.
7. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М., 1982. – 445 с.

8. Черняков Б. А. Американское фермерство: XXI век. / Б. А. Черняков. – М.: Художественная литература, 2002. – 399 с.
9. Чухно А. А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / А. А. Чухно // Економіка України. – 2008 р. – №6. – С. 4–13.
10. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституційні засади / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
11. Новый экономический словарь / под ред. А. Н. Азриллиана. – 3-е изд. – М.: Институт новой экономики, 2009. – 1088 с.

Надійшла до редколегії 24.04.14

Е. Піменова, канд. екон. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННЫХ СОЦИО-ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Раскрыты основные проблемы аграрного сектора экономики Украины в современных условиях. Определены основные направления развития сельского хозяйства Украины. Обоснована необходимость социо-эколого-экономического развития аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор, институционализм, институционализация, формы хозяйствования, социо-эколого-экономическое развитие, фермерство, крестьянское хозяйство, кооператив.

O. Pimenova, PhD in Economics, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONAL APPROACHES OF MODERN SOCIO-ECOLOGO-ECONOMIC FORMS OF ECONOMY IN AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE

Main problems of agrarian sector of economy of Ukraine are revealed. Main directions of development of agriculture of Ukraine are determined. The necessity of socio-ecologo-economic agrarian sector is proved. Tendencies of institutionalization of forms of economy in a system of agrarian relationship were investigated. The necessity of creation of effective system of institutions with an aim of functioning effective and rational forms of economy in agrarian sector of Ukraine, which could provide a balancing of economic, social and ecologic spheres, is confirmed. In the paper is proved the necessity of creation and function of social-ecologo-economic model of agriculture development, where a social-ecologo-economic development is characterized like economic development of rural territories, rural employment in agriculture, the efficiency of employment, ecologo-safe production focused on human needs and etc., on the one side and on the other side is a significant role of rural social capital. Based on the analysis of scientific literature, it's confirmed that development socio-ecologo-economical forms of economy are accompanied with modification of the institutional structure of regulation of agriculture. It's proved that the functioning of effective forms of economy promotes the competitiveness of the agricultural sector of the national economy.

Keywords: agricultural sector, institutionalism, institutionalization, forms of economy, social, ecological and economic development, farming, peasant economy, cooperative.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 67-74

УДК 330.94:339.97:339.98

JEL F59

В. Середа, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА В МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті здійснено аналіз механізмів вирішення протиріч реалізації моделі сталого розвитку в умовах глобалізації. Розглянуто досвід узгодження інтересів бізнесу і суспільства на глобальному рівні, впровадження механізмів узгодження інтересів держави та громади на локальному (місцевому) рівні. Обґрунтовано необхідність синергічного підходу до розробки стратегії сталого розвитку.

Ключові слова: модель сталого розвитку, економічна, соціальна та екологічна складові сталого розвитку, соціальне партнерство, Глобальний договір ООН, ISO 26000:2010 "Керівництво із соціальної відповідальності", Принципи відповідальних інвестицій, проекти ПРООН в Україні.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної індустріальної цивілізації призвів до виникнення кризових явищ у багатьох сферах світової системи та людської діяльності: скороченням запасів ресурсів, глобальним зростанням населення, посиленням кризових явищ в економіці та більшості сфер світового розвитку і перетворення їх в глобальні. Безперервне наростання негативів наприкінці XX століття спричинило необхідність перегляду існуючих уявлень про економічний розвиток та пошуку принципово нових стратегій забезпечення соціально-економічного прогресу. Однією з таких стратегій стала стратегія сталого розвитку. Ідея моделі сталого розвитку була офіційно проголошена на Міжнародній конференції з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., і на сьогодні виступає однією із загальноновизнаних форм відповіді на виклики глобальних проблем – розглядається як стратегія виживання людства в умо-

вах скорочення запасів ресурсів в світі та посилення природних та соціальних катаклізмів. Це, мабуть, єдина модель економічного розвитку, яка була запропонована на міжнародному рівні.

За цей час розуміння необхідності реалізації моделі сталого розвитку та на її основі відповідної стратегії залучає все більше послідовників як серед науковців, так і серед урядовців більшості країн, громадянського суспільства та навіть бізнесу. Впровадження цієї моделі підтримується на рівні світових організацій (ООН, Світовий банк та ін.), але стикається з проблемами, пов'язаними із необхідністю достатньо суттєвих трансформацій традиційної моделі суспільного виробництва. Модель сталого розвитку змінює розуміння економічного розвитку та механізмів його досягнення, функції та мотивацію суб'єктів економічної системи. Тому досвід реалізації цієї моделі, в першу чергу, в розвинених краї-

нах світу, має важливе значення, оскільки в сучасних умовах може бути використаний будь-якою країною. Аналіз успішного досвіду країн та регіонів дасть можливість уникнути помилок в процесі реалізації моделі сталого розвитку в Україні.

Метою дослідження є виявлення елементів трансформації моделі суспільного виробництва/відтворення в процесі реалізації стратегії сталого розвитку та узагальнення світового досвіду для формування ефективної економічної політики країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам сталого розвитку присвячено багато робіт. Понятійний апарат, методологія та механізми сформульовані в документах ООН "Наше спільне майбутнє", "Порядок денний на XXI століття", Декларація Ріо та ін., а також в роботах Д.Медоуза, Л.Брауна, Г.Гарднера, Н.Картера, Ш.Лиле, Д.Кортена, К.Флавіна, Г.Френч, В.Закса, С.Бекера. Серед українських науковців дослідженню теоретичних і практичних проблем сталого розвитку економічних систем присвячені роботи О.Білоруса, В.Базилевича, Е.Буравльова, Б.Буркінського, О.Веклича, В.Вовка, С.Герасимова, Є.Гірусова, М.Дробноход, О.Качинського, Л.Круглякова, В.Кухар, О.Розмарина, Ю.Мацейко, Л.Масловської, Л.Мельника, Л.Немця, О.Осауленка, Ю.Пахомова, І.Потравного, С.Семенця, В.Степанова, В.Шевчука, Л.Шостак, О.Царенко, О.Черкаса та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В роботах українських науковців розглядаються питання моделі сталого розвитку в контексті вирішення проблем техногенної безпеки (Е.Буравльов), формування екологічно-безпечної конкуренції (Б.Буркінський, І.Солошич), економічних механізмів екологічного регулювання (О.Веклич), використання системи індикаторів вимірювання сталого розвитку (О.Білорус, З.Герасимчук, Б.Данілішин, Т.Іванова, Л.Мельник), економіки природокористування, ефективного використання природних ресурсів і екологічно чистих технологій (Є.Гірусов, Л.Мельник, М.Дробноход, О.Качинський), регіональних аспектів сталого розвитку (О.Білорус, Ю.Мацейко, Л.Масловська), глобальних перспектив сталого розвитку (О.Білорус, Ю.Мацейко), формування стратегії сталого розвитку країни (Л.Масловська, Б.Данілішин), становлення "зеленої економіки" (Б.Буркінський, І.Солошич, В.Підліснюк), моделювання сталого соціально-економічного розвитку (О.Осауленко), формування концепції екологічно стійкого розвитку (І.Потравний), впровадження поновлюваних джерел енергії (В.Кухар). При цьому найбільший наголос робиться на питаннях еколого-економічного розвитку, що дещо звужує розуміння концепції сталого розвитку. Не заперечуючи важливість "екологізації" як складової концепції сталого розвитку, навряд чи правомірно визначати тільки це як передумову сталого розвитку держави. Для розуміння механізмів реалізації моделі сталого розвитку необхідно приділити більше уваги аналізу впливу моделі сталого розвитку на зміну взаємозв'язків у системі суспільного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення концепції сталого розвитку було обумовлено виникненням протиріч у відносинах людини з природою, людини з суспільством, людини з самим собою.

Базовим постулатом моделі сталого розвитку є те, що розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, не повинен ставити під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. У головному документі, прийнятому на Конференції ООН з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), де була презентована дана модель, було ви-

значено її основні цілі, які співпадають з цілями розвитку будь-якої економічної системи, але мають певні обмеження у своїй реалізації:

- задоволення основних потреб людства, забезпечення раціональних структур виробництва і споживання та збереження збалансованого розвитку протягом тривалого періоду;
- зниження екологічного стресу, збереження високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу [1, с.14, 36].

Дуже важливим є, на наш погляд характеристика потреб як "основних", які базуються на раціональних структурах виробництва та споживання. Отже мова має йти про оптимізацію потреб, і у відповідності із цим трансформацію виробничої моделі.

В одному з основних документів, прийнятих на наступній конференції, присвяченій проблемам сталого розвитку – Міжнародній конференції зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р., "Плані виконання рішень", було відмічено, що головними задачами та основними вимогами сталого розвитку є викорінення бідності, зміна нестійких моделей виробництва та споживання і охорона та раціональне використання природоресурсної бази економічного і соціального розвитку [2, с.9].

Проте, окремі дослідники висловлюють думки з приводу "утопічності" концепції сталого розвитку, називають її "концепцією безпросвітності щастя", вважаючи що в ній не враховані багато раніше не врахованих та непередбачуваних реалій, без яких говорити про перспективи стійкого розвитку людства сьогодні вже неможливо [3].

В самій моделі сталого розвитку виділяють три складові – екологічну, економічну і соціальну [4, с.11; 5, с.14]. Аналізу цих складових приділяється достатньо уваги і теоретиками, і практиками. В самому загальному вигляді економічна складова – це оптимальне використання обмежених ресурсів, використання екологічних природо-, енерго-, матеріалозберігаючих технологій, створення екологічно допустимих продуктів, мінімізація, переробка та знищення відходів. Соціальна складова – орієнтація на людину, збереження стабільності соціальних та культурних систем, скорочення числа руйнівних конфліктів; справедливий розподіл благ всередині і між поколіннями, збереження культурного капіталу, перетворення людини з об'єкту в суб'єкта розвитку (прийняття рішень щодо життєдіяльності людини повинні здійснюватися за її безпосередньої участі, а їхня реалізація – перебувати під її контролем). Екологічна складова – цілісність біологічних і фізичних природних систем; збереження здатності до самовідновлення та динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому "ідеальному" статичному стані.

Науковцями така диференціація складових трактується часто у розрізненному контексті. Так, Білорус О. та Мацейко Ю. зазначають, що "політик, що опікується сталим розвитком, має приймати непрості рішення, які б встановлювали правильний баланс між економічними, соціальними й екологічними компонентами" [6]. І хоча одночасно відмічається, що сталий розвиток "неможливий, коли піклуються про один компонент, забуваючи про інші", зрозуміло, що можлива акцентація на окремих частинах (компонентах), трактуючи триєдність як механічне об'єднання складових. При такому підході складається враження, що економіка, екологія та соціальне життя існують відокремлено одне від одного.

Деякі дослідники зміщують центр уваги при розгляді концепції сталого розвитку на екологічний аспект. Так, Гизатулін Х.Н. і Троїцький В.А. вважають, що в результаті об'єднання в концепції сталого розвитку "трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної"

цілями такої моделі можна визначити екологічну цілісність, екоефективність і екосправедливість [7, с.127]. Таке трактування свідчить про недооцінку значення економічної та соціальної складових. І.О.Солошич та В.В.Підліснюк вважають основним шляхом реалізації моделі адаптацію до вимог екологічно безпечної конкуренції, підвищення ефективності та наукоємності, впровадженні екологічних стандартів виробництва та "зеленої економіки" [8]. Подібної думки дотримується і Буркинський Б.В., Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. [9, с.9]. Створюється враження, що формування засад сталого розвитку пов'язане лише з впровадженням принципів "зеленої економіки". Навіть вчені, які справедливо зауважують про необхідність побудови мультипарадигми збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку в складних умовах глобально-локальних течій в процесах інтеграції національних економік, зміст цієї парадигми не розкривають [10].

Складається враження, що дослідники, аналізуючи триєдність сталого розвитку, залишають поза увагою ті моменти, які пов'язують дані складові один з одним, хоча останні не існують відокремлено одна від одної. Ті чи інші зміни в екологічному середовищі об'єктивно ведуть до змін в економіці (очисні споруди, переробка відходів, альтернативні джерела енергії, раціональне використання ресурсів та ін.). Економічний розвиток впливає та змінює в той чи інший бік життєдіяльність соціуму (зростання захворюваності, збільшення смертності населення, зменшення рекреаційних територій та ін.) та довкілля (руйнація екосистем, зменшення озонного шару, забруднення світового океану тощо). Соціальний розвиток, становлення зрілого громадянського суспільства кардинально модернізує як економічну складову життєдіяльності, так і її екологічні умови.

На нашу думку, саме підхід до моделі сталого розвитку через складові (компоненти) дозволяє роз'єднати частини одного цілого. А в даному випадку на першому місці має бути якраз триєдність, взаємовплив та залежність. Тому мова має йти про характеристики системи. За такого підходу зникає розчленованість частин як окремих компонентів, а з'являється єдиний об'єкт – економічна система, яка може бути описана різними якісними характеристиками – економічними, екологічними та соціальними. Вкрай важливим стає синергетичний підхід до аналізу триєдності сталого розвитку.

Синергетика вивчає системи, які складаються з безлічі взаємодіючих часток (слово "частки" використано в узагальнюючому сенсі і може бути замінено за бажанням на "складові", "об'єкти", "індивіди", "суб'єкти ринку" тощо). Розглядаючи людство у його взаємозв'язку з природним середовищем як відкриту самоорганізаційну систему, а сталий розвиток як нелінійний процес, що відбувається у просторі та часі, зрозуміло, що неможливо будувати реалістичну стратегію розвитку без комплексного руху за усіма напрямками. Це означає, що реалізація моделі сталого розвитку без одночасної акцентації на всіх трьох елементах не приведе до успіху. При цьому слід враховувати, що економічна складова в цій триєдності відіграє роль базової основи, і будь-які зміни в ній в обов'язковому порядку призводять до змін у соціальній та екологічній складовій. Цей вплив є більш динамічним і проявляється в більш стислі терміни, ніж зворотній – вплив соціальної та екологічної складової на економічну.

Засновник синергетики, німецький фізик-теоретик і математик Герман Хакен зазначав, що економічні процеси часто мають вражаючу схожість з хімічними та фізичними процесами. І найбільш важливу роль у цих випадках відіграє колективна поведінка, на основі якої можуть виникати

явища, що в значній мірі відрізняються від пояснюваних класичною економічною теорією в дусі А.Сміта і його постулату про економічну рівновагу [11, с.189]. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти і те, що відбувається у соціальному житті і у розв'язанні екологічних проблем.

Про необхідність синергетичного підходу свідчить і те, що екологічна та соціальна складові сталого розвитку накладають відповідні обмеження на використання факторів суспільного виробництва, і не тільки традиційних – землі і праці, а й новітніх – технологій та управління (причому не тільки на рівні бізнесу, а й на державному та місцевому). Саме тому впровадження стратегії сталого розвитку вимагає концептуальної трансформації суспільного виробництва.

Слід визнати, що реальні досягнення в реалізації моделі сталого розвитку не досить успішні, хоча пройшло вже більше 20 років від її прийняття (Конференція ООН в Ріо-де-Жанейро 1992 р.), а в деяких регіонах нашої планети ситуація навіть погіршилась. Незважаючи на те, що спроби подолати кризові явища в соціальній, економічній та екологічній сферах на різних рівнях діючих нині систем (глобальному, національному, регіональному та локальному) робились неодноразово, ефективність від цих дій поки що залишається низькою. Причина такої ситуації, на наш погляд, базується на протиріччі між ціллю функціонування економічної системи та основними мотивами та інтересами функціонування капіталу як рушійної сили економічної системи. Ще у 1860 році англійський публіцист та профспілковий діяч Томас Даннінг у роботі "Професійні спілки і страйки" написав відому всім фразу, яку навів у "Капіталі" К.Маркс: "Капітал уникає шуму та лайки і відрізняється боязкою натурою... Капітал боїться відсутності прибутку або занадто маленького прибутку, як природа боїться порожнечі. Але раз є в наявності достатній прибуток, капітал стає сміливим. Забезпечте 10%, і капітал згоден на всяке застосування, при 20% він стає похваленим, при 50% позитивно готовий зламати собі голову, при 100% він зневажає всі людські закони, при 300% немає такого злочину, на який він не ризикнув би, хоча б під страхом шибениці. Якщо шум та лайка приносять прибуток, капітал стане сприятливим тому й іншому. Доказ: контрабанда і торгівля рабами" [12, с.770 (примітка 250)].

За сто п'ятдесят років вже багато в чому змінився кардинально. Втім, як і у XIX ст. метою організації та розвитку будь-якого виробництва в ринковій системі залишається прибуток, який поряд із реалізацією моделі масового виробництва та споживання впровадив і модель запланованого застарівання (навмисне створення товару так, щоб він через певний час став застарілим чи непридатним до використання, що приводить до необхідності швидкої заміни замість ремонту товару, збільшує кількість сміття, забруднень, використовує набагато більше невідновлюваних природних ресурсів, що призводить до зростання як виробничих, так і споживчих витрат). Мільтон Фрідман ще в 60-х рр. XX ст. писав, що в економіці у бізнесу є тільки одна соціальна відповідальність: використовувати свої ресурси та займатися діяльністю, розрахованою на збільшення своїх прибутків, дотримуючись при цьому правил гри, тобто брати участь у відкритій та вільній конкуренції без обману і шахрайства [13, с.159]. Глобалізація світової економіки, перетворення світового простору в єдину зону, де вільно переміщуються інформація, капітал, товари та послуги, де вільно поширюються ідеї і безперешкодно пересуваються їхні носії, на сьогодні лише модифікували масштаби та методи отримання прибутків, а замість очікуваного вирішення проблем часто приводили до їхнього поглиблення. Як відмічав Джозеф

Стігліц, глобалізація сьогодні не працює на бідних, вона не працює здебільшого і на збереження середовища проживання, вона не працює на стабільність глобальної економіки [14, с.268].

І це чітко визначає протиріччя між економічною, з одного боку, та соціальною і екологічною характеристиками сталого розвитку, з другого. Саме це протиріччя, на наш погляд, і є найбільшою перешкодою на шляху реалізації моделі сталого розвитку. Тому створення відповідних механізмів, які могли б нейтралізувати прояви цього протиріччя, є вирішальною задачею реалізації стратегії сталого розвитку. Деякі з таких механізмів вже існують і в тій чи іншій мірі апробуються суспільством.

Основними суб'єктами вказаного вище протиріччя є не тільки суб'єкти міжнародної, але і макросистеми – міжнародні організації, інтеграційні об'єднання, держава, бізнес та громадянське суспільство. На наш погляд, вирішення даного протиріччя можливе через узгодження інтересів різних суб'єктів. Одним з таких інструментів є соціальна відповідальність бізнесу (в першу чергу, транснаціональних корпорацій – ТНК).

Теорія корпоративної соціальної відповідальності зародилася ще на початку XIX ст. Одним із найбільш відомих прихильників цієї теорії був англійський промисловець, соціаліст-утопіст Роберт Оуен. Основа сучасного підходу до соціальної відповідальності корпорації була закладена в роботі Хоурда Р.Бауена "Соціальна відповідальність бізнесмена" (1953), де автор сформулював доктрину соціальної відповідальності як обов'язок бізнесменів проводити ту політику, приймати ті рішення і досліджувати ті напрямки діяльності, які є бажаними з точки зору цілей і цінностей суспільства [15, с.100].

Класична модель корпоративної соціальної відповідальності ґрунтується на тому, що раціональні економічні інтереси орієнтують бізнес не тільки на отримання максимального прибутку, але і на поліпшення власного "середовища проживання" – соціального, екологічного, політичного – шляхом добровільного інвестування отриманого прибутку у відповідні інституції. Протягом тривалого часу це втілювалося в основному у різноманітних благодійних програмах, що частково знімало напруження у тих чи інших соціальних, політичних чи екологічних питаннях, але не вирішувало проблем в цілому.

У 60-70 роках минулого століття зростаючий вплив великого бізнесу на національному та міжнародному рівні, посилення лобістських дій корпорацій, активне його вторгнення в довкілля, з одного боку, а з другого – поява нових громадських рухів, різноманітних споживчих товариств, правозахисників, діяльність міжнародних організацій, привело до протидії діяльності ТНК. В цілому цей етап еволюції теорії соціальної відповідальності бізнесу був пов'язаний загалом з популяризацією концепції охорони довкілля та формуванням міжнародних інститутів взаємодії.

Актуалізація питання забруднення навколишнього середовища, перенаселення і обмеженості природних ресурсів фактично зводилися до однієї ідеї неминучої глобальної кризи за умови збереження сформованого вектора розвитку людства, спрямованого на безмежне економічне зростання. Одна з перших спроб наукового осмислення природи глобальної кризи, аналізу конкретних проблем і пошуку можливих шляхів їх подолання була зроблена в 1968 році "Римським клубом", основною метою якого була розробка методик аналізу глобальної кризи з метою досягнення "глобальної рівноваги", а серед актуальних проблем, чие вирішення вимагало невідкладних наукових досліджень, був відзначений комплекс актуальних соціально-економічних проблем, що стоять перед людством. Засновник Римського клубу Ауреліо

Печчеї зазначав, що в даний період історичного розвитку "немає більше суто економічних, технічних або соціальних проблем, що існують окремо, незалежно один від одного", оскільки "навіть при побіжному погляді на наведений перелік проблем легко побачити ланки, які з'єднують їх воедино, а при більш детальному розгляді ці зв'язки простежуються ще наочніше" [16, с.119-120].

Суттєві зміни у розумінні корпоративної соціальної відповідальності почали відбуватися після конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). В основних підсумкових документах цієї конференції закладена необхідність партнерства з бізнесом в реалізації моделі сталого розвитку. Особливо значущим у розвитку соціальної відповідальності бізнесу став 1999 рік, коли на Всесвітньому економічному форумі в Давосі був підписаний "Глобальний договір" (сьогодні серед його учасників більше восьми тисяч компаній), який став системою взаємодії закладів ООН та бізнесу, створив можливості практичної інтеграції принципів сталого розвитку в бізнесі і означав фактичне розширення концепції сталого розвитку на мікрорівень. Метою Глобального договору став розвиток принципів корпоративної соціальної відповідальності (зібрані у 10 принципів), інтеграція відносин бізнесу, держави і суспільства, формування стабільної і відкритої глобальної економіки. Презентація Глобального договору в Україні відбулась у квітні 2006 року.

Цікаво, що принципи згруповані в 5 груп, спрямовані на об'єднання інтересів праці та капіталу, розвиток суспільства на умовах сталості.

(1) Принципи прав людини:

1. Комерційні компанії повинні забезпечувати та поважати захист прав людини, проголошених на міжнародному рівні.

2. Комерційні компанії повинні забезпечувати, щоб їхня власна діяльність не сприяла порушенню прав людини.

(2) Принципи праці:

3. Комерційні компанії повинні підтримувати свободу зібрань і дієве визнання права на колективні угоди.

4. Комерційні компанії повинні сприяти викоріненню примусової або обов'язкової праці.

5. Комерційні компанії повинні сприяти дієвому викоріненню дитячої праці.

6. Комерційні компанії повинні сприяти дієвому викоріненню дискримінації стосовно зайнятості та працевлаштування.

(3) Екологічні принципи:

7. Комерційні компанії повинні дотримуватися обережних підходів до екологічних проблем.

8. Комерційні компанії повинні ініціювати поширення екологічної відповідальності.

9. Комерційні компанії повинні стимулювати розвиток і розповсюдження екологічно чистих технологій.

(4) Антикорупційний принцип:

10. Комерційні компанії повинні протидіяти будь-яким формам корупції, включаючи здирицтво [17].

Інтеграція принципів сталого розвитку в бізнес, і реалізація моделі сталого розвитку на мікрорівні, рівні конкретних компаній та підприємств – один з реальних механізмів розв'язання протиріччя між економічною, з одного боку, і соціальною та екологічною складовими сталого розвитку, з другого. Проте цей процес іде не дуже ефективно.

У звіті щодо корпоративної стійкості за 2013 р., представлений Глобальним договором ООН, зроблено такі висновки:

- існує явний розрив між тим, що компанії "говорять", і що вони "роблять". Компанії беруть на себе зобов'язання з корпоративної соціальної відповідальності, ставлять цілі, розробляють відповідну політику, але, на

жаль, практичних кроків у цьому напрямку поки не дуже багато. Наприклад, 65% респондентів розробляють політики сталого розвитку на рівні генерального директора, але в той же час, тільки 35% навчають менеджерів, як інтегрувати стійкі практики в стратегію та діяльність компанії;

- великі компанії, як і раніше, тримають лідерство. З усіх факторів, які впливають на розвиток стійких практик, найбільш істотне значення має розмір компанії. Розрив між великим і малим/середнім бізнесом спостерігається практично за всіма показниками. Серед головних перешкод малого і середнього бізнесу на шляху до сталого прогресу: нестача фінансових ресурсів та відсутність знань. Проте, у ході дослідження була виявлена обнадійлива тенденція: невеликі компанії все частіше роблять практичні кроки, щоб наздогнати своїх колег з "великого бізнесу";

- ланцюжок поставок є перешкодою на шляху до покращення сталого розвитку. Хоча більшість компаній виставили певні умови щодо дотримання постачальниками сталих практик, вони не відстежували цього та не допомагали у досягненні відповідного результату. Якщо 83% компаній висловлюють прихильність приєднання до принципів до Глобального договору, тільки 18% допомогли здійснити перегляд цілей, а лише 9% – вжити заходи для виправлення становища;

- компанії бачать "велику картину сталості", вони розуміють вигоди від покращення світу. 70% компаній-підписантів Глобального договору ООН просувають цілі ООН, поєднавши їх з основною бізнес-стратегією, виступають за необхідність вжиття заходів та реалізації партнерських проектів [18, с.7].

Саме у напрямку виправлення зазначених недоліків передбачається надалі реалізації Глобального Договору ООН на макрорівні.

Значення цього інструменту для узгодження суспільних інтересів закріплено навіть на рівні міжнародних стандартів. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 "Керівництво із соціальної відповідальності" був опублікований в 2010 р. Стандарт ISO 26000 призначений для всіх типів організацій, незалежно від видів їхньої діяльності, розміру або місця розташування. Він представляє собою керівництво з принципів, що лежать в основі соціальної відповідальності, проблем, що формують соціальну відповідальність та шляхів її реалізації в межах організації. І хоча на сьогодні соціальна відповідальність залишається турботою, в першу чергу, великих транснаціональних корпорацій, малі й середні підприємства все частіше залучаються до цього процесу. Основна причина – етичні й соціальні вимоги до постачальників і підрядників, які висувають "соціально відповідальні" корпорації [19].

Стандарт чітко визначає, що усвідомлення соціальної відповідальності компанією впливає на: загальну репутацію організації; її здатність залучати та утримувати працівників; моральний стан персоналу і продуктивність; ставлення інвесторів і фінансового співтовариства; здатність залучати й утримувати споживачів; якість її взаємовідносин з урядом, засобами масової інформації, спільнотою, в якому організація функціонує, а також з її постачальниками та однаковими за рівнем компаніями. Тобто в ISO 26000 враховані всі ті принципи, які названі в Глобальному договорі ООН.

До механізмів узгодження інтересів бізнесу та суспільства можна віднести також Принципи відповідальних інвестицій (PRI). Ці принципи (Principles for Responsible Investment – PRI) були розроблені міжнародною групою інвесторів під егідою ООН у 2005-2006 роках в якості відповіді на проблеми, що поглиблювались, між економічними і соціальними сторонами діяльності, а також

питаннями корпоративного управління та інвестиційної практикою. До PRI було віднесено:

- включати питання екології, соціальної сфери та корпоративного управління (ЕСКУ) до інвестиційного аналізу і процесів прийняття рішень;
- бути активними власниками і включати питання ЕСКУ в політику і практику володіння активами;
- домагатися адекватного розкриття інформації з питань ЕСКУ від тих організацій, в які здійснюються інвестиції;
- просувати прийняття і втілення в життя принципів в рамках інвестиційної індустрії;
- співпрацювати для підвищення ефективності у реалізації принципів;
- звітувати про діяльність та досягнутий прогрес у справі реалізації принципів [20].

На практиці це означає, зокрема, такі заходи, як використання стандартної звітності за ЕСКУ, вимога включати питання соціальної відповідальності в річні фінансові звіти, запит у партнерів і компаній – потенційних об'єктів інвестування інформації про дотримання ними відповідних норм, стандартів, кодексів поведінки або міжнародних ініціатив. Цікавим, на наш погляд є положення про перегляд взаємовідносин з суб'єктами, які надають інвестиційні послуги, проте не відповідають вимогам, пов'язаним з ЕСКУ.

На сьогодні в програму ООН "Принципи відповідальних інвестицій" (PRI) входять 1260 інституційних інвесторів з капіталом 45 трлн. дол. США [21]. Звичайно, це складає менше 1% кількості транснаціональних корпорацій, але мотивація, основною якою не є прибутковість, або прибутковість нематеріальна, досить повільно впроваджується в економічну діяльність. І для цього дії на міжнародному рівні мають доповнюватися формуванням відповідних інституцій на національному рівні, на рівні держав, що на сьогодні спостерігається навіть не у всіх розвинених країнах.

Ще одним механізмом вирішення протиріччя між інтересами суб'єктів в моделі сталого розвитку є посилення ролі громад через узгодження інтересів держави та населення. Йдеться про проекти міжнародних організацій (в першу чергу ПРООН), спрямовані на посилення самоорганізації населення у вирішенні першочергових економічних, екологічних та соціальних проблем громадян в контакт з органами влади, так і самостійно, налагожуючи зв'язки із бізнесом.

В Україні такі проекти міжнародних організацій уособлюють проекти ПРООН "Муніципальна програма врядування та сталого розвитку (Municipal Governance and Sustainable Development Programme)", "Місцевий розвиток, орієнтований на громаду (Community Based Approach to Local Development Project)" та деякі інші.

Проект "Муніципальна програма врядування та сталого розвитку" (МПВСР) [22] реалізовувався в Україні в 2004-2013 рр. як пілотний проект сприяння врядуванню за широкої участі громадян для покращення якості життя населення міст України на основі принципів сталого розвитку, а також для удосконалення та демонстрації ефективності громадсько-приватного та громадсько-державного партнерства для вирішення місцевих соціальних, економічних та екологічних проблем. Програма використовувала такі механізми як залучення громад до територіального планування, ресурсів (включая кошти) громад для запуску механізму економічної мотивації останніх щодо вибору об'єкта проекту та контролю за ефективним використанням коштів, відкриті аукціони для формування прозорих умов реалізації проектів та ін. Кошти на реалізацію проектів залучалися з трьох джерел: 45% – ПРООН, 45% – місцеві бюджети, 10% –

ресурси громади, з перспективою зменшення частки ПРООН (коли суб'єкти навчаються).

Заходи проекту реалізовувалися на трьох рівнях:

- на рівні громади – впроваджувалися нові механізми самоорганізації громад через реалізацію проектів в сфері заощадження енергії, збереження ресурсів, водопостачання та захисту довкілля;
- на муніципальному рівні – впровадження нових механізмів співпраці з громадою, а також створення можливостей для підвищення якості муніципальних послуг у новому середовищі;
- на національному рівні – закріплення набутого досвіду із залучення громад до участі у місцевому розвитку в законодавчому просторі та використання в процесі реформування України.

В результаті зміцнювалися інституційні механізми для покращення місцевого самоврядування; поширювався досвід публічно-приватного партнерства щодо реалізації проектів в економічного (наприклад, новий водогін, каналізація, сприяння розвитку малого бізнесу), соціального (заміна вікон в школах та дитячих садках) та екологічного (утилізація сміття) спрямування; інтегрувався підхід до місцевого розвитку за участі громад до розробки законодавства та успішного проведення реформи децентралізації.

Партнерами проекту стали 29 міських та селищних рад з 11 областей України та Криму, було створено 265 організацій громад, 265 громадських організацій шкіл і садків, 13 мереж навчальних закладів, членами цих організацій стали 70 тисяч осіб (0,2% чисельності міського на селення України). Бюджет програми склав 10,3 млн.грн., було реалізовано 309 проектів місцевих громад вартістю 39 млн.грн., вигоду від яких отримало 282 тис. осіб (0,9% чисельності міського населення України) [23, с.7, 20, 22].

З набуттям досвіду реалізації проектів відбувалось поступове зменшення частки фінансування з боку ПРООН. Якщо в 2006-2007 рр. міські ради забезпечували 44% загальної вартості проектів, ПРООН – 39%, члени організацій громад – 10%, інші суб'єкти громадсько-приватного сектору – 7%, то вже в 2011-2012 рр. співвідношення змінилось на користь громадян і складо: міські ради – 44%, ПРООН/ШАРС/КАМР – 36%, члени організацій громад – 17%, інші – 3%, що свідчить про здобуття громадами досвіду ефективного впровадження проектів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні. Проект МПВСР показав також можливості впровадження синергічного підходу до реалізації моделі сталого місцевого розвитку.

На подібних підвалинах базується ще один проект ПРООН – "Місцевий розвиток, орієнтований на громаду (Community Based Approach to Local Development Project)" (МРГ). Він охоплює громади сільської місцевості і має значну результативність в сільських громадах України:

- відбувається чітка зміна в свідомості людей і влади щодо можливостей вирішення проблем громад на основі підходу, який пропонується Проектом МРГ;
- створюється середовище для покращення здоров'я шляхом підвищення якості медичних послуг і доступу до чистої води;
- забезпечується збереження 30-80% енергії шляхом ремонту систем опалювання, утеплення вікон, реконструкції вуличного освітлення, ремонту покрівлі та ін.;
- створюються робочі місця на місцевому рівні;
- покращується якість надання освітніх послуг шляхом зниження рівня захворюваності, спричиненої холодом, та організації шкільного транспортування;
- розповсюджується досвід проекту та впроваджується його методологія [24].

Реалізується даний проект на кошти ПРООН та ЄС.

Синергетичний підхід до реалізації економічного розвитку через модель сталого розвитку використовується в Європейському Союзі. Нова стратегія ЄС "Європа-2020" спрямована на те, щоб повернути сьогоднішню нестабільність в сторону розумного, стійкого і всеосяжного росту і розвитку. Для досягнення цього необхідно буде посилити управління економікою. Стратегічними цілями було визначено:

- розумне зростання: розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях (посилення взаємодії наукових знань, досліджень в області інновацій);
- стає зростання: створення економіки, заснованої на доцільному використанні ресурсів, екології та конкуренції (побудова сталої та конкурентоспроможної економіки, використовуючи досвід Європи у розробці нових технологій, включаючи екологічно чисті технології);
- всеосяжне зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної згоди (створення для населення нових можливостей за допомогою високого рівня зайнятості, інвестицій у знання та навички, боротьби з бідністю і вдосконаленням ринку праці, навчання та соціальним захистом, які разом сприяють побудові більш згуртованого і соціально однорідного суспільства) [25].

Визначені цілі не є вичерпними. Для їхнього досягнення ЄС вважає пріоритетними такі 7 напрямків діяльності (флагманські ініціативи):

- (1) "Інноваційний союз" для поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій;
- (2) "Рух молоді" для посилення результативності освітніх систем і сприяння залученню молодих людей на ринок праці;
- (3) "План розвитку цифрових технологій в Європі" для надання можливостей участі в загальному цифровому комерційному просторі для приватних фізичних та юридичних осіб;
- (4) "Доцільне використання ресурсів в Європі", збільшити використання джерел відновлюваної енергії, провести модернізацію транспортного сектору та забезпечити розумне використання джерел енергії;
- (5) "Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію" для поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього та малого бізнесу;
- (6) "План з розвитку нових здібностей і збільшенню кількості робочих місць", модернізація ринків праці, дати людям можливість отримувати нові знання та навички, збільшити можливість працевлаштування;
- (7) "Європейська політика протидії бідності", поширювати соціальну та територіальну взаємодію, знижувати рівень бідності на основі досягнень у сфері економічного розвитку та зайнятості населення [26].

Як видно із визначених напрямків досягнення цілей ЄС зробив наголос на інноваційних стратегіях сталого розвитку. Основною європейською інституцією, що відіграє провідну роль у формуванні інноваційних стратегій сталого розвитку, є Європейський дослідницький центр (JRC). Саме його дослідження мають вирішальну роль у практичному втіленні цих стратегій. Серед напрямків реалізації Стратегії – просування наукових партнерства і посилювати взаємодію освіти, бізнесу, досліджень та інновацій, підтримувати недавно створені компанії з розробки інноваційних технологій.

В табл.1 наведено обсяги витрат на ЄС на реалізацію Стратегії "Європа-2020". Цікавим є кількісний розподіл: максимальна кількість в перший рік – інтенсивний імпульс, потім поступове зменшення (різниця між першим та останнім роком – 10%), оскільки для підтримки заданого напрямку та темпу руху необхідно менше зусиль.

Таблиця 1. Витрати бюджету на реалізацію стратегії сталого розвитку "Європа-2020"

Рік	Витрати, млн. євро
2014	57 386
2015	56 527
2016	55 702
2017	54 861
2018	53 837
2019	52 829
2020	51 848

*Джерело: систематизовано автором за даними [27]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, реалізація стратегії сталого розвитку стикається із певними труднощами, які виникають внаслідок неврахування об'єктивних механізмів функціонування економічної системи, до яких можна віднести існування об'єктивного протиріччя між економічною складовою розвитку, з одного боку, та соціальною і екологічною складовою з іншого боку, та наявність системи протиріч між основними суб'єктами реалізації моделі сталого розвитку. Розробка стратегії сталого розвитку країни має не просто охоплювати всі сфери, необхідні для її реалізації (економічну, соціальну та екологічну), а базуватися на механізмах, які формують взаємозв'язки між ними з ціллю трансформації системи виробництва та споживання для задоволення оптимальних потреб суб'єктів економічної системи. Суб'єкти економічної системи для успішної реалізації моделі всі повинні бути залучені у цей процес (крім держави, міжнародних організацій – залучення бізнесу і громад). Проте ці суб'єкти можуть мати різноспрямовані цілі, і відповідно, стимули, своєї діяльності: бізнес – отримання прибутку, громади – зростання добробуту або рівня життя, держава – економічне зростання тощо. Тому під час реалізації стратегії необхідно використання механізму модифікації стимулів (зокрема, спрямованих на отримання прибутку) на багатовекторну систему цілей, в якій соціальні питання та забезпечення екологічної безпеки не поступаються своїм значенням завданню підвищення економічної ефективності суспільного виробництва), що повинно бути чітко відображено в національних стратегіях сталого розвитку. Це може бути здійснено за умови цілеспрямованого впливу відповідних суб'єктів управління (держави, міжнародних організацій). Одним з основних механізмів є встановлення партнерства між різними суб'єктами на різних рівнях (державо-бізнес, держава-громада, бізнес-громада) та інформатизація взаємозв'язків між ними. Цей процес тільки набирає силу, але тенденції світового розвитку безумовно вказують на його перспективність.

Список використаних джерел

1. Повестка дня на XXI век. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/agenda21.pdf (29.07.2014). – Назва з екрану.
2. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. Резолюция 2. Принята на 17-м пленарном заседании 4 сентября 2002 года. – Йоханнесбург, 2002. – 89 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf (29.07.2014). – Назва з екрану.
3. Юшманов В.В. Концепция устойчивого развития: реальные и мифологические составляющие, проблемы и перспективы совершенствования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pozndnyakov.tut.su/Seminar/a0102/a002.htm> (31.08.2014). – Назва з екрану.
4. OECD/DAC. Strategies for Sustainable Development: Practical Guidance for Development Cooperation. – OECD: Paris, 2001. – 73 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/10/2669958.pdf> (11.07.2014). – Назва з екрану.
5. UNCS. Guidance in Preparing a National Sustainable Development Strategy: Managing Sustainable Development in the New Millennium / UNCS. Background Paper 13. DESA/DSD/PC2/BP13, 2002. – 46 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undp.org/fssd/docs/guidprepnssds.pdf> (16.07.2014). – Назва з екрану.

6. Білорус О. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації / О.Білорус, Ю.Мацейко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2002/3/20020390.html> (24.08.2014). – Назва з екрану.
7. Гизатуллин Х.Н. Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма / Х.Н.Гизатуллин, В.А.Троицкий. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/630/117/1218/012Gizatullin.pdf> (26.08.2014). – Назва з екрану.
8. Солошич І.О. "Зелена економіка" в контексті забезпечення переходу України до сталого розвитку / І.О. Солошич, В.В. Підліснюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2013_6_1.pdf (15.06.2014). – Назва з екрану.
9. Буркинський Б.В. "Зелена" економіка криз призму трансформаційних зрушень в Україні / Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України – Саки: ПП "Підприємство Фенікс", 2011. – 348 с.
10. Іванова Т. Л. Глобальні і макроекономічні індикатори сталого розвитку національної економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2014_19_2_2/18.pdf (25.08.2014). – Назва з екрану.
11. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии. – Ижевск: ИКИ, 2003. – 320 с.
12. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.1. Кн.1. Процесс производства капитала. – М., Политиздат, 1978. – 907 с.
13. Фридман М. Капитализм и свобода. – М.: Новое издательство, 2006. – 240 с.
14. Стиглиц Дж. Ю. Глобализация: тревожные тенденции [Пер. с англ.] / Дж.Ю. Стиглиц. – М.: Мысль, 2003. – 302 с.
15. Мескон М. Основы менеджмента / М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоури. – М.: Дело, 1997. – 704 с.
16. Печчи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1985. – 302 с.
17. Лідери українських ділових кіл підписали Глобальний договір і зобов'язалися дотримуватись принципів соціальної відповідальності бізнесу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalcompact.org.ua/information-centre/news/462-2006-04-25> (19.07.2014). – Назва з екрану.
18. Global Corporate Sustainability Report 2013. United Nations Global Compact Office. Two United Nations Plaza, New York, 2013. – 27 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unglobalcompact.org/docs/about_the_gc/Global_Corporate_Sustainability_Report2013.pdf (21.07.2014). – Назва з екрану.
19. ISO 26000:2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=42546 (23.07.2014).
20. The six Principles. – Principles for Responsible Investment. An investor initiative in partnership with UNEP Finance Initiative and UN Global Compact. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unpri.org/about-pri/the-six-principles/> (23.07.2014). – Назва з екрану.
21. About the PRI Initiative – Principles for Responsible Investment. An investor initiative in partnership with UNEP Finance Initiative and UN Global Compact. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unpri.org/about-pri/about-pri/> (26.07.2014). – Назва з екрану.
22. Муніципальна програма врядування та сталого розвитку. Проект Програми розвитку ООН за підтримки Швейцарської конфедерації. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msdp.undp.org.ua/news> (25.08.2014). – Назва з екрану.
23. Підведення підсумків та погляд на майбутнє. Аналіз результатів та досягнень проекту ПРООН "Муніципальна програма врядування та сталого розвитку": 2013. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msdp.undp.org.ua/data/publications/130709_250x210mm.pdf (24.07.2014). – Назва з екрану.
24. Місцевий розвиток, орієнтований на громаду. Проект ПРООН за підтримки ЄС. Звіти проекту. Офіційний сайт // <http://cba.org.ua/ua/library/project-reports> (30.07.2014). – Назва з екрану.
25. Europe 2020 targets. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/reaching-the-goals/targets/index_en.htm (31.07.2014). – Назва з екрану.
26. Европейская комиссия о перспективах развития: Европа 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/tools/monitoring/annual_growth_survey_2011/index_en.htm (25.06.2014). – Назва з екрану.
27. European Commission. Europe 2020. Europe 2020 indicators. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators (15.06.2014). – Назва з екрану.

Надійшла до редколегії 10.09.14

В. Серeda, канд. экон наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье осуществлен анализ механизмов разрешения противоречий реализации модели устойчивого развития в условиях глобализации. Рассмотрен опыт согласования интересов бизнеса и общества на глобальном уровне, внедрение механизмов согласования интересов государства и общественности/общин на локальном (местном) уровне. Обоснована необходимость синергетического подхода к разработке стратегии устойчивого развития.

Ключевые слова: модель устойчивого развития, экономическая, социальная и экологическая составляющие устойчивого развития, социальное партнерство, Глобальный договор ООН, ISO 26000:2010 "Руководство по социальной ответственности", Принципы ответственных инвестиций, проекты ПРООН в Украине.

V. Sereda, PhD in Economics, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL PRODUCTION TRANSFORMATION IN A SUSTAINABLE DEVELOPMENT MODEL IN A GLOBALIZING WORLD ECONOMY

In this article the mechanisms for resolving contradictions in realization of the model of sustainable development in a globalizing world have been analyzed. The experience of reconciling the interests of business and society on a global level and implementation of mechanisms for agreeing the interests of the state and the communities on the local level were considered. The need for a synergistic approach to the development of a strategy of sustainable development was substantiated.

Keywords: sustainable development model, economic, social and environmental components of sustainable development, social partnership, The UN Global Compact, ISO 26000:2010 "Social responsibility guidance", The principles of responsible Investments, UNDP in Ukraine.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 74-80

УДК 657.42

JEL 400

В. Швець, д-р экон. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЯК НАУКИ І НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ В ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІЙ ОСВІТІ

В статті досліджено, на основі критичного аналізу обліково-аналітичної науки, освіти і практики, актуальні напрямки удосконалення системи підготовки фахівців з обліку і контролю.

Ключові слова: облік, контроль, бухгалтерська наука, бухгалтерська освіта, практика, МСФЗ.

Постановка проблеми. Облік і контроль, аналіз та аудит були і залишаться головними функціями управління не тільки господарюючих суб'єктів, але і суспільства в цілому. Знання системи обліку і контролю, аналізу, як головних інструментів пізнання є невід'ємною складовою економічної освіти і науки. А досконала облікова політика як держави, так і господарюючих суб'єктів сприятиме удосконаленню системи управління економіки і суспільства.

В результаті перебудованих трансформацій економічна наука і освіта в Україні зазнає істотних змін: економічні університети разом із класичними набувають статусу національних, відкриваються кафедри обліково-контрольно-аналітичного спрямування, здійснюються набори студентів на нові спеціальності, які стали популярними серед молоді в умовах ринкових перетворень. В системі економічної освіти підготовка фахівців за спеціальністю "Облік і аудит" в Україні займає чільне місце. Із кожних 10 навчальних закладів, у 9 готують фахівців з обліку і аудиту, що засвідчує престижність і популярність серед молоді професії бухгалтера. Обліково-аналітична освіта стала важливою складовою підготовки сучасних управлінців, в чому переконає не тільки зарубіжний, але і вітчизняний досвід: більшість успішних керівників та менеджерів крупних промислових підприємств, банків, страхових компаній мають саме бухгалтерсько-аудиторську освіту. Непрофесіоналізм, засилля некомпетентних чиновників на всіх шаблях державної влади (законодавчої і виконавчої), тотальна корупція призвели до того, що облік втратив найважливішу функцію – контроль. А це, як відомо, деформувало систему управління, де облік і контроль є найважливішими його функціями. Відсутність прозорості і конт-

ролю за формуванням і використанням бюджетних коштів стало традиційним в умовах незалежності України.

Проблема полягає в посиленні обліково-аналітичної освіти економістів та подальшому удосконаленні системи підготовки облікових кадрів, які відповідали б сучасним вимогам державного управління і розвитку інформаційної системи бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що наука продукує знання, а освіта їх олюднює. З цих позицій учасників навчального процесу, зокрема науково-педагогічних працівників вищої школи цікавлять питання не тільки продукування наукових ідей і знань в галузі бухгалтерського обліку, фінансового контролю, економічного аналізу і аудиту, але і як здійснюється, в таких складних умовах для держави і вищої школи, зокрема університетської освіти процес "олюднення знань". Тому роль вищої освіти, науково-педагогічних працівників у цьому процесі є незаперечною, і зацікавлене обговорення актуальних проблем розвитку обліково-контрольно-аналітичної науки і освіти, практичне застосування результатів обліково-аналітичних досліджень в управлінні на всіх рівнях, є виправданим і історично обумовленим в період трансформації суспільних відносин. В історію розвитку бухгалтерського обліку, зокрема в частині освіти, підготовки фахівців з обліку і аудиту внесли істотний вклад такі вчені як: Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Чумаченко М.Г., Собко В.В., Кужельний М.В., Кузьмінський А.М., Швець В.Г., Єфіменко В.І., Кузьмінський Ю.А., Лінник В.Г., Мних Є.В., Малюга Н.М., Куцупатрий М.М., Бондар М.І., Ловінська Л.Г., та інші. Історична обумовленість освіти, сучасні виклики перед суспільством змушують науку і практику удосконалюватися до потреб сьогодення.

Доречно нагадати, що засновник та перший завідувач кафедри обліку і аудиту Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор економічних наук, професор Приходько Миколи Омеляновича (1941-1994) підняв та істотно розширив обліково-аналітичну освіту в університеті, зокрема на економічному факультеті. Його докторська дисертація – "Система економічного контролю і механізм її реалізації у промисловості", яка була захищена у Московському державному університеті імені Михайла Ломоносова у 1989 і на сьогодні не втратила своєї актуальності [1]. За досить короткий час, він зміг створити сучасну методичну та ґрунтовну технічну основу для підготовки фахівців з обліку та аудиту на економічному факультеті та розширення викладання циклу облікових, контрольно-аналітичних дисциплін на факультетах університету: юридичному, кібернетики, міжнародному, географічному, військовому.

Важливу місію перед суспільством і бути в авангарді в процесі реформування освіти, відповідаючи на виклики глобалізації відіграють університети, вони є основною ланкою сучасного інституту вищої школи у європейському та вітчизняному освітньому просторі. Провідну роль тут відіграють національні економічні та класичні університети України, зокрема національні класичні університети: Дніпропетровський, Донецький, Київський, Львівський, Одеський, Таврійський, Ужгородський, Харківський, Чернівецький та національні економічні університети: Київський, Одеський, Тернопільський, Харківський.

Розвиток методологічних засад облікової науки вимагає: колективної групової роботи, високого рівня культури, соціального досвіду (відповідно за віком, світосприйняття, мислення тощо). В цьому плані важлива роль належить вузівським профільним кафедрам. Кафедра – це базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу, що провадить освітню, методичну та наукову діяльність за певною спеціальністю, тобто поєднуючи ці три складові визначає сучасний рівень і якість підготовки майбутніх фахівців обліку і аудиту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на задекларовані завдання можна виділити три основних аспекти ланцюга: *наука – освіта – практика*, враховуючи незаперечність того, що сучасний етап розвитку глобалізованого світу це – розвиток інтелекту та економіка знань мало знаходять своє висвітлення у науковій літературі, монографіях та підручниках.

Вітчизняна обліково-аналітична наука безперечно просунулася і займає достойне місце серед економічних наук в Україні. Зазнала змін і стратегія підготовки управлінських кадрів, зокрема фахівців обліково-аналітичного циклу. При чому проблема реформування економічних відносин та відповідного їм кадрового забезпечення збіглася у часі із змінами і тенденціями в освітній діяльності європейського континенту шляхом зближення різних освітніх шкіл, уніфікації організації навчального процесу, формування єдиного освітнього простору відповідно до ідей та принципів Болонського процесу. Автор статті за озвученою проблематикою має ряд наукових публікацій, де критично осмислюються проблеми облікової науки і освіти [2].

Метою написання статті є критичний аналіз та розробка пропозицій щодо удосконалення системи підготовки фахівців з обліку і контролю в контексті реальних євроінтеграційних процесів, що забезпечать високу кваліфікацію і компетентність науково-педагогічних кадрів, становлення та розвитку наукових шкіл, підготовки на високому інтелектуальному рівні магістрів, докторів з традиціями патріотизму, демократизму і самодостатності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перший аспект це – наука. Ново прийнятий Закон України

"Про вищу освіту" [3] задекларував сучасні підходи до оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення для розвитку обліку, контролю і аналізу як важливих функцій управління підприємства, організації чи установи. Зокрема, більшою мірою це стосується третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти, які відповідають восьмому та дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій. Найвищий дев'ятий рівень передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи в галузі теорії та організації в сфері обліку, контролю, аналізу та аудиту, створення нових системоутворюючих знань та прогресивних технологій обліково-аналітичної роботи, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне значення.

Ця новела, безперечно, зачіпає існуючу систему та перелік наукових економічних спеціальностей, затверджених ВАК України. Мова йде про доктора філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра та доктора наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії. Це переконливо вимагає від МОН перегляду переліку економічних наук, що діють нині в Україні.

Щодо першого наукового ступеня то перелік нині діючих наук можна умовно розділити на дві частини: доктор філософії з економіки та доктор філософії з управління. Наприклад, нині діюча наукова спеціальність 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) звісно належить до другої частини, оскільки облік, контроль та аналіз є важливими функціями управління.

Щодо другого наукового ступеня, тут, на наше переконання, також виправданим є застосування схеми першого ступеня з можливим деяким розширенням.

В обох випадках необхідним також є перегляд змістовних редакцій паспортів наукових економічних спеціальностей. Системний моніторинг чинних змістовних редакцій паспортів наукових економічних спеціальностей показав нагальну необхідність їх удосконалення відповідно до умов та реалій, які змінюються. Зокрема, потребуватиме істотного оновлення паспорта наукової спеціальності 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)". Більше як десятирічний досвід роботи Спеціалізованих вчених рад та аспірантури і докторантури показав певну нелогічність та некоректність назви самої спеціальності. По-перше назва повинна відповідати головним засадам функцій управління, важливими з яких є облік, контроль та аналіз. По-друге, наявність у назві слова "аудит" дещо звужує сутність спеціальності і по відношенню до контролю є лише доповнюючим, як форма контролю. По-третє, поділ наукових досліджень "за видами економічної діяльності" не тільки внесло істотні труднощі при захисті дисертацій, але в умовах системності та синергійного впливу було непередуманим, а інколи і шкідливим. Теоретико-методологічні, історичні та етичні проблеми науки практично не розглядалися, а всі роботи підпорядковувалися лише принципу належності до галузі економічної діяльності, в цьому якраз і полягали авторський внесок і новизна результатів дослідження, що призводило до дублювання, висвітлення технологічних особливостей галузі, обмеження та суб'єктивізму при виборі місця захисту дисертації.

Запропонована нова назва наукової спеціальності "Бухгалтерський облік, контроль та аналіз" безперечно актуалізувала б в сучасних умовах теоретико-методологічні та організаційні засади обліку, контролю і економічного аналізу, а деякою мірою відроджуватиме наукові та організаційні засади науки в історичній ретроспективі, зокрема у радянські часи, коли система обліку та контролю на всіх щаблях влади і суспільства була набагато розвинена і організована, ніж є на сьогодні. Свого часу коригування назви спеціальності підтримали провідні економічні ВНЗ України, зокрема Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вчені Житомира, Львова, Тернополя та спеціалізованих наукових установ. Однак, непрофесіоналізм, ігнорування думки наукових авторитетів, бюрократія та вузькопрофесійні містечкові інтереси стали вирішальними і зміни не відбулися.

Разом з тим, нові підходи задекларовані у Законі зобов'язують вітчизняну економічну науку, зокрема обліково-контрольно-аналітичну розвивати теорію і методологію бухгалтерського обліку, фінансового контролю, економічного аналізу та аудиту та їх практику на всіх рівнях управління суб'єктів господарювання.

Це зобов'язує ВНЗ переглядати банк наукових тем аспірантів і докторантів. Корисними при цьому можуть бути обговорення на наукових конференціях, круглих столах з керівниками і відповідальними працівниками обліково-аналітичних та контрольно-ревізійних служб центральних органів виконавчої та місцевої влади, Верховної ради, Кабінету Міністрів. Науково-педагогічні працівники вищої школи чекають від роботодавців, керівників та працівників економічних, зокрема фінансових служб пропозицій щодо переліку нагальних прикладних наукових проблем, які сьогодні вкрай потрібно вирішувати в Україні і досліджувати та розробляти теорію і методологію бухгалтерського обліку і контролю, і на їх основі удосконалення практики здійснення функцій фінансового контролю і аналізу на всіх рівнях управління тісно поєднуючи науковий потенціал вищої школи і працівників системи державного управління, державного фінансового контролю тощо.

Без врахування парадигм інституціоналізму не можна уявити повноцінних трансформаційних процесів. Перебільшене захоплення деяких вчених інституціоналізмом бухгалтерського обліку – є привнесеним в обліково-аналітичну науку, він присутній і розвинувся як у західній, так і вітчизняній економічній теорії. Однак погоджуємося, що парадигми інституціоналізму, їх методологічних засад широко розробляться не тільки в економічній теорії, але і в прикладних економічних науках, зокрема в бухгалтерському обліку, економічному аналізі, контролі та аудиті. Більше того, перелік лише напрямів регулювання та впливу чинників інституційного середовища на систему обліку і звітності в Україні засвідчує та дозволяє стверджувати про інституційність бухгалтерського обліку, його теоретико-методологічних і організаційних засад, які мусить враховувати облікова політика як держави, так і господарюючого суб'єкта.

З досвіду захисту (на економічному факультеті КНУ діють дві спеціалізовані вчені ради по захисту докторських дисертацій, де представлені дві науки: 08.00.09-Бухгалтерський облік, аналіз та аудит і 08.00.10-Статистика) та опанування багатьох дисертацій з проблематики удосконалення системи обліку і звітності як складової системи управління на різних рівнях можна зробити невтішний висновок. Термінами і поняттями кожен дослідник оперує на власний розсуд, не надто переймаючись точністю визначень і глибиною смислів. І

що значно гірше, тут відкривається майже безмежний простір для обліково-ідеологічних спекуляцій і відвертих маніпуляцій в угоду вимог діючої влади і бізнесового середовища. Випадає цілий методологічний пласт, коли теорія стає методологією, а точки зору носять поверховий формальний зміст. Досліджуючи об'єкт та предмет, необхідно бачити, що є поза ними, зокрема наявні суперечливості економічної та інституційної теорій. У дисертаціях панує позитивна та оптимістична думка і відсутня критична оцінка середовища, в якому вивчаються дії, події, факти господарського життя суб'єкта господарювання.

У деяких дисертаціях повторюємо роками, як мантри про економічне зростання, сподіваючись на позитивний результат, а реальність стає більш жорсткою. Економіка вийшла за звичні параметри пропорцій і темпів і стає зовсім некерованою. Соціально – економічний розвиток призупинився, корупцією пронизана система державного управління, політика та економіка, кланово-олігархічна модель господарювання стала переважаючою, у суспільній свідомості запанувала агресивна аморальність. Тому, досліджуючи актуальні проблеми обліково-контрольно-аналітичної науки потрібно ширше і вище ставити державний інтерес, засади прозорої економічної політики, бути, як це не звучить патетично, патріотами країни, відчувати високу відповідальність за результати дослідження і знати як результат відіб'ється на інтересах країни і людини в майбутньому.

Важливим, з огляду на узагальнення результату дослідження, моделювання майбутньої ситуації та її впливу на стан справ є розробка конкретних заходів облікової політики при дослідженні об'єктів обліку, скажімо, необоротних активів, ресурсів, коштів та грошових потоків, доходів та витрат, фінансових результатів тощо. В цьому контексті трактуючи термін "облікова політика" як спосіб дій, спрямованих на досягнення певної мети варто глибше розкривати сутність принципів і правил, які там декларуються, і як зовнішнє середовище прямо чи опосередковано впливає на облікову політику держави та підприємства в політичному і соціально-економічному плані. У більшості дисертацій констатуємо абсолютну відірваність наукових пошуків щодо удосконалення облікової політики держави. Чомусь науковці, які у своїй більшості є прихильниками і захисниками державних інтересів, не турбують чинна облікова політика та система контролю, які дозволяють всіляко обходити навмисне недосконале податкове та господарське законодавство, незаконно отримувати суб'єктами господарювання відшкодування ПДВ і цим самим грабувати державний бюджет, знаходити шляхи нелегальних перерахування коштів в особливо крупних розмірах в офшорні зони і збагачуватися провладним олігархам і кланам, визначати ціноутворення не за даними обліку та калькулювання витрат, а за принципом "збагачуйся як можеш" (згадати лише, як чиновники не можуть скласти ціни і тарифи на комунальні послуги, проїзд у громадському транспорті, на енергоресурси, медпрепарати, обладнання тощо).

Відомо, що Закон України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" декларує облікову політику – як сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності [4]. Звітність, як відомо, ґрунтується на повній, правдивій і неупередженій інформації. Але хто контролює фінансову звітність? Незалежний аудитор? Внутрішній контроль? Власник? Уповноважена особа? Держслужба статистики, яка на базі облікової звітності формує макро-показники, а Кабінет Міністрів України – Проект Держбюджету? Питання, як

бачимо, є риторичним і залишаються без відповіді і власне їх не ставлять для обговорення і вивчення широкої наукової громадськості. Без сумніву актуальною темою наукових досліджень в галузі бухгалтерського обліку, контролю і аудиту є дослідження проблем гармонізації та стандартизації бухгалтерського обліку і фінансової звітності, які потребують глибоких знань історії, філософії та ідеології МСФЗ, економіки країн з досконалими ринковими відносинами, чого на жаль бракує вітчизняним дослідникам.

Другий аспект це – освіта. В надскладних умовах в Україні здійснюється модернізація національної освіти, яка враховує глобалізаційні аспекти в частині зближення різних освітянських шкіл, уніфікації організації навчального процесу, формування єдиного освітнього простору, інноваційний тип прогресу, нові науково-інформаційні технології, висунення людини в центр суспільного розвитку. Вища школа реформує свою діяльність в рамках Болонського процесу, мета і завдання якого, збігаються із стратегічним завданням держави у підвищенні якості освітніх послуг і забезпеченні незаперечних конкурентних переваг. Адже інтелектуальний потенціал України виступає зараз як головний чинник розвитку економіки і суспільства, хоча це визнають на всіх рівнях управління, однак владна еліта країни, на жаль, мало що для цього робить.

Закон "Про вищу освіту" [3] модернізує систему вищої освіти в напрямі її стандартизації і гармонізації до вимог Європейського союзу. Істотними ознаками тут є категорії кваліфікації та компетентностей, взаємозв'язок яких полягає в тому, що кваліфікація є офіційним результатом оцінювання і визнання, який отримано, коли навчальний заклад фіксує досягнення студентом компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти і засвідчується певним документом про вищу освіту. З огляду на це важливою ланкою у досягненні результатів є компетентність як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Тому на всіх етапах (рівнях) здобуття вищої освіти мусить здійснюватися ціла низка контрольних заходів, моніторингу, які сприятимуть успішному виконанню студентом відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що стане підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук за спеціальністю "облік і аудит".

Важливим, на наш погляд, є посилення контрольної-аналітичної складової відповідних освітніх (освітньо-професійних чи освітньо-наукових) або наукових програм підготовки фахівців з економіки і управління. Зокрема більшою мірою це стосується другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти, відповідно сьомому, восьмому та дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій. Адже перелічені кваліфікаційному рівні передбачають не тільки здобуття особою поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю загальних засад методології наукової та професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності, але і достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності в галузі обліково-контрольно-аналітичних систем і процедур,

Відповідно до новацій вищезазначеного Закону України "Про вищу освіту" [3], обліковим кафедрам економічних університетів та факультетів необхідно буде істотно модернізувати нормативну базу (освітньо-професійні програми (ОПП), навчальні плани), прагнучи щоб змістовна частина при цьому не погіршилася, діючи за принципом бухгалтерського обліку превалювання сутності над формою. Важлива роль при цьому належить секції з бухгалтерського обліку НМК з економіки і підприємництва МОН України, засідання та рішення якої завжди були прозорими презентуючи новачки в ОПП і навчальних планах підготовки бакалаврів і магістрів з обліку і аудиту. Принципово новим повинно бути те, що такі системоутворюючі навчальні дисципліни як бухгалтерський облік, контроль, економічний аналіз, аудит мусять мати як теоретичну, так і функціональну складову в обсязі 4-5 кредитів в навчальних планах підготовки фахівців економічних необлікових спеціальностей. Щодо курсу "Теорія бухгалтерського обліку" то його обсяг і терміни варто залишити без змін (вивчати протягом двох семестрів в обсязі 10 кредитів).

Практика та досвід роботи кафедри обліку та аудиту Київського національного університету імені Тараса Шевченка в умовах багаторічного експерименту МОН показав, що підготовка конкурентоспроможних фахівців з обліку і аудиту можлива лише за схемою "4 + 2", тобто бакалаври навчаються 4 роки, а маістри – 2 роки. Це вимагало від кафедри внести зміни до освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ), освітньо-професійних програм (ОПП) та навчальних планів. Визначальну роль при цьому відіграла розроблена і затверджена Науково-методичною комісією з економіки і управління (НМК) класичних університетів Концепція перебування економічної освіти в класичних університетах [4]. Якщо бакалаврські програми не зазнали істотних змін, то магістерські програми були кардинально перероблені з огляду на дворічний термін навчання, запровадження науково-дослідної та педагогічної (асистентської) практик, посилення мовної та математичної підготовки, викладання низки предметів англійською мовою, впровадження варіативної компоненти за вибором студентів на завершальному етапі навчання. Їх підпорядковано реалізації сучасної парадигми розвитку вищої школи в Україні, яка передбачає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, педагогічну, фахову та науково-практичну підготовку. За результатами експерименту магістр за спеціальністю "Облік і аудит" здобував спеціальні вміння та знання, компетенції достатні для виконання професійних завдань та обов'язків інноваційного характеру в соціально-економічній, організаційно-управлінській, науково-дослідницькій та педагогічній діяльності в галузі обліку, контролю і аудиту.

Посилення теоретико-методологічних складових таких навчальних дисциплін як бухгалтерський облік, контроль, економічний аналіз, аудит істотно підвищило ефективність навчання та забезпечило рівень науково-дослідної роботи студентів та якісного проходження науково-дослідної та педагогічної (асистентської) практик. Тут теорія змушена була подавати систему поглядів та узагальненого знання, пояснення положень, які утворюють дану науку або її галузь. Конкретизація відбувається за навчальним планом, передбачено вивчення низки конкретних дисциплін, наприклад з контролю – Внутрішньогосподарський контроль, Державний фінансовий контроль, Контроль в банках тощо.

Реалії сьогодення цього дня наочно підтверджують, що розвиток бухгалтерської професії є важливим чинником подолання економічної кризи. Для прикладу варто нагадати, що в країні реалізуються етапи запрова-

дження посад державних бухгалтерів у бюджетній сфері, ставиться питання щодо узаконення статусу "професійного бухгалтера" – питання слухалося на парламентській комісії Верховної Ради України, засіданнях Федерації професійних бухгалтерів та аудиторів України (ФПБАУ), Методологічної ради з бухгалтерського обліку при Мінфіні України та багато інших проектів.

Разом з тим потребує істотного реформування система підготовки управлінських кадрів, зокрема фахівців не тільки обліково-аналітичного циклу, але фінансистів, економістів, менеджменту, всіх, хто причетний до управління. Стереотипи радянської освіти ще не зруйновані, а деякі з них за роки незалежності набули гіпертрофованих форм. Кількість навчальних кредитів з обліку і контролю істотно скоротилася, а за деякими спеціальностями зведена до мінімуму. Комерціалізація вищої економічної та юридичної освіти, запровадження онлайн- та дистанційної освіти в Україні призвела до істотного погіршення якості так званих фахівців.

Науково-педагогічна спільнота економічних університетів та економічних факультетів ВНЗ України очікує від нового Закону сучасного підходу орієнтованого на європейські цінності та стандарти на принципах прозорості та відкритості щодо формування переліку галузей знань і переліку економічних спеціальностей, за якими здійснюватиметься підготовка здобувачів вищої освіти, зокрема, третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти. У порівнянні з європейськими країнами наявність в Україні більше двох десятків економічних спеціальностей засвідчує лише про слабку структурованість та суб'єктивізм при їх введенні і затвердженні. Важливу роль при цьому має відігравати, на основі узагальнення світового і передового вітчизняного досвіду розвитку вищої освіти, новостворене Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

Міністерство освіти і науки України як центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, інші органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади (ВНЗ) повинні докорінно перебудувати свою діяльність. На сьогодні вони не в змозі розробляти ефективну стратегію та програми розвитку вищої освіти, формувати та реалізовувати державну політику у сфері вищої освіти, науки, підготовки фахівців з вищою освітою, без систематичного моніторингу та аналізу потреби вітчизняного ринку праці, ефективності організації мережі вищої школи, планувати обсяги і напрями державного замовлення фахівців з вищою освітою, оцінки наслідків екстернальних ефектів в освіті.

Третій аспект – практика, як критерій істини. Наука повинна давати відповіді на запити практики. Повинен діяти принцип: якщо теоретизуєте – тоді дайте конкретні пропозиції щодо зміни практики чи її удосконалення. В умовах, коли в державі за роки незалежності через політичну нестабільність, корупцію, непрозорість влади, власні та залучені кошти суб'єктів господарювання не працюють на економіку держави, а відсутність жорсткого контролю за фінансовими потоками вимиває із країни десятки інвестиційних млрд. доларів, які є донорами економік інших країн і офшорних зон, посилення ролі обліково-аналітичної освіти, знань з обліку та контролю є першочерговими. Це було і залишається у всіх народів і у всі часи. Доречним якраз нагадати відомі слова Леніна В.І. "Облік и контроль – от головне, что необходимо для функционирования государства..." [6, 261]. Тому на всіх щаблях влади, зокрема законодавчої та виконавчої, центральної та місцевої, на всіх її рівнях необхідно посилити вимоги до посадовців, як професіоналів, а не як політичних провідників, що за роки незалежності стало негативною тенденцією, на знання засад системи

управління, її функцій, зокрема бухгалтерського обліку, контролю і економічного аналізу.

Через практику – наука реалізує результати дослідження. Відомо, що у Висновку спеціалізованої вченої ради при захисті дисертацій міститься інформація про направлення наукових рекомендацій та пропозицій до НДІ, Міністерств та відомств, Комісіям Верховної ради за відповідною проблематикою. На основі яких спеціально створені при Уряді ради, у складі яких, як правило, значна частина зарубіжних радників, вітчизняних радників-науковців, підприємців напрацьовують матеріали щодо поліпшення системи управління економікою, рекомендації та пропозиції численних науково-практичних конференцій та дисертаційних робіт тощо. Потім вони потрапляють до чиновницького апарату, бюрократична система починає їх перетравлювати, народжуючи нормативно-правовий документ. При цьому бюрократична машина, не стільки від непрофесійності, скільки від власних інтересів і амбіцій, "зачищає" все розумне і ефективне, що можна запропонувати, "зрізає всі гострі кути", створює форму документа звичну для бюрократії, вбачаючи корупційну складову і тільки таким чином пропускає в систему нормотворчості.

Крім того, на нашу думку, необхідно звернути увагу на те, що написаний після "врахування" рекомендацій науковців текст закону, постанови уряду, положення чи інструкції повинні бути написані бездоганно, щоб людині, яка читає їх не потрібно було звертатися до додаткових роз'яснень та тлумачення. Особливо це видно на матеріалах, які публікуються у бухгалтерських виданнях "Все про бухгалтерський облік", "Баланс", і як показує практика, вони успішно з цим справляються. Це заувага не тільки до тих, хто випускає нормотворчий продукт, але і тих, хто науково розробляє його. До речі, такий недолік містять і національні ПСБО, до розробки яких саме причетні науковці-обліковці. На жаль, ігнорування принципами відкритості та прозорості підготовки та прийняття нормативно-правових актів з господарського життя спостерігається не тільки в бухгалтерському обліку і звітності, але й у повсякденному господарському житті.

В практичних кроках з євроінтеграції, в економіці, зокрема в управлінні немає універсальних рішень. При цьому всіяні запозичення та аналогії мають бути ретельно об'ґрунтовані перед їх імплементацією. Однак, не всі економісти це розуміють: одні пропонують негайно всім перейти на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) та фінансової звітності (МСФЗ), інші – на засадах удосконаленого бухгалтерського обліку визначати податкову політику та базу оподаткування та відмовитися від національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НПСБО). Наведені крайнощі свідчать про те, що їх автори перетнули межу компетентності, глибоко не знаючи думки вітчизняних вчених-обліковців, законодавчих актів Євросоюзу і України щодо запровадження міжнародних стандартів. Навіть, високопосадовці Національному банку, Міністерства фінансів інших економічних міністерств і служб, маючи широкі можливості практичними діями забезпечити реформування обліку і звітності, контролю і аудиту, мало цим цікавляться і займаються.

Ідеологія міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності завдають загальний напрям при визнанні витрат та доходів і важливу роль при цьому відіграє професійне судження бухгалтера і аудитора, що розраховані на свідомого, раціонального і відповідально виконавця. За цих умов в обліку і звітності за міжнародними стандартами велика частка суб'єктивізму. А, як відомо, вітчизняне податкове законодавство не дозволяє вільного тлумачення його норм, звідки бухгалтер та по-

датківців матимуть діаметрально протилежну позицію щодо однієї і тієї самої господарської операції сформованої виходячи з "професійного судження".

Варто не забувати, що повноцінне ведення обліку за міжнародними стандартами потребує залучення висококваліфікованих і високооплачуваних спеціалістів, перепідготовки кадрів, зміни програмного забезпечення, удосконалення системи прийняття рішень і постійного аудиторського супроводження. Тому пропозиції деяких науковців і практичних бухгалтерів щодо застосування міжнародних стандартів фінансової звітності з фіскальними цілями в нинішніх умовах є неприйнятними у зв'язку з їх непридатністю до об'єктивного та неупередженого визначення об'єкту оподаткування та такою, що дискредитує саму ідею запровадження міжнародних стандартів в Україні.

В умовах перманентних виборів, в яких постійно перебуває держава, засоби масової інформації (ЗМІ) в залежності від інформаційної політики своїх власників, у запеклій боротьбі між собою, інформують власне населення і зарубіжжя про тотальну відсутність контролю і контрольованості процесів, що відбуваються в Україні. Якщо демократія – це влада народу, яка немислима без контролю, то цілком слушно є ідея повернення до сучасного громадського контролю чи суспільного, в радянські часи як це був – народний контроль. Якщо декларується влада народу, то і контроль мусить бути також народним.

Треба взяти до уваги, що в Україні система державного регулювання в кінцевому підсумку зводиться до повноважень діяльності контролюючих та правоохоронних органів (державні фіскальна, митна, статистики служби, пенсійний фонд, фінансовий, цін, екологічний, пожежний, санітарний контроль та інші органи), які, як правило, регулюють адміністративну та фінансову відповідальність, а правоохоронні органи регулюють адміністративну і кримінальну відповідальність. Перераховані інституції у загальному вимірі діють не тільки формальні та неформальні правила поведінки суб'єктів, але і є механізмами контролю та вимог до їх дотримання. Переважаюча практика така, що саме вони більше всього "співпрацюють" не з бухгалтерськими та контрольно-аналітичними службами підприємств, організацій і установ, а з їх повноважними керівниками та їх покровителями з вищих ешелонів влади, що, звісно, є далеким від порядків країн усталеної демократії та розвинутих ринкових відносин. Саме системна люстрація змусить допомогти виявити вітчизняних "кришувальників" і боротися з викликами та загрозами, що стали перед країною.

В історії бухгалтерського обліку незалежної України в площині практичної реалізації заходів державного регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності відіграє Методологічна рада з бухгалтерського обліку як дорадчий орган при Міністерстві фінансів України. Вона була утворена з висококваліфікованих науковців, спеціалістів міністерств та відомств, підприємств, представників громадських організацій бухгалтерів та аудиторів України. До речі, Положення про Методологічну раду та її персональний склад затверджуються Міністром фінансів України.

Результатами її роботи стали розробка профільного Закону, Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції до його застосування, інших облікових інструментів, організація розробки та розгляд проектів національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (ПСБО), інших нормативно-правових актів щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Відповідно до схваленої урядом Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності

в Україні [7,8] Радою розроблені методологічне забезпечення та рекомендації щодо переходу підприємств України на МСФЗ. В рамках Стратегії досі розробляються сучасні організаційні форми і методи бухгалтерського обліку, методологічне забезпечення впровадження сучасної технології збору та обробки обліково-економічної інформації.

Однак, незважаючи на обсяги здійсненої багаторічної роботи, в новій редакції Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" (2010 р.) в частині, де мова йде про державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності стаття 7. Методологічна рада з бухгалтерського обліку була вилучена. Це ще одне підтвердження недолугої облікової політики держави і недбалого ставлення до структури, організованої і покликаної на законодавчому рівні удосконалювати систему бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Спадає на думку історична паралель про зайвість Мініфіну опікуватися не властивою функцією, а саме проблемами обліку і звітності. Очевидно, регулятивні функції щодо обліку і звітності має взяти на себе Державна служба статистики України, як це було в СРСР в перші роки радянської влади.

Нарешті важливо пам'ятати, що провадження аналітично-прогностичної діяльності у сфері вищої освіти, визначати тенденції її розвитку, вплив політичної, демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, сучасних змін в інфраструктурі виробничої та невиробничої сфери, бізнесу, формувати стратегічні напрями розвитку вищої освіти з урахуванням динамічності науково-технічного прогресу, інших факторів мінливості та невизначеності в принципі не може здійснюватися без обліково-аналітичної інформації, зокрема статистики. В глобалізованому світі, в сучасних ринкових умовах обліково-аналітична інформація – це не тільки потреба функції управління, але і важливий інвестиційно-інноваційний ресурс, що здатний створювати найбільш вагомі конкурентні переваги в умовах динамічних зрушень як внутрішнього так і зовнішнього інституціонального середовища. Досконалий ринок освітніх послуг в принципі не може функціонувати в умовах асиметричності інформації. Тому завдання полягає в тому, щоб перебороти негативний вплив асиметрії, оскільки повне та ефективне володіння обліково-аналітичною інформацією дозволяє користувачам освітніх послуг приймати виважені та своєчасні управлінські рішення.

Висновки. В період 2010-2014 рр. відбувалося поглиблення процесу політизації бухгалтерського обліку і звітності під впливом лозунгів щодо євроінтеграції. Неспроможність бухгалтерського обліку як інформаційної системи завадити розвитку корупційних схем при приватизації, витоку капіталу в офшорні зони, уникненню оподаткування діяльності через посилення превалювання податкового законодавства над національними ПСБО та МСБО, нарешті, в умовах системної кризи це посилило процеси тінізації економіки і суспільних відносин. Безконтрольне поширення комерціалізації системи підготовки фахівців з обліку і аудиту істотно знизило їх якість.

Необхідна розробка Концепції подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні на основі сучасних тенденцій розвитку суспільства і бізнесу, враховуючи процеси стандартизації та гармонізації обліку і звітності, загальноєвропейські та вітчизняні освітні традиції, які повинні міститись у ґрунтовній складовій щодо наукового та кадрового забезпечення подальшого реформування системи бухгалтерського обліку.

Євроінтеграційні процеси в Україні, що набирають обертів, розвиток міжнародного співробітництва, участь у міжнародному розподілі та кооперації праці, залучен-

ня іноземних інвестицій в економіку України, вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталу потребують подальшого реформування системи бухгалтерського обліку та запровадження методології розкриття економічної інформації за міжнародними стандартами для забезпечення відкритості, прозорості та порівняності фінансової звітності суб'єктів господарювання. Не варто забувати, що освітня діяльність здійснюється одночасно із заходами щодо реформування бухгалтерського обліку і звітності в Україні на основі міжнародних стандартів підприємств бізнесу та державного сектору. Це істотно мусить вплинути на зміст і структуру навчальних планів, підготовки спеціальних навчальних курсів фахового спрямування іноземною (англійською) мовою, написання курсових та випускних кваліфікаційних робіт. Пріоритетним повинен стати принцип безперервності професійної освіти.

Реформування системи економічної освіти та виконання програми, затвердженої Урядом, вимагає посилення впливу на якість підготовки облікових кадрів науково-методичної комісії (НМК) МОН з економіки та підприємництва (керівник академік Павленко А.Ф.), а в рамках комісії, відповідно секції з обліку і аудиту (керівник проф. Бондар М.І., КНЕУ) Роботу секції направити на подальшу інтелектуалізацію та актуалізацію бухгалтерського обліку, фінансової звітності, економічного аналізу і контролю як важливих функцій управління і складових економічної освіти. У ВНЗ України розробити та запровадити нові освітньо-професійні програми (ОПП) та освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ) підготовки європейського рівня фахівців з обліку, контролю і економічного аналізу. Практична реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців з бухгалтерського обліку і аудиту дозволить певним чином гармонізувати вітчизняну освіту, удосконалити та зберегти елементи власних конкурентних переваг та збагатити їх кращими надбаннями світової практики.

Інтеграція України у європейський економічний та освітній простір вимагає подальшого удосконалення освітньо-професійних програм, навчальних планів підготовки економістів за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями, істотного поліпшення матеріально-технічної бази вищої школи, зокрема комп'ютеризації навчального процесу і доступу до сучасних інформаційних техно-

логій і комунікацій, забезпечення конкурентно спроможними кадрами науково-педагогічних працівників, обізнаних з передовим вітчизняним та зарубіжним досвідом навчання. Необхідно посилити провідну роль профільної кафедри ВНЗ у визначенні методології та організації обліково-аналітичної освіти, науки і практики.

Суворий контроль за дотриманням прийнятих законів, встановлених правил, добросовісних традицій у суспільстві унеможливить подальші люстрації. Важливо при цьому прагнути не допускати корупційних діянь на стадії виховання і освіти підрастаючого покоління в навчальних закладах, зокрема у ВНЗ.

Даний напрямок дослідження потребує подальших розвідок в частині удосконалення політики оптимізації розміщення мережі навчальних закладів з підготовки фахівців з обліку і аудиту, створення сучасних конвергентно-інтеграційних структур (кластерів) в освіті, запровадження прозорих механізмів їх ліцензування та акредитації, створення належних умов для підвищення кваліфікації менеджерів бізнесу та державних службовців з питань бухгалтерського обліку, фінансової звітності, контролю, аудиту і економічного аналізу.

Список використаних джерел

1. Приходько Н.Е. Система экономического контроля и механизм ее реализации в промышленности Автореф. дис... д-ра экон. наук: 09.06.04 / Московский государственный университет имени М. Ломоносова. – Москва, 1989. – 35 с.
2. Швець В. Розвиток обліково-аналітичної освіти і науки у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка // Вісник КНУ. Економіка. 2011, № 130, с.5-8.
3. Закон України "Про вищу освіту", прийнятий Верховною Радою України від 01.07.2014. №1556-VII.
4. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", ВРУ, 16 липня 1999 року, № 1996-14 із змінами та доповненнями // Міністерство фінансів України. – Режим доступу <http://minfin.gov.ua>.
5. Сучасна економічна освіта: Україна і Болонський процес / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 326 с.
6. Ленин В.И. ПСС, т. 26. с. 261.
7. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 – 2015 роки із змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 1021 від 10.11.2010, №11, від 9.01.2013 р. // Міністерство фінансів України. – Режим доступу <http://minfin.gov.ua>.
8. Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні з змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України N 820 від 07.11.2013 р. // Міністерство фінансів України. – Режим доступу <http://minfin.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 07.10.14

В. Швець, д-р экон. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

УЧЕТ И КОНТРОЛЬ КАК НАУКИ И УЧЕБНЫЕ ДИСЦИПЛИНЫ В УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье исследуются, на основе критического анализа учетно-аналитической науки, образования и практики, актуальные направления совершенствования системы подготовки специалистов учета и контроля.

Ключевые слова: учет, контроль, бухгалтерская наука, бухгалтерское образование, практика, МСФО.

V. Shvets, Doctor of Sciences (Economics), Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ACCOUNTING AND CONTROL AS SCIENCES AND ACADEMIC SUBJECTS IN ACCOUNTING AND ANALYTICAL EDUCATION

The knowledge of accounting and control, analysis and audit as the main instruments of cognition and management functions is an integral part of economic education, science and practice and requires improving the training of the accounting personnel in accordance with the requirements of public administration and development of global information systems of business. Real European integration processes require high qualifications and competence of the teaching staff, the development of scientific schools, intellectualization of preparation of masters and PhDs based on the traditions of patriotism, democracy and self-sufficiency. We must form a new set of modern disciplines and economic specialties and optimize the network for universities on the basis of convergent-integrative structures (clusters) in education on principles of transparency and openness. The priority should be the principle of continuity of professional and analytical accounting education for business managers and civil servants. Practical implementation of the Law of Ukraine "On Higher Education" and the principles of the Bologna Declaration while training specialists in accounting and auditing will somehow harmonize national education, improve and keep elements of own competitive advantages and enrich them by the best achievements of the world practice.

Keywords: accounting, controlling, accounting science, accounting education, practice, IFRS.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 81-87

УДК 347.457

JEL G13

В. Шелудько, канд. техн. наук, доц.,

В. Вірченко, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ

Стаття присвячена аналізу структури та особливостей розвитку світового ринку похідних цінних паперів. Досліджено історію формування світового ринку деривативів. Визначено сутність, призначення та переваги використання похідних цінних паперів, а також їх роль на сучасному світовому ринку цінних паперів. Розглянуто класифікацію фінансових деривативів. Проаналізовано продуктові лінії фінансових деривативів. Досліджено регіональну структуру світового біржового ринку похідних цінних паперів та динаміку світового ринку деривативів. Надано порівняльну характеристику обсягів та структури біржового та позабіржового ринків деривативів. Проаналізовано динаміку світових ринків процентних деривативів та валютних деривативів, а також досліджено їх структуру. Визначено основні тенденції розвитку сучасного світового ринку похідних цінних паперів.

Ключові слова: ринок цінних паперів, світовий ринок деривативів, процентні деривативи, валютні деривативи, продуктові лінії деривативів, біржовий та позабіржовий ринки.

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки проявляється у постійному ускладненні зв'язків між її структурними елементами та підвищенні ролі глобального ринку цінних паперів у забезпеченні міжнародного руху капіталу. Зростання рівня інтернаціоналізації виробництва, поглиблення економічних зв'язків між національними ринками, розвиток міжнародної торгівлі та фінансова глобалізація обумовлюють потребу в нових інструментах інвестування та мінімізації ризиків. Вищевказані тенденції трансформації світового господарства обумовлюють швидкий розвиток світового ринку похідних цінних паперів, який протягом останніх десятиріч перетворився на важливу складову міжнародного фінансового ринку. Світова фінансова криза також внесла свої корективи у формування сучасного ринку деривативів, перетворивши похідні цінні папери на ефективний інструмент хеджування господарських та фінансових ризиків.

Підтримка стабільно високих фінансових результатів діяльності вимагає від професійних учасників ринку цінних паперів та інституційних інвесторів ефективного управління ризиками та використання нових фінансових інструментів для спекуляцій на фондовому ринку. У якості таких інструментів виступають різні види фінансових деривативів, таких, як, валютні деривативи та кредитні деривативи. Завдяки цьому, операції з похідними цінним паперами займають важливе місце у фінансовій діяльності основних учасників світового ринку цінних паперів формуючи його порівняно новий і надзвичайно перспективний сегмент – світовий ринок деривативів. Оскільки практично кожна суб'єкт господарювання періодично відчуває потребу у хеджуванні ризиків або отриманні додаткового прибутку за рахунок спекуляцій на фондовому ринку, похідні цінні папери на сучасному етапі розвитку ринкових відносин перетворюються на один із основних інструментів не лише національного, а й міжнародного ринку цінних паперів.

Необхідність підвищення ефективності регулювання та стимулювання розвитку вітчизняного ринку похідних цінних паперів, а також визначення перспектив участі вітчизняних фінансових інститутів у операціях на міжнародному ринку цінних паперів обумовлюють необхідність ґрунтовного дослідження ключових тенденцій розвитку світового ринку деривативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, функції різних видів похідних цінних паперів, а також закономірності розвитку міжнародного ринку деривативів були висвітлені як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній літературі. Належне місце в розробці даної наукової тематики займають праці Буреніна А.Н.,

Глуценко А.С., Джонса Ф.Дж, Модільяні Ф.П., Примостки Л.О., Фабоззі Ф.Дж., Фельдмана А.Б., Халла Дж.К.

Буренін А.Н. дослідив механізм функціонування ф'ючерсних, форвардних та опціонних ринків, моделі ціноутворення на ринках похідних цінних паперів, а також розкрив тенденції розвитку ринку похідних цінних паперів Російської Федерації [9, с.76-78]. Глуценко А.С. проаналізувала сутність та функції кредитних деривативів на ринку цінних паперів, а також їх роль у діяльності фінансових інститутів [10, с.145].

Джонс Ф.Дж, Модільяні Ф.П. та Фабоззі Ф.Дж. ґрунтовно дослідили особливості функціонування національного ринку фінансових деривативів та методику визначення ринкової вартості різних видів похідних цінних паперів, а також опціонні стратегії і механізм хеджування з використанням деривативів [6, с.257]. Дж.К. Халл проаналізував сутність, історію розвитку та значення ринків похідних цінних паперів в рамках сучасної економічної системи, розглянув особливості здійснення операцій з процентними ф'ючерсами, свопами та опціонами [5, с.194-241]. Фельдман А.Б. здійснив ретроспективний аналіз міжнародного ринку похідних цінних паперів протягом 1990-2000 р.р. [4, с.161-190], а Примостка Л.О. проаналізував еволюцію, динаміку і структуру міжнародного ринку похідних інструментів наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. [3, с.69-70]

Водночас, питання, пов'язані із комплексним аналізом тенденцій розвитку і структури світового ринку деривативів у розрізі основних видів похідних цінних паперів на сучасному етапі розвитку економічних відносин, на наш погляд, вивчені та висвітлені недостатньо.

Методологія. Дослідження сучасних тенденцій розвитку світового ринку деривативів передбачає використання загальнонаукових прийомів і методів. З використанням методу наукової абстракції та методу діалектики у статті досліджено сутність та основні функції фінансових деривативів, на основі методів функціонального і системного аналізу проаналізовано значення похідних цінних паперів на сучасному ринку цінних паперів. З використанням методів діалектики, дедукції, поєднання історичного та логічного проаналізовано особливості формування і основні суперечності, що спрощують функціонування світового ринку фінансових деривативів в сучасних умовах. На базі методів наукової абстракції, системного, графічного і статистичного аналізу досліджено тенденції розвитку світового ринку похідних цінних паперів, його динаміку, структуру та найбільш важливі сегменти.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей та тенденцій розвитку світового ринку похідних цінних па-

© Шелудько В., Вірченко В., 2014

перів. Завдання дослідження підпорядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на: вивчення специфіки формування світового ринку деривативів, визначення сутності та ролі деривативів на сучасному світовому ринку цінних паперів; аналіз основних видів фінансових деривативів та продуктових ліній фінансових деривативів; дослідження регіональної структури світового біржового ринку похідних цінних паперів та динаміки світового ринку деривативів; аналіз динаміки світових ринків процентних деривативів та валютних деривативів, а також їх структури.

Результати. Міжнародний ринок цінних паперів має більш ніж вікову історію, натомість міжнародний ринок деривативів налічує кілька десятиліть. Сукупність багатьох економічних та політичних процесів, що протікали в 1970-х роках, привели до появи та подальшого бурхливого розвитку цього ринку, який неможливо розглядати відокремлено від фінансових інновацій на ринку капіталів.

Фінансові інновації обумовлені потребами суб'єктів ринку в нових, фінансових та інформаційно-технологічних продуктах, які б дозволяли адекватно реагувати на зміни в оточуючому фінансовому середовищі та забезпечували ефективне ведення фінансової діяльності. Для того, щоб з'явилися нові фінансові продукти, необхідними є, як гостра потреба в них, так і наявність відповідного законодавчого оточення, глибокої фінансової теорії, належного телекомунікаційного та програмного забезпечення.

В 1970-х роках у результаті введення плаваючих валютних курсів стали більш мінливими не лише валютні курси, а й ринкові процентні ставки, курси цінних паперів та інших фінансових активів. Це привело до суттєвого зростання фінансових ризиків і викликало, як у професійних учасників ринку, так і у крупних інвесторів, гостру потребу в фінансових інструментах, які дали б можливість ефективно управляти фінансовими ризиками, зменшувати втрати у разі несприятливих змін на ринку та отримувати додаткову вигоду при сприятливій ситуації [1, с.729-730]

Результатом пошуку і ефективних дій фінансових інженерів стали нові фінансові деривативи, базовими активами яких є різноманітні фінансові інструменти, а також процентні ставки, валюта, фондові індекси тощо. Згодом набули поширення і зайняли свою нішу на ринку і інші нові фінансові інструменти, так звані, екзотичні деривативи зі специфічними активами в якості базових та досить складні конструкції з різних видів фінансових деривативів, такі як, опціони на ф'ючерси, свопціони, синтетичні опціони, комбінації, спреди та ін. Серед нових інструментів, які з'явилися на ринку в 1970-х роках провідну роль стали відігравати процентні, валютні ф'ючерси та свопи, опціони на акції та фондові індекси, угоди FRA, синтетичні опціони [2, с.93].

Ці інноваційні інструменти дозволили учасникам ринку ефективніше управляти фінансовими ризиками, робити фінансове посередництво на міжнародному ринку більш безпечним. Вони дозволили як позичальникам, так і кредиторам, як професійним учасникам ринку, так і приватним інвесторам хеджувати процентний та валютний ризики, використовувати арбітражні можливості євrorинків, а при сприятливій кон'юктурі – реалізувати спекулятивні стратегії.

З іншого боку, глобалізація фінансових ринків, подальший розвиток євrorинків не лише сприяли розвитку світової економіки, а й створили передумови для значного зростання системного ризику та взаємозалежності учасників євrorинку, а також зменшили можливості урядів країн щодо регулювання процесів на національних фінансових ринках.

Похідні інструменти міжнародного ринку – це ф'ючерси, опціони, форварди, свопи, угоди про форвардні процентні ставки та ін. За назвою та змістом вони співпадають з такими ж інструментами, що перебувають в обігу на національних ринках, однак їх випуск та обіг не підпадає під регулювання жодної країни, а регламентується угодами, інструкціями, договорами, іншими документами, що існують на міжнародному ринку.

До біржових угод відносяться ф'ючерси, позабіржовими є форварди, зокрема, угоди FRA та свопи. Опціони можуть котируватися на біржах і бути інструментом позабіржового ринку. **До інструментів позабіржового ринку у першу чергу слід віднести** кредитні деривативи, більшу частину яких становлять свопи кредитного дефолту.

Біржові деривативи є високоліквідними, стандартизованими щодо кількості базового активу, дати поставки та дозволяють в будь-який момент припинити хеджування шляхом укладання зворотної (офсетної) угоди. Параметри позабіржових контрактів можуть встановлюватися відповідно до потреб учасників угоди, однак, як правило, передбачають реальне виконання, а не закриття позиції шляхом укладання зворотної угоди. В цілому, позабіржовий ринок надає більші можливості щодо управління фінансовими ризиками, ніж біржовий, характеризується значною кількістю різних фінансових інструментів, торговельних площадок та великою кількістю учасників.

Обсяги позабіржових угод на міжнародному ринку практично завжди суттєво перевищували обсяги біржових, а протягом останніх десятиліть частка позабіржового ринку (далі – ОТС) зросла з 60% до 90% (див. Табл. 1). Обсяги ж ринку в абсолютному вимірі зросли за цей час у 133 рази з 5740 до 762908 млрд. дол. США. При цьому обсяги біржового ринку зросли приблизно в 30 разів, позабіржового – в 200.

Таблиця 1. Обсяги міжнародного ринку деривативів

Роки	Відкриті позиції за номінальною вартістю (млрд. дол. США)			Структура міжнародного ринку (%)	
	Біржовий ринок	ОТС	Всього	Біржовий ринок	ОТС
1990	2290	3450	5740	39,9	60,1
2000	9185	95199	104384	8,8	91,2
2013	70000	692908	762908	9,2	90,8

Джерело: Розроблено автором на основі даних Банку міжнародних розрахунків та Світової федерації бірж [7, 8]

Набір різних продуктів одного виду деривативів називають продуктовою лінією. На сьогодні на світових біржах котируються 14 продуктових ліній: 1-2. опціони та ф'ючерси на акції; 3-4. опціони та ф'ючерси на біржові індекси; 5-6. LTIR опціони та ф'ючерси (на дов-

гострокову процентну ставку); 7-8. STIR опціони та ф'ючерси (на короткострокову процентну ставку); 9-10. ETF опціони та ф'ючерси (на акції біржових фондів); 11-12. валютні опціони та ф'ючерси; 13-14. товарні опціони та ф'ючерси, інші опціони та ф'ючерси.

Середня кількість продуктових ліній, що котируються на одній біржі, становить приблизно п'ять. Найбільшу кількість продуктових ліній (13) має фондова біржа Йоганнесбурга (Johannesburg Stock Exchange). На семи з 52 бірж перебуває в обігу лише один вид біржових продуктів. Більшість Азійських бірж пропонують товарні

ф'ючерси. Регіональна структура біржового ринку відображена на рис. 1. Найбільшим ринком деривативів є Північноамериканський (54%), на другому місці досить близький за обсягами Європейський (38,71%), найменшу частку складають Азійський та інші ринки [8].

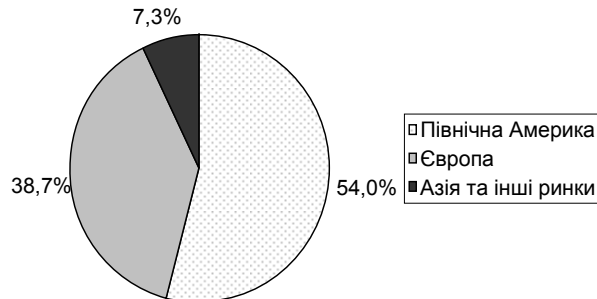

Рис. 1. Регіональна структура біржового ринку деривативів у 2013 р.
(за обсягами контрактів у млрд. дол. США)

Джерело: Розроблено автором на основі даних Світової федерації бірж [8]

Залежно від базового активу деривативи поділяють на процентні; ті, в основі яких акції або фондові індекси, так звані інструменти, пов'язані з акціями (далі – ІПА); валютні; товарні; кредитні та інші. При цьому існують відмінності, як між самими інструментами, так і базовими активами біржових та позабіржових деривативів. Так, наприклад, процентні інструменти біржового ринку – це LTIR та STIR опціони та ф'ючерси, позабіржового – угоди про форвардну процентну ставку FRA, процентні свопи, опціони CAP, FLOOR, COLLAR та ін. Біржові інструменти, пов'язані з акціями – це опціони та

ф'ючерси на акції, фондові індекси або акції біржових фондів (далі – ETF). Відповідні інструменти ринку ОТС – це форварди, опціони та свопи [5, с.199-201].

Структура біржових та позабіржових ринків фінансових деривативів відображена на рис. 2 і рис. 3 відповідно. Зауважимо, що ринки окремих однотипних інструментів біржового та позабіржового ринків є порівнянними за обсягами, як наприклад ринки інструментів пов'язаних з акціями, а позабіржовий ринок процентних деривативів протягом останнього десятиліття в кілька разів перевищує біржовий.

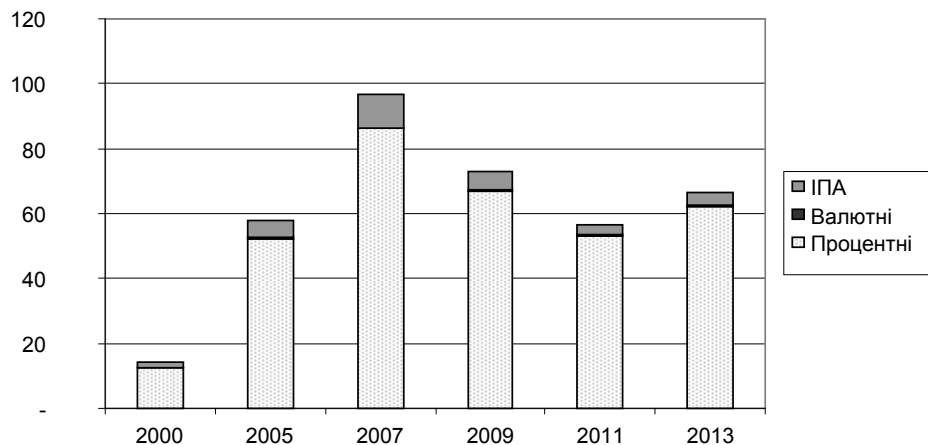

Рис. 2. Обсяги та структура біржового ринку деривативів за інструментами (трлн. дол. США)

Джерело: Розроблено автором на основі даних Світової федерації бірж [8]

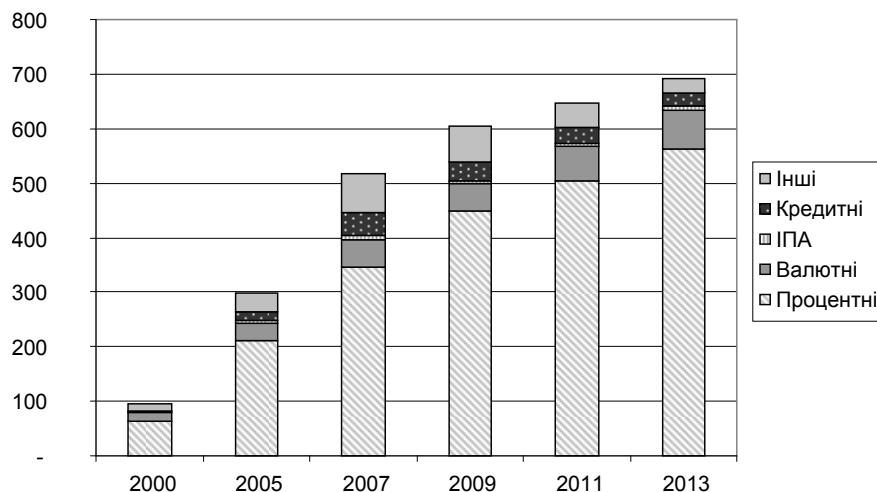

Рис. 3. Обсяги та структура позабіржового ринку деривативів за інструментами (трлн. дол. США)

Джерело: Розроблено автором на основі даних Банку міжнародних розрахунків [7]

Значним за обсягами є клас позабіржових кредитних деривативів, відсутній на біржовому ринку (див. табл. 2 та табл. 3). Різними є поведінки ринків деривативів після світової фінансової кризи 2008 року. На біржовому ринку спостерігається значне падіння обся-

гів торгівлі протягом кількох років, подальша стабілізація та поступове нарощення до 70% обсягів до кризового 2007 року у 2013 році. Позабіржовий ринок лише дещо знизив темпи зростання у після кризовий період порівняно з до кризовим.

Таблиця 2. Обсяги та структура світового біржового ринку деривативів

Роки	Відкриті позиції за номінальною вартістю (млрд. дол. США)			
	Процентні	Валютні	ІПА	Всього
2000	12626	96	1403	14125
2005	52296	174	5318	57788
2007	86135	303	10246	96684
2009	67056	328	5773	73157
2011	53298	308	2957	56563
2013	62177	341	3793	66311

Джерело: Розроблено автором на основі даних Світової федерації бірж [8]

Таблиця 3. Обсяги та структура світового позабіржового ринку деривативів

Роки	Відкриті позиції за номінальною вартістю (млрд. дол. США)						
	Процентні	Валютні	ІПА	Кредитні	Товарні	Інші	Всього
2000	64668	15666	1891		662	12312	95199
2005	211970	31364	5795	13908	5434	29199	297670
2007	346937	48620	9202	42580	7567	61501	516407
2009	449875	49181	5937	32693	2944	63270	603900
2011	504117	63381	5982	28626	3091	42614	647811
2013	561299	73121	6821	24349	2458	24860	692908

Джерело: Розроблено автором на основі даних Банку міжнародних розрахунків [7]

Спільним для біржового та позабіржового ринків є суттєве переважання в структурі обсягів ринків у вартісному вимірі процентних інструментів. На біржовому ринку відкриті позиції по процентних інструментах за номінальною вартістю у 2013 році склали 94% від усіх відкритих позицій, на позабіржовому – 81%. Це обумовлено як важливістю хеджування процентного ризику, так і величезними обсягами позик та інвестицій, які необхідно страхувати від даного ризику фінансовим посередникам, корпораціям та інституційним інвесторам. За кількістю контрактів в торгах на біржовому ринку переважають інструменти пов'язані з акціями, які складають більше 50% усіх біржових деривативів.

На сьогодні найбільш співставними за номінальною вартістю відкритих позицій є позабіржовий та біржовий ринки деривативів, пов'язаних з акція-

ми. Їх співвідношення у 2013 році склало 1,8. Позабіржовий ринок процентних деривативів в цей час перевищив біржовий у 9 разів, а ті, хто укладали угоди з валютними деривативами фактично сконцентрувались на позабіржовому ринку.

На біржовому ринку найменшу частку за номінальною вартістю складають валютні деривативи, на ринку ОТС – товарні.

На позабіржовому міжнародному ринку фінансових деривативів, які використовуються для управління валютним ризиком, переважають короткострокові. Протягом останніх років щорічно їх обсяг перевищує 70% від усіх позабіржових валютних деривативів. Серед позабіржових процентних деривативів, які відіграють провідну роль в управлінні процентним ризиком майже однаковою мірою використову-

ються як короткострокові, так і середньострокові контракти. Протягом останніх років їх загальний обсяг складає 60% – 70% усіх процентних деривативів. І, нарешті, на ринку свопів кредитного дефолту переважають середньострокові.

Аналізуючи кількісні показники ринку деривативів можна визначити ієрархію валют, які найбільше використовуються на міжнародному ринку. Таким валютам будуть відповідати значні обсяги хеджування на ринку деривативів. Послаблення позиції будь-якої з провідних валют на міжнародному ринку, як правило, приводить до зростання обсягів укладених контрактів у даній валюті, як валютних, так і процентних та інших з метою хеджування валютного ризику. На ринку валютних деривативів стабільно переважають доларові. На ринку процентних – долар США та євро є основними валютами контрактів.

Процентні деривативи, як за специфікою базового активу, так і безпосередньо за своєю природою поділяються на ті, що використовуються для хеджування на короткостроковому періоді і середньо- та довгостроковому. Так, STIR ф'ючерс є інструментом короткострокового хеджування, оскільки в його основі короткострокове боргове зобов'язання. Свопи використовуються для управління фінансовими ризиками, переважно, на середньо- та довгостроковому періоді.

На рис. 4 відображені динаміка та співвідношення біржового та позабіржового ринків процентних деривативів протягом 2000-2013 р.р. За даний період обсяги угод на біржовому ринку зросли майже в 5 разів, на позабіржовому – в 9. Очевидною є ефективність в післякризовий період позабіржових процентних деривативів. Протягом останніх п'яти років позабіржовий ринок в 7-9 разів перевищував за обсягами біржовий.

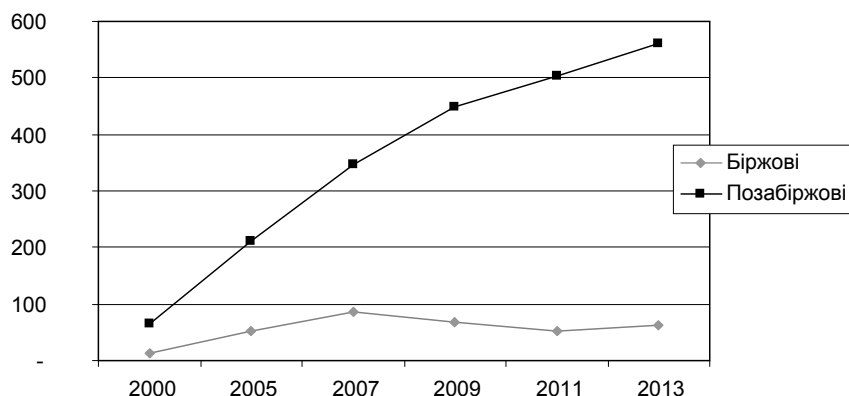

Рис. 4. Обсяги світових біржового та позабіржового ринку процентних деривативів за номінальною вартістю (трлн. дол. США)

Джерело: Розроблено автором на основі даних Банку міжнародних розрахунків та Світової федерації бірж [7, 8]

Структура процентних інструментів є досить непропорційною (див. табл. 4). Протягом останніх семи років біля 80% обсягу угод на позабіржовому ринку процентних деривативів складали процентні свопи. Водночас

щорічно зменшувався обсяг угод з процентними опціонами (з 14,5% до 8,8%) та зростав обсяг угод FRAs (з 6,8% до 15,4%).

Таблиця 4. Обсяги та структура світового позабіржового ринку процентних деривативів

	2007		2009		2011		2013	
	млрд.дол. США	(%)	млрд.дол. США	(%)	млрд.дол. США	(%)	млрд.дол. США	(%)
FRAs	26599	6,8%	51779	11,5%	50595	10,0%	86334	15,4%
свопи	309588	78,7%	349288	77,6%	402611	79,9%	425569	75,8%
опціони	56951	14,5%	48808	10,8%	50911	10,1%	49396	8,8%
Всього:	393138	100,0%	449875	100,0%	504117	100,0%	561299	100,0%
до 1 року	127601	32,5%	180007	40,0%	199363	39,5%	219237	39,1%
від 1 до 5 років	134713	34,3%	134312	29,9%	176420	35,0%	206880	36,9%
Більше 5 років	130824	33,3%	135556	30,1%	128334	25,5%	135182	24,1%
Всього:	393138	100,0%	449875	100,0%	504117	100,0%	561299	100,0%
долар США	129756	33,0%	153373	34,1%	161864	32,1%	169029	30,1%
євро	146082	37,2%	175790	39,1%	184702	36,6%	227356	40,5%
інші	117300	29,8%	120712	26,8%	157551	31,3%	164914	29,4%
Всього:	393138	100,0%	449875	100,0%	504117	100,0%	561299	100,0%

* – відкриті позиції за номінальною вартістю.

Джерело: Розроблено автором на основі даних Банку міжнародних розрахунків [7]

За терміном укладених контрактів спостерігалось зростання ролі інструментів коротко- та середньострокового характеру. Їх частка зросла з 67% до 76% загального обсягу. У після кризові роки також стабільно зростала частка контрактів у євро, та зменшувалась – у

доларах США. Незмінною залишилась провідна роль євро та долара на ринку процентних деривативів.

Валютні деривативи відіграють важливу роль в управлінні валютним ризиком як професіоналів фінансового ринку, так і інститутів поза фінансової сфери. До біржових валютних інструментів відносяться опціони та

ф'ючерси на валюту, а також опціони на валютні ф'ючерси. В цілому, операції з валютними деривативами сконцентровані на позабіржовому ринку, обсяги угод на якому протягом багатьох років в 150-200 разів перевищують обсяги біржового ринку (див. табл. 2 та табл. 3). Можна назвати даний сегмент ринку деривативів міжбанківським, оскільки, основними його учасниками є великі комерційні та інвестиційні банки. **На позабіржовому ринку валютних деривативів, переважають короткострокові.** Протягом останніх років щорічно їх обсяг перевищує 70% від усіх позабіржових валютних

деривативів. На другому місці (біля 20%) – середньострокові контракти. Найменшою є частка довгострокових угод (менше 10%).

В той час як на ринку процентних деривативів долар США та євро відіграють практично однакову роль, на ринку валютних – перше місце за обсягом укладених контрактів стабільно займає долар США, друге та третє місця відповідно займають євро та японська ієна (див. табл. 5). При цьому протягом останніх післякризових років частка угод в доларах зростала, в євро та ієні – зменшувалась.

Таблиця 5. Обсяги та структура світового позабіржового ринку валютних деривативів в розрізі валют

	2005		2007		2009		2011		2013	
	млрд. дол. США*	(%)	млрд. дол. США	(%)	млрд. дол. США	(%)	млрд. дол. США	(%)	млрд. дол. США	(%)
долар США	26364	41,7%	46947	41,7%	40921	41,6%	54087	42,7%	64309	44,0%
євро	12870	20,4%	21806	19,4%	20364	20,7%	23238	18,3%	24399	16,7%
японська ієна	7793	12,3%	12857	11,4%	11238	11,4%	13693	10,8%	15217	10,4%
інші	16191	25,6%	30866	27,4%	25839	26,3%	35744	28,2%	42317	28,9%
Всього	63218	100%	112476	100%	98362	100%	126762	100%	146242	100%

* Обсяги контрактів подані у подвійному вимірі.

Джерело: Розроблено автором на основі даних Банку міжнародних розрахунків [7]

Таблиця 6. Обсяги та структура світового позабіржового ринку деривативів в розрізі інструментів

	Позабіржові деривативи							
	Процентні		Валютні		Кредитні		Інші	
	млрд. дол. США*	(%)	млрд. дол. США	(%)	млрд. дол. США	(%)	млрд. дол. США	(%)
2000	64668	67,9%	15666	16,5%	473	0,5%	14392	15,1%
2005	211970	71,2%	31364	10,5%	13908	4,7%	40428	13,6%
2007	346937	67,2%	48620	9,4%	42580	8,2%	78270	15,2%
2009	449875	74,5%	49181	8,1%	32693	5,4%	72151	11,9%
2011	504117	77,8%	63381	9,8%	28626	4,4%	51687	8,0%
2013	561299	81,0%	73121	10,6%	24349	3,5%	34139	4,9%

* відкриті позиції за номінальною вартістю.

Джерело: Розроблено автором на основі даних Банку міжнародних розрахунків [7]

За обсягом угод на ринку ОТС кредитні деривативи знаходяться на третій позиції після процентних та валютних (див. табл. 6). Незначні обсяги угод в 2000 році обумовлені недавньою появою на ринку кредитних інструментів, а зростання майже в два рази обсягів укладених угод в 2007 році – передкризовими очікуваннями учасників ринку та зростанням ризику дефолту на світовому ринку багатьох позичальників.

Незначну частку позабіржових деривативів в номінальному вимірі – біля 1% (див. табл. 3) становлять товарні деривативи, основними категоріями базових активів яких є золото, інші метали, сільськогосподарська продукція тощо. Найбільш активно укладаються контракти, які дають можливість учасникам ринку ефективно управляти ціновим ризиком на ринку золота, в енергетичній галузі, сільському господарстві, на транспорті, вугільній та металургійній промисловості.

Висновки та дискусія. Проведений аналіз тенденцій розвитку світового ринку деривативів дозволив виявити зміни в ключових тенденціях його розвитку та засвідчив поступову трансформацію його структури, що спостерігається протягом останніх років. Протягом останньої чверті ХХ ст. волатильність економічного середовища суттєво підвищилася, що призвело до значного зростання фінансових ризиків і викликало як у професійних учасників ринку, так і у інституційних інве-

сторів, гостру потребу в нових видах похідних цінних паперів, які дали б можливість ефективно здійснювати хеджування, зменшувати втрати у разі несприятливих змін на ринку та отримувати додаткові доходи від спекулятивних операцій на ринку.

Похідні інструменти міжнародного ринку – ф'ючерси, опціони, форварди, свопи – за назвою та змістом співпадають з інструментами, що перебувають в обігу на національних ринках, однак їх випуск та обіг регламентується угодами, інструкціями та договорами, що існують на міжнародному ринку. Обсяги позабіржових угод на міжнародному ринку деривативів суттєво перевищують обсяги біржових, а протягом останніх десятиліть частка позабіржового ринку зросла з 60% до 90%. Обсяги ж ринку в абсолютному вимірі зросли за цей час у 133 рази. При цьому обсяги біржового ринку зросли приблизно в 30 разів, позабіржового – в 200. Найбільшим світовим ринком деривативів є Північноамериканський (54%), на другому місці досить близький за обсягами Європейський (38,71%). Після світової фінансової кризи 2008 р. на біржовому ринку спостерігається значне падіння обсягів торгівлі, подальша стабілізація та поступове зростання до 70% обсягів докризового обороту у 2013 р. Водночас, світовий позабіржовий ринок деривативів практично не відреагував на кризу 2008 р. На біржовому ринку відкриті позиції по процентних ін-

струментах за номінальною вартістю у 2013 році склали 94%, на позабіржовому – 81%. Це обумовлено як важливістю хеджування процентного ризику, так і значними обсягами позик та інвестицій, які необхідно страхувати від даного ризику фінансовим посередником, корпораціям та інституційним інвесторам. За кількістю контрактів в торгах на біржовому ринку переважають інструменти пов'язані з акціями, які складають більше 50% усіх біржових деривативів. В той час як на ринку процентних деривативів долар США та євро відіграють практично однакову роль, на ринку валютних – перше місце за обсягом укладених контрактів стабільно займає долар США, друге та третє місця відповідно займають євро та японська ієна. За обсягом угод на позабіржовому ринку кредитні деривативи знаходяться на третій позиції після процентних та валютних, а товарні деривативи становлять лише 1%.

Підсумовуючи дослідження слід зазначити, що актуальність і гострота проблеми забезпечення прискореного розвитку національної економіки та підвищення ефективності її функціонування свідчать про об'єктивну необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічного базису дослідження ринку похідних цінних паперів. Комплексного аналізу потребує стратегія розбудови національного ринку деривативів, його гармонізація з світовим ринком похідних цінних паперів, а також моделі ціноутворення на основні види деривативів. Таким чином, необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямку не викликає сумніву. Вра-

хування тенденцій розвитку сучасного світового ринку похідних фінансових інструментів під час реформування вітчизняного ринку цінних паперів дозволить підвищити ефективність його функціонування та забезпечити базис для хеджування ризиків вітчизняних фінансових інститутів та корпорацій.

Список використаних джерел

1. Цінні папери: [підручник] / [В.Д.Базилевич, В.М.Шелудько, Н.В.Ковтун та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання. 2011. – 1094 с.
2. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: [підручник] / В.М. Шелудько. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 535 с.
3. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: [монографія] / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
4. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты [текст] / А.Б. Фельдман. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с.
5. Халл Дж.К. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты [текст] / Дж.К. Халл. – Москва: Изд. дом "Вильямс", 2008. – 1044 с.
6. Fabozzi F.J., Modigliani F.P., Jones F.J. Foundations of Financial Markets and Institutions / Frank J. Fabozzi, Franco P. Modigliani, Frank J. Jones. – 4 edition. – New-York: Prentice Hall, 2009. – 696 p.
7. Triennial and semiannual surveys: OTC derivatives statistics [On-line] // Bank for International Settlements: [web-page]. – Access at: <http://www.bis.org/publ/otc>.
8. Derivatives Market Surveys [On-line] // World Federation of Exchanges & International Options Market Association: [web-page]. – Access at: <http://www.world-exchanges.org/files/statistics>.
9. Буренин А.Н. Фьючерсные, форвардные и опционные рынки [текст] / А.Н. Буренин. – М.:Тривола, 1994. – 232 с.
10. Глущенко С.В. Кредитный рынок: институты та інструменти: [посібник] / С.В. Глущенко. – К.: НаУКМА, 2009. – 153 с.

Надійшла до редколегії 15.10.14

В. Шелудько, канд. техн. наук, доц.,

В. Вирченко, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО РЫНКА ДЕРИВАТИВОВ

Статья посвящена анализу структуры и особенностей развития мирового рынка производных ценных бумаг. Исследована история формирования мирового рынка деривативов. Определена сущность, назначения и преимущества использования производных ценных бумаг, а также их роль на современном мировом рынке ценных бумаг. Рассмотрена классификация финансовых деривативов. Проанализированы продуктовые линии финансовых деривативов. Исследована региональная структура мирового биржевого рынка производных ценных бумаг и динамика мирового рынка деривативов. Предоставлена сравнительная характеристика объемов и структуры биржевого и внебиржевого рынков деривативов. Проанализирована динамика мировых рынков процентных деривативов и валютных деривативов, а также исследована их структура. Определены основные тенденции развития современного мирового рынка производных ценных бумаг.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, мировой рынок деривативов, процентные деривативы, валютные деривативы, продуктовые линии деривативов, биржевой и внебиржевой рынки.

V. Shelydko, PhD, Associate Professor,

V. Virchenko, PhD in Economics, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL DERIVATIVES MARKET

Article is devoted to analysis of structure and peculiarities of development of the international derivatives market. The history of formation of the international derivatives market is investigated. The nature, functions and advantages of use of derivatives, and also their role in the modern international securities market are defined. Classification of financial derivatives is considered. Product lines of financial derivatives are analyzed. The regional structure of the international derivatives market and dynamics of its development are investigated. The comparative characteristic of volumes and structure of exchange and over-the-counter segments of international derivatives market are carried out. Dynamics and structure of international markets of interest-bearing derivatives and currency derivatives are analyzed. The fundamental trends of development of the modern international derivatives market are defined.

Keywords: securities market, international derivatives market, interest-bearing derivatives, currency derivatives, product lines of derivatives, exchange market and over-the-counter securities market.

**CONSOLIDATED SUMMARY OF
2d INTERNATIONAL CONFERENCE
"THE GLOBAL CHALLENGES FOR ENVIRONMENTAL AND RESOURCE ECONOMICS IN CENTRAL
AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES: SAFETY, SECURITY, AND SUSTAINABILITY"
(GCERECEEC'2014)
October 9-11, 2014
Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University**

The meeting brought together 120 high level participants representing education, science sector, government, civil society, business community to engage in dialogue and consultations on how to address and identify practical solutions for common economic and environmental concerns.

Environmental risks and challenges of energy-related activities suggested:

1) Air pollution through the release of substances such as dust, smoke and harmful gases caused i.a. by the combustion of fossil fuels, can pose a serious health hazard. It is a risk factor for multiple health conditions. The biggest effect of air pollution on the environment is the formation of "acid rain", which can affect forests, soils, and water bodies, as well as buildings and infrastructure.

Most of the world's energy still comes from burning fossil fuels such as coal, oil, and natural gas, which are major sources of greenhouse gases and continued dependence on these fuels will jeopardize our climate. Low-carbon replacements for these fuels are urgently needed, while ensuring that actions to reduce emissions will not destabilize the current energy system. The challenge the world must figure out is how to achieve energy security while at the same time protect the Earth's climate.

2) Oil spills can have devastating impact on the ecosystems seriously disrupting ecological services provided by them. As experience shows, they may also have an impact on economic development.

3) State legislatures and natural resource managers have traditionally addressed **water and energy** as two separate issues. However, water and energy are deeply connected and sustainable management of either resource requires consideration of the other. Detailed understanding of the interdependencies of water and energy systems and of new technologies to reduce water use and loss, advancing water and energy system forecasting, scientific innovation, and the implementation of management systems are necessary. The involvement of state lawmakers and constituents in this process is critical given their responsibility in formulating policy, convening stakeholders, facilitating negotiations, and ratifying agreements.

4) Environmental impact assessment is a tool to address the concerns and contribute to reducing the negative environmental effects of new activities

SUMMARY NOTE OF RECOMMENDATIONS AND CONCLUSIONS:

Key recommendations:

- 1. A central concern: energy security**
- 2. Energy efficiency, clean energy and sustainability**
- 3. The role of policies**
- 4. The role of innovation and technology**

Key recommendations

1. A central concern: energy security

Securing the supply of energy to consumers while meeting the concerns of energy producers, protecting critical energy infrastructure and energy transit routes take a central place in the debate about the transition to a more sustainable energy network.

Steps required:

- diversification of energy sources, transport routes and supply lines;
- improved political stability;
- increased co-operation on the political level;
- the development of commonly agreed principle of co-operation in the energy field;
- better regional co-operation;
- a stronger focus on confidence-building measures on energy issues;
- better co-ordination among relevant international organizations as well as increased public-private partnerships are key measures that can help address energy security questions;
- regular dialogue, transparency and exchange of information among countries.
- the education and science sector ought to better define the role it can play with regard to political and security aspects in this context, in this field to facilitate the interconnection of best practices.

2. Energy efficiency, clean energy and sustainability

Climate change concerns, population growth, a drastic increase in the use of energy over the last decades, the environmental impact of the use of conventional energy sources – these are only a few of the challenges that need to be faced in transitioning economies towards more sustainable energy solutions.

Steps required:

- promoting examples of successful co-operation and best practices with regard to renewable energy, energy efficiency and savings;
- developing, in partnership with relevant specialized organizations, an inventory of best practices in the above mentioned areas, and facilitate the exchange of such best practices via regional meetings and exchange visits (in that regard, an electronically based knowledge base or an electronic platform could also be envisaged);
- supporting dialogue initiatives between various stakeholders at national level as well as between countries, notably on small hydropower projects, solar and wind energy projects and technologies, and contributing to strengthening local knowledge and capacities in these fields;
- raising awareness on energy poverty in its area, including its gender aspects, and supporting innovative local solutions that overcome or alleviate it;
- organizing workshops and training events on the application of international guidelines and regulations, such as those relevant for environmental impact assessments, including demonstration of modern equipment and technologies;
- raising awareness of the multifaceted nature of rare elements management, also considering possible military, economic and environmental implications;
- raising the issue of misallocation of energy subsidies, which might undermine energy efficiency.

3. The role of policies

State actors have a specific responsibility to introduce new policies that will provide guidelines and incentives for the transition of the energy and transport sectors towards more sustainable solutions.

Steps required:

- new efficiency standards for fuels and vehicles;
- providing technical assistance to agencies to help them obtain the necessary and adequate data and tools with which to assess emissions;
- implementing transport planning regulations, from encouraging states to mandatory requirements for greenhouse gases reduction;
- applying a carbon price;
- promoting mobility management schemes for companies, organizations and schools.
- organizing discussions between participating States on the possibilities for a transfer of experiences with so-called "smart grids", which are electricity networks able to co-ordinate the needs and capabilities of generators, operators and end users in such a way that it could minimize both costs and environmental impacts;
- facilitating international co-ordination on the standards and norms pertaining to energy efficiency;
- by helping participating States in adapting their national legislation and legal framework to create a positive investment climate for renewable energy solutions;
- by providing a platform for dialogue concerning the exchange of best practices and technical assistance regarding renewable energy sources.

4. The role of innovation and technology

Innovation and technological advances are expected to play a significant role in solving some of the problems that the transition towards more sustainable energy and transport systems will pose.

Steps required:

- to increase efficiency of traditional energy networks,
- to reduce, and possibly replace, the use of traditional, carbon-based energy resources;
- to support technological development and the search for alternative fuels;
 - promoting examples of successful co-operation and best practices regarding renewable energies, energy efficiency, and energy savings, including by supporting the introduction of new technologies, diversification, pricing and price stability;
 - supporting regional co-operation among the public as well as private sectors;
 - promoting energy efficiency improvements, search for alternative energy solutions, development of new technologies, and awareness-raising of the environmental and economic benefits of energy alternatives;
 - providing a platform for policy-makers and stakeholders to discuss and demonstrate the linkages between traffic safety and environmental protection.

Some suggested goals of discussions during the round table process:

- Promote co-operation and exchange of best practices on national legislation and policies to prevent environmental risks from energy-related activities;
- Enhance co-operation and exchange of best practices to promote renewable energy, energy efficiency and energy savings, fiscal incentives and technology transfer;
- Strengthen public-private co-operation on the way to a "Green Economy", contribute to engaging private and international financial institutions and providing incentives for the business sector;
- Support existing multilateral processes for increased co-operation on issues such as: air pollution, climate change, oil spills, water and energy issues, dam safety, natural and man-made disaster prevention and risk reduction, legacies of energy-related activities as well as sustainable energy;
- Promote good governance in the energy sector and sustainable management of energy resources;
- Promote technology transfer initiatives and mechanisms within and between countries, promote co-operation on research and development for new technologies.

ANNOTATION AND REFERENCES (IN LATIN): TRANSLATION / TRANSLITERATION / TRANSCRIPTION

O. Bulkot, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF COMPOSITION THE MODERN FINANCIAL MECHANISM OF TRANSNATIONAL COMPANIES

Article is devoted to researching the main aspects of financial system of TNC. The definition of TNC's finance is given. It is proposed to analyze TNC's finance in five aspects. The first one is connected with financial management. There are two types of financial management – operational (short-term) and strategic (long-term). The main models of financial management are described. The second aspect of financial activity of TNC is connected with attraction of long-term external to TNC financial funds from international sources. The third aspect defines the special features of affiliates financing. The fourth aspect discloses the peculiarities of planning and forecasting of financial activity of TNCs. And the last aspect connected with defining the theoretical approaches to financial decisions in the way of implementing the main financial models to analysis and substantiation of financial decisions made in the structure of TNC. The connection and interaction of TNC's finance and global financial environment are proved.

1. Tiwari, Sanjay, Multinational Financial Management. – Directorate of Distance Education, Guru Jambheshwar University of Science & Technology (NAAC 'A' Grade), Hisar. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ddegjust.ac.in/studymaterial/mba/ib-416.pdf>. (15.06.2014).
2. Vneshnejekonomicheskaja dejatel'nost' v global'noj jekonomike / [Burlachkov V.K. i dr.]. – Izd. dom "ATISO". – 639 s., 2009.
3. Mamedov A.O. Mezhdunarodnyj finansovyj menedzhment v uslovijah formirovaniya global'nogo finansovogo rynka: Avtoref. dis. Doktora jekonomicheskikh nauk : 08.00.10, 08.00.14 / A.O. Mamedov / Rossijskaja jekonomicheskaja akademija im. G.V. Plehanova. – Moskva, 2007.
4. Lysenko N., Kak upravljat' denezhnym potokom? Principy ispol'zovanija koncepcii TCM v uslovijah ogranichenykh resursov Chast' 1. – Finansovyj direktor №3, 2009.
5. Lysenko N., Kak upravljat' denezhnym potokom? Principy ispol'zovanija koncepcii TCM v uslovijah ogranichenykh resursov Chast' 2. – Finansovyj direktor №4-5, 2009.
6. Mizhnarodni finansi : pidruchnik / [O. I. Rogach, A. S. Filipenko, T. S. Shemet ta in.] ; za red. O. I. Rogacha. – K. : Libid', 2003. – 784 s.
7. Rudenko L. V. Transnacional'ni korporacii: Navch.-metod. posib. dlja samost. vivch. disc. – K.: KNEU, 2004. – 227 s.
8. Eitman D., Stonehill A., Moffet M., 2013. Multinational Business Finance, 13th ed., Pearson, USA.
9. Frederick Ds. Choi, International Finance and Accounting. Handbook.3d Edition. – JOHN WILEY & SONS, INC, USA, 2003.

N. Versal, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PROBLEM BANKS IN UKRAINE: CAUSES AND FUNCTIONING IN 2008 – 2014

It's disclosed the features of identification troubled or insolvent banks according to the requirements of the banking legislation of the USA, the EU and Ukraine. Nowadays, we observe the convergence in the approaches to identification such types of banks and notice the special role of key performance indicators (risk-based capital requirements: Tier 1 Leverage, Common Equity Tier 1 RBC, Tier 1 RBC, Total RBC – in the USA or the similar indicators in Ukraine and the EU and liquidity requirements), which indicate the presence of difficulties in banks. Based on analysis of the intervention of temporary administrations in Ukrainian banks were identified the causes of problems in each period: 2008 – 2009, 2010 – 2013, during 2014 and were tracked changes in the policy of regulators: from recovery to resolution of banks. If in 2008 – 2009, 2010 – 2013 were used soft tools to banks in trouble by the NBU and/or the Deposit Guarantee Fund, in 2014 – the DGF resolved a lot of small and medium banks, following the least resolution cost method.

1. Banky z tymchasovoyu administratsiyeyu: shcho v nykh vidbuvayet'sya / [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://news.finance.ua/ua/~2/20/all/2010/01/27/185198>.
2. Versal N.I. Problemni banky v Ukrayini: naslidky bankivs'koyi kryzy 2008-2009 rr. ta efektyvnist' vidnovlennya yikh funktsionuvannya [Elektronnyy resurs] / N.I. Versal', A.H. Bondar // Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi. – 2013. – # 1. – Rezhym dostupu: C:/Users/Admin/Desktop/eui_2013_1_9.pdf. – Zaholovok z ekrana. – 21 c.
3. Kovalenko V.V. Systema upravlinnya problemnymi bankamy / V.V. Kovalenko, L.M. Yeris // Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'. – 2012. – Vypusk 1 (44). – S. 302 – 307.
4. Krylova V. V. Sanatsiynnyy bank yak mekhanizm roboty z nezhyttyezdatnymi bankamy / V.V. Krylova, M.V. Nikonova M.V. // Visnyk NBU. – 2010. – #9. – S. 26–28.
5. Mishchenko V. I. Sanatsiynnyy bank – "bridzh-bank" yak mekhanizm roboty z nezhyttyezdatnymi bankamy: monohrafiya / Mishchenko V. I., Krylova V. V., Nikonova M. V., Malyukov V. P., Kulikov S. H. ; Tsentr naukovykh doslidzhen' Natsional'noho banku Ukrayiny. – K. : UBS NBU, 2011. – 119 s.
6. Ofitsiynnyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny / [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Ofitsiynnyy sayt Fondu strakhuvannya vkladiv fizychnykh osib / [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.fg.org.ua>.
8. Pro banky i bankivs'ku diyal'nist'. Zakon Ukrayiny vid 07.12.2000 #2121 – III(iz zminamy ta dopovnennyamy). – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov>.

9. Caprio Gerard Jr. Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking? / Gerard Caprio Jr. and Daniela Klingebiel // Annual World Bank Conference on Development Economics, The International Bank for Reconstruction and Development / THE WORLD BANK. – 1996. – 29 p.
10. Estrella A. Capital Ratios as Predictors of Bank Failure / Arturo Estrella Sangkyun Park, and Stavros Peristiani // FRBNY Economic Policy Review. – July 2000. – P. 33 – 52.
11. Halling M. Bank failure prediction: a two-step survival time approach / Michael Halling and Evelyn Hayden // IFC Bulletin. – 2008. – # 28. – P. 48 – 73.
12. McGuire L. Claire. Simple tools to assist in the resolution of troubled banks. World Bank, Washington, DC. – Электронный ресурс. Режим доступа. – <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12342>. – 135 p.
13. Rose S. Peter The rescue of troubled banks: consequences for corporate strategies to deal with financial and operating stress // Journal Of Financial And Strategic Decisions. – 1994. – Volume 7, Number 2. – 17 p.
14. Supervisory guidelines for identifying and dealing with weak banks. Consultative document. Issued for comment by 19 September 2014, BIS. June 2014. – 65 p. 15. U.S. Code. – Электронный ресурс. – Режим доступа. – <http://www.law.cornell.edu/uscode>.

B. Zasadnyi, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ACCOUNTING POLICIES OF COMPANIES IN THE FRAMEWORK OF IFRS

The article investigates the nature of the accounting policies as a set of principles, approaches, methods, forms and procedures used for the purpose of accounting and reporting. Accounting policies are an important step in the organization of accounting, where the subject is the management of a company and the object is the system of accounting and reporting, and are designed to provide users with information needed to make effective managerial decisions. For resident companies applying IFRS for financial reporting, we suggest the structure for a document on accounting policies, which allows to take into account all the key points of accounting policy and, if necessary, can be expanded. In addition, we define the main factors that influence the development of accounting policies in the framework of IFRS.

1. On Accounting and Financial Reporting in Ukraine / Law of Ukraine of 16.07.1999 №996 // Ministry of Finance of Ukraine. – 10.09.2014. – Mode of access: <http://minfin.gov.ua>.
2. IAS 1 "Presentation of Financial Statements" / Ministry of Finance of Ukraine. – 10.09.2014. – Mode of access: <http://msfz.minfin.gov.ua>.
3. IAS 8 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors" / Ministry of Finance of Ukraine. – 10.09.2014. – Mode of access: <http://msfz.minfin.gov.ua>.
4. Guidelines on accounting policies / Order of the Ministry of Finance of 06.27.2013 №635 // Ministry of Finance of Ukraine. – 10.09.2014. – Mode of access: <http://minfin.gov.ua>.
5. Pushkar M. Trends and patterns of accounting development in Ukraine (theoretical and methodological aspects): Author. dis ... Dr. Ec. sciences: 08.06.04 / Ternopil Academy of National Economy. – Ternopil, 2000 – 31 p.
- 6 Accounting Theory: [Tutorial] / M. Kuzhelnyy, V. Linnik. – K.: MBK, 2001 – 334 p.
7. Organization of accounting and financial control in the modern business environment in Ukraine / L. Lovinska, I. Stefanyuk. – K.: NDFI, 2006 – 240 p.

O. Kirey, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF IFRS IN UKRAINE AS AN INCENTIVE FOR BUSINESS DEVELOPMENT

The article is concerned with generalization of domestic experience to apply the International Financial Reporting Standards (IFRS), particularly, influence of new accounting practice on national business attractiveness in the domestic and international capital markets, condition of information and methodological support of micro- and macroeconomic management. The main hindrances to implement IFRS principles in domestic business environment are determined.

1. International Financial Reporting Standards [Electronic resource] // The National Bank of Ukraine : [Web-site] / Glossary of Banking Terminology. – 2013. – Access mode: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123447 (13.03.2014). – Screen name.
2. Decree of President of Ukraine On Transition of Ukraine to the System of Accounting and Statistics which is Accepted in International Practice dated 23.05.1992 No. 303 // Reports of Decrees of President of Ukraine. – 1992. – No. 2.
3. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Programme for the Reform of Accounting System in Accordance with International Financial Reporting Standards dated 18.10.1998 No. 1706 // Uryadovy Courier. – 1998. – No. 213-214.
4. Implementation of Financial Reporting Standards: the best global practice, Ukrainian realities and experience of the CIS countries [Electronic resource] // Independent Association of the Banks of Ukraine : [Web-site] / Banking System in Other Countries. – 2013. – Access mode: <http://www.nabu.com.ua/Analytics/MSFO.pdf> (13.03.2014). – Screen name.
5. IFRS [Electronic resource] // The National Securities and Stock Market Commission : [Web-site] / Monitoring of Stock Market Traders. – 2013. – Access mode: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/monitoring/ifrs> (13.03.2014). – Screen name.
6. Decree of Ministry of Finance of Ukraine On Notes to Annual Financial Reporting dated 29.11.2000 No. 302 // Official Gazette of Ukraine. – 2000. – No. 50. – p. 123.
7. Zasadnyi B. A. International Practice of IFRS Application: Strengths and Weaknesses for Ukraine / B.A. Zasadnyi // Theoretical and Applied Issues of Economics. – 2013. – No. 28. – p. 255–261.

8. Trubakova L. Transition to International Financial Reporting Standards [Electronic resource] / L. Trubakova // The Institute for Enterprise Issues. – Access mode: <http://www.ippnou.ru/print/006001/> (13.03.2014). – Screen name.
9. Zholner I.V. Financial Accounting According to International and National Standards : Textbook / I. V. Zholner. – Kyiv : The National University of Food Technologies, 2012. – 335 p.
10. Prokopenko V. Immigration to IFRS: New Wave / V. Prokopenko // All About Accounting. – 2011. – No. 56. – p. 17–19.
11. IFRS. IFRS Implementation: the best global practice, Ukrainian realities and experience of the CIS countries [Electronic resource]. – Access mode : nabu.com.ua/Analitics/MSFO.pdf (13.03.2014).
12. Mysko N.S. Problems of Implementation of International Financial Reporting Standards in Ukraine / N. S. Mysko // Development Management. – 2013. – No. 13. – p. 13–16.
13. Statistical Information [Electronic resource] / The State Statistics Service. – 2014. – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua> (13.03.2014). – Screen name.
14. Ukraine 2012 by Numbers : Statistical Compendium / edited by O.G. Osaulenko. – Kyiv : The State Statistics Service, 2013. – 249 p.
15. General Overview of Ukrainian Stock Market [Electronic resource] // The National Bank of Ukraine : [Web-site] / Economic Materials. – 2014. – Access mode: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2384602> (13.03.2014). – 27 p.

N. Kovtun, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
V. Babirad-Lazunin, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

METHODOLOGICAL PRINCIPLES AND METHODS OF TERMS OF TRADE STATISTICAL EVALUATION

This paper examines the methodological principles of statistical estimation of terms of trade, which made it possible to carry out a comparative analysis of the different product groups with due regard to cost structure of exports and imports in the past and current periods of time. The study elucidates the system indexes of terms of trade, which is based on the compilation of hierarchical indexes of average prices of exports and imports in the sub-indices trading conditions using Fisher's weighting methodology. This enabled us to develop integrated in terms of trade index, which takes into account the basic and current structure of exports and imports. The developed system indices of trading conditions makes it possible to evaluate the effectiveness of international trade of Ukraine and determine its impact on macroeconomic performance. Thus, by making the amendment to GDP losses from declining terms of trade can be calculated the rate of real gross domestic income (RVVD). This indicator defined by the SNA 2008 concept, as an indicator of real income economy.

1. Mezhdunarodnaya statystyka / [Elyseeva Y.Y., Kosteeva T.V., Khomenko L.M.]. – Minsk: Vyssh. shk., 1995. – 223 s.
2. Mykhaylov V.S. Deyaki metodolohichni pytannya pobudovy indeksiv zovnishn'oyi torhivli v Ukrayini / V.S. Mykhaylov // Statystyka Ukrayiny, 2004. – № 2. – S. 21-23.
3. System of national accounts 2008, New York, 2009.
4. Motoryn R. Ukrayina na rynkakh nedorohotsinnykh metaliv (Statystychne doslidzhennya) / R.M. Motoryn, T.M. Motoryna // Zovnishnya torhivlya: pravo ta ekonomika. – 2008. – №6 (41). – S. 93-104.
5. Shlyusarchyk B. Mizhnarodna konkurentna pozytsiya krayiny: dosvid Pol'shchi: [monohrafiya] / B. Shlyusarchyk. – D.: DUEP, 2004. – 324 s.

K. Kucherenko, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND THEIR INTRODUCTION IN THE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF THE TOURISM SPHERE

The article aims at the analysis of the development and implementation of information technologies in the activity of enterprises of the tourism sector. Considered the potential of information technology in managing the implementation of a tourist product, the advantages of using Internet resources as for travel agencies and their clients. The analysis of development and introduction of information technologies in the activity of enterprises of the tourism sector. In the practical activity of the tourist companies use a variety of types of information technologies, namely: global distribution system; system of booking and reservation; electronic information systems; information systems management; mobile communication systems; services of the global computer network Internet.

1. Bondarenko T. M. Tochky zrostannja vyrobnyctva: ponjattja, kryterii ta metodyka vyznachennja / T. M. Bondarenko // Ekonomika i prognozuvannja. – 2008. – № 1. – S. 136-144.
2. Domashenko S. V. Suchasni informacijni tehnologii u rozvytku rynku turystychnykh poslug zaporiz'kogo regionu / S. V. Domashenko // Derzhava ta regiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnyctvo. – 2013. – № 2 (71). – S. 44-49.
3. Ynformacyonnye tehnology v byznese. Encyklopedija / Pod red. M. Zhelenu. – Sankt-Peterburg, Moskva, Har'kov, Minsk : Pyter, 2002. – 1120 s.
4. Kvartal'nov V. A. Turyzm : uchebnyk / V. A. Kvartal'nov. – M. : Fynansy y statystyka, 2004. – 320 s.
5. Mel'nychenko S. Informacijni tehnologii v upravlinni sub'jektamy turystychnoi dijal'nosti / S. Mel'nychenko // Visnyk KNTU. – 2010. – №2. – S. 131-143.
6. Mel'nychenko S. V. Informacijni tehnologii v turyzmi: teoretychni ta praktychni aspekty / S. V. Mel'nychenko // Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – 2010. – №2(6). – S. 129-138.
7. Mel'nychenko S. V. Informacijni tehnologii v turyzmi: teorija, metodologija, praktyka / S. V. Mel'nychenko. – K. : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2008. – 493 s.
8. Plotnykova N. Y. Kompleksnaja avtomatyzacija turystycheskogo byznesa. Ch. 1 / N. Y. Plotnykova. – M. : Sovetskyj sport, 2000. – 318 s.

9. Skopen' M. M. Komp'yuterni informacijni tehnologij v turizmi / M. M. Skopen'. – K. : Kondor, 2005. – 301 s.
10. Stan ta perspektivy rozvytku turizmu v Ukraini za 2003 rik. – K. : Derzhavna turystychna administracija Ukrainy, Naukovyj centr rozvytku turizmu, 2004. – 182 s.
11. Tatorynceva A. S. Upravlinnja pidprijemstvamy turystychnoi sfery z vykorystannjam suchasnyh informacijnyh tehnologij / A. S. Tatorynceva // Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – 2011. – №1(9). – S. 148-153.
13. Tkachenko T. I. Stalyj rozvytok turizmu: teorija, metodologija, realii biznesu: monografija / T. I. Tkachenko. – K. : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2006. – 537 s.
14. Uгода mizh Urjadom Ukrainy ta Urjadom Korolivstva Nederlandiv pro povittrane spoluchennja [Elektronnyj resurs] / Oficijnyj saj Ministerstva transportu ta zv'jazku Ukrainy. – Rezhym dostupu : www.mtu.gov.ua/mintrans/control
15. Jakushkina M. Galileo pod novim trendom / M. Jakushkina // Turbiznes. – 2007. – № 2. – S. 12.

L. Lazebnyk, Doctor of Science (Economics), Associate Professor,
N. Dumenko, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ECONOMIC NATURE OF BANK INTEREST: HISTORICAL RETROSPECTIVE

This paper provides retrospective analysis of the main views on the nature percent of interest. Different justification interest origin, its role in the development of credit relations are summarized.

Generalization of the main provisions of the various theories allowed distinguishing conditions that affect the current bank interest, including supply and demand for loan capital, the inflation rate, the discount rate of the central bank, the level of expected profit, the price of existing resources or the refusal of the price of liquidity etc. These positions are important in the further study of the bank interest and economic processes associated with it.

1. Homer S., R. Sylla. A history of interest rates. – Wiley (2005) Fourth edition, 710 p.
2. Versal N.I. Teoriia kredytu [navch. posib.] / N.I. Versal, T.V. Doroshenko – K.: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2007. – 483 s.
3. Istoriia ekonomichnykh uchen: pidruchnyk / [V.D. Bazylevych, N.I. Hrazhevska, P.M. Leonenko, T.H. Haidai, O.P. Nesterenko, A.O. Maslov, L.V. Vernyhora]; za red. V.D. Bazylevycha. – K.: Znannia, 2004. – 1300 s.
4. Hudson M. How Interest Rates Were Set, 2500 BC – 1000 AD [Elektronnyj resurs] // M. Hudson. – Rezhym dostupu: <http://michael-hudson.com/2000/03/how-interest-rates-were-set-2500-bc-1000-ad/>. 12.09.2014.
5. Blauh M. Ekonomycheskaia mysl v retrospektyve / M. Blauh. – 4-e yzd. – M. : Delo, 1994. – 720 c.
6. Bekkyn R. Ssudnyi protsent v kontekste relyhozno-etycheskykh khoziaistvennykh system proshloho i sovremennosti // Voprosy ekonomiky. – 2007. – № 2. – S.141-157.
7. Mochernyi S.V. Politychna ekonomia: navch. posib / S.V. Mochernyi. – K.: Znannia-Pres, 2002. – 687 c.
8. Aristotel. Polityka / Per. z davnokr. ta peredm. O. Kysliuka. – K.: Osnovy, 2000. – 239 s.
9. Cannan E., ed. 5th edition. Adam Smith. Book I, [Elektronnyj resurs] //Chapter V Of the Real and Nominal Price of Commodities, or of their Price in Labour, and their Price in Money. – Rezhym dostupu: <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN2.html#> 20.09.2014.
10. Marks K. Kapital, Knyha 3, Ch.1-2. [Elektronnyj resurs] // Delenye pribyli na protsent i predpnymatelsky dokhod. Kapytal, prynosiashchy protsenty. 1078 s. Rezhym dostupu: <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital3/index.html> 16.09.2014.
11. Sheludko V.M. Finansovy rynek: Pidruchnyk. – 2 -he vyd., ster. – K.: Znannia, 2008. – 535s.
12. Bankivska entsyklopediia / S.H. Arbuzov, Iu.V. Kolobov, V.I. Mishchenko, S.V. Naumenkova. – K. : Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy : Znannia, 2011. – 504 s. – (Instytutsiini zasady rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy).

V. Mishchenko, Doctor of Science (Economics), Professor,
Director of the Center of Scientific Research of the National Bank of Ukraine, Kyiv,
S. Mishchenko, Doctor of Science (Economics), Associated Professor of University of Banking
of the National Bank of Ukraine, Kyiv

STRATEGICAL APPROACHES TO THE RISK MENEGEMENT OF NON-VIALE BANKS' FUNCIONING AND DISTRESSED ASSETS SERVSING

It was researched conditions of non-viable banks appearance, was characterized modern approaches to non-viable banks and distressed assets management, was determined the strategical approaches to withdrawal non-viable banks from the market, was grounded risk-management mechanism in stress conditions as a result of systemic disbalances in banking system of Ukraine and risks of non-viable banks functioning and distressed assets management.

1. Banking supervision. European experience and Russian practice./ M. Olsen. – M.: EU-Russia Cooperation Program, Central Bank of Russian Federation, 2005. – 372 p. – URL: <http://www.cbr.ru/today/ms/pk/bankingsupervisioneurussia2005ru.pdf> (reference date: 25.09.2014).
2. Ingves S. The need for a strengthened insolvency and resolution framework for banks – A central banker's perspective/ S. Ingves // Speech 19.05.2008. – URL: http://www.asv.org.ru/documents_&_analytik/analytics/international/104531/ (reference date: 28.09.2014).
3. Mishchenko V.I. "Bridge-bank" as management mechanism of nonvitality banks: monograph / Mishchenko V.I., Krylova V.V., Nikonova M.V., Malyukov V.P., Kulikov S.G. // Kyiv: Center of Scientific Research of the National Bank of Ukraine, 2011. – 119 p.

4. Naumenkova S.V. Methodical Approaches to problem banks management / S.V. Naumenkova, V.I. Mishchenko // Financial problems and ways to solve them. – SPb.: Polytechnic University, 2014. – P.177-186.
5. Novicov V. Practice of banks' problem assets management: international experience and Ukraine reality / V. Novicov., V. Krylova, M. Niconova // Visnuk th National Bank of Ukraine. – 2013. – № 4. – P.15-21.
6. System of deposit guaranty schemes // Law of Ukraine, 23.02.2012, № 4452-VI.
7. Oliynuk A.V. Problem banks and mhothods of the regulation in mechanism of bankrupts resistance / A.V. Oliynuk // Visnuk of Odessa I.I. Mechnikov National University. – 2013. Volume 18. Issue. 2/3. – P.159-163.
8. Core principals of the Effective Deposit Insurance System. Bank of Internationals Settlements. International Association of Deposit Insurer. June 2009. – 29 p. – URL: http://www.iadi.org/docs/Russian_IADI_BCBS_Core_Principles.pdf (reference date: 29.09.2014).
9. Principal of non-viable banks' withdrawal from the market // Resolution of the Executive Authority Directory of the Deposit Guarantee Fund, 05.07.2012. – №2.
10. Principal of establishment, registration of shares emission, bank licensing and general license issuing on exchange operations in bridge-bank // Resolution of the Executive Authority Directory of the Deposit Guarantee Fund 20.08.2013. №26. Resolution of the National Bank of Ukraine 20.08.2013. – №327, Resolution of the National Securities and Stock Market Commission. 20.08.2013. – №1523.
11. On Issuing of Loans to the Deposit Guarantee Fund or State Contribution on Irreversible Basis. // Resolution of the Government of Ukraine. 09.07.2014. № 251.
12. Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks. Report of the Task Force on Dealing with Weak Banks. Basel. March 2002. – URL: <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikCBR/2002/vestnikcbr09082002/vestnikcbr09082002010.htm> (reference date: 26.09.2014).

L. Moldavan, of Sciences (Economics), Professor
SI "Institute of Economics and Forecasting of NAN of Ukraine", Kyiv

AGROECOLOGICAL FACTORS OF FOOD SECURITY

An experience of development of forms of economy in developed countries is analysed. Ways of development of domestic agriculture are proposed.

The paper proved that Ukraine needs a new model of agriculture that was based not on the dynamic growth market of export production, and the balanced development of multipurpose field, which meets the needs of the country in food and foreign exchange earnings, warned to the depletion of natural resources.

The extent of devastating effects of industrial model of agriculture development, which is oriented on economic growth without social and environmental price of its growth is revealed. Retrospective analysis of entry in international practice like formal institutional status of an alternative model in which an economic function of a branch (production and income) is balanced with ecological (conservation potential land) and social (food security) is realized. Basic principles of ecologically oriented agriculture as a factor in long-term food security are formulated.

1. Journal officiel des Communautés europeenes. – Brussel, 1985.
2. Code rural. loi d'orientation agricole no 99-574, 1999.
3. Contrat territorial d'exploitation (CTE). – Dictionnaire Permanent Entreprise Agricola. – Fenillets 130. – mars 2002.
4. Isabel Conturier. "La multifonctionnalite et la notion de produit agricole". – Revue de droit rurale. – no 317, novembre. – 2011.
5. Tarariko Yu.O. "Sy'stemy' bioenergety'chnogo agrarnogo vy'robny'cztva". – Naukove vy'dannya. – K. : Vy'd-vo "TOV DIA". – 2009.

S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SURVEY OF DEMAND AND SUPPLY BALANCE IN LOAN MARKETS: CENTRAL BANK'S EXPERIENCE

This article examines the existing Bank Lending Survey (BLS) approaches to the assessment of the non-price lending conditions' impact on the credit market balance. BLS responses provided domestic central banks an early and reliable signal about the deterioration of financing conditions and the financial access. The monitoring pattern stipulate by using the core indicators: net percentage, diffusion index, Bank Lending Tightness (BLT). The priority tasks for National Bank of Ukraine for Bank Lending Survey were put forward by author. Senior Loan Officer Opinion Survey (SLOOS) on Bank Lending Practices address changes in the supply of, and demand for, bank loans to businesses and households over the past months.

1. The Euro Area Bank Lending Survey. 3rd Quarter of 2014 // European Central Bank: http://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/blssurvey_201407.pdf?da48b686a17b77a3521c30083610656f.
2. The Euro Area Bank Lending Survey. 3rd quarter of 2012 October 2012 // European Central Bank: http://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/blssurvey_201210.pdf.
3. The July 2014 Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices. // Federal Reserve: <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/snloansurvey/201408/fullreport.pdf>.
4. The October 2012 Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices // Federal Reserve: <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/SnLoanSurvey/201210/default.htm>.
5. Lown C., Morgan D. The Credit Cycle and the Business Cycle: New Findings Using the Loan Officer Opinion Survey: http://www.newyorkfed.org/research/economists/morgan/morgan_credit_cycle.pdf.
6. Cunningham T. The Predictive Power of the Senior Loan Officer Survey: Do Lending Officers Know Anything Special? // Federal Reserve: https://www.frbatlanta.org/research/pubs/wp/working_paper_2006-24.aspx.

7. Bondt D., Maddaloni A. The euro area bank lending survey matters: empirical evidence for credit and output growth // European Central Bank: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1160.pdf>.
8. Egorov A. Analysis and monitoring of bank lending terms / A. Egorov, A. Karmazina, E. Chekmareva // Money and Credit. – 2010. – №10. – P.16–22.
9. Moiseev S. Monetary policy: Theory and Practice / S. Moiseev – M.: Moscow University for Industry and Finance, 2011. – 784 p.
10. Maevsky V. Some Features of the Money's Accelerator Performance V. Maevsky, K. Zorin // Voprosy Ekonomiki. – 2011. – №9. – P. 27–41.
11. Radeva O. Principal Approaches to Applying Indicators of Bank Lending Terms in Macroeconomic Modelling / O. Radeva // Money and Credit. – 2012. – №10. – P.54 – 48.
12. Nazarov A. Examination of changes in the banking lending conditions / A. Nazarov, D. Bulova // Bank Bulletin Magazine. – 2012. – №4: <http://www.nbrb.by/bv/articles/9033.pdf>.
13. Mischenko S. Credit stimulation as a factor of economic growth / S. Mischenko // The Bulletin of the Financial University. – 2013. – №1(73). – P.35–45.
14. Slavyans'ka N. World experience of monitoring of bank lending conditions / N. Slavyans'ka // Financial Space. – 2011. – №3. – P.72–76.
15. Sberbank of Russia: <http://www.sbrf.ru/common/img/uploaded/analytics/2011/>.
16. Central Bank Survey. 1st Quarter of 2013 // The Central Bank of the Russian Federation: –: http://www.cbr.ru/dkp/print.aspx?file=iubk/iubk_13-1.htm&pid=dkp&sid=itm_5742.
17. Central Bank Survey. 2nd Quarter of 2012 // The Central Bank of the Russian Federation: http://www.cbr.ru/dkp/print.aspx?file=iubk/iubk_12-2.htm&pid=dkp&sid=itm_5742.
18. Naumenkova S. The development of crediting under Post-Crisis Condition / Naumenkova, S. Mischenko // Bankiv'ska Sprava (Banking). – 2013. – №1. – P.3-19.

L. Paschuk, PhD in Economics, Assistant,
O. Komendant, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL SYSTEMS OF MERCHANDISING TO MANAGE THE CUSTOMER BEHAVIOR

The article is devoted to specific issues of applying modern approaches to promote the sales within trade points namely merchandising. The major approaches to merchandising were summarized and some practical recommendations based on international experience of leading marketing professionals and theorists were developed. Merchandising system were defined and their major elements were described. Also in article the key elements of merchandising plan were identified and suggestions on its development were formulated.

1. Consumer Lifestyles in the US: [Electronic resource] – Accessible at: <http://www.euromonitor.com/consumer-lifestyles-in-the-us/report> accessed on September 15, 2014.
2. IFM (Institut Français du Merchandising) [Electronic resource] – Accessible at: // <http://ifm.asso.fr/site> accessed on August 8, 2014
3. Kotler, P, Armstrong, G, Saunders, J and Wong, V, (2001), Principles of Marketing: Third European Edition, Prentice Hall, Harlow.
4. Kotler P., "Marketing and Merchandising," Encyclopedia Britannica, 1995, 508 p.
5. Colborne R., Visual Merchandising: The Business of Merchandise Presentation (Sv-Fashion Merchandising) / Robert Colborne, 1996 – 335 p.
6. Visual Merchandising / Swati Bhalla, Anuraag S. – Tata McGraw-Hill Education, 2010 – 264 p.
7. Apopiy V.V., Mishchuk I.P. Organizacija tovgivli. – Pidruchnik. – Kiev, 2009. – 632 p.
8. Velkhoff A. Merchandising: efektyvni instrument ta unpravlinnia tovarnykh kategorijamy, – M. 2004, 267 p.
9. Galun D., Vizualnyy merchandising na raz-dva-tri-chetyre-piat' / D.A. Galun – Saint-Petersburg, – 2008, 180 p.
10. Iliin E.P. – Merchandising, Saint-Petersburg, – 2008, 180 p.
11. Impulsivnyye pokupki: [Electronic resource] – Accessible at: <http://www.bmgukraine.com/impulsivnyie-pokupki.html> accessed on September 1, 2014.
12. Karter G.I. Osobennosti realizacii tovarov v tovgovom zale – Kiev, 2007. – p. 180.
13. Makashov D. Merchandising. Isskuststvo sbyta tovara. [Electronic resource] – Accessible at <http://www.marketing.spb.ru> accessed on August 25, 2014
14. Marketing. Gostepriimstvo i turizm /Kotler Ph, Bouen J., Maicansm Moscow UNITIm 1998, – 787 p.
15. Starosita A.O. Marketyngovi doslidzhennia nacionalnykh i mizhnarodnykh rynkiv: Kiev, 2012 – 480 p.
16. Cherepnin T. Merchandising and Merchedaising, May 2004 [Electronic resource] – Accessible at <http://www.prodaji.ru> accessed on July 30 2014.
17. Forbes. Top-10 FMCG-Rutejleriv Ukrainu. [Electronic resource] – Accessible at <http://forbes.ua/ua/business/1365109-top-10-fmcg-ritejleriv-ukrayini> accessed on July 24, 2014.
18. .INDITEX FINANCIAL DATA. Accessible at: http://www.inditex.com/en/sustainability/suppliers/suppliers_world accessed on September 14, 2014.

O. Pimenova, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONAL APPROACHES OF MODERN SOCIO-ECOLOGO-ECONOMIC FORMS OF ECONOMY IN AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE

Main problems of agrarian sector of economy of Ukraine are revealed. Main directions of development of agriculture of Ukraine are determined. The necessity of socio-ecologo-economic agrarian sector is proved.

Tendencies of institutionalization of forms of economy in a system of agrarian relationship were investigated. The necessity of creation of effective system of institutions with an aim of functioning effective and rational forms of economy in agrarian sector of Ukraine, which could provide a balancing of economic, social and ecologic spheres, is confirmed.

In the paper is proved the necessity of creation and function of social-ecologo-economic model of agriculture development, where a social-ecologo-economic development is characterized like economic development of rural territories, rural employment in agriculture, the efficiency of employment, ecologo-safe production focused on human needs and etc., on the one side and on the other side is a significant role of rural social capital.

Based on the analysis of scientific literature, it's confirmed that development socio-ecologo-economical forms of economy are accompanied with modification of the institutional structure of regulation of agriculture. It's proved that the functioning of effective forms of economy promotes the competitiveness of the agricultural sector of the national economy.

1. Bulgakov S. Rozmy'sly'. Tvorchya spadshhy'na v konteksti XXI stolittya / za red. V.D. Bazy'levy'cha. – K.: Znannya, 2006. – 903 s. – (Slavetni postati)
2. Geyecz' V. M. Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologiya vzayemodiyi ta rozvy'tku / Valerij My'xajlovy'ch Geyecz'; NAN Ukrayiny'; In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukrayiny'. – K., 2009. – 864 s.: tabl., ry's.
3. Moldavan L.V. Social'no-ekonomichna sutnist' sil'skogospodars'ky'x pidpr'yemstv. – V monografiyi "Inovacijni transformaciyi agrarnogo sektora ekonomiky" / [O. V. Shubrav's'ka, L. V. Moldavan, B. J. Pasxaver ta in.]; za red. d-ra ekon. nauk O. V. Shubrav's'koyi NAN Ukrayiny', In-t ekon. ta prognozuv. – K., 2012. – С. 235-250.
4. Pimenova O. V. Insty'tucijne zabezpechennya form gospodaryuvannya v sy'stemi agrarny'x vidnosy'n. : dy's. ... kand. ekonom. nauk: 08.00.01 / Pimenova Olena Volody'my'rivna; Ky'yivs'ky'j nacional'ny'j universy'tet imeni Tarasa Shevchenka. – Ky'yiv, 2013. – 253 s.
5. Pimenova O. V. Model' ocinky' rivnya efekty'vnosti form gospodaryuvannya v agrarnomu sektori / O. V. Pimenova // Ekonomika ta prognozuvannya. – 2012. – # 4. – S. 77–88.
6. Pimenova O. V. Sil'skogospodars'ka obslugovuyucha kooperaciya yak chy'nny'k konkurentnogo gospodaryuvannya maly'x i serednix gospodarstv v Ukrayini / O.V. Pimenova// Visnyk Ky'yivs'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka: Ekonomika. – #148. – 2013. – S. 58-60.
7. Shumpeter J. A. Teory'ya ekonomy'cheskogo rozvy'ty'ya/ J. A. Shumpeter. – M., 1982. – 445 s.
8. Chernyakov B. A. Amery'kanskie fermerstvo: XXI vek. / B. A. Chernyakov. – M.: Xudozhestvennaya ly'teratura, 2002. – 399 s.
9. Chuxno A. A. Insty'tucionalizm: teoriya, metodologiya, znachennya / A. A. Chuxno // Ekonomika Ukrayiny'. – 2008 r. – #6. – S. 4-13.
10. Lopaty'ns'ky'j Yu. M. Transformaciya agrarnogo sektora: insty'tucijni zasady' / Yu. M. Lopaty'ns'ky'j. – Chernivci: Ruta, 2006. – 344 s.
11. Novyj ekonomy'chesky'j slovar' / pod red. A. N. Azry'ly'ana. – 3-e y'zd. – M.: Y'nstytut novoj ekonomy'ky', 2009. – 1088 s.

V. Sereda, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL PRODUCTION TRANSFORMATION IN A SUSTAINABLE DEVELOPMENT MODEL IN A GLOBALIZING WORLD ECONOMY

In this article the mechanisms for resolving contradictions in realization of the model of sustainable development in a globalizing world have been analyzed. The experience of reconciling the interests of business and society on a global level and implementation of mechanisms for agreeing the interests of the state and the communities on the local level were considered. The need for a synergistic approach to the development of a strategy of sustainable development was substantiated.

Keywords: sustainable development model, economic, social and environmental components of sustainable development, social partnership, The UN Global Compact, ISO 26000:2010 "Social responsibility guidance", The principles of responsible Investments, UNDP in Ukraine.

1. Povestka dnya na XXI vek. Prinyata Konferentsiyey OON po okruzhayushchey srede i razvitiyu, Rio-de-Zhaneyro, 3–14 iyunya 1992 goda. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/agenda21.pdf (29.07.2014). – Nazva z ekranu.
2. Plan vypolneniya resheniy Vsemirnoy vstrechi na vysshem urovne po ustoychivomu razvitiyu. Rezolyutsiya 2. Prinyata na 17-m plenarnom zasedanii 4 sentyabrya 2002 goda. – Yokhannesburg, 2002. – 89 p. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf (29.07.2014). – Nazva z ekranu.
3. Yushmanov V.V. Kontseptsiya ustoychivogo razvitiya: realnyye i mifologicheskiye sostavlyayushchiye, problemy i perspektivy sovershenstvovaniya. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://pozdneyakov.tut.su/Seminar/a0102/a002.htm> (31.08.2014). – Nazva z ekranu.
4. OECD/DAC. Strategies for Sustainable Development: Practical Guidance for Development Cooperation. – OECD: Paris, 2001. – 73 p. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/10/2669958.pdf> (11.07.2014). – Назва з екрану.
5. UNCSO. Guidance in Preparing a National Sustainable Development Strategy: Managing Sustainable Development in the New Millennium / UNCSO Background Paper 13. DESA/DSD/PC2/BP13, 2002. – 46 p. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.undp.org/fssd/docs/guidprepnssds.pdf> (16.07.2014). – Назва з екрану.

6. Bilorus O. Imperativi stalogo rozvitku v epokhu globalizatsii / O.Bilorus, Yu.Matseyko. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://soskin.info/ea/2002/3/20020390.html> (24.08.2014). – Nazva z ekranu.
7. Gizatullin Kh.N. Kontseptsiya ustoychivogo razvitiya: novaya sotsialno-ekonomicheskaya paradigma / Kh.N.Gizatullin, V.A.Troitskiy. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://ecsocman.hse.ru/data/630/117/1218/012Gizatullin.pdf> (26.08.2014). – Nazva z ekranu.
8. Soloshich I.O. "Zelena yekonomika" v konteksti zabezpechennya perekhodu Ukraïni do stalogo rozvitku / I.O.Soloshich, V.V.Pidlisnyuk. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2013_6_1.pdf (15.06.2014). – Nazva z ekranu.
9. Burkinskiy B.V. "Zelena" yekonomika kriz prizmu transformatsiynikh zrushen v Ukraïni / B.V.Burkinskiy, T.P.Galushkina, V.E Reutov. – Odesa: IPREyED NAN Ukraïni – Saki: PP "Pidpriemstvo Feniks", 2011. – 348 s.
10. Ivanova T. L. Globalni i makroyekonomichni indikatori stalogo rozvitku natsionalnoi yekonomiki. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2014_19_2_2/18.pdf (25.08.2014). – Nazva z ekranu.
11. Khaken G. Tayny prirody. Sinergetika: ucheniye o vzaimodeystvii. – Izhevsk: IKI, 2003. – 320 p.
12. Marks K. Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii. T.1. Kn.1. Protsess proizvodstva kapitala. – M., Politizdat, 1978. – 907 p.
13. Fridman M. Kapitalizm i svoboda. – M.: Novoye izdatelstvo, 2006. – 240 p.
14. Stiglits Dzh. Yu. Globalizatsiya: trevozhnyye tendentsii [Per. s angl.] / Dzh.Yu. Stiglits. – M.: Mysl, 2003. – 302 p.
15. Meskon M. Osnovy menedzhmenta / M.Meskon, M.Albert, F.Khedouri. – M.: Delo, 1997. – 704 p.
16. Pechchei A. Chelovecheskiye kachestva. – M.: Progress, 1985. – 302 p.
17. Lideri ukraïnskikh dilovikh kil pidpisali Globalniy dogovir i zobov'yazalis dotrimuvatis printsipiv sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.globalcompact.org.ua/ua/information-centre/news/462-2006-04-25> (19.07.2014). – Nazva z ekranu.
18. Global Corporate Sustainability Report 2013. United Nations Global Compact Office. Two United Nations Plaza, New York, 2013. – 27 p. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.unglobalcompact.org/docs/about_the_gc/Global_Corporate_Sustainability_Report2013.pdf (21.07.2014). – Nazva z ekranu.
19. ISO 26000:2010. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=42546 (23.07.2014). – Nazva z ekranu.
20. The six Principles. – Principles for Responsible Investment. An investor initiative in partnership with UNEP Finance Initiative and UN Global Compact. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.unpri.org/about-pri/the-six-principles/> (23.07.2014). – Nazva z ekranu.
21. About the PRI Initiative – Principles for Responsible Investment. An investor initiative in partnership with UNEP Finance Initiative and UN Global Compact. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.unpri.org/about-pri/about-pri/> (26.07.2014). – Nazva z ekranu.
22. Munitsipalna programa vryaduvannya ta stalogo rozvitku. Proyeht Programi rozvitku OON za pidtrimki Shveytsarskoï konfederatsii. Ofitsiyniy sayt. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://msdp.undp.org.ua/news> (25.08.2014). – Nazva z ekranu.
23. Pidvedennya pidsumkiv ta poglyad na maybutne. Analiz rezultativ ta dosyagnen proyehtu PROON "Munitsipalna programa vryaduvannya ta stalogo rozvitku". 2013. – 40 p. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://msdp.undp.org.ua/data/publications/130709_250x210mm.pdf (24.07.2014). – Nazva z ekranu.
24. Mistseviy rozvytok, oriyentovaniy na gromadu. Proyeht PROON za pidtrimki ES. Zviti proyehtu. Ofitsiyniy sayt // <http://cba.org.ua/ua/library/project-reports> (30.07.2014). – Nazva z ekranu.
25. Europe 2020 targets. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://ec.europa.eu/europe2020/reaching-the-goals/targets/index_en.htm (31.07.2014). – Nazva z ekranu.
26. Yevropeyskaya komissiya o perspektivakh razvitiya: Yevropa 2020. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://ec.europa.eu/europe2020/tools/monitoring/annual_growth_survey_2011/index_en.htm (25.06.2014). – Nazva z ekranu.
27. European Commission. Europe 2020. Europe 2020 indicators. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators (15.06.2014). – Nazva z ekranu.

V. Shvets, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ACCOUNTING AND CONTROL AS SCIENCES AND ACADEMIC SUBJECTS IN ACCOUNTING AND ANALYTICAL EDUCATION

The knowledge of accounting and control, analysis and audit as the main instruments of cognition and management functions is an integral part of economic education, science and practice and requires improving the training of the accounting personnel in accordance with the requirements of public administration and development of global information systems of business.

Real European integration processes require high qualifications and competence of the teaching staff, the development of scientific schools, intellectualization of preparation of masters and PhDs based on the traditions of patriotism, democracy and self-sufficiency. We must form a new set of modern disciplines and economic specialties and optimize the network for universities on the basis of convergent-integrative structures (clusters) in education on principles of transparency and openness. The priority should be the principle of continuity of professional and analytical accounting education for business managers and civil servants.

Practical implementation of the Law of Ukraine "On Higher Education" and the principles of the Bologna Declaration while training specialists in accounting and auditing will somehow harmonize national education, improve and keep elements of own competitive advantages and enrich them by the best achievements of the world practice.

1. Prikhodko N. The system of economic control and the mechanism of its implementation in industry Author. dis Dr. ehkon. Sciences: 09.06.04 / Moscow State University named after M. Lomonosova. – Moscow, 1989-35p.

2. Shvets V. Development of analytic and accounting education and science at the Taras Shevchenko National University of Kiev // Bulletin KNU. Economy. 2011, № 130, p.5-8.

3. Law of Ukraine "On Higher Education" adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine of 01.07.2014. №1556-VII/
4. Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", VR, July 16, 1999, № 1996-14 as amended // Ministry of Finance Ukrainy. – 13.10. 2014. – Mode of access: <http://minfin.gov.ua>
5. The current economic education: Ukraine and the Bologna Process / By red.V. Bazylevycha. –K .: Knowledge, 2006. – 326 p.
- 6 V. Lenyn, PSS, t.26. p. 261.
7. Strategy to modernize the accounting system in the public sector in 2007 – 2015 as amended and supplemented by the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1021 from 10.11. 2010, №11, from 09.01 2013. // Ministry of Finance of Ukraine. – 13.10. 2014. – Mode of access: <http://minfin.gov.ua>.
8. Strategy Application of International Financial Reporting Standards in Ukraine as amended and supplemented by the Cabinet of Ministers of Ukraine N 820. from 07.11. 2013 // Ministry of Finance of Ukraine. – 13.10.2014. – Mode of access:[http:// minfin.gov.ua](http://minfin.gov.ua)

V. Shelydko, PhD, Associate Professor,
V. Virchenko, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MODERN TRENDS OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL DERIVATIVES MARKET

Article is devoted to analysis of structure and peculiarities of development of the international derivatives market. The history of formation of the international derivatives market is investigated. The nature, functions and advantages of use of derivatives, and also their role in the modern international securities market are defined. Classification of financial derivatives is considered. Product lines of financial derivatives are analyzed. The regional structure of the international derivatives market and dynamics of its development are investigated. The comparative characteristic of volumes and structure of exchange and over-the-counter segments of international derivatives market are carried out. Dynamics and structure of international markets of interest-bearing derivatives and currency derivatives are analyzed. The fundamental trends of development of the modern international derivatives market are defined.

1. Cinni papery: [pidruchnyk] / [V.D.Bazylevych, V.M.Shelud'ko, N.V.Kovtun ta in.]; za red. V.D. Bazylevycha. – K.: Znannja. 2011. – 1094 s.
2. Sheludko V.M. Finansovyj rynek: [pidruchnyk] / V.M. Sheludko. – 2-ge vyd. – K.: Znannja, 2008. – 535 s.
3. Prymostka L.O. Finansovi deryvatyvy: analitychni ta oblikovi aspekty: [monografija] / L.O. Prymostka. – K.: KNEU, 2001. – 263 s.
4. Feldman A.B. Proizvodnye finansovye i tovarnye instrumenty [tekst] / A.B. Feldman. – M.: Finansy i statistika, 2003. – 304 s.
5. Hall Dzh.K. Opciony, fjuchersy i drugie proizvodnye finansovye instrumenty [tekst] / Dzh.K. Hall. – Moskva: Izd. dom "Viljams", 2008. – 1044 s.
6. Foundations of Financial Markets and Institutions / [F.J. Fabozzi, F.P. Modigliani, F.J. Jones]. – 4 edition. – New-York: Prentice Hall, 2009. – 696 p.
7. Triennial and semiannual surveys: OTC derivatives statistics [On-line] // Bank for International Settlements: [web-page]. – Access at: <http://www.bis.org/publ/otc> [cit.: 05. 10. 2014].
8. Derivatives Market Surveys [On-line] // World Federation of Exchanges & International Options Market Association: [web-page]. – Access at: <http://www.world-exchanges.org/files/statistics> [cit.: 07. 10. 2014].
9. Burenin A.N. Fjuchersnye, forvardnye i opcionnye rynki [tekst] / A.N. Burenin. – M.: Trivola, 1994. – 232 s.
10. Glushhenko S.V. Kredytnyj rynek: instituty ta instrumenty: [posibnyk] / S.V. Glushhenko. – K.: NaUKMA, 2009. – 153 s.

INFORMATION ABOUT AUTHORS (META-DATA)

Булкот Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-725-44-01, oksanam@yandex.ru

Булкот Оксана Викторовна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры международной экономики и маркетинга, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Bulkot Oksana – PhD in Economics, Assistant, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Версаль Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Версаль Наталия Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Versal Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Засадний Богдан Андрійович – кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри обліку та аудиту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067 921-90-63, 044 259-00-32, bzasadnyi@narda.org.ua

Засадный Богдан Андреевич – кандидат экономических наук, доцент, и.о. заведующего кафедрой учета и аудита, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Zasadnyi Bohdan – PhD in Economics, Associate Professor, Head of Department of Accounting and Auditing, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Кірей Оксана Сергіївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри обліку та аудиту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-275-34-34, O_kirey@mail.ru

Кирей Оксана Сергеевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры учета и аудита, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Kirey Oksana – PhD in Economics, Assistant, Accounting and Audit Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Ковтун Наталія Василівна – доктор економічних наук, професор кафедри статистики та демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-383-73-00, kovtun_natali@ukr.net

Бабірад-Лазунін Володимир Олегович – аспірант кафедри статистики та демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 093-240-23-40, v.babirad.lazunin@gmail.com

Ковтун Наталья Васильевна – доктор экономических наук, профессор кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Бабирад-Лазунин Владимир Олегович – аспирант кафедры статистики и демографии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Kovtun Nataly – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Babirad-Lazunin Volodymyr – PhD Student of the Department of Statistics and Demography, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Кучеренко Ксенія Володимирівна – аспірант кафедри міжнародної економіки і маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: doctorantura2013@yandex.ru

Кучеренко Ксения Владимировна – аспірант кафедры международной экономики и маркетинга, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Kucherenko Kseniia Vladimirovna – PhD Student of Department of International Economics and Marketing, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Лазебник Лариса Леонідівна – доктор економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-180-88-16, larisa_lazebnik@mail.ru

Думенко Наталія Миколаївна – аспірант кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 098-225-18-11, n.dumenko@univ.kiev.ua

Лазебник Лариса Леонидовна – доктор экономических наук, доцент кафедры банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Думенко Наталья Николаевна – аспірант кафедры банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Lazebnyk Larisa – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Dumenko Nataliia – PhD Student, Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Мищенко Володимир Іванович – доктор економічних наук, професор, директор Центру наукових досліджень Національного банку України

Контактна інформація: 050-334-85-61, mischenko@bank.gov.ua

Мищенко Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів, Університет банківської справи Національного банку України

Контактна інформація: 068-513-08-00, smischenko1806@gmail.com

Мищенко Владимир Иванович – доктор экономических наук, профессор, директор Центра научных исследований Национального банка Украины

Мищенко Светлана Владимировна – доктор экономических наук, доцент кафедры финансов, Университет банковского дела Национального банка Украины

Mishchenko Volodymyr – Doctor of Science (Economics), Professor, Director of the Center of Scientific Research of the National Bank of Ukraine

Mishchenko Svitlana – Doctor of Science (Economics), Associated Professor of the Chair "The Finance and Credit", University of Banking of the National Bank of Ukraine

Молдаван Любовь Васильевна – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі, ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України"

Контактна інформація: 044-280-12-34, aftomova@mail.ru

Молдаван Любовь Васильевна – доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела форм и методов хозяйствования в агропродовольственном комплексе, ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины"

Moldavan Lubov – Doctor of Science (Economics), Professor, Chief Scientific Officer of Department of Forms and Methods of Management In the Agro-food Sector, SI "Institute of Economics and Forecasting of NAN of Ukraine"

Науменкова Світлана Валентинівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 044-521-35-04, snaumenkova@yandex.ru

Науменкова Светлана Валентиновна – доктор экономических наук, заведующая кафедрой банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Naumenkova Svitlana – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Пашук Лідія Віталіївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: 067-216-15-14, lidia_paschuk@yahoo.com

Комендант Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, економічний факультет

Пашук Лидия Витальевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры международной экономики и маркетинга, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Комендант Елена Володимировна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры международной экономики и маркетинга, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Paschuk Lidiia – PhD in Economics, Assistant of the department of international economy and marketing, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Komendant Olena – PhD in Economics, Assistant of the Department of International Economy and Marketing, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Піменова Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-312-56-92, 044-443-60-89, olenapimenova@mail.ru

Пименова Елена Владимировна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры экономики предприятия, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка

Pimenova Olena – PhD in Economics, Assistant, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Середа Валентина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-936-92-62; vsنتينasereda@yandex.ua

Середа Валентина Івановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики и маркетинга, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Sereda Valentyna – PhD in Economics, Associate Professor of International Economics and Marketing Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Швець Віктор Григорович – доктор економічних наук, професор кафедри обліку та аудиту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 066-788-80-13, 044-259-00-32 . v_shvets@ukr.net

Швец Виктор Григорьевич – доктор экономических наук, профессор кафедры учета и аудита, Киевский национальный университета имени Тараса Шевченко

Shvets Victor – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Accounting and Audit Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Шелудько Валентина Миколаївна – кандидат технічних наук, доцент кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Вірченко Володимир Віталійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: 067-377-55-29, 044-521-35-28, virchenko.v@gmail.com

Шелудько Валентина Николаевна – кандидат технических наук, доцент кафедры банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Вирченко Владимир Витальевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Shelydko Valentyna – PhD, Associate Professor of Banking Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Virchenko Volodymyr – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Economics, Ukraine
Vilnius University, Faculty of Economics, Lithuania
Wroclaw University of Economics, Poland
Middle East Technical University, Ankara, Turkey
University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania
CRDF

2^d INTERNATIONAL CONFERENCE

"THE GLOBAL CHALLENGES FOR ENVIRONMENTAL AND RESOURCE ECONOMICS
IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES:
SAFETY, SECURITY, AND SUSTAINABILITY"
(GCERECEEC'2014)

<http://gcereceec.org.ua/>

October 9-11, 2014
Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University
Kyiv, Ukraine

DEAR COLLEAGUES,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, one of the most famous institutions of higher education in Central and Eastern Europe, founded in 1834, is proudly inviting you to participate in the international conference "GCERECEEC'2014" to emphasize the significance and value of Central and Eastern Europe in development of the topic.

For thematic sessions, you are invited to contribute on the following topics:

1. Economic valuation of the environment : stated and revealed preferences, experimental economics
2. Sustainable Development: Agriculture, Energy, Economy, Education and Training, Public Awareness
3. Agro-environmental policies : rural policies, farmers' behaviour, land use conflicts
4. International trade and the environment: foreign direct investment, competitiveness
5. Financial, economic and environmental crises
6. Resources management: water and food security
7. Environment and energy requirements: economic development
8. Energy: biofuels, oil rent, energy technology transition and provision of energy services, new and renewable sources of energy
9. Biodiversity: instruments for conservation, economic value, payments for ecosystem services
10. Green Growth and sustainable energy and their contribution to security and stability
11. Perspectives of Environmental Strategic Security
12. Strategic alliances in different sectors and industries

Official languages: English, Ukrainian, Russian.

Invited speakers

Mosad Zineldin (Linnaeus University, Sweden)
Razvan Sorin Serbu (University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania)
Hami Alpas (Middle East Technical University, Ankara, Turkey)
Eugenia Severyanina (CRDFGlobal – Ukraine)
Sabit Zeyniyev (Environmental and Labour Protection Department, "Tamiz Shahr" JSC, Baku, Azerbaijan)

SCIENTIFIC COMMITTEE:

THE CHAIRMAN OF THE ORGANIZING COMMITTEE – Rector, academician of National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor Leonid V. Hubersky

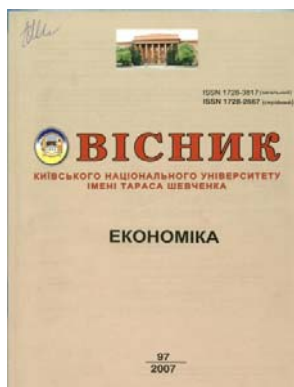
- Prof. H. Alpas (METU, Turkey)
- Prof. H. Bachev (Institute of Agricultural Economics, Sofia, Bulgaria)
- Prof. V. Bazylevych (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. C. Batzios (Aristotle University of Thessaloniki, Greece)
- Prof. L. Cekanavicius (Vilnius University, Lithuania)

- Prof. O. Chernyak (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. G. Druteikiene (Vilnius University, Lithuania)
- Prof. B. Fiedor (Wroclaw University of Economics, Poland)
- Prof. A. Gospodarowicz (Wroclaw University of Economics, Poland)
- Prof. V. Heyets (Institute of Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, Ukraine)
- Prof. A. Ignatyuk (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Dr. G. Kharlamova (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. J. Martinavicius (Vilnius University, Lithuania)
- Dr. B. Marza (University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania)
- Prof. L. Mihaescu (University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania)
- Prof. A. Miskinis (Vilnius University, Lithuania)
- Dr. S. Nate (University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania)
- Prof. M. Piotrowska (Wroclaw University of Economics, Poland)
- Dr. R. Serbu (University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania)
- Dr. E. Stoica (University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania)
- Dr. E. Strautiu (University "Lucian Blaga" of Sibiu, Romania)
- Prof. Tagirov E. (UNESCO Institute for peace problems, MGA "Europe-Asia", Rep. Tatarstan)
- Prof. V. Vitlinsky (National Economic University of Kyiv, Ukraine)
- Prof. M. Zineldin (Linnaeus University, Sweden)

ORGANIZATIONAL COMMITTEE:

- Prof. O. Chernyak (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assoc.Prof., Dr. G. Kharlamova (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assoc.Prof., Dr. O. Rozhko (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assoc.Prof., Dr. V. Sazhenyuk (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assoc.Prof., Dr. N. Slushaenko (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assist., Dr. O. Banna (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assist., Dr. O. Polosmak (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assist., Dr. V. Shpyrko (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Assist. S. Rybalchenko (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
- Technical assistance: S. Yaschenko, D. Kerechanin

CALL FOR PAPERS

The deadline for submission of papers for the next issue of the Journal **"BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS"** ends on every month, 10th.

"BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS" is a peer-reviewed journal published monthly and dedicated to increasing the depth of research across economic field.

The "BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS" is a professional journal included in the list of peer-reviewed scientific periodicals published in Ukraine and rated by the methodology of the High Attestation Commission of Ukraine and the Ministry of Education of Ukraine.

The Journal has been published **since 1958**. Issued monthly.

ABSTRACTED AND INDEXED in:

RINC (E-Library), Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Соционет, Index Copernicus (ICV 2013 = 6.54), CyberLeninka, OCLC WorldCat, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, the Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko Kyiv National University, National Library of Ukraine Vernadsky

Since 2013 "BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV.

ECONOMICS" is published in **Ukrainian, Russian, English and German**.

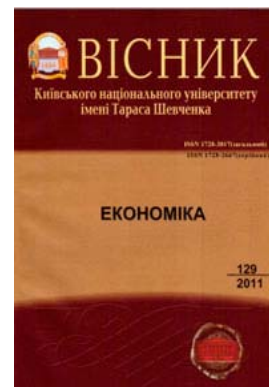
"BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS" welcomes the submission of manuscripts that meet the general criteria of significance and scientific excellence in this subject area, and will publish:

- Original articles in basic and applied research
- Case studies
- Critical reviews, surveys, opinions, commentaries and essays

Focus on:

- current problems of economic theory,
- international economics,
- business economics,
- management,
- theory of finances, banking,
- insurance,
- statistics,
- accounting and auditing,
- environmental safety,
- economic-mathematical modeling,
- information technology in the economy.

In case you accept this invitation, please follow the publishing guidelines as laid down: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua> and kindly send us your manuscript by email to: visnuk.econom@gmail.com.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 10(163)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 12,1. Наклад 300. Зам. № **214-7220**.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № **E9**.
Підписано до друку **15.12.14**

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02